

7
012
1977

MAGYAR KÖNYV- SZEMLE

KÖNYVTÖRTÉNETI FOLYÓIRAT
REVUE POUR L'HISTOIRE DU LIVRE

93. évfolyam

1977

1

Ó•BUDAPEST

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
I. OSZTÁLYÁNAK
KÖNYVTÖRTÉNETI FOLYÓIRATA

REVUE DE L'ACADÉMIE
HONGROISE DES SCIENCES
POUR L'HISTOIRE DU LIVRE

93. ÉVF. 1977/1. SZ.

SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG — COMITÉ DE RÉDACTION

MÁTRAI LÁSZLÓ
(a szerkesztő bizottság elnöke)

KÓKAY GYÖRGY
(felelős szerkesztő)

HAVASI ZOLTÁN
(társzerkesztő)

V. KOVÁCS SÁNDOR
MEZEY LÁSZLÓ
REJTŐ ISTVÁN
TARNAI ANDOR

SZERKESZTŐSÉG — RÉDACTION

1088 Budapest VIII., Múzeum krt. 14–16.

Megjelenik negyedévenként

Trimestrielle

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in HISTORICAL ABSTRACTS and/or AMERICA: HISTORY AND LIFE.

*

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál, a kézbesítőknél, a Posta hírlapüzleteiben, a Posta Központi Hírlap Irodánál (KHI 1900 Bp. V., József nádor tér 1.) közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással a KHI 215–96162 pénzforgalmi jelzőszámára. Előfizetési díj: 60 Ft. Előfizethető és példányonként megvásárolható az Akadémiai Kiadónál, 1054 Bp. V., Alkotmány u. 21. Tel.: 111–010 (pénzforgalmi jelzőszám 215–11488) és az Akadémiai Könyvesboltban, 1368 Bp. V., Váci u. 22. Tel.: 185–680.

A szerkesztőség legfeljebb 1 ív terjedelmű és az MSZ 9651 szabványnak megfelelő kéziratosokat fogad el (egy oldalon 30 sor, soronként 60 leütés, jegyzetek a főszöveg után). A tanulmányok rovathá szánt cikkekhez 1 oldal terjedelmű tartalmi kivonatot is kérünk. Különlenyomatok (legkevesebb 100 példány) a Kiadóhoz címzett, de a szerkesztőséghez eljuttatott levélben rendelhető, a korrektúra visszaküldésével egyidőben.

311

H 50-01
tu 1.459

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
I. OSZTÁLYÁNAK
KÖNYVTÖRTÉNETI FOLYÓIRATA

1977.

XCIIL. ÉVFOLYAM

SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG

MÁTRAI LÁSZLÓ (a szerkesztő bizottság elnöke), KÓKAY GYÖRGY (felelős szerkesztő),
HAVASI ZOLTÁN (társszerkesztő), V. KOVÁCS SÁNDOR, MEZEY LÁSZLÓ, REJTŐ ISTVÁN,
TARNAI ANDOR

A NÉVMUTATÓT ÉS A TARTALOMJEGYZÉKET
ÖSSZEÁLLÍTOTTA

B. JUHÁSZ ERZSÉBET

TARTALOM

TANULMÁNYOK

<i>Batári Gyula</i> : Magyar írók olvasmányairól	335
<i>Borsa Gedeon</i> : Bakócz Tamás nyomtatott búcsúlevele az 1514. évi keresztos hadjárat hirdetéséhez	213
<i>Buzinkay Géza</i> : Az Egyetemi Nyomda és orvosi- természettudományos szakirodal- munk kialakulása	25
<i>Dán Róbert</i> : Erdélyi könyvek és a pfalzi antitrinitáriusok	223
<i>Fabó Irma</i> : Barsi József laptervei 1848 őszén	325
<i>Haiman György</i> : Németh János nyomdászattörténete (1818)	243
<i>Karner Károly</i> : Két soproni polgár könyvtára a 17. század harmadik negyedében ...	111
<i>Ligeti Lajos</i> : Az Akadémia Könyvtára és az orientalisztika	3
<i>Markovits Györgyi</i> : A Bécsi Magyar Újság (1919 október – 1923 december)	257
<i>Rátoókné Szalay Ágnes</i> : Az Akadémia Könyvtárának Régikönyvgűjteménye	14
<i>Rozsondai Marianne</i> : Anton Koberger és a 15. századi kiadói kötések	101
<i>Soltész Zoltánné</i> : II. Rákóczi György és Erdély 1659. évi <i>Puncta pacificationis</i> -a s más ismeretlen hungarika-nyomtatványok a stockholmi Királyi Könyvtárban	233
<i>Szentágothai János</i> : The Library of the Hungarian Academy of Sciences; its Inter- national Relations	1
<i>Tasi József</i> : József Attila és a Korunk	134
<i>Tóth Béla</i> : Szilágyi Tönkő Márton „Philosophiá”-ja megjelenésének körülményei	313

K Ö Z L E M É N Y E K

<i>Abrahamowicz, Zygmunt</i> – <i>Hopp Lajos</i> : Rákóczi és a török könyvnyomtatás	178
<i>Barlay Ö. Szabolcs</i> : Elias Corvinus és magyarországi barátai	345
<i>Barlay Ö. Szabolcs</i> : 400 éves francia levelek és könyvszámlák. Batthyány Boldizsár és Jean Aubry barátsága	156
<i>Benedek András</i> : Mégy egyszer Doby Antal tiszaujlaki könyvtáráról	181
<i>Frank Tibor</i> : Egy százestendős propagandakiadvány keletkezéséről	58
<i>Fenyő István</i> : A klasszicizmus visszaszorulása és utóvédharca – a Felső Magyaror- szági Minerva	361
<i>Cs. Gárdonyi Klára</i> : Bartholomaeus Fontius. (Újabb adalékok magyarországi kap- csolataihoz.)	38
<i>Gombáné Lábos Olga</i> : Joinus-Joó János padovai Aristoteles-példánya	354
<i>Heverdle László</i> : Kóhalmi Béla és a Huszadik Század	66
<i>Sz. Koroknay Éva</i> : Egy 16. századi nagyszombati kötés-csoport. (Oláh Miklós könyv- tárának eddig ismeretlen kötetéről.)	47
<i>Kovács József László</i> : Ferenczffy Lőrinc nyomdai reklámlevele 1628-ból	51
<i>Kovács József László</i> : Irodalompartolás a reneszánsz Sopronban (1550 – 1631)	167

<i>Kozocsa Sándor</i> : Kner Imre levelei	278
<i>Lengyel András</i> : Darvas József Fekete kenyér című regényének ügyészi „kritikája”	371
<i>Lengyel András</i> : Szabó Ervin két levele Kolozsvárra	183
<i>Pavercsik Ilona</i> : Laurenz Brewer hagyatéki leltára	174
<i>Sipos György</i> : Egy 1495-re szóló érvágó kalendárium a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban	43
<i>Székely Júlia Anna</i> : II. Apafi Mihályné Bethlen Kata ismeretlen könyvjegyzéke	357
<i>Szelestei N. László</i> : Liebhard Eghenvelder egy kódexe az esztergomi Ferences Könyvtárban	271
<i>Szilágyi Ferenc</i> : Bartha Boldizsár Rövid Chronicajának XIX. századi kiadásáról	367
<i>Vásárhelyi Judit</i> : Adalék Molnár Albert Imádságos könyvecskéjének nyomtatásához	275
<i>Vida Tivadar</i> : Ismeretlen Weszprémi-kézirat az esztergomi Főszékesegyházi Könyvtárban	52

MAGYAR KÖNYVESHÁZ

<i>Borsa Gedeon</i> : A Pesti Gábor-féle „Nomenclatura” egyes kiadásainak problémái . . .	187
<i>Borsa Gedeon</i> : Pótlások és kiigazítások a „Régi Magyarországi Nyomtatványok” első kötetéhez IV.	375
<i>Holl Béla</i> : Pécsi Lukács levele az 1593. esztendőre nyomtatott nagyszombati kalendáriumról	374
<i>Varga Imre</i> : Magyar verseket tartalmazó casseli kiadvány 1638-ból	191

FIGYELŐ

<i>Apor Éva</i> : A 150 éves Akadémiai Könyvtár jubileuma	72
<i>Batári Gyula</i> : Iszlám könyvművészeti kiállítás	201
<i>Borsa Gedeon</i> : Rövid megjegyzés a legrégebbi könyvtörténeti folyóiratról	196
<i>Fényes Miklós</i> : Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1973	382
<i>Fülöp Géza</i> : A debreceni KLTE Könyvtárának Évkönyve	197
<i>Gyenis Vilmos</i> : Teleki Sámuel és a Teleki téka	283
<i>Havasi Zoltán</i> : Az Akadémiai Könyvtár jubileumi kiadványai	74
<i>Indali György</i> : Történelmi sorsfordulók falragaszokon és plakátokon	286
<i>Käfer István</i> : Jan Čaplovič (1904 – 1976)	77
[<i>Kókay György</i>] <i>k. gy.</i> : A Magyar Könyvszemle jubileuma	194
<i>Kókay György</i> : Új lengyel könyv- és sajtótörténeti kézikönyvek	199
<i>Kulsár Péter</i> : Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1972	78
<i>Miklóssy János</i> : Buday György-kiállítás a Széchényi Könyvtárban	384
<i>Neményi László</i> : „A könyvkötészet múltja és jelene”	80
<i>Vásárhelyi Judit</i> : A 18. századi magyarországi nyomtatványok feltárásáról	285

BIBLIOGRÁFIA

<i>A magyar könyvtörténeti szakirodalom 1971–1975. I.</i> A középkori kéziratosság bibliográfiája. Összeáll.: Fodor Adrienne és Madas Edit	82
<i>A magyar könyvtörténeti szakirodalom 1971–1975. II.</i> Nyomlászati, könyv-, könyvtár- és sajtótörténet. Összeáll.: Borsa Gedeon és Szelestei N. László	289
<i>A magyar könyvtörténeti szakirodalom 1976-ban.</i> Összeáll.: Fodor Adrienne, Madas Edit, Szelestei N. László	387

S Z E M L E

Actes du colloque international sur les techniques de laboratoire dans l'étude des manuscrits. Paris, 1974. (<i>Tóth András</i>)	96
Az Akadémiai Értesítő és a Magyar Tudomány Indexe. 1840–1970. Bp. 1975. (<i>B. Juhász Erzsébet</i>)	305
Armarium. Hrs. von Piroška Dezsényi und László Mezey. Bp. 1976. (<i>Havasi Zoltán</i>)	395
Attal, R.: Bibliography of the Writings of Prof. Shelemovo Dov Goitein. Jerusalem, 1975. (<i>Schreiber Sándor</i>)	99
Balogh Jolán: Die Anfänge der Renaissance in Ungarn. Matthias Corvinus und die Kunst. Graz, 1975. (<i>V. Kovács Sándor</i>)	305
Bethlen Gábor korának költészete. (RMKT XVII/8. köt. Bp. 1976.) (<i>V. Kovács Sándor</i>)	203
Bibliografie československé hungaristiky za léta 1966–1968. Brno, 1971–1974. (<i>Fried István</i>)	99
Bibliografie československé balkanistiky za léta 1972–1974. Brno, 1975. (<i>Fried István</i>)	311
Bulovec, Štefka: Prešernova bibliografija. Maribor, 1975. (<i>Fried István</i>)	312
Documenta artis Paulinorum. II. Bp. 1976. (<i>V. Kovács Sándor</i>)	400
Hazatért szövegek. Magyar emigráns antifasiszták írásai 1919–1945. Összeáll.: Markovits Györgyi. Bp. 1975. (<i>B. Juhász Erzsébet</i>)	206
Hocks, Paul—Schmidt, Peter: Literarische und politische Zeitschriften. Stuttgart, 1975. (<i>Kókay György</i>)	210
Horea Beatae Mariae Virginis. Az egri főegyházmegyei könyvtárban őrzött kódex hasonmása. Bp. 1976. (<i>Kovács Zoltán</i>)	401
Hutt, Allen: The Changing Newspaper. Typographic Trends in Britain and America 1622–1972. London, 1973. (<i>Kókay György</i>)	98
Hutterer, Claus Jürgen: Die germanischen Sprachen. Bp. 1975. (<i>Vizkelety András</i>)	309
Ila Bálint: Gömör megye története 1773-ig. Bp. 1976. (<i>[Vé]jgh [Ferenc]</i>)	207
Jakó Zsigmond: Írás, könyv, értelmiség. Tanulmányok Erdély történelméhez. Bukarest, 1976. (<i>Havasi Zoltán</i>)	397
József Attila válogatott levelezése. Bp. 1976. (<i>Stoll Béla</i>)	92
Katalog für bedeutende hebräische und samaritanische Handschriften. London, 1975. (<i>Scheiber Sándor</i>)	210
Koós Judith: Kozma Lajos munkássága. Grafika, iparművészet, építészet. Bp. 1975. (<i>Varga József</i>)	402
Kovács József: A szocialista magyar irodalom dokumentumai az amerikai magyar sajtóban 1920–1945. Bp. 1977. (<i>B. Juhász Erzsébet</i>)	399
Külföldi társadalomtudományi kézikönyvek. Bp. 1976. (<i>Batári Gyula</i>)	206
Magyar szocialista irodalom. (Első kiadások 1945-ig.) Bp. 1975. (<i>B. Juhász Erzsébet</i>)	94
A második magyarországi ősnymoda egyik nyomtatványa. (Az Egyetemi Könyvtár ősnymtatvány-unikum.) Hasonmáskiadás. Bp. 1975. (<i>Vértesy Miklós</i>)	94
Mészáros István: Iskolai jegyzetkönyv a XVI–XVII. század fordulójáról. Bp. 1976. (<i>Körmendy Kinga</i>)	204
A múlt magyar tudósai. VII. Bp. 1976. (<i>Kókay György</i>)	398
Pató Imre: A Híd repertórium (1934–1941). Novi Sad, 1976. (<i>Lakatos Éva</i>)	308
Pató Imre: Az osztályharcos. (Simkovic Rókus élete és naplója.) Szabadka, 1976. (<i>Lengyel András</i>)	400
Stummvoll, Josef: Technikgeschichte und Schrifttum. Wien, 1975. (<i>D. Szemző Piroška</i>)	209

VI

Szenci Molnár Albert: Discursus de summo bono. Bp. 1975. (<i>Varga Imre</i>)	95
Széplaki, Joseph: Louis Kossuth „The Nation's Guest”. Ligonier, Pa., 1976. (<i>Jeszenszky Géza</i>)	307
Two Renaissance Book Hunters. New York – London, 1974. (<i>Dán Róbert</i>)	208
Widmann, Hans: Geschichte des Buchhandels. Vom Altertum bis zur Gegenwart. I. Wiesbaden, 1975. (<i>Kókay György</i>)	310

N É V M U T A T Ó

- Abádi Benedek 244
 Abel Jenő 159
 Ablea, Matthias 123
 Abonyi Lajos 183
 Abrahamowitz, Zygmunt 179, 181
 Ábrányi Emil 329, 336, 337
 Achates 123
 Achraff 179
 Acro 117
 Ács Tibor 390
 Acsády Ignác 234, 336
 Aczél György 72
 Adány András 32
 Adler 259
 Ady Endre 67, 92, 93, 148, 206, 260, 268, 309, 338, 339, 342, 343, 402
 Aemilius, Julius 53
 Aeneas Sylvius Piccolomineus 114
 Aesopus 114, 116, 118
 Agai Adolf 336, 337
 Agárdi Ferenc 137, 141–144, 147
 Agárdi Péter 134
 Agrippa ab Nettesheim, H. C. 17
 Ahmed Yesevi 11
 Ahmed (nagyvezér) 236
 Aistleitner József 6
 Ajzenstejn, N. A. 73
 Albert (király) 56
 Albert, Giovanni 281
 Albertinus, Aegidius 118
 Albertus, Johannes 118
 Albertus, Magnus 218
 Albinus, Franciscus 14
 Albrecht, Bernhardus 116, 120
 Aleciatus, Andreas 124, 126
 Aldrich, T. B. 338
 Alexander de Hales 107–110
 Ali Šir Navāyi 11
 Alkalay, E. 97
 Almási Balogh Pál 366
 Alstedius, Johannes Henricus 192
 Altmann, Ursula 84
 Alvarez, Emanuel 118, 127
 Amesius, Wilhelmus 119
 Amicus 402
 Amman, Jost 80
 Ammiratus, Scipio 115, 131
 Andics Erzsébet 307
 Andreas Ellonensis 121
 Andreas Jacob 351
 Andruskó Károly 299
 Angyal Dávid 367
 Angyal Endre 391
 Angyal Katalin, B. 197, 388
 Anna hercegnő 107
 Anonymus I. P. mester
 Anselm, Szent 273
 Antal János 269
 Antal Sándor 258, 262
 Antall József 301
 Ányos Pál 35
 Apáczai Csere János 15, 53, 314, 323
 I. Apafi Mihály 17, 357
 II. Apafi Mihály 357, 358
 II. Apafi Mihályné 357–360
 Apáti M. Miklós 315
 Apfel, August 115
 Aphthonius 119
 Apianus, Petrus 377
 Apor Éva 11, 13, 73, 74
 Apollinaris 118
 Apponyi Sándor 19, 128, 233, 258, 376
 Apponyi Rudolf 59, 64, 65
 Apuleius, Lucius 124, 281
 Aquinói Tamás 88, 120, 342
 Aranka György 284
 Arany János 181, 260, 337, 339, 342, 385
 Arányi Lajos 36
 Arató Antal 295, 391
 Argyropilus 39
 Arisztotelész 42, 115, 117, 121, 126, 129, 204, 354, 355
 Arnd, Josua 123
 Arndt, Johannes 112, 116, 120, 360
 Arnisaeus, Henning 121
 Árpád (fejedelem) 3
 Árpádházi Margit 272
 Artner Farkas 52
 Artner Vilmos 111
 Aschbach, J. 346
 Asztalos István 301
 Asztalos Miklós 137, 174
 Athanasius 192
 Attal, R. 99
 Attila (fejedelem) 3, 4
 Aubry, Daniel 275–278

- Aubry, Jean 156–166, 277, 350
 Augustinus 120, 273
 Ausztriai Albert 274
 Avemanns, Georg 113
 Aventinus, Johannes 112, 119, 121, 129
 Ayalon, D. 99

 Babarczy Antal 329
 Babits Mihály 135, 136, 138, 142, 150,
 338–340, 342, 343, 391
 Bach Sándor 58
 Bachovius 113
 Bacsinszky András 182
 Bacsó 258
 Bagó M. 329
 Bajcsy-Zsilinszky Endre 135
 Bajza József 331, 332, 361, 364, 366
 Bakócz Ferenc, Erdődi 106
 Bakócz Tamás 212–221
 Bakody József 34
 Bakos József 293, 300, 392
 Bala Ferenc 358
 Balásfi Tamás 55
 Balassa János 36
 Balassi Bálint 55, 355, 359
 Balázs Béla 258, 261, 262, 266–268, 294
 338, 391
 Bálint (professzor) 260
 Bálint Aladár 94
 Bálint Gábor, Szentkatolnai 4
 Bálint Gábor 12
 Bálint György 92, 206
 Balla György 392
 Ballagi Aladár 43, 220, 253
 Balogh Attiláné 393
 Balogh Edgár 136
 Balogh István 287
 Balogh Jolán 86, 305
 Balogh József 90
 Baloghy 258
 Balta, Moise 147
 Balth, Conredini 227
 Balzac, Honoré de 281, 318
 Bán Imre 42, 294, 314, 315, 388
 Bán János 168
 Bánffi Mária 358, 360
 Bánffi Zsuzsanna 360
 Bánó Zsuzsa 301
 Bányai László 142
 Baradlai János 34
 Baranowski, I. 181
 Bárány Ágoston 365
 Baranyai Decsi János 55, 79, 80, 113, 128
 Baranyai Dóra 291
 Baráth 68
 Barb, Alphons 83, 87
 Barbusse, Henri 267, 342
 Barclai, Johannes 120, 123, 124
 Barcsai Zsigmond 276
 Barcsay Akos 235, 241
 Barcza József 392
 Barczafalvi Szabó Dávid 204
 Barelajus, Johann 129

 Barlay Ö. Szabolcs 158, 353
 Barna Sándor 257, 259
 Baróti Dezső 385
 Barsi József 325–334
 Bársony Elemér 34
 Bársony István 336, 337
 Barta Gábor 214, 217–220
 Barta Lajos 262, 267–269
 Barta Lajosné I. Szucsich Mária
 Bartalis János 341
 Bartalus István 398
 Bartha Boldizsár 367–370
 Bartha Miklós 135, 136, 337
 Bartholius, Daniel 123
 Bartholomaeus Brixienis 49
 Bartók Béla 72, 268, 398, 399, 402
 Basta György 234, 240
 Bata Imre 296, 382
 Batári Gyula 35, 202, 207, 295, 301, 303,
 335, 336, 338, 340, 342–344, 390, 393
 Báthori András 234
 Báthori Zsigmond 240
 Báthory István 158, 347, 354
 Báthory Mihály 359
 Báthory Zsigmond 159, 234
 Batizi András 182
 Batsányi János 362, 365, 367
 Batthyány-család 16, 345
 Batthyány Boldizsár 156–166, 345, 353
 Batthyány József 52, 53, 57, 58
 Batthyány Kázmér 325, 326
 Batthyány Kristóf 157, 346
 Batthyány Lajos 326
 Batthyány Tivadar 16
 Batthyánné Zrínyi Dorottya 350
 Batthyány Ignác 247
 Baudelaire 336
 Bauer, Otto 259
 Bayly, Lewis 119
 Baysal, Jole 178
 Beaufort, Henry de 208
 Beaumont, Somerset 64
 Bebrits Lajos 399
 Beck 284
 Becsky Andor 154, 269
 Bednář, Jaroslav 145
 Beham, Hans Sebald 377
 Beistius, Joachimus 114
 Bejthe István 53, 55, 252, 253
 Beke György 295
 Bekes Gáspár 223, 224
 Békés István 148
 Bél Károly András 58
 Bél Mátyás 52, 57, 58, 290
 Beleznay M. Cecília 361
 Belgius 118
 Bélley Pál 299
 Benda Kálmán 234, 235, 291, 316
 Bendefy László 87, 298, 387, 392
 Bene Ferenc 27, 30, 34, 35
 Benedek András 183
 Benedek Elek 337
 Benedek Marcell 338, 340, 342

- Benjamin Ferenc 94
 Benjámín László 94
 Benkő József 251, 284
 Benkő Sámuel 19, 34
 Benkóné Bartha Ilona 296
 Benzing, Josef 237, 238, 277, 278
 Bényei József 296
 Bényei Miklós 301
 Beöthy László 183
 Beöthy Ottó 294
 Beöthy Zsolt 249, 367
 Beppo 280
 Berczeliné Monori Erzsébet 383
 Berda József 150, 153
 Bereck, Fr. 401
 Berecz József 392, 393
 Béreny Róbert 258, 260, 261
 Berkovits Ilona 83, 84
 Berlász Jenő 15, 79, 88, 128, 159, 291, 300,
 301, 384, 387, 392
 Berlász Piroska 290
 Berlichius 112
 Bernardus de Dacia 250
 Bernát György 194
 Bernáth Aurél 341, 343
 Bernegger, Matthias 116, 122
 Bernhardus, Behm Cuilelmus 348
 Bertók László 301, 391
 Berwäld, Jakob 237, 238, 240, 241
 Berwäld, Zacharias 237
 Berza László 393
 Berzeviczy Albert 185
 Berzeviczy Márton 347
 Bese Lajos 73
 Besoldus, Christophorus 122, 123
 Bessenyei Ferenc 72
 Bethlen Gábor 19, 114, 127, 192, 203, 204,
 239
 Bethlen István 276
 Bethlen István, ifj. 276
 Bethlen Kata I. Apafi Mihályné
 Bethlen Klára 358
 Bethlenfalvy Géza 19, 294
 Beust, Friedrich Ferdinand von 59, 61—65
 Beythe András 31
 Beythe István ld. Bejthe István
 Beza, Theodore 226
 Bezdán Sándor 393
 Bezerédy István 301, 302
 Bezruč, Petr 145
 Bidenbach, Felix 113
 Bidermann, Jacob 119, 124
 Billroth 36
 Bíró Lajos 258, 260, 338
 Bíró Mihály 287
 Bíró Vencel 17
 Bisterfeldius, Johannes Henricus 192
 Bitskey István 293, 300
 Bizantinus, Michael Sophianos 348
 Blanckenberg, Albertus 117
 Blandrata György 225—233, 227, 228
 Blesco 274
 Bleyer Jakab 273, 274
 Blotius, Hugo 348, 349, 352, 354
 Blotz, Hugo 345
 Blum Sándor 12
 Boccaccio, Giovanni 281
 Bocerlinus, Trajanus 114, 122, 129
 Boecerus, Heinrich 113
 Bock, Hieronymus 121
 Bod Péter 19, 20, 80, 245, 246, 284, 289,
 389
 Boda Miklós 300
 Boda Miklósné 302
 Bóday Pál 195
 Bodin 158
 Bodmer 320
 Bodó Lajos 116, 128
 Bodoki József 18
 Boecker, Heinrich 115
 Boemius, Johannes 124
 Boethius 95, 121
 Bogáti Fazekas Miklós 79
 Bogdán István 290, 389
 Bogner Péter 347
 Bohatec, Miloslav 83
 Bojti Veres Gáspár 276
 Bóka László 341
 Boldogréti Vig László I. Verseghy Ferenc
 Bolgár Elek 399
 Bolgár István 291
 Bólyai-család 22
 Bond, Johann 119
 Bondius 116
 Bonfini 15, 55, 204, 352
 Bónis György 89, 90, 388
 Boquin, Peter 224
 Borbély Márton 347
 Bori Imre 400
 Bornemisza Anna 17, 358, 359
 Bornemisza Kata 358
 Bornemisza Péter 247, 355
 Boronkai Iván 85, 86
 Boros Mihály 183
 Borovkov 11
 Borsa Gedeon 87, 109, 190, 197, 203, 212—
 216, 218, 220, 221, 290—293, 299, 303,
 381, 384, 389, 394
 Bortnyik Sándor 266, 287
 Borzsák István 86, 127, 131, 294, 354
 Botka Ferenc 94, 294, 391
 Botta István 292, 349
 Bottyánfy Éva 90
 Bourdichon, Jean 402
 Bowring, John 366
 Böhm, Hertha 93
 Bölöni György 257, 258, 264, 267
 Bösözörményi Péter 191
 Braccolini, Poggio 208, 209
 Bramer, David 114
 Brandio, Tilo 84
 Brassai Viktor 94, 153
 Brassicanus, Joannes 20
 Braun Soma 94
 Braun Róbert 66
 Brautlach, Georg 124

- Bret, Harte 338
 Breughel 357
 Brewer, Laurenz 174–178
 Bródy Ernő 258, 267
 Browning, Robert 281
 Bruyn, Jan de 314
 Buchanan, Georgius 120, 123
 Budai Ézsaiás 363
 Budai P. István 314
 Buday György 384–386, 392
 Buddens, Aurelio 65
 Budenz József 5, 12
 Budik 41
 Buffon 364
 Bugát Pál 33, 35
 Bugenhagen, Johannes 114, 122
 Bugyi Balázs 301
 Bulot, Hans Ulrich 319, 320
 Bulovec, Štefka 312
 Burciensis de Szeidlino, Martinus 250
 Burckard 130
 Burgius, Baptista Petrus 120
 Burián (antikvárius) 20
 Burkard, Franciscus 114
 Burkus Andrásné 302
 Bustya Endre 90
 Buzinkay Géza 25–37, 90, 290, 389
 Bülow 356
 Bünting, Henricus 121
 Bünting, Johannes 112
 Byron 281
- Calixtus, Georgius 113, 114, 117, 124
 Callimachus Experiens 306
 Calvinus 278
 Camerarius, Joachim 129
 Camerarius, Ludovicus 118
 Camerarius, Philippus 121
 Campegius Vitringa 358
 Canisius, Henricus 115
 Canova 364
 Čaplovič, Ján 77, 78, 292, 349
 Caraffa, Carolus 123
 Cardanus, Hieronymus 122
 Carion 120
 Carlyle 68
 Carpzovius, Benedictus 112, 130
 Casmann, Otto 115, 116
 Casselius, Johannes 117
 Cassut, Umberto 228
 Castiglione, Balthasar 115, 158
 Catharinus 117
 Celebi 178
 Cellarius 122
 Celtis, Konrad 102
 Cennerné, Wilhelm Gizella 298
 Cenninius Petrus 39
 Cervantes, Miguel de Saavedra 337
 Chaplin 268
 Chemnitius, Martinus 113
 Chiaverina, J. 97
 Chilla Szilvia, Sz. 81
 Chokier, Johann 113
- Chrysopolitanus, Zacharias 88
 Chytraeus, David 113, 122, 167
 Cicero 113, 115, 116, 118, 120, 123, 126,
 128, 158, 170, 173, 192, 205, 208, 355
 Cincius Romanus 208
 Claius, Johannes 116
 Claudianus, Claudius 123, 204
 Clémenceau 257
 Clusius 156, 349
 Cluverus, Johannes 114, 120, 122, 129
 Coccejus 313
 Cochlaeus, Johann 113
 Colferidge 281
 Comenius, Jan Amos 17, 117, 248, 359
 Cominaeus, Philippus 118
 Commynes, Philippe de 355
 Conradi, Caspar 116
 Conring, Hermann 125
 Consul Anna 169, 170
 Contarenus, Caspar 124
 Contarini, Leonardo 347
 Contzen, Adam 116
 Copenius 376, 377
 Corneille 283
 Cornides Dániel 18, 58, 246
 Corona, Andreas de 250
 Cortesius 352
 Corvinus, Arnoldus 123
 Corvinus, Elias 158, 345–353
 Corvinus, Johannes 113
 Cosmerovius, Johann Christoph 238
 Cosmerovius Máté 238
 Cosmerovius, Susanna Christina 241
 Cortus, Aron 147
 Cramer Dávid 113, 126
 Cromer, Lenhard 378
 Crusius, Martinus 113
 Čurčić, Lazar 293
 Curio, Johannes 120
 Curtius Rufus, Quintus 123, 128, 204
 Cutigius, Martin 170
 Cvetko, Maluše 400
 Cyprianus, Minutius 117
 Czakó Ambró 206
 Czakó Elemér 28
 Czégely Tibor 389
 Czegle Imre 293, 348
 Czeglédi István 359
 Czeglédy K. 13
 Czech János 15
 Czigler Róbert 302
 Czine Mihály 149
 Czuczor Gergely 15
 Czvittinger Dávid 204, 253
- Csahinen Károly 305
 Csáky-család 204
 Csanak Dóra, F. 14, 16, 17, 295, 300, 390,
 393
 Csanda Sándor 78, 293
 Csapláros István 390
 Csapodi Csaba 22, 41, 76, 77, 84, 86–88,
 110, 209, 290, 300, 306, 388, 389, 393, 396

- Csapodiné Gárdonyi Klára 42, 83, 86—88,
 300, 384, 387, 388, 393
 Császár Elemér 185
 Császár Mihály 305
 Császká György 305
 Csathó Emil 291
 Cseh Mária 392
 Csehi Gyula 391
 Csendes Katalin 302
 Csépp Attiláné 302
 Csepeli Szabó Béla 290
 Cserépfalvi Imre 92, 155
 Cseres Tibor 87
 Cserey Farkas 363
 Cserhádi János 303
 Csipkés György 314
 Csóka J. Lajos 85
 Csokonai József 368, 370
 Csokonai Vitéz Mihály 35, 143, 342, 368,
 370
 Csontos János 270
 Csupor Zoltán Mihály 81
 Csuzi Cseh János 55
 Csűry István 197, 198

 Dadius, André 346
 Dalos Gáspár 105, 106
 Dán József 388
 Dán Róbert 209, 223, 224, 226, 228, 230,
 291, 292, 300, 396
 Danicus, Lampertus 118
 Dankanits Ádám 88
 Dankó Imre 291
 Dante Alighieri 340
 Danzinger Ferenc l. Agárdi Ferenc
 Darabos Pál 76, 305
 Darvas József 371—373
 Dasypodus 116
 Dathen, Peter 224
 Dávid Ferenc 226, 228—230
 Davy 33
 Deák Ferenc 287
 Deák György 181
 Debreceni István 191
 Debreceni János 159
 Debreczeni Péter 359
 Dedinszky Gyula 296
 Deé Nagy Anikó 283
 Degen, Leonhard 167, 168, 170
 Deguignes 4
 De la Mare, Albinia 38, 40
 De Laria, M. 178
 Dolarie l. De Laria, M.
 Delille (abbé) 363
 Démán Samu 183
 Demény Lajos 389, 396
 Demkó Kálmán 174, 175
 Démostenés 173
 Dempster, Thomas 113
 Dénes Béla 149
 Dénes Zsófia 262, 266, 268
 Denis, Michael 43, 46, 251
 Densuianu, Ovid 147

 Denzinger 56
 Dér Ferenc 290
 Dercsényi Dezső 388, 401, 402
 Derkay Gy. 15
 Dersi Tamás 295, 296
 Déry Tibor 151—153, 262, 263, 266, 341
 Descartes, René 314, 315, 322, 323
 Deseő Edit 253
 Desportes, Philipp 118
 Dessewffy Aurél 363, 364, 391
 Dessewffy József 361—366
 Deucerus, Johannes 116—120
 Dezsényi Béla 295, 296, 302, 390, 396
 Dezsényiné l. D. Szemző Piroska
 Dézsi Lajos 183, 185, 186, 191, 277, 339
 Dicasterus, Conradus 115
 Dickens, Charles 337, 343
 Dieher 120
 Dienes Erzsébet 90
 Dienes László 66, 138, 139
 Dierus, Johannes 123
 Dietericus 117, 119
 Dika, Jeremias 115
 Dilherus 119, 120
 Dinkelsbühl, Nicolaus von 274
 Diodorus Siculus 119, 129
 Diogenész 123
 Dionysios, Halicarnassus 120, 129
 Diószeghy Tibor 257
 Dioszkoridész 115
 Dobay Székely Sámuel 18
 Dobrovský, Jozef 311
 Dobszay László 88, 89
 Doby Antal 181—183
 Dodsley, R. 19
 Dolce, Ludovicus 119
 Dolch, Walther 43, 46
 Domokos József 267
 Domokos László 299
 Domokos Pál Péter 86, 87, 199
 Domsa Károlyné 76, 305
 Donáth Regina 290, 291
 Donati, Lamberto 83
 Donelli, Hugo 114
 Dornfeld Jakab 171
 Doromby Károly 296
 Dorozsky, Ivan 311
 Dorsch 119
 Dos Passos, John Roderigo 138
 Dosztojevskij, Fjodor Mihajlovics 337,
 342, 343
 Dózsa György 220
 Döbrentei Gábor 1, 15
 Dóme Piroska 296
 Dömény Ottó 359
 Dörnyei Sándor 203, 392, 396
 Drábik Mátyás 320
 Draco 55
 Drahos Istvánné 290
 Draskovics-család 79
 Drechsler Ágnes 302
 Dreiuss, Philippus 115
 Drekelius, Christianus 119

- Drenyovszky János 291
 Drexel, Jeremias 120—122, 124, 131
 Dreznitz, Sámuel 210
 Dubois, Clement 277
 Dudás Lajos 391
 Dudith András 55
 Dudlinger Kristóf 159
 Duka Tivadar 8, 9
 Duka Zólyomi Norbert 35
 Dulházy Mihály 361, 362, 365
 Durzsa Sándor 89, 388
 Dutrien, Philipp 121
 Dzselaeddin Rumi 73
- Ebel 43
 Eber, Paul 116, 129
 Eccard 116
 Eckhardt Mária, P. 383
 Eckhardt Sándor 106, 262, 360
 Eckhardt Tibor 260
 Eckhart Ferenc 307
 Ecsedy Ildikó 73
 Ecsedy Judit 293, 384
 Eder, Georg 346, 347
 Edvi Illés Pál 15, 365
 Eghenvelder, Johannes 272
 Eghenvelder, Liebhard 273—274
 Eghenvelder, Margit 274
 Eghenvelder, Sebastianus 272, 390
 Eghenvelder, Liebhard 274
 Egri Lukács 226
 Eigenbrodt 36
 Ék Sándor 278
 Elek László 294, 298
 Elekes János 278
 Ellebodus, Nicasius 348, 353, 354, 357
 Ellegård, Alvar 60
 Ellinger István 361, 362, 365
 Elver, Hieronymus 117
 Elzevir testvérek 129
 Ember Ervin 94
 Ember Pál 248—251
 Engels, Friedrich 60, 145
 Ens, Caspar 116, 128
 Eörsi J. 307
 Eötvös József 328, 331, 332, 337
 Epikurosz 364
 Erasmus Roterodamus 47, 112, 115, 118,
 129
 Erast, Thomas 224
 Erdélyi János 182
 Erdélyi József 143, 145, 149
 Erdélyi Lajos 236
 Erdődy-család 106
 Erdődy Péter 106
 Erg Ágoston 138
 Erkel 72
 Erlenmeyer 36
 Ernuszt, Johanna 354
 Érszegi Géza 215
 Ertly János 15
 Escher, Heinrich 318, 320
 Este, Borno d 39
- Esze Tamás 293
 Ethei István 369
 Ettinghausen, R. 99
 Evans, R. J. W. 157, 345
 Eveman, Georg 120
 Exenberger, Herbert 390, 396
- Faber, Basilius 112
 Faber (Schmidt) Georgius 167
 Fábrián Dániel 135—137
 Fábrián Imre 356
 Fabiny János Teofil 35
 Fabó Irma 295, 325, 326, 328, 330, 332, 334
 Fábri Magda, B. 392
 Fabricius, Jacobus 120
 Fabricius, Johann Ludvig 315, 318, 320,
 346, 349
 Fábry Zoltán 138, 139, 143, 147, 151, 152
 Fallenbüchl Zoltán 90, 291, 298, 392
 Fallopio 346
 Falu Tamás 341
 Faludy György 153, 155
 Falvy Zoltán 89
 Farczady Elek 90
 Farkas Béla 389
 Farkas Imre 51, 170, 171
 Farkas László 299, 301
 Farkas Márta, Sz. 398
 Farnabius 119
 Farnovius, Stanislav 225
 Faut Jeromos 125, 132
 Faut Jeromosné 125
 Faut Márk 11, 112, 121, 125—132, 167, 169,
 171, 172
 Faut Márk, ifj. 124
 Fautor Márk l. Faut Márk
 Fáy András 363, 364
 Fazakas József 290, 383, 388
 Fazekas Árpád 88, 390
 Fazekas Mihály 370
 Feger, Theobaldus 101, 250
 Fehér Erzsébet 92, 93
 Fehér Géza 83, 387
 Fehér Mátyás 85, 87
 Fejtő Ferenc 135, 148, 149, 150, 152
 Fekete Gézáné 76, 77
 Fekete Nagy Antal 214, 217, 218, 220
 Felicián (gróf) 349
 Fellini 357
 Fellner, Erasmus 168, 172
 Fenimore, Cooper 337
 Fényes Elek 398
 Fényes Miklós 299, 384
 Fényes Samu 258, 262, 269
 Fenyő István 296, 325, 361, 367, 390
 Fenyő László 134
 Ferdinánd (király) 378
 I. Ferenc 81
 Ferenc József 63, 228, 287
 Ferenczffy Lőrinc 51, 52
 Ferenczi Ilona 388
 Ferenczy Endréné 382
 Ferenczy József 328, 361

- Feridun (bej) 7
 Fichte 311
 Ficino, Marsiglio 20, 306
 Fiedler Mihály 111
 Figyelmessy 308
 Filelfo 39
 Filó I. Mihályfi Ernőné Fischer Ilona
 Finkus, Caspar 114
 Firdauszi 202
 Fitz József 25, 250, 252, 253, 278
 Flatt Károly, A. 31
 Florus, Lucius Annaeus 122, 128
 Flurheimb, Christophorus 116
 Fodor Adrienne 91, 388, 392, 396
 Fodor Ferenc 15
 Fodor József 151
 Fodor Sándor 73
 Főgel József 38, 40
 Foktői Mihály 191
 Fonyad Ernő 299
 Fontius, Bartholomaeus 38—42
 Forgách Ferenc 347
 Forgács Antal 142, 149
 Fournier, J.-M. 97
 Földi János 35
 Förstner, Christophorus 122
 Fraknoi Vilmos 217
 Franciscus de Fiana 208
 Franciscus, Erasmus 115
 Francke, Hermann August, 9, 17, 360
 Francovith Gergely 31, 170
 Frank, Sebastian 113, 114, 117
 Frank László 257, 258, 262, 267
 Frank Tibor 59, 65
 Frankel Leó 396
 Franyó Zoltán 267
 Franz, Georg 61
 Fráter Jánosné 14, 16, 76, 393
 Fráter Lajosné 301
 Freiberger, Sigismundus 114
 Freinsheim, Johann 123
 Fresenius 36
 Fried István 80, 100, 296, 311, 312, 384, 393
 Fried Salamon 183
 II. Friedrich 223
 III. Friedrich 224
 Friedrich Ildikó 34, 297
 Friedrich, Johann 114
 Friedrich, Leopold 61
 IV. Frigyes 191
 Frischlinius 115, 116, 118, 119
 Fuker Jakab 34
 Fülep Lajos 279, 338
 Fülöp Ernő I. Fejtő Ferenc
 Fülöp Géza 196, 199, 292, 294, 295, 301, 303, 325, 390, 394
 Füssli, Peter 319, 320
 Füst Milán 268, 341
 Füves Ödön 300
 Gaál Gábor 134, 136, 138—142, 144—147, 149, 150, 152—154
 Gaál Gáborné 152, 153
 Gaál József 182, 203
 Gabelman Miklós 173
 Gábor Andor 257—259, 261, 262, 267, 399
 Gabriel, Astrik L. 89
 Gailius, Andreas 113
 Gajdoš Všeľvad Josef 90
 Gál Anna 145
 Gál Éva 308
 Gál István 137, 293, 298, 302, 391
 Galambos Ferenc 181, 290, 297, 300—302, 392
 Galavics Géza 392
 Galeotto Marzio 55
 Galilei 314
 Gallen, Johan 159
 Gallyas Ferenc 295
 Gams, Pius Bonifacius 106
 Ganzinger, Kurt 293
 Gara, Simon de 250
 Garai János 94
 Garai Judit Sz. 305
 Garami Ernő 259, 268
 Garamvölgyi József 72
 Garázda Péter 39, 42, 306
 Gárdonyi Albert 28
 Gárdonyi Géza 337
 Gaselee, Stephen 45
 Gáspár Endre 93, 269
 Gáspár János Theodor 4
 Gastionaspski Györgyné 111
 Gaubisch, Jakab 237, 238, 240, 241
 Gaudanus 122
 Geber 351
 Gebhardus 270
 Géfin Gyula 243
 Geibel 331
 Geisler, Adam Friedrich 233
 Geleji Katona István 19, 276
 Gellériné Lázár Márta 294
 Gellius, Aulus 123, 128
 Georgievics Bertalan 124, 375—377
 Gerardy, Th. 97
 Geréb László 86
 Gereblyés László 145
 Gerengel Simon 117, 167, 168, 172
 Gergely, Jean 90
 Gergely Pál 76
 Gergely Sándor 137—139
 Gerhardius 119—121
 Gerics József 84, 387
 Geringer 29
 Gerstinger, H. 354
 Gesenius, Justus 119
 Gesnerus 112
 Gessner Dávid 316, 318—321
 Gessner, Hans Jakob 319
 Geulincx, Arnold 314
 Gevers, Valentin 174, 175
 Geyder, Johann Georg 277
 Ghiaccetus, Paulus 41
 Gilissen, L. 97
 Giorgetti-Vichi 97

- Giskra 274
 Glaser, Peter 117
 Glénisson, Jean 96, 97
 Glorius, M. I. Vehe, Matthias
 Gobler, Justin 116
 Goddard, Robert H. 263
 Goethe, Johann Wolfgang von 261, 281,
 336, 337, 339, 342, 343, 385
 Goitein, S. D. 99
 Goldschmidt, Ernst Philipp 102
 Goldziher Ignác 6, 9, 10, 73, 99
 Golius 118
 Goltz, Moritz 159
 Gombáné Lábos Olga 198, 278, 354, 357
 Gombocz Endre 31—33
 Gombocz István 302
 Gombocz Zoltán 12, 13
 Gombrich 41
 Gonda László 182
 Goniaeus, Johannes 115
 Gontery, Jean 322
 Gordau, Ph. W. G. 208, 209
 Gorkij, Makszim 259, 267
 Gortvay György 34, 35
 Gosztonyi János 106
 Gottofredus 113, 123
 Gömöri Jenő Tamás 268
 Gondör Ferenc 94, 257
 Görgey Artúr 9
 Görög Demeter 363
 Gracza György 307
 Graefe 36
 Graesse, Jean Georg Theodor 43
 Graf, Urs 354—357
 Grămadă, Livia 390, 396
 Gratianus 47, 49
 Graus, F. 88
 Gregor, J. 356, 367
 Groszmann Zsigmond 375, 376
 Grotius, Hugo 114—116, 118, 119, 122, 131
 Gruber Ábrahám 111
 Grueber Dániel 111
 Gryneus, Georgius 250
 Gryneus, Simon 224
 Guarinus Veronensis 208
 Guevara, Antonio 113, 121, 122, 130
 Guillot-család 402
 Gulyás Pál 34, 159, 339, 340
 Gunda Béla 137
 Gusti D. 137
 Gusztáv Adolf 239
 Gutgesel Dávid 159
 Gutenberg, Johann 310, 311, 341
 Guttler Gaspár 159
 Guzmics Izidor 361, 365
 Gvazdius, Stephanus 119
 Gwihelms Durandus 273
 Günther, Andreas 127
 Gyr, Radu 147
 Gyalui Farkas 337, 338, 342, 343
 Gyalui Torda Zsigmond 378
 Gyárfás István 5
 Gyenis Vilmos 285, 291, 292
 Gyéressy Béla 88, 400, 401
 Gyöngyösi István 315, 318, 319
 Györfly György 4, 85, 88, 204
 Györi György 299, 393
 Györi Erzsébet 393
 Györy Tibor 25, 27—29
 II. Gyula pápa 214
 Gyulai Ferenc 360
 Gyulai Márton 203
 Gyulai Pál 391
 Haader Lea 90
 Haan Lajos 52, 58, 389
 Habermann, Johann 116, 117
 Habsburg-család 238—240, 370
 Haebler, Karl 48
 Haffenrefferus, Matthaues 115
 Háfiz 202
 Haiman György 95, 243—246, 248, 250,
 252, 254, 255, 291, 293, 298, 389, 392
 Haiman Hugó 281
 Hain, Caspar 174—176
 Hain, Ludovicus 43, 49
 Hajnal Jenő 257, 262, 268
 Halasi László 390
 Halász Anna 301
 Halász Gábor 341
 Haller János (XX. sz.) 1. Vándor Pál
 Haller von Hallerstein, Helmut 106
 Haller, Wolf 101
 Halmi József 258, 262, 264, 265, 267
 Halmi Klára 265
 Hamanova, Pavlina 84
 Hammer 7
 Hammerschmidt Ferdinánd 34
 Hamsun, Knut 342
 Hansonius, Petrus 113
 Haraszti Éva, H. 296, 307
 Haraszti Sándor 135—137
 Haraszti Gyula 382
 Hargita Pál 292, 389
 Harkó Viola, R. 28, 30, 292, 299, 301
 Harmatta János 73
 Hárs László 137
 Harsányi István 175
 Hartlieb György 170—172
 Hartmann von Aue 281
 Hartmann, Alfred 49, 109, 112
 Hasan (pasa) 7
 Hatib, Ibn 7
 Hattiserius 119
 Hatvany Lajos 140, 268, 338, 340
 Havas Endre 206
 Havas László 277
 Havasi Zoltán 77, 195, 196, 302, 390, 397,
 398
 Hay, Louis 96
 Hazai György 398
 Házi Jenő 124
 Häckel 336
 Héberger Károly 299
 Heckel György 168
 Heckel, Stephanus 250

- Hegedüs István 38
 Hegedüs Mózes 373
 Hegel 141
 Hegyesi István 16, 359
 Hegyi Balázs 180
 Heidenreich, Tobias 119
 Heidermann 117
 Heidmann, Christophorus 122
 Heine, Johann 122
 Heine, Heinrich 337, 343
 Heidegger, Johann Heinrich 313—316, 318, 319, 320
 Hekimoglu Ali 178
 Helevig 101
 Heliódórosz 120
 Hellbruner, Jacob 121
 Hellebrant Árpád 22, 375, 376
 Hellenbach 55
 Heltai Gáspár 247, 248, 281, 349, 379, 389
 Helwig, Hellmuth 102, 103
 Herbergerus, Zacharias 117
 Herberstein Felician 346
 Herczeg Ferenc 337
 Herd, Friedrich 118
 Herepei János 178, 192, 276, 296, 300
 Herlicius 115
 Herman Ottó 337
 Hernáci Istvánné 299
 Hérodotosz 112
 Herrlingen, Aron Schreiber 210
 Herrmann Antal 183—185
 Hervay Ferenc 88, 290, 292, 293, 401
 Hess András 248, 250
 Hesseni Móric 191, 192
 Hesus, Eobanus 102
 Héthy Zoltán 290, 389
 Heverde László 71
 Hevesi András 150
 Hevesi Sándor 338
 Heydemann, Christoph 119
 Hiller István 393
 Hiller, Martin 119
 Hinckelmann, Andreas 120
 Hints Elek 45
 Hippolytus à Lapide 123
 Hitler, Adolf 268, 367
 Hock János 266
 Hocks, Paul 210, 211
 Hoffhalter 316
 Hoffhalter Rafael 249, 251
 Hoffmann 61, 62, 64
 Hofsteter János Ádám 55
 Hofstetter, M. 123
 Hohenegg, Matthias 115
 Holberg 57
 Holderman, J. B. 178, 179, 180
 Holl Béla 291—293, 375, 389
 Holovics Flórián 293
 Holub, J. 353
 Holzhalb 319
 Homberger, Jeremias 167, 168, 172
 Homérosz 129
 Homor Ferenc 382
 Hondorff 112
 Honterus János 251
 Honti Rezsó 281
 Hoóz Istvánné 299
 Hopp Lajos 8, 178, 181, 293, 389
 Hora, Josef 145
 Horányi Elek 128, 246, 252, 370
 Horárik János 325, 326, 329
 Horatius, Flaccus Quintus 42, 117, 119, 123, 128, 204, 341
 Horn, Curt 223, 225—228
 Horner, S. 307
 Horneus, Conrad 113, 115, 116, 122
 Horovitz, J. 99, 369
 Horster, Goerg Philipp 123
 Horthy Miklós 261, 265
 Horvát István 250, 392
 Horváth Alice 90
 Horváth Anna 73
 Horváth János 85—87, 292
 Horváth K. János 32, 33
 Horváth Mária 87
 Horváth Mihály 307
 Horváth Pál 301
 Horváth Tibor 78
 Horvátovszky Zsigmond 33
 Hossmann Ábrahám 171, 172
 Houghton, Walter E. 60
 Hőgyes Endre 29
 Hölvényi György 396
 Hrenkó Pál 90, 298, 392
 Hubay Ilona 233, 236
 Hueber, Christoph 113
 Hugo, Victor 337, 343
 Hunfalvy Pál 22
 Hunger, Friedrich Wilhelm Tobias 156
 Hunya István 206
 Hunyadi-család 352
 Hunyadi Demeter 347
 Hunyadi János 40, 274, 352
 Hunyadi Mátyás 39, 41, 42, 55, 306, 396
 Hunyady József 299
 Husarska, M. 97
 Husein (pasa) 7
 Husz János 47
 Huszár Dávid 250
 Huszár Gál 248, 249, 251, 257, 378
 Huszthy Sándor 296
 Huszty István 358, 360
 Huszty Z. G. 34, 35
 Hutira Albin 294
 Hutt, Allen 98, 99
 Hutter 116
 Hutter, Leonard 123
 Hutterer, Claus Jürgen 309
 Huxley, Aldous 342
 Ibráhim (efendi) 8
 Igmándy József 368
 Ignác, Szent 119
 Ignotus Pál 93, 135, 149, 150—152, 297, 338, 340
 Ila Bálint 207, 208

- Illés Béla 206, 399
 Illés László 134
 Illyés Bálint 299
 Illyés Gyula 143, 145, 149, 151, 206, 341
 343, 399
 Illyés Katalin 299
 Imreffy 182
 Indali György 287, 296, 301–303
 Irinyi János 316
 Irenaeus, Christophorus 113
 Irinyi Károly 291
 Isaac, Frank 218
 Iselin 284
 Isocratés 204
 István (nádor) 325, 329, 330
 Istvánffy Miklós 15, 79, 80, 347, 349, 353
 Ivanics (könyvkereskedő) 15
 Iványi B. 28, 157, 160, 345, 346, 351–353
 Iványi Sándor 388, 401
 Iványi Tamás 73
- Jacobsen, Michael 83
 Jacobus de Terano 112
 Jakab (király) 119
 Jakab Elek 358, 359
 Jakab Sámuel 85
 Jakó Zsigmond 388, 397, 398
 Jámbor Ferenc 146
 Jancsik Pál 134
 Jancsó Imre 19, 20
 Jánisch József 329–331
 Jankó János 184
 Jankovics József 358
 II. János 159, 347
 János Zsigmond (fejedelem) 230
 Jansits Gabriella 389
 Janus Pannonius 39, 42, 86, 87, 306
 Jas, José 72
 Jászai Mari, 336, 337
 Jászi Oszkár 257–259, 262, 264–269
 Jászi Oszkárné 70
 Jaszlinszky András 28, 32
 Jäner, Abraham 112
 Jékely Zoltán 343
 Jenisch, Paulus 120
 Jeromos, Szent 94, 95
 Jesbersing, Christoph 112
 Jeszenszky Erik I. Molnár Erik
 Jeszenszky Géza 80, 297, 308, 384
 Johannes a Delphi 116
 Johannes de Bromyard 109
 Johannes de Haselach 273
 Johnson 364
 Joinus-család
 Joinus-Joó János 354–357
 Jókai Mór 183, 336–339, 343
 Jónás Ilona 83
 Joó János I. Joinus-Joó János
 Jordán Tamás 347
 Josephus Flavius 112
 Jósika Miklós 183, 337, 343
 József (nádor) 329
 II. József 27, 30, 285, 311
- József Attila 92, 93, 134–155, 309,
 341–343
 József Farkas 134, 290, 297
 József Jolán 92, 93, 154
 Judex György 192
 Juhász Erzsébet, B. 94, 196, 206, 305, 393,
 399
 Juhász László 38, 353
 Julius Caesar 113, 128
 Jungerman, Gottfried 113
 Junius, Melchior 115, 116, 129
 Justh Zsigmond 280, 281, 336
 Justinianus 115, 118, 123, 130
 Justinus 120
 Juvenalis 42
 Jügel, K. H. 127
- Kabai Bodor Gellért 359
 Kaczér Illés 260, 267
 Kacziányi Géza 308
 Kacyrylia I. Kaczér Illés
 Kádár Zoltán 83, 90
 Kajzer, Leszek 86
 Kakuk Zsuzsa 13, 73
 Káldi György 112, 126, 127
 Kállay István 391
 Kálmán Lászlóné 140, 291
 Kálmáncsehi Domonkos 83
 Kálmány Lajos 183
 Kalmár Lajos 83
 Kálnoky Gusztáv 59, 61
 Kanisai Pálfi János 360
 Kant, Immanuel 311
 Kánya Pál 325, 326, 328, 329, 331–333
 Kapisztrán János 274
 Kapitanffy István 85
 Kaposy József 281
 Kara György 73
 Karácsonyi Benő 341
 Karácsonyi Béla 85
 Karádi Pál 249
 Karancsi György 316
 Kárász József 290, 297
 Kardos Gyula 298, 389
 Kardos Tibor 86
 Karikás Frigyes 399
 Karikó Sándor 292
 Karinthy Frigyes 262, 268, 338, 339
 Karner Károly 111, 112, 114, 116, 118, 120,
 122, 124, 126, 128, 130, 132, 133
 Károli Gáspár 342
 X. Károly 235, 239
 Károly Sándor 90
 Károlyi 35
 Károlyi György I. Károlyi C. György
 Károlyi C. György 276
 Károlyi Mihály 265, 266, 269
 Károlyi Péter 230
 Karrichter, Bartholomaeus 118
 Karsai Géza 85
 Kassák Lajos 138–140, 151, 206, 258, 262,
 266, 338, 339
 Kastaly Beatrix 78, 84

- Kastner, J. C. 307
 Kathona Géza 229, 294
 Katona Imre 51, 157, 293
 Katona István 251
 Katona Lajos 183
 Katona Rezsőné 299
 Katona Tamás 401
 Kaufmann Dávid 9, 10
 Kaym, Urbanus 250
 Kaz, Johann 119
 Kazinczy Ferenc 251, 284, 342, 361–366,
 368
 Käfer István 78, 79, 290, 291
 Keckerman, Bartholomaeus 313
 Kecskeméti Alexis János 278
 Kedd, Jodocus 121, 131
 Kegan, Paul 60
 Kegel, Philipp 120, 123, 128
 Kégl Sándor 11, 12, 73
 Kéki Béla 83, 292, 293, 298
 Kelecsényi Ákos 80, 301
 Keleti Artur 298
 Kelemen Elemér 296
 Kemény István 297
 Kemény János 16
 Kemény József 190, 249
 Kemény Lajos 159, 175, 378
 Kemény Lajos, ifj. 174, 175
 Kémeri Sándor 264
 Kempelen, Kurt 296
 Kempis Tamás 117, 359, 360
 Kenyeres Balázs 260
 Kepler, Johann 112
 Kercz Pál 347, 348
 Kerényi Ferenc 300
 Keresztúry Dezső 80, 385
 Kéri B. Ferenc 32
 Kéri Pál 264, 268, 269
 Kéri Sámuel 124, 128, 359, 360
 Kerr, Alfred 267
 Kertainé Friedrik Klára 298
 Kertius, Paulus l. Kercz Pál
 Keserű Bálint 276
 Keserű János 191
 Kesler, Andreas 115, 119
 Keszler József 183
 Khlesl, Melchior 172
 Kibédi Sándor 147
 Kidric, Franz 375, 376, 378
 Kilian György, id. 331
 Kilian György, ifj. 332, 333
 Kindlovits Kálmán 296, 390
 Király György 204, 279, 281
 Király Péter 87
 Kis Ferenc 149
 Kis János 361, 363, 365
 Kisfaludy Károly 362, 365
 Kisfaludy Sándor 302, 393
 Kiss Árpád 290, 300
 Kiss Géza 303
 Kiss István 294
 Kiss Jenő 150
 Kiss József 294, 335, 337, 342, 343
 Kiss Lajos 94
 Kitionich János 114, 122, 128
 Klaniczay Tibor 89, 131, 203, 348, 353, 354,
 357, 359
 Klay, Andor 307
 Klein, Hermann 326
 Klementis, Eugen 389, 396
 Klin, Melchior 115
 Klinda Mária 45
 Knaus, Hermann 101
 Kmoskó Mihály 6, 13
 Knauz Nándor 380
 Kneifel Mária 348
 Kner Imre 278–281, 298, 385, 402
 Koberger, Anton 101–110
 Kocsis Botond 299
 Kodály Zoltán 72
 Kodolányi János 143
 Koegner, H. 356
 Koger Tamás 302
 Kohl, Hans 390
 Kókay György 99, 196, 201, 211, 291, 295,
 302, 311, 390, 399
 Kolár, Jaroslav 391, 396
 Kolb-Carbo János 167, 168
 Koler János 170
 Kollányi Ferenc 47, 48
 Kolosz (?), Georg 120
 Koltay Ferenc 291
 Koltay-Kastner Jenő 42, 393
 Komjáthy Miklósné 286, 290
 Komlós Aladár 134, 268, 341
 Komlovszki Tibor 203
 Konecz József 21
 Kondor Imréné 206, 207
 Kondor Viktória 291
 Konecsni György 287
 Konstadt Richárd 257
 Kónya Sándor 76
 Koós Judit 402
 Koppi Károly 246
 Kormányos András 302
 Kornfeld Móric 187
 Kornis Károly 276
 Kornis Mihály 276
 Koroknay Éva, Sz. 47, 51, 84, 106, 299
 Korompay János 196
 Korompayné Szalacsi Rácz Mária 389
 Korponay Béla 293
 Korvin Ottó 257
 Korvin Sándor 149
 Kosáry Domokos 76
 Kossuth Lajos 287, 307, 325, 326, 329, 331,
 391
 Kosztaalcai Kithonics János l. Kitionich
 Kosztolányi Dezső 281, 338, 343
 Kothi János l. Kotsi (Csergő) János
 Kotsi (Csergő) János 315, 318
 Kotsi János l. Kotsi (Csergő) János
 Kotvan, Imrich 84
 Koukoly, Františka 99
 Kovachich Márton György 244, 251
 Kovách Zoltán 48, 84, 87, 88, 402

- Kovács György 81
 Kovács Béla 87, 300
 Kovács Ilona 302, 383, 393
 Kovács István 83
 Kovács József 399
 Kovács József László 51, 52, 125, 130, 167,
 174, 293, 294, 301
 Kovács Magda 391
 Kovács Mária 290
 Kovács Máté 299
 V. Kovács Sándor 57, 86, 204, 245, 249,
 290, 291, 294, 300, 306, 388, 401
 Kovács Sándor Iván 88, 300, 346, 358
 Kovacsóczy Farkas 354
 Kovásznai Sándor 19, 284
 Kováts József 150
 Kozma Andor 336
 Kozma Borbála, L. 293, 389
 Kozma Lajos 281, 402
 Kozocsa Ildikó, B. 78, 79, 84
 Kozocsa Sándor 25, 278—281, 294
 Kóhalmi Béla 66—71, 184, 185, 195, 258,
 262, 266—268, 336, 338—343
 Kőlcsey Ferenc 260, 362, 364
 Köleséri Sámuel 19, 55
 König György I. Király György
 König Gyula 67
 Köpeczi Béla 19, 390
 Köppen, Johann 112
 Köprülü Mohamed 236
 Körmendy Kinga 77, 78, 206
 Körner, Alfred 320
 Kőrösi Csoma Sándor 5, 73, 74
 Kőszegi Szekér Mátyás 173, 174
 Kövess Lajos 399
 Krajevszky Gizella 302
 Krapf 61
 Krausz János 276
 Krausz Jánosné 276
 Krebs, Barbara 59, 61, 62, 64, 65
 Krieg, Michael 187
 Kristeller, P. O. 39—41
 Kristó Gyula 85
 Krisztics Sándor 70
 Krleža, Miroslav 309
 Kronstein Gábor 297
 Krusiński, Judas Tadeusz 179, 180, 181,
 187, 189
 Krüger, Johann 119
 Kubinyi András 89
 Kubinyi Péter 80, 243, 300
 Kulenkamp, L. 19
 Kultsár István 149
 Kun Béla 138, 259
 Kun István 359
 Kunfi Zsigmond 267
 Kunos Ignác 13, 73
 Kuntár Lajos 294, 297, 301—303
 Kurcz Ágnes 383, 389
 Kuun Géza 5
 Kuzmik, Josef 84
 Kükedi József 293
 Künstle, K. 356
 Küzler, Daniel 121
 Kyriss, Ernst 104, 105, 107, 109
 Kyrmesser I. Kyrmezer, Pavel
 Kyrmezer, Pavel 253
 Lackner Ádámné I. Consul Anna
 Lackner Kristóf 51, 52, 114, 117, 124, 125,
 127, 130, 132, 167, 169—172
 Lactantius 112
 Laczkó Géza 281, 341
 Ladányi Sándor 390
 Lajti Rudolf 295
 Lakatos Éva 309
 Lakatos Péter Pál 140, 142
 Lambert, E. 65
 Lamberteschius, Pier de 208, 209
 Lambinus 113
 Lampe, F. A. 248, 250
 Lampert Vera 398
 Landerer 27
 Landino, Christoforo 39, 42
 Láng Gusztáv 134
 Lang, Helmut W. 391
 Lang Mátyás 125, 131, 393
 Lang Péter 302
 Lange, Abraham 113, 118
 Langér, Eduard 43, 46
 Lansius, Thomas 115, 122
 Lantos 338
 Lányi Viktor 281
 Lasar I. Lázár Vilmos
 Laskai Csókás Péter 56
 Lastitius, Joahannes 225, 226
 V. László (király) 274
 László Gyula 4
 Laureenberg, Peter 123
 Lautenbach 112
 Lauterbeck, Georg 112
 Lázár György 235, 236
 Lázár György 241
 Lázár Jenő 257, 259, 267
 Lázár Vilmos 147
 Lazarus-Yafeh, Hava 99
 Lazius 347
 Lehoczky Tivadar 183
 Leinclavius, Johannes 115
 Lékai János 399
 Lencsés György 396
 Lengyel András 186, 373, 400
 Lengyel Imre 198, 199
 Lengyel József 206, 399
 Lengyel Menyhért 342
 Lencsó László 298
 Lenin, Vlagyimir Iljics 257, 264, 308
 Lentulus 123
 X. Leó (pápa) 214—217
 Leon, Andor 267
 Leporini, Melchior 114
 Lessing, G. E. 224, 229, 311
 Lesznai Anna 266, 338
 Lett Miklós 94
 Lévárdy Ferenc 86
 Libenthal, Christophorus 122

- Ligeti Lajos 72, 73, 77, 393
 Lindberg, Folke 239
 Linder Béla 266
 Linné, Carolus 33
 Lindenmayer, Georg 170
 Linzbauer Ferenc 29, 34
 I. Lipót (császár) 235
 Lippay János 31
 Lipsius, Justus 95, 115, 117, 120, 129
 Listhius János 345, 348, 352, 354
 Liszt Ferenc 72, 308, 383
 Lisztes László 297
 Litván György 297
 Literati Nemes Sámuel 15
 Livius, Titus 113, 114, 128
 Lloyd George 257
 Lochner János András 111
 Lochner K. 101, 102
 Lojka, Jeszego 201
 Lombardus, Petrus 104, 105
 London, Jack 342
 Lorant, André 59
 Lorsius, Lucas 117
 Lossay Péter 87
 Lósy Imre 51
 Lotharingiai Károly 236
 Loubier, Jean 101
 Lovászy Márton 268
 Löchler, Margareta 277
 Lőkös István 294
 Lőkös Zoltán 297
 Lőrincz László 73
 Lucius, Jacobus 250
 Lucius, Ludovicus 276
 Lucretius 208
 Ludovicus Granateuris 118
 Lugossy József 23
 Lukác, Emil Boleslav 150
 Lukács György 184, 206, 338, 342
 Lukács Hugó 268
 Lukianos 281
 Luther, Martin 47, 111—116, 118, 120, 121,
 168
 Luxemburgi Zsigmond 56
 Lyra, Nicolaus de 104, 107
 Lyulph Stanley, E. 60

 Macaulay 182
 Macchiavelli, Niccolo 117, 123, 131, 281
 Mácza János 260
 Madách Imre 260, 385
 Madai Dávid Sámuel 55
 Madas Edit 91, 388
 Maday Attila 361
 Madzsar József 70
 Magda Pál 364
 Magirus, Johannes 116
 Magyar András 300, 302, 303, 394
 Magyar Arnold 90, 345
 Magyar Mihály 331
 Magyar Zsuzsa 299
 Magyar István 248
 Magyary-Kossa Gyula 33, 43, 45

 Mailáth János 364
 Majer István 15
 Major, Georg 118
 Major, Johannes 117
 Mák Gyula 296
 Makara Anna 294
 Makk Ferenc 85
 Makkai László 76, 392
 Malachi Beit-Arié 210
 Malan, S. C. 8
 Mâle, Emile 355, 356
 Málnási Ödön 150
 Mályusz Elemér 86, 88, 294
 Mándy Teréz 143
 Manlius János 79, 244, 249, 252
 Mann, Thomas 266, 360
 Manskovits 253
 Manutius, Aldus 115, 117, 159
 Manutius, Paulus 116
 Márai Sándor 341
 Marchesi, C. 38
 Marcius, Andreas 347
 Marcell Mária 83
 Mária Béla 145
 Mária Terézia 30, 283, 285
 Marius, Conrad 224
 Márki Sándor 183
 Markó György 391
 Markos Béla 290, 293
 Markovits Györgyi 80, 94, 206, 257, 258,
 260, 262, 264, 266, 268, 269, 291, 297,
 284, 391, 397
 Márkus László 297
 Markusovszky Lajos 36
 Marne, Claude de 277
 Marot 120
 Maróthi György 199, 322, 323
 Marsilaer, Fridericus de 113
 Márta Ferenc 72
 Martens, Stephan 233
 Martini, L. 31
 Martinus, Daniel 116
 Marton Istvánné 302
 Martonfalvi Ramus 313
 Marx, Karl 60
 Marza, Jacob 388
 Maschek, Franz 273, 274
 Mašlanki, Julianna 200
 Mátai Mária 90
 Máté György 296, 297, 391
 Mátrai László 194, 195, 197, 396
 Matthaëides, Samuel 57
 Matthaëus, Christianus 121
 Mátitja, Abrahám b. 210
 Mátyás (főherceg) 350
 Maurer, Caspar 124, 128
 Mauritius 192
 Maurois, André 342
 Mautner József 294, 389
 May István 291
 Mayer, Anton 46, 238
 Mazal, Otto 84, 273, 387
 Mazepa 280

- Medgyesi Pál 248
 Medici-család 39
 Medici, Giovanni 214
 Medici, Giuliano 39, 40
 Medici, Lorenzo 39, 41
 Medve Imre 337
 Megiserus, Hieronymus 117, 129
 Meier (helytartó) 319 320
 Meisner, Balthasar 121
 Melanchthon, Philipp 47, 112, 115—118,
 129, 167
 Melandrus 119
 Melissandrus, Caspar 121
 Melius Juhász Péter 31, 150, 153, 226, 249
 Meray István 204
 Meray János 204
 Mester Sándor 267
 Mészáros István 85, 89, 204—206, 292, 389
 Mészáros Tibor 294
 Meszlényi Antal 52
 Mészöly Gedeon 90
 Metellus 351
 Metternich, Richard 64
 Meyer, Wolfgang 117
 Meyfartus, Johann Matthias 114, 115, 117,
 119
 Mezey Katalin 297
 Mezey László 84—86, 88—90, 105, 294,
 387, 388, 395, 396
 Mezősi Károly 301
 Mezőszegedi Gáspár 276
 Mezőszegedi Gáspárné 276
 Michelangelo 364
 Micillius, Jacobus 115
 Miege, Ludwig Christian 223, 224, 284
 Mihály (vajda) 79, 234, 240
 Mihályfi Ernőné Fischer Ilona 287
 Mihályi Ödön 136, 145
 Mikes Kelemen 178
 Mikes Lajos 281
 Miklóssy János 80, 296, 384, 386, 391
 Miksa (császár) 219, 348
 II. Miksa 346
 Mikszáth Kálmán 68, 337
 Miller Jakab Ferdinánd 51, 245, 246, 249,
 250
 Milton, John 281
 Minsinger 118
 Misaldus 351
 Mitterpacher Lajos 23
 IV. Mohamed 7
 II. Mohamed (szultán) 240
 Mokry Bertalan 363
 Molière 281
 Mollay Károly 88, 167, 274
 Moller, Martin 113, 118
 Moller Ottó Károly 56
 Molnár Albert 276
 Molnár Erik 141
 Molnár Ferenc, A. 198, 199
 Molnár Imre 295
 Molnár János 28, 32
 Molnár József 91, 368, 388
 Molnár László 296
 Molát Ferenc 297
 Móna Ilona 389
 Montaigne 281
 Montesquieu 363
 Montrozat-család 402
 Móra László 300, 393
 Moreau, Jeanluc 90
 Móricz, ifj. (választó) 191
 Móricz Zsigmond 136, 338, 339, 343
 Morrison, Stanley 98
 Moscherosch, Michael 122
 Moustart, Johann 123
 Muchliński, A. 181
 Mucsi András 84, 297, 391
 Muhammad Salih 11
 Mulingus, Michael 116
 Muncz, Johannes 43, 45, 46
 Munkácsi Bernát 4, 13
 Murányi Lajos 293, 389, 391
 Murányi Róbert Árpád 291
 Muretus, Andreas 117, 118
 Muretus, Marcus Antonius 123, 129
 Murmeliuss, Johannes 118
 Musaeus 112
 Musculus, Andreas 117
 Musil, Robert 342
 Müller, Heinrich 113
 Müller, Johannes 319, 320, 331
 Münster, Sebastian 112, 121, 129
 Műteferrika, Ibrahim 178
 Mylius, Georgius 114
 Nádasy Ferenc 158, 349
 Nádasi János 121, 127
 Nádass József 135, 140
 Nagy Dezső 297
 Nagy Gábor 370
 Nagy Géza 4, 17
 Nagy István 155
 Nagy Iván 106, 358, 360
 Nagy Károly (utópista) 325, 326, 333
 Nagy Lajos 142, 144
 Nagy Lajos, Cs. 297
 Nagy Lajos Gyula 8, 12
 Nagy Sándor, E. 151
 Nagy Tamás 169
 Nagypáthi Kiss Sámuel 365
 Nagydiósi Gézáné 297
 Nagylucei Dóczy Orbán 41
 Nagypál István 371
 Naima 8
 Naphegyi Gábor 307
 Natl Lipót 121
 Naudaeus, Gabriel 120, 123
 Neauder, Michael 120
 Negelein, Paulus 116
 Némedi Dénes 297
 Némedi Lajosné 87, 197—199
 Neményi László 81, 302, 389
 Nemeskürty István 293, 357
 Németh Andor 92, 137, 150, 258, 260—262,
 266, 267, 341

- Németh G. Béla 391
 Németh János 7, 243—255
 Németh Lajos 392
 Németh Mária 78, 382
 Németh S. Katalin 90
 Némethi Mihály 359
 Némethy Lajos 53
 Nendtvich Károly 34
 Nepos, Cornelius 120, 122
 Nero (császár) 357
 Nevşehirli Dámát Ibrahim 178
 Neudörffer, Johann 110, 101
 Neugebauer 123
 Neumark, Georg 123
 Neuser, Adam 223—225, 228—230
 Newhanus, Heinricus 122
 Nexó 267
 Ney Ferenc 328
 Nicolaus magister 273
 Nicolaus de Noccolis 208
 Nicolaus, Philippus 113
 Niemeyer 36
 Nietzsche 342
 Nigrinius, Georgius 112
 Nizám 202
 Noske 257
 Nothnagel, Christophorus 123
 Novarinus, Aloysius 119
 Noyel-család 402
 Nuthius, Bernardus 39
 Novák László 253
 Novákné Szabó Katalin 393
 Novalis 211
 Nussbacher, Gernot 293
 Nyakas Miklós 291
 Nyáry Albert 331
 Nyéki Károly 297
 Nyerges László 390
 Nyilas Márta 84
 Nyireő István 299
 Nyíri Antal 90
- Oates, J. C. T. 43, 45
 Obermann, Karl 296
 Obrecht, Georg 113
 Octavius, Minutius 117, 123
 Oersted 33
 Ohel David 210
 Ojtozi Eszter 198, 290, 389
 Oláh Miklós 47—49, 338, 340, 349
 Oldendorpius, Johannes 115
 Oldendoynius 122
 Olevianus, Caspar 223
 Olexo Endre 206
 Opitius, Joſua 115, 118, 120
 Opitz, Martin 123
 Oppenheimer 68
 Orges, Ludwig von 63
 Oroszné Murvai Margit 325
 Ortutay Gyula 184, 341, 385, 389, 398
 Ortvyay 270, 274
 Osiandrus 120
 Osvát Ernő 139
- Oswald, Eugene 65
 I. Ottó 310
 II. Ottó 310
 III. Ottó 310
 Ouy, G. 97
 Ovenus, Johannes I. John Owen
 Ovenus, Oxoniensis 121, 124, 129
 Ovidius, Publius Naso 116, 118, 204
 Owen, John 129
 Ozorai Imre 190
 Örvényi Béla 367, 369
- P. mester 85, 204, 387
 Pach Zsigmond Pál 76
 Paep, Johannes 250
 Pais Dezső 85
 Pajkossy Györgyné 60, 295
 Pákh Albert 326
 Pákozdy Ferenc 144
 Palaeologus, Jacobus 225
 Pál Lajos 398
 Pálné Péter Judit 198
 Paládi-Kovács Attila 398
 Palásti László 297
 Páldi Székely István 251
 Pálffy-család 43
 Pálffy Judit 195
 Palotás Ádám 301
 Palotás Gyuláné 297
 Palthenius, Zacharias 277
 Pamlényi Ervin 76
 Pancirollus, Guido 121
 Pánczél Dániel 363
 Pandolfini, Francesco 41
 Pandolfini, Pierfilippo 41
 Panzaci, Zenobius de 209
 Panzer, Georg Wolfgang 43, 250
 Pap Gábor 154
 Pap Károly 341
 Pápai Imre 173
 Pápai Páriz Ferenc 56, 245, 359
 Pápay József 4
 Pápay Sámuel 363
 Papp István 78
 Papp Ivánné 181, 183
 Pappenberger, Udalricus 219
 Pareus, David 204
 Pas, M. De 97
 Passilius, Franciscus 116
 Pastorius, Florus 118
 Pásztor Árpád 338
 Pásztor József, M. 134, 297
 Pataki István 248
 Pataki István, S. 248
 Patay Pálné 383
 Pató Imre, 308, 309, 400
 Paul, Simon 116
 Pével Ágoston 391
 Pavercsik Ilona 178
 Payr Sándor 124, 167, 168, 170
 Payrmayer 120
 Pázmándi Gábor I. Pázmány Péter

- Pázmány Péter 15, 25, 53, 55, 112, 127, 247, 248
 Pazzi 39
 Pécseli Király Imre 204
 Pécsi Lukács 31, 374, 375
 Peleskei Lajos 25
 Perényi Erzsébet 60
 Pergel Ferenc 297
 Perlaky Dávid 15
 Perneki Mihály 148
 Pernesz Gyula 303
 Persius 42, 117
 Persius Anna Mária 125, 126
 Persius György Fülöp 125, 132
 Pesonius, Joachimus 115
 Pesti Gábor 187—190, 347
 Pestalozzi 199
 Pesty Ferenc 159
 Péter László 93, 371, 399
 Péter Katalin 235, 239
 Péteri Károly 294
 Pétervári Lászlóné 305
 Pethő Gergely 359
 Pethő Gyula 302
 Petneki Áron 89
 Pető S. 309
 Petőfi Sándor 260, 326, 336, 337, 343
 Petrarca 121
 Petrik Géza 190, 285, 286, 290, 358, 369
 Petró András 294
 Petronius Arbitr 41, 120, 128, 208, 357
 Petrovich Ede 89, 300
 Petrőczy Kata Szidónia 359
 Petrus Comestor 88
 Petrus Lombardus 106
 Petrus Ungarus 250
 Pettenkoffer 36
 Petz, Jozef 102
 Peucer, Caspar 129
 Phaenius, Matthias 115
 Philelphus, Ph. 20
 II. Philipposz 118
 Phyllisius de Caponibus 209
 Philobiblos I. Kőhalmi Béla
 Phocylides 41
 Piccart, Michael 276
 Pictor, Goerg 116
 Pidninger, Philipp 186, 189
 Pifiner Erasmus I. Vinifer
 Pighius, Stephanus Vinandus 203
 Pikkard, Philipp 123
 Piller Mátyás 33
 Pinelli 353
 Pinkász Samu 183
 Pintér Jenő 367
 Pintér Márta 88
 Pibrbright 64
 Pirckheimer 102
 Pirnát Antal 204, 223, 229
 Pisarek, Walery 200, 201
 Piscator, Philippus Ludovicus 192
 Pistor, Johann 113
 Pitiscus, Bartholomaeus 124
 II. Pius (pápa) 109
 Platón 129, 192, 364
 Plautus 86, 118, 128
 Plaveczi Tibor 91
 Plenck Jakab 29, 35
 Plener, Ernst von 63, 65
 Pletscher Róbert 81
 Plinius Secundus 115, 121, 128
 Plutarkhosz 79, 86, 115, 123, 129
 Poch-család 130
 Poch György 111, 112, 121, 124, 132
 Poch György, ifj. 125
 Poch János 125
 Pócsi Gusztáv 393
 Podhorszky Lajos 5
 Podhradszky György 301
 Poe, Edgar Allan 281
 Pogányné Balás Edit 84
 Poggendorf 46
 Pók Attila 297
 Polányi Károly 267, 268
 Poliziano, Angelo 39
 Pomogáts Béla 297
 Ponorí Thewrewk Aurél 379
 Pontanus, J. 31, 113
 Poór Imre 35
 Poronyi Zoltán 87
 Pósalaki János 369, 370
 Pósfai Horváth János 297
 Postgate, Raymond 60
 Pottenstein, Ulrich von 396
 Pray György 4, 5, 14, 20, 251
 Pražák, Richard 99, 100
 Preissing, E. 307
 Prešeren 312
 Priebsch, Robert 273
 Prischwicz, Michael 250
 Probus, Christoph 224
 Proust 340
 Przibram, Ludwig 61, 63, 64
 Ptolemaiosz 122, 129, 355
 Pukánszky Kádár Jolán 302
 Pulcinella 99
 Pulszky Ferenc 12
 Purkircher György 347, 348, 353
 Purkyně, J. E. 99
 Puruczki Béla 292, 297
 Puy, Henry W. de 307
 Püski Anikó 292
 Pyrker János László 402
 Pythagoras 355
 Quengels, Johann 113
 Raab, Elias I. Elias Corvinus
 Rabelais 118, 351
 Rabus, Ludovicus 118
 Rác Samuel 28—30, 35
 Rác Zsigmond 301
 Radákovic 338
 Ráday Gedeon 58, 390
 Ráday Pál 359, 360
 Radéczy István 345, 352, 353

- Raderus, Matthaeus 121
 Radnóti Miklós 149, 206, 341, 342, 385
 Radó Polikárp 84
 Radocsay Dénes 401
 Rafael 364
 Rafaynus Ungarus 250
 Raith Tivadar 134
 Rajeczky Benjamin 89, 388
 Rákóczi István 301
 II. Rákóczi György 233–242, 367
 II. Rákóczi Ferenc 17, 178–180, 233
 Rákosi Jenő 337
 Rákosi Viktor 337
 Ramé, A. 355
 Ránki György 239
 Ranschburg Gusztáv 45
 Ranzovius 119
 Rapesányi László 196
 Rasid 8
 Ráskai Lea 90
 Rásonyi László 12
 Ráth György 15, 20, 21, 108, 109, 159
 Ráth-Végh István 341
 Ratkoš, Peter 85
 Ratt, Jacob 167
 Raymann 56
 Reeve, Henry 60
 Regőczy Emil 87
 Reguly Antal 4
 Rehm, Franz 191
 Reich Károly 287
 Reichard Piroska 281
 Reiffenberg, Justus 117
 Reineccius, Jacobus 117
 Reineggs Jakab 34
 Reinitz 268
 Reinking, Theodor 114, 130
 Reisinger János 35
 Reisingerné Dékány Mária 292
 Rejtő István 76, 390
 Remenyik Zsigmond 145–148, 150–155, 341
 Remenyik Zsigmondné 146
 Remete László 302, 389, 392
 Renaudot 98
 Renner 259
 Resch, Conrad 356
 Réti Endre 27, 33, 34
 Reusner 346
 Révai testvérek 68
 Révai Mór 67
 Révay József 281
 Révész Béla 94, 338, 339, 402
 Révész Mihály 268
 Reviczky Antal 32
 Reyhman, Jan 181
 Réz, Heinrich 329
 Rezik János 57
 Rhédei Ferenc 235
 Rheder Gáspár 167
 Riccius, Stephanus 118
 I. Richard 356
 III. Richard 356
 Richter, Georg 122
 Richter, Philipp 121
 Riedl Frigyes 342
 Riedl Szende 182
 Rigó László 391
 Rimay János 359
 Ripoli, S. Jacopo di 39
 Ristius, Johannes 119
 Ritoók Zsigmondné 14–24, 203, 300, 346, 375, 376, 378
 Ritter Aladár 298
 Rivandrus, Zacharias 112
 Rivius, Qualterus 112
 Rixer András 391
 Rolland, Romain 259, 267
 Romhányi Józsefné 303
 Romportlová, Marta 311
 Romsics Ignác 298
 Róna Lajos 257
 Róna-Tas András 73, 393
 Rónai Zoltán 267
 Rónay György 85
 Rónay Jácint 398
 Rosbach, Emericus 123
 Rosenthal, Gottfried Erich 209
 Rosenkrantz, Carolus 167
 Rosinus, Johannes 121
 Rosner Mátyás 111
 Rotermund 46
 Roth-család 19
 Rott, Hans 223–230
 Rousseau 283
 Rouzet, Anne 377
 Rózsa György 72, 74, 75, 76, 298, 392, 393
 Rózsahegyi Tiborné 389
 Rozsbatch, Johann Emericus 116
 Rozsondai Béliáné Kolauch Marianne I.
 Rozsondai Marianne
 Rozsondai Marianne 22, 84, 101, 102, 104, 106, 108, 110
 Ródi Csehi István 397
 Rösler János Kristóf 329
 I. Rudolf 251
 Rudolph, Johannes 115
 Rudolphus, Caspar 117
 Rudolphus, Christophorus 117
 Ruffinus 167
 Ruffy Péter 89, 388
 Rukkendorff, Georgius 272, 274
 Rusch, Adolf 109
 Russel, Bertrand 141
 Ruzička, Vladislav 57
 Rügen, Johann 117
 Sabinus 116
 Sacc, Siegfried 113
 Sacratius, Paulus 118
 Sacrobosco, Joannes de 377
 Sáfary László 94
 Sah Iszmáil (kán) 7
 Saher, Susanna Christina 238
 Sajó Géza 43, 49, 104, 290
 Salamon Ernő 147, 153

- Salgó Ágnes, W. 79
 Salm-család 346
 Salmasius 119
 Sambucus, Johannes l. Zsámboky János
 Sand, George 182
 Sándor l. Skan-dhar
 Sándor Ernőné 298
 Sándor István 246—249, 252, 253
 Sándor László 150, 298, 391
 Sándor Pál 298
 Sannazarius, Jacobus 120
 Santucci, L. 97
 Saresberiensis, Johannes 117
 Sarkady Sándor 85, 90
 Sárkány Oszkár 345, 346, 349, 352
 Sárközi György 341
 Sarzer, Erasmus 118
 Sashegyi Oszkár 291, 361, 365
 Sassetti, Francesco 38, 40
 Sassoon, David Solomon 210
 Saubert, Johann 114
 Sauer, Abraham 117
 Sauer, Johann 277
 Saussure, César de 178, 179
 Savoyai Jenő 241
 Sax, Ch. 284
 Schaliger, Julius Caesar 115, 122, 129
 Scharff 119
 Scharffenberg, Crispin 159
 Schäfferey 117
 Schedel l. Toldy Ferenc
 Schedius Lajos 244, 363
 Scheffel, Hans 313
 Scheiber Sándor 9, 73, 88, 99, 210, 300, 303,
 388, 390, 396
 Schererzius 119, 120
 Scherzer 120
 Schesaeus Keresztély 257
 Scheteling, H. 309
 Schierstabin 117
 Schikkard, Wilhelm 123
 Schiller, Friedrich 337
 Schimberg, Theodosius 229
 Schlauch Lőrinc 187
 Schlegel, Karl Wilhelm Friedrich 211
 Schleich, Clement 277, 278
 Schmid, Erasmus 115
 Schmid-Zabierow 63
 Schmidt, Adolf 101, 103, 109
 Schmidt, Hans 169, 170
 Schmidt József 281
 Schmidt, Peter 210, 211
 Schneeperger, Georg 169
 Schneidewin, Johannes 121
 Schoepf-Merei Ágost 35, 36
 Schonhoovius, Florentinus 122
 Schonsperger, Johann 49
 Schopperus 119
 Schotanus, Bernhardus 119
 Schöffner 101
 Schönborner, Georg 115
 Schöpflin Aladár 338, 340
 Schraud Ferenc 28
 Schreiner, Hanss 167
 Schröter, Ernst Friedrich 125
 Schulek Tibor 293
 Schultheisz Emil 58
 Schulzen, Gottfried 118, 123
 Schuppius, Salomon 119
 Schurmann, Anna Maria 117
 Schuster János 33
 Schütz, Justus 113, 122
 Schweger János 34
 Schweitzer 318
 Schwenke, Paul 101, 109
 Schwenter, Daniel 122
 Schwimpfenstaler Joakim 111
 Schirm 121
 Scitovszky János 326
 Seiverius 120
 Sebesi Ernő 267, 269
 Sebestyén Sándor 303
 Secundus, Johannes 120
 Seeling, W. 226
 Seidelius, Wolfgang 124
 Seivert János 251, 252
 Sejanus, Aemilius 118
 Selenus, Gustavus 112
 Semmelweiss, Karl 168
 Seneca, Lucius Annaeus 122, 128, 359
 Seneca, Thomas 40
 Sester, Sebastianus 123
 Severini, Markus 175
 Shakespeare, William 337, 339, 342, 343
 Shaw, G. B. 259
 Shuttleworth 9
 Sieberus, Adam Theodorus 115
 Sigler, Georg, 119
 Sigonioro, Carolo 346, 348
 Sík Sándor 341
 Simler, Josias 226
 Simokovich Rókus 400
 Simon Andor 137
 Simon Györgyi 388
 Sinapius, Johannes 114
 Sinclair, Upton 267
 Singriener, ifj. 189
 Singriener, Johann 218
 Sinka Erzsébet 290
 Sipos Csaba 389
 Sipos György 46
 Sipos Istvánné 303
 Sipos Kamilló, Léczfalvi 70
 Sipulusz l. Rákosi Viktor
 Sirat, C. 97
 Sirokmány Lajos 298
 IV. Sixtus (pápa) 39
 Skan-dhar 9
 Skandhar-beg l. Skan-dhar
 Sleidanus, Johannes 115
 Sófalvi József 19
 Soltész Erzsébet l. Soltész Zoltánné
 Soltész Zoltánné 43, 49, 79, 84, 94, 95, 104,
 233, 234, 236, 238, 240, 242, 290—293,
 306, 382, 383, 389, 390, 392
 Sóllyom Jenő 167, 203

- Sophianos 346
 Sopko, Julius 84
 Somkuti Gabriella 78, 84, 178, 300, 382
 Sommer János 229, 230
 Somodi László 144
 Somogyi 258
 Somogyi Árpád 87
 Sörös Pongrác 106
 Spangl Máté 168
 Sparg, J. W. 356
 Spielmann József 396
 Spiess, Placidus 238
 Spillenberger, Johann 174
 Spillenberger, Samuel 174
 Spillenberger, Samuel ifj. 174
 Spiritza 270
 Sprenger, Johann 123
 Stadius, Johannes 118, 123
 Stahl H. 137
 Stáhly György 34
 Staihing, Jacob 116
 Staindörffer, Franz 109
 Stalius, Daniel 122
 Stansith-család 19
 Stapleton, Augustus Granville 60
 Statschreiber, Liebhard 274
 Steed, H. W. 80
 Stein Aurél 9, 12, 13
 Stein, Werner 209
 Steiner, Gerhard 390
 Steinitzer, M. 356
 Steinmayer, Elias 125
 Stegmann, Josua 119, 120
 Steinitzer 357
 Stella, Didaeus 120
 Stephanus, Carolus 115, 129
 Stifter 281
 Stiker, Johann 114
 Stock János 56
 Stoll Béla 93, 203, 204, 276, 277
 Stöckel, Matthes jun. 240, 241
 Straka, Anton 147
 Strassburgi Pál 239
 Strassoldo, Carlo 316
 Stratford de Redcliffe 65
 Strauch, Egidius 124
 Strauchius, Johannes 121
 Strauscher, Conradus 114
 Strauss, Richard 356, 357
 Strindberg 269
 Struven, Georg Adam 122
 Stummyoll, Josef 209, 210
 Sugár Ágnes 303
 Sugár Erzsébet 134, 154
 Sugár István 290, 298, 303
 Suetonius, Tranquillus 40
 Sulzer, J. G. 19
 Sulyok János 293, 393
 Supka Géza 143
 Suquet, A. 15
 Surgoth 258
 Suskovics Péter 48
 Suskovich István 48, 49
 Suter, Jakob 227, 229
 Suthold, Bernhard 118
 Sylvan, Johann 223—231
 Sylvester János 244, 247, 251
 Szabó Béla 87
 Szabadváry Ferenc 33
 Szabó Dezső 338, 339, 342
 Szabó Ervin 66, 183—186, 262
 Szabó Ferenc 296, 298, 392
 Szabó Gyula 393
 Szabó Kálmán 303
 Szabó Károly 22, 187, 188, 233, 252, 253, 368, 369, 389
 Szabó Lőrinc 149, 281, 341
 Szabó Pál 341, 343
 Szabó Pap Lóránt 294
 Szabó László, Cs. 88
 Szabó T. Attila 90
 Szabóki Györgyi 300
 Szabolcsi Miklós 94, 147
 Szabolcska Mihály 337
 Szádeczky Lajos 224
 Szádi 202
 Szakács János 391
 Szakáts István 290
 Szalatnai Rezső 136
 Szalay Imre 15
 Szalay László 326
 Szállási Árpád 294, 390, 391
 Szamosközi István 88
 Szántó Judit 144—146, 153
 Szántó Tibor 292, 295, 299, 390, 392, 401
 Szász Béla 137, 301
 Szász Károly 14
 Szász Zoltán 66
 Szathmáry József 27, 30, 34
 Szatmári Pap Mihály 19, 20
 Szatmári Pap Zsigmond, ifj. 19
 Szezuki, Lech 226
 Széchenyi Ferenc 15, 190, 246
 Széchenyi István 58, 69, 72, 257, 330, 361, 363—366, 398
 Szecskó Károly 292
 Székely Artúr 294, 298
 Székely Béla 149
 Székely György 75, 87, 89, 239
 Székely Júlia Anna 360
 Székely Sándor 27, 30
 Szelestei N. László 87, 274, 303, 388, 391, 394
 Széll Farkas 370
 Szemere Samu 295
 Szemlér Ferenc 147
 Szemző Piroska, D. 210, 295, 388, 391, 393, 395, 396
 Szenci Kertész Ábrahám 251
 Szenci Molnár Albert 95, 96, 114, 127, 191, 276—278, 358
 Szende Pál 258, 259, 266, 267, 269
 Szendrey Janka 88, 89
 Szentágothai János 1, 72
 Szentgyörgyi Mária 76
 Szentimrei Jenő 186

- Szentimrei Mihály 300
 Szentiványi Márton 32, 53
 Szentpétery Imre 45
 Szép Ernő 341
 Szepesi Hajnal 392
 Szepessy Géza 293
 Szepessy Tibor 85
 Széplaki József 307, 308
 Szepsi András 248
 Szepsi Mihály 191
 Szepsi Korocz György 127, 204
 Szerb Antal 341, 384
 Szigeti Ferenc 192
 Szigeti Kilián 86, 88, 89
 Szigeti Mihály 207
 Szij Rezső 294, 299, 393
 Sziklay László 88
 Szikszai István 191
 Szilády Áron 183
 Szilágyi Dániel 6—8
 Szilágyi Ferenc 295, 301, 370
 Szilágyi Sándor 236, 239
 Szilágyi (Sylvanus) Márton l. Szilágyi
 Tönkö Márton
 Szilágyi Tönkö Márton 313—324
 Szilvás-Ujfalvi Imre 204
 Szimonidesz Lajos 143
 Szinai Miklós 291
 Szini Gyula 338
 Szini Karola 396
 Szinnye József 25, 26, 35, 243, 329, 360,
 369, 370
 Szita László 296
 Szokolyai István 359
 Szolón 204
 Szomorú Dezső 339
 Szontagh Gusztáv 363
 Szókefalvy-Nagy Zoltán 33, 300
 Szőnyi Nagy István 359
 Szörényi László 203
 Sztripszky Hiador 127, 381
 Sztrokayné Mándi Teréz 298, 392
 Szucsich Mária 258, 267
 Szuromi Lajos 278
 Szűcs Jenő 85—87, 220
- Tabernigg, Theodor 157
 Tabor, Otto 122
 Tábori Kornél 308
 Tacitus, Publius Cornelius 115, 116, 122,
 128
 Takács Gyula 234
 Takács Miklós 303
 Takáts Sándor 345, 346
 Tálás Géza 297
 Tállyai Pál 203
 Tamás Aladár 392
 Tamási Áron 385
 Tamisch Márton 169
 Tánics Mihály 325, 326, 332
 Tanka János 303
 Tapolcai Ernőné 391
 Tardy Lajos 306
- Tarján Ferencné 389
 Tarján Tamás 290
 Tarnai Andor 19, 86
 Tarnóc Márton 293
 Tasi József 299, 390, 393
 Tasnádi Nagy József 204
 Tatár Péter l. Medve Imre
 Tavasi Lajos 325, 328
 Taxner Ernő 303
 Teitge, Hans-Erick 84
 Telegdi (nyomdász) 251
 Telegdi Miklós 374
 Telekes Béla 281
 Teleki-család 16, 18, 19
 Teleki Ádám, id. 17
 Teleki Ádám, ifj. 17, 283, 284
 Teleki József 1, 16—20, 72, 283, 284
 Teleki László 17—19
 Teleki Mária 17
 Teleki Mihály 16, 359
 Teleki Pál 16, 17
 Teleki Pálné 17, 18
 Teleki Sámuel 246, 283—285, 370
 Telgarsky, Jozef 188
 Terentius 117, 119, 128
 Terhes Sámuel 365
 Terjék József 8, 73, 77
 Tersánszky-Józsi Jenő 341
 Tersianus, Petrus Johannes 116
 Teutonicus, Joanness 49
 Tevan Andor 280, 292
 Thallóczy Lajos 357—359
 Thaisz-család 365
 Thebaldeus 306
 Thesaurus Ferenc 192
 Thienemann Tivadar 168
 Thilo 117
 Thomas de Aquino l. Aquinói Tamás
 Thomas Septemcastrensis 250
 Thretius, Christoph 225, 266
 Thromna, Leo 114
 Thuri Pál 277
 Thury Ede 371
 Thury Etele 315
 Thury József 12
 Thurzó Ferenc 378
 Thurzó Imre 19
 Tihanyi Lajos 260
 Tilkovszky Lóránt 76
 Timár Ede 298, 392
 Timkovics Pál 388, 396
 Timur Lenk (kán) 7, 11
 Tinódi Sebestyén 135
 Tirnitz József 52
 Tisza István 67
 Tiszay Andor 298
 Tlethan, Georgius 272
 Todesco 61
 Tofoeus Mihály 19
 Tofoeus Mihályné 17
 Toldy Ferenc 1, 4, 23, 36, 45, 49, 102, 361,
 364, 367, 369
 Tolnai Gábor 390

- Tolnay (orvos) 27
 Tolnay Sándor 36
 Tolsztoj, Lev 281, 340, 342, 343
 Tominato, Bernardino 346
 Tompa László 341
 Torbágyi Tiborné 290
 Torday György 329
 Tótfalusi Kis Miklós 245, 251
 Tóth András 15, 89, 98, 300
 Tóth Árpád 281, 338
 Tóth Béla 198, 199, 313, 314, 316, 318, 320,
 322, 324, 337, 390, 392, 393
 Tóth Dezső 303
 Tóth Kálmán 183
 Tóth Lajos 293
 Tóth Lőrinc 337
 Tóth Sándor 134, 392
 Tóth Zoltán, I. 308
 Totis Béla 140, 141
 Tóvári Judit, M. 393
 Tömörkény István 337, 338
 Török Györgyi, H. 290
 Török Bálint 248
 Trattner János Tamás 27, 35, 243–245,
 250
 Trautsohn, Johann 378
 Treutler 114
 Trinkaus, Charles 38, 40–32
 Trnka 29
 Trócsányi Zoltán 396
 Trogus Pompeius 120
 Turányi Kornél 391
 Turba, Gustav 347
 Turczel Lajos 392
 Turgenyev, Ivan Szergejevics 318, 338
 Turkovich Dezső 259
 Turóczy-Trostler József 31, 281
 Twain, Mark 338
 Tzara 266

 Uberinus, Casparus 113
 Uberpan, Simon 117
 Udvardy János 365
 Ugoletto Taddeo 39
 Ugróczky Mihály 295, 296
 Ugrin Aranka 296, 325, 394
 Uitz Béla 266
 Újfalvi Katona Imre 204
 Újházi 308
 Újvári László 149
 II. Ulászló 106, 215
 Ulner, Hermann 117
 Umberg 56
 Ungepauer, Erasmus 122
 Ungvári Tamás 184
 Unterkircher, Franz 273, 274
 Ulenberg, Caspar 119
 Uray Béla 303
 Uri János 6
 Urošević, Danilo 301
 Ursinus, Elias 114
 Ursinus, Zacharias 225, 226
 Urszin Sándor 393

 Váci György 81
 Váczy Péter 85, 204
 Vadász Sándor 296
 Vadnay Károly 183
 Vágó Márta 92, 93
 Vahot Imre 183
 Vahot Imréné 183
 Vailli, Johannes 119
 Vajda János 260
 Vajda Pál 292
 Vajda Péter 325
 Valerius Flaccus 41
 Valerius Maximus 119, 120, 128
 Valkó Arisztid 294
 Valla, Giorgio 42
 Valor Fülöp 55
 Vámbéry Armin 5–8, 10, 11, 336, 337, 398
 Vámbéry Rusztem 10
 Vámos Éva 294
 Vándor Pál 140
 Ványai Illés 203
 Ványai János 203
 Váradi Gergely 191
 Váradi Mihály 55
 Váradi Péter 86
 Váradi-Sternberg János 291
 Váradi Szabó János 199
 Varay György
 Varga Imre 96, 193, 203
 Varga Istvánné 94
 Varga József 94, 402
 Varga László 303, 393
 Varga Sándor 295
 Vargha Balázs 368
 Varjas Béla 191, 295, 298
 Varjas János 389
 Várkonyi Ágnes, R. 76
 Várnai Zseni 341
 Városi György 85
 Varró Attila 390
 Váry Albert 258
 Vas Gereben 183, 338
 Vas István 149, 341
 Vásárhelyi György 315
 Vásárhelyi Judit 95, 96, 278, 286
 Vásárhelyi Kerekes István 204
 Vásárhelyi Miklós 297
 Vásonyi Márton 359
 Vass László 136
 Vasvári Pál 331
 Vatablus, Franciscus 113, 126
 Vay Ádám 17
 Vay Kata I. Teleki Pálné
 Vayer Lajos 84, 86
 Vedelius, Nicolaus 120
 Végh Ferenc 195, 208, 300
 Végh Oszkár 291, 294, 390
 Vehe-Glirius, Matthias 223–229, 396
 Vekerdi József 91
 Vekerdi László 76
 Velleius Paterculius 120
 Vellert, Dirk 377
 Velli, Giuseppe 41

XXVIII

- Veljaminev-Zernov 11
 Verancsics Antal 349, 354
 Verancsics István (püspök) 251
 Veres Péter 141, 148, 149, 341
 Veresegyházi Sz. Mihály 248
 Veress Endre 105, 347, 348, 354
 Verestói-család 19
 Verestói György 19
 Verestói Sámuel 19
 Vergilius Maro, Publius 57, 116, 117, 119,
 120, 128, 192, 204, 261, 355, 357
 Verne Gyula 182, 338
 Verseghy Ferenc 250
 Vértés György 146
 Vértés Jenő 299
 Vértés Marcell 260
 Vértessy György 392
 Vértesy-család 106
 Vértesy Miklós 95, 106, 290, 296, 298, 301,
 303, 393
 Vértesy Péter 106
 Veylich, Wolfgang 157
 Vida, Girolamo 42
 Vida Mária 300
 Vida Sándor 296
 Vida Tivadar 45, 58, 85, 90
 Viénot, J.-Ch. 97
 Vietor, Hieronymus 218
 Viexmontius, Claudius 119
 Vigyázó Ferenc 21, 22
 Vikár Béla 183, 341
 Viktória (királynő) 64
 Villon, François 150
 V. Vilmos 191
 Vincze Edit, S. 296
 Vineá, Ion 154
 Vinifer, Erasmus 53
 Virgilius, Polydorus 115
 Viterbói Gottfried 4
 Vitéz János 39, 40, 86, 88, 306
 Vitéz János, ifj. 53
 Vitruvius 208
 Vives, Ludovicus 119
 Vízkelety András 83, 84, 274, 310, 387, 388,
 396
 IV. Vilmos 191
 Vogel, Michel 274
 Voit Krisztina 391
 Volandus, Johannes 115
 Volckmann, Adam 121
 Voltaire 283, 364
 Voronca, Ilarie 154
 Vorsius, Johannes Gerhardus 114
 Vörös Antal 76
 Vörösmarty Mihály 22, 72, 182, 281, 312,
 325, 337, 343, 366
 Vujicsics D. Sztoján 86

 Wachtel Dávid 34
 Wagner 356, 357
 Waldapfel Eszter 307
 Waldapfel József 305
 Walker, F. 97

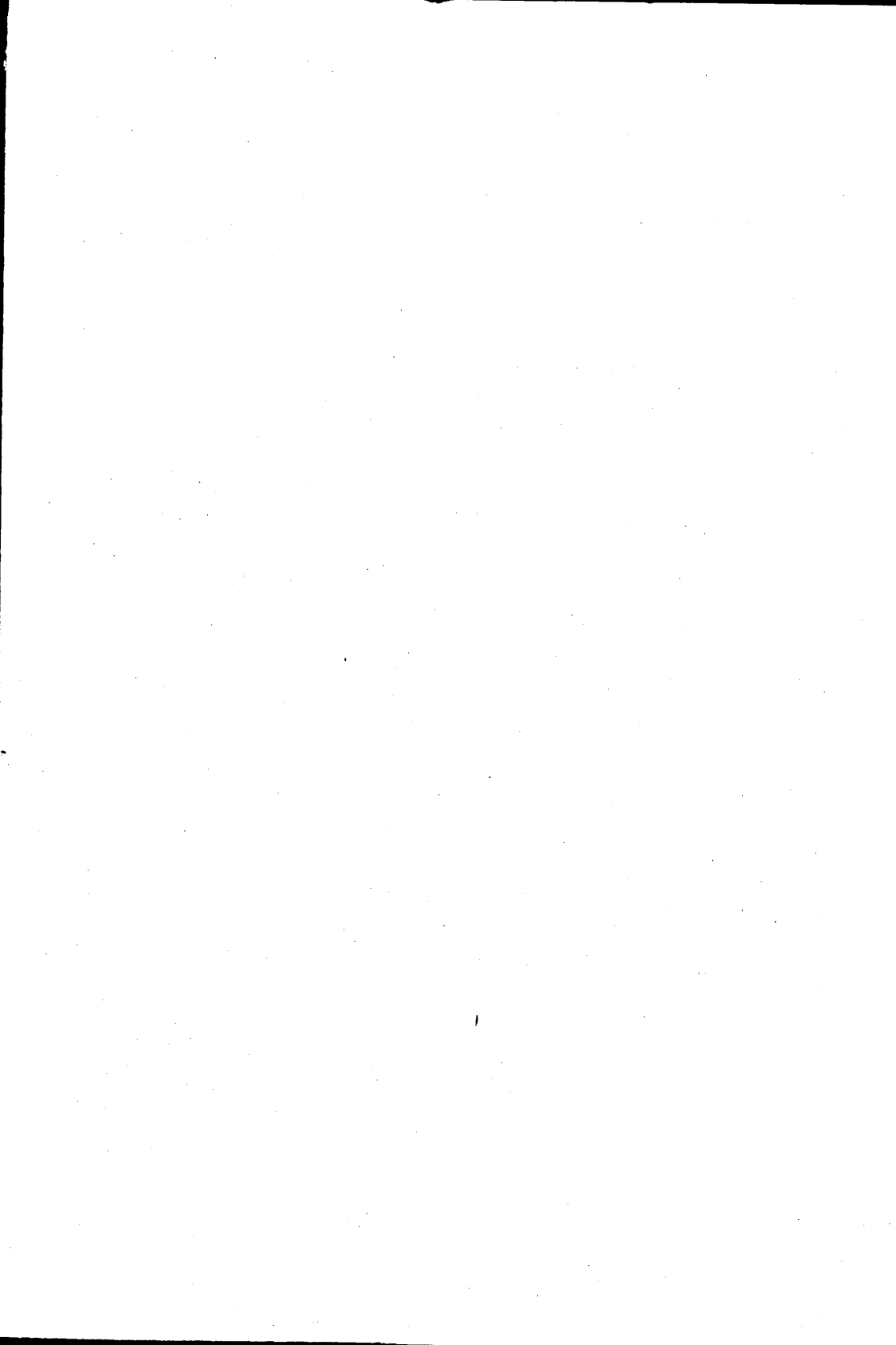
 Wallace, Aylmer 60
 Wallaszky Pál 53, 55, 245, 249, 250
 Walthar, Michael 113
 Warenius, Bernhardus 123
 Warga Lajos 187
 Weber János 57
 Wechel-család 156
 Wechel, Andreas 277
 Wecker, Johannes Jacobus 115
 Wehli Tünde 387
 Weigelius, Erhard 123
 Weiner Mihályné 299
 Weinmann, Frederick L. 64, 65
 Weisz Miksa 9
 Wells, H. G. 259
 Wellner Emil 248
 Weöres Sándor 358
 Werbőczy 15, 127, 128
 Werner Gyula 68
 Wernle, Paul 318
 Wesel-Roth, Ruth 224
 Wesenbecius, Matthaues 122
 Wesenbeck 113
 Wesselényi Miklós 363, 366
 Westphal, Joachim 118
 Weszprémi István 53—58, 246, 313
 Widmann, Hans 310, 311
 Widukind 4
 Wieland 211, 364
 Wiesz Sándorné 303
 Wilbur, Eare Morse 225
 Wild, Karl 229
 Wildman, A. B. M. 307
 Wilhelmb Gizella, C. 392
 Windischgraetz 333
 Windisch Éva, V. 360, 382, 383
 Wingskind, Johannes 118
 Winsheimius, Seraphicus 116
 Winter, Erasmus 115, 116
 Winterburger, Johannes 43, 218
 Winterl Jakab 29, 33
 Winterlen 35
 Wirt Mihály 167
 Wittich, Christoph 322
 Wix Györgyné 79
 Wojtilla Gyula 19, 73
 Wolf, Georgius 105, 106
 Wolf, Hermann 277
 Wolf, Johann 226
 Wolff, Heinrich 106
 Wolff, Nicolaus 121
 Wolzogen, Ernst von 356, 357
 Wolker, Jiří 145
 Worms-család 64
 Worms, Henry de 61—65
 Wotschke, Theodor 225—227
 Wölfer, Daniel 123
 Wunssler, Michael 49

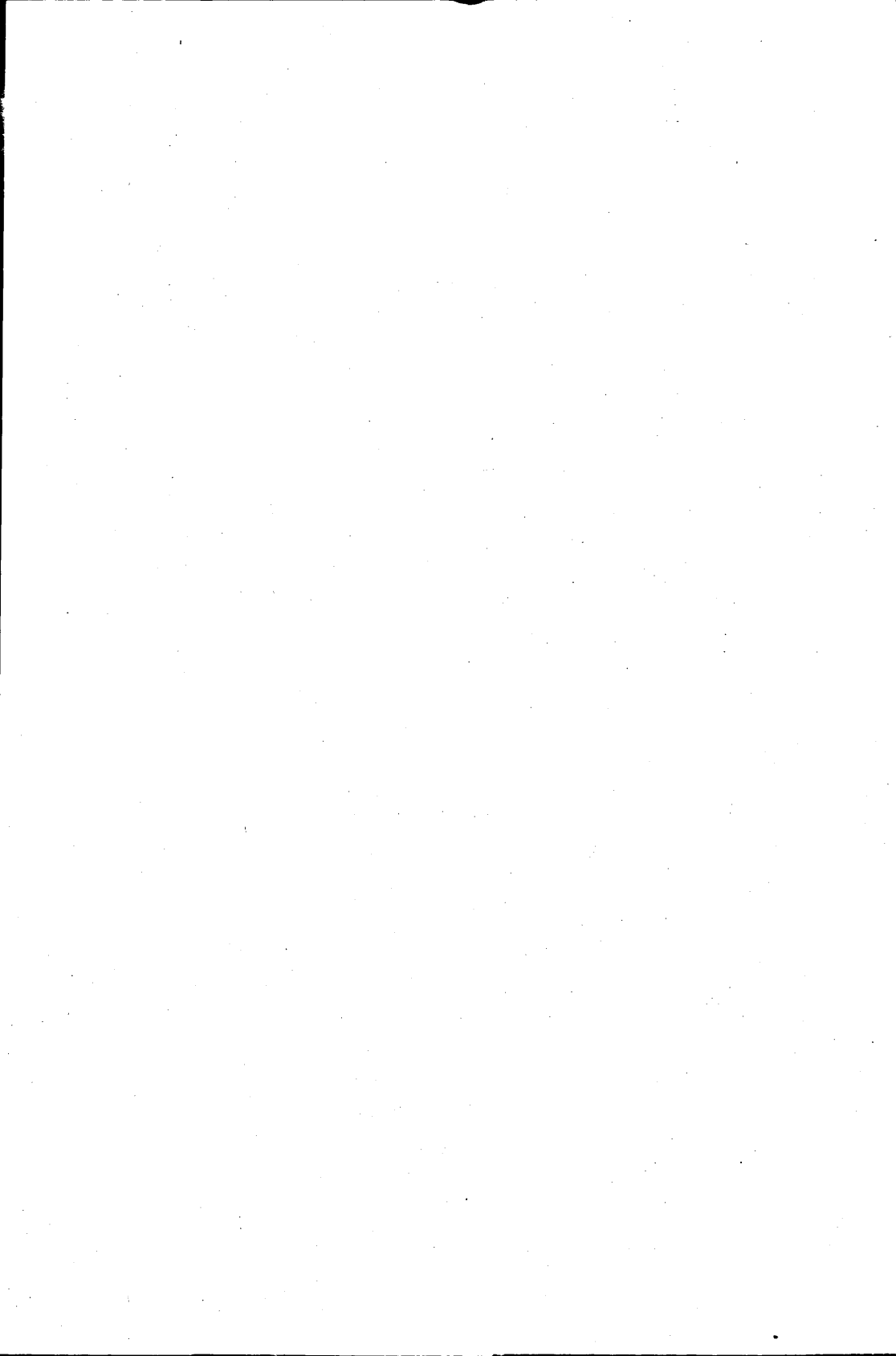
 Xenophón 115, 129, 364

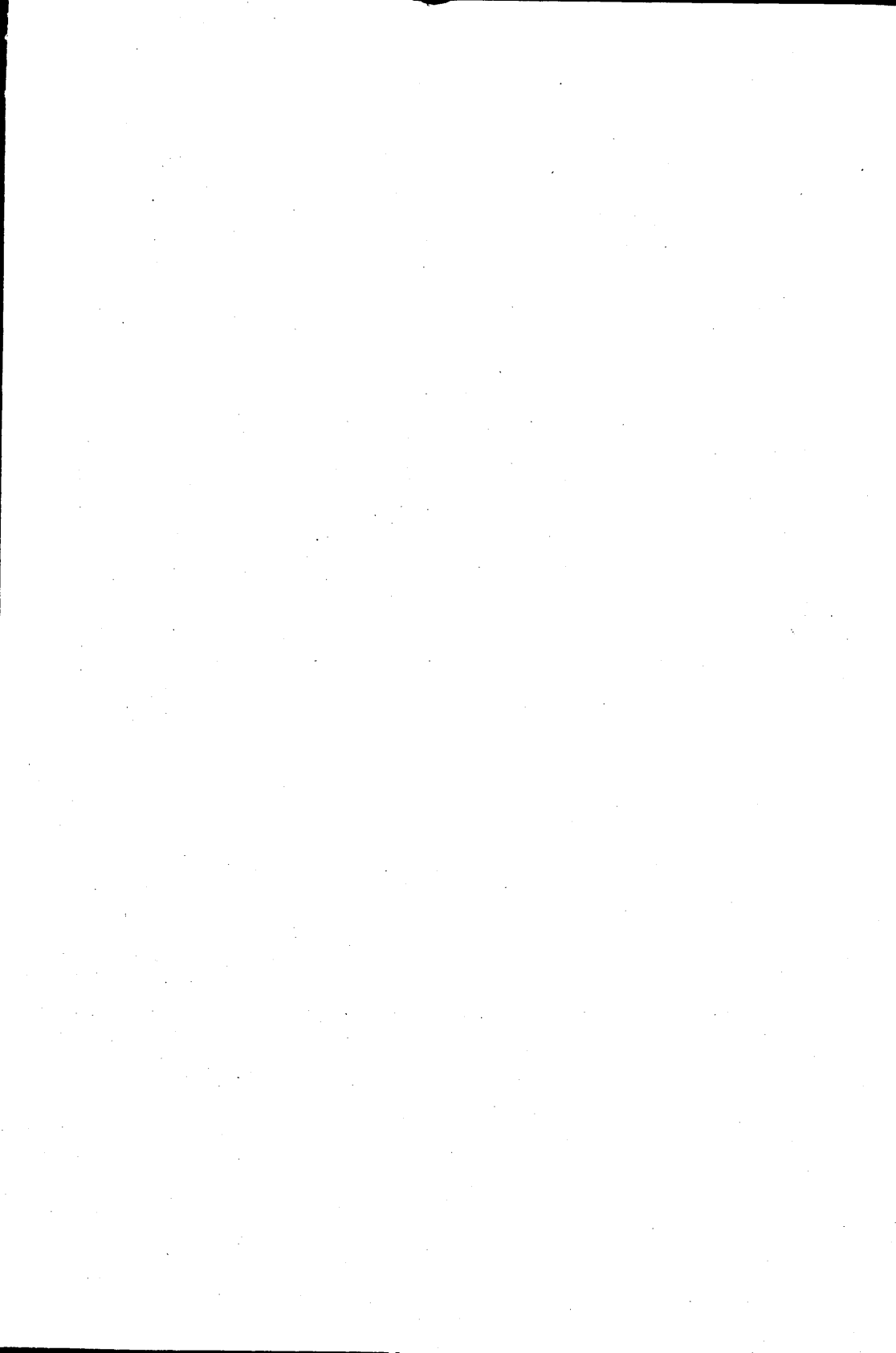
 Yeats 269
 Yolland A. 307

Zacchia, Laudivius 94, 95
Zádor György, ifj. 364
Zalai Károly 391
Zalka Máté 399
Zám István 391
Zanger, Johann 114
Zeiller, Martin 123, 128
Zeiselmauer, Johann 170
Zelk Zoltán 138, 149
Zemplén Jolán, M. 32
Zentai Loránd 387
Ziegl, Georgius 95
Zilahi László 262
Zilahi Sámuel 284, 390
Zilahy Lajos 149
Zimmermann, Wilhamb 169
Zinner, Ernst 43

Zoltai Lajos 369, 370
Zoltán József 18
Zoványi Jenő 315, 318
Zrínyi Miklós (XVI. sz.) 352
Zrínyi Miklós (XVII. sz.) 131, 158, 281, 368
Zuleger, Wenzel 224
Zvonarits Mihály 114, 127
Zsámboki László 300, 345, 353
Zsámboky János 123
Zsigmond (császár) 274
Zsigmond (lengyel király) 215
Zsigmond Ede 94
Zsigmond Gábor 391
Zsindely Endre 226
Zsinka Ferenc 159
Zsoldos Jenő 295
Zsolt Béla 143

JÁNOS SZENTÁGOTHAJ

THE LIBRARY OF THE HUNGARIAN ACADEMY OF SCIENCES; ITS INTERNATIONAL RELATIONS

The words of Count József Teleki, a Hungarian aristocrat and also an outstanding scholar, with which he offered his family library of 30.000 volumes to the Hungarian Learned Society on March 17, 1826, „to be used by all citizens of the country” can now be regarded as symbolic. There were several similar, or even more valuable libraries in Hungary at the time, yet only those have developed really over the past 150 years that became the property of the community. This was precisely what the success of the Academy's library was rooted in, and to the celebration of which we have assembled here today with legitimate pride.

From the very beginning of its activities, the Library of the Hungarian Academy of Sciences has paid great attention to following up the developments of the world of learning abroad. It is for this reason that the first officials of the Academy started editing the *Tudománytár* („Mine of Knowledge”) in 1833, a semi-annual journal, with the task of giving rapid information on the advancement of science abroad. Intended to inform about the results of the Hungarian Learned Society. Gábor Döbrentei, the first secretary of the young Academy, presented the first volume of the Almanac to the General Assembly on November 11, 1833. In pursuance of the resolution of the General Assembly, the following foreign learned societies were receiving the almanacs regularly: the French Academy, the Royal Societies of London and Edinburgh, the American Philosophical Society, the Asiatic Society of Calcutta, the Czech Scientific Society, the Bavarian Academy, the Göttingen Academy, and the St. Petersburg Academy. Thus the regular exchange activity of the Library came into being with its still existing double function: to forward the circulation of scientific publications sponsored by the Hungarian Academy of Sciences, among the libraries of foreign academies, universities and scientific institutions, and to introduce the knowledge conveyed by foreign publications, received on exchange basis to the Hungarian scientific life and research.

Reflecting the progressive spirit of the „Reform Era”, the conception of the founders of the Academy and of Ferenc Toldy, the then head of the Library, has yielded its fruits over the past 150 years. The ever increasing rate of the international flow of scientific information is conspicuous: the Library was maintaining exchange relations with almost 100 foreign academies and scientific institutions in 1865, with some 150 in 1880, and with nearly 200 in 1900. According to a survey in 1912, the Library had exchange relations with 250 institutions of 25 countries of three continents — Europe, Asia and America.

During World War I and the following decades the role of the Hungarian Academy of Sciences was on the wane. After the country's liberation in 1945, an intellectual revival commenced in the field of international relations as well. The reorganization of the Hungarian Academy of Sciences in 1949 brought, about a qualitative change in establishing the new international relations of the Academy and its Library. Owing to the fact that the Academy became not only an organizing centre of the country's research endeavour but also the sponsor of a good part of the publishing of scientific books and periodicals and its Library developed into one of the country's most remarkable special libraries of foreign literature, it became necessary to solve more complex tasks than before in extending international exchange relations. The experiences, results and best traditions of the previous 110 years had to be united with the demand of the new-type Academy and to be brought into harmony with the acquisitions policy and organizational principles of a large research library. The building up of a wide range of research institutes, the large-scale development of the Academy's research capacity, as well as the rapid pace of publishing the new research results have made it particularly important to make the outside world acquainted with the activities research efforts and achievements of the Hungarian Academy of Sciences. But it is just as important to keep pace with the methods and results of scientific research going on in every part of the world. Unfortunately, libraries and librarianship in general throughout the world cannot keep abreast with what is almost proverbially called „information explosion”, so characteristic of our time. Therefore, when speaking of our development and achievements, it is appropriate to refer here to our troubles with some selfcriticism. In the coming few decades one of the most serious responsibilities of our Academy will be to take steps towards solving the alarming problems of the exchange, storage and making available of information, a challenge that cannot be met by small countries if left to their own resources.

A few more words must now be said of the balance of the past year: in 1975 the Library of the Academy maintained relations with 1.590 academies, scientific societies or research institutes of 87 countries of the five parts of the world. In the same year, 13,000 volumes, books and periodicals, were sent abroad by the Library, while 12,500 volumes of scientific books and periodicals were received in and made available for the use our scientists.

It is for this reason that the Library of the Hungarian Academy of Sciences celebrating the 150th anniversary of its foundation, has invited – on this occasion – the representatives of its first and most active partner institutions to commemorate together our time-honoured cooperation.

AZ AKADÉMIA KÖNYVTÁRA ÉS AZ ORIENTALISZTIKA

A magyar orientalisztikának terjedelemben és eredményekben legjelentősebb ága a török és vele rokon népek nyelvével, történetével, régi és mai életével foglalkozik. Ez a tudományág a magyar nyelv és nép történetének kutatása során szükségszerűen alakult ki.

A magyar nép az ugor közösségből kiválván lovas nomád vándorlásai alatt számos keleti néppel került lazább-szorosabb kapcsolatba. E népek közül eddig sikerült azonosítani egy sor török népet, így a bolgár-törököt, a kazárt, az úzt vagy oguzt és a besenyőt; az iráni népek közül ebbe a kategóriába tartozik az alán és a horezmi. Mindez a honfoglalás előtti századok nehezen megközelíthető eseményeiből hámozható ki. A honfoglalás után már világosabban rajzolódik ki a betelepülő besenyők, úzok szerepe, a kunok megjelenése, a pusztító viharként végigsöpítő mongolok tatárjárása, a jászok, kálizok szerepe.¹ A krími tatár és magyar kapcsolatok főbb vonulatai eléggé ismertek; a török hódoltság szinte áttekinthetetlen problematikájáról itt nem szükséges bővebben szólni.

A legfőbb figyelem kezdettől fogva a honfoglalás és az azt megelőző századok felé fordult. Ahogy megszólalnak első hazai forrásaink, a krónikák, nekik is ez a mondanivalójuk: az őshaza, a honfoglalás, a letelepedés. Ám amit elmondanak, abban szinte kibogozhatatlanul összefonódik a valóság, a monda, a korábbi írott forrás hamis vagy félreértett információja, sőt olykor a valóságos események célzatos módosítása.

E krónikák számos olyan problémát örökítettek tovább, hogy azok pontos értelmezése, megfejtése nemzedékek hosszú sorának erőfeszítésébe került (ha egyáltalán sikerült). E munkához igénybe kellett venni a szóba jöhető egykorú keleti és nyugati forrásokat, majd idővel az egyre gyarapodó nemzetközi tudományos szakirodalmat. Érdekes figyelemmel kísérni az Akadémia folyóirataiban és kiadványaiban, mint alakult e problémák sorsa olykor éles viták közepette, és mint próbálta tartani magát makacsul a régi tévedés az újonnan megismert helyes megoldással szemben. A tudományos nézetek kialakításáért folyó harchoz a municiót elsősorban az Akadémia könyvtára szolgáltatta.

A lefolyt hosszú viták közül mutatóba most csak néhányra utalunk.

A hun–magyar kapcsolat. Krónikáinkban előbb Árpádnak Attilától való származtatása formájában jelentkezik; nyugati krónikákban rövidesen megjelenik a hun–magyar azonosítás. Ebből az azonosításból keletkezik a Hun krónikában a korábbi fehérló mondát — mint a foglalás jogát igazoló érvelést

¹ LIGETI Lajos: *Régi török jövevényszavaink etimológiai problémái*. Nyelvtudományi Értekezések 87. sz., Bp. 1976. 193–199. és *A magyar nyelv török kapcsolatai és ami körülöttük van*. Magyar Nyelv LXXII, 1976. 11–27, 129–136.

— helyettesítő hun—magyar kettős honfoglalás. Végül aztán Pray György, a magyar kritikai történetírás megalapítója kilép a krónikák világából, és a hunok, avarok, magyarok történetét széles perspektívából szemléli. Forrása Deguignes, a francia történész — sinológus nagy műve, amely a kínai forrásokból lefordítja a hunokra, a különböző török népekre és a mongolokra vonatkozó forrásokat, és azokat a nyugati forrásokkal egybevetve próbál e népek történetéről összefüggő képet nyújtani. Elsőként ő azonosítja a kínai források hiungnu népét Attila hunjaival, a zsu-an-zsu-anokat az avarokkal; az egyéb „tartár” népek között külön fejezetet szentel a magyaroknak. A későbbi kutatások tisztázták, hogy a magyar—hun-monda könyvi eredetű és a honfoglalók még nem ismerték.

Avar—magyar azonosításnak krónikáinkban nincs nyoma, nyugatiaknál azonban igen (Widukind 967; Viterbói Gottfried). Napjainkban azonban nálunk is kialakult a (kései) avar—magyar kettős honfoglalás elmélete. E szerint a 670 táján jelentkező avar hullám avarjai magyarok lettek volna. Ezzel szemben a valóság az, hogy az avaroknál két, kronológiailag is jól elválasztható réteggel kell számolnunk. Az első, a régebbi, mongoloid antropológiai vonásokat, tárgyi emlékeiben dél-szibériai analógiákat mutat, és mongolul beszél. A másik, a későbbi, bolgár (kuturgur) eredetű, ennek megfelelő antropológiai és művészeti jellemzőkkel; nyelvük török.²

A hun és avar nép történetének, nyelvének, tárgyi emlékeinek, azok belső-ázsiai előzményeinek tanulmányozása orientalisztikánknak továbbra is legfőbb gondjai közé tartozik.

Az óshaza. Krónikáink szerint ez Szkítiában volt. E könyvi eredetű meghatározás történetileg semmitmondónak bizonyult, ám ebből fejlődött később a rosszízű szittyá-magyarkodás. Hiába igazolódott be a napnál világosabban, hogy a szkíták iráni eredetű és nyelvű nép, a régész Nagy Géza még 1905-ben tartott levelező tagsági székfoglalójában is a szkítákat „tősgyökeres turán népek” próbálta bemutatni. Az óshaza-kutatás nem is Szkítia felkutatását tűzte ki célul. Régi hazai és külföldi kútfők két Keleten maradt magyar töredékről tudnak; az egyik a „perzsa részek” felé vonult szavárdok voltak, a másik a Maior Hungaria vagy Magna Hungaria magyarjai. E töredékek a tatárjárás alatt és az azt követő időkben elpusztultak, akik közülük megmaradtak, szétszóródtak, beolvadtak a környező népekbe. Felkutatásukra Dr. Gáspár János Theodor expedíció szervezését javasolta az Akadémiának, az ügyben benyújtott „emlék-iratá”-ban Toldy Ferenc titoknok azt válaszolja 1858-ban, hogy az „Akadémia a javasolt utazáshoz sem anyagi, sem erkölcsi részvétellel nem járulhat”.³ Ugyanakkor az Akadémia nem tagadta meg ezt a támogatást hivatott tudós kutatóktól. Így kerültek Keletre finnugor, török—tatár, sőt mongol nyelvi anyag és folklór gyűjtése céljából Reguly Antal, Pápay József, Munkácsi Bernát, Szentkatolnai Bálint Gábor és még sokan mások.

A magyar nyelv eredete. Ismeretes, hogy a korábbi délibábos nyelvészke-
dések során a döntő összecsapásra e kérdésben az Akadémia két nagy tekin-

² GYÖRFFY György: *Krónikáink és a magyar őstörténet*. Bp. 1948. G. Pray, *Annales veteres Hunnorum, Avarum et Hungarorum ab anno ante natum Christum 220 ad annum Christi 997 deducti*, Vindobonae 1761. Deguignes, *Histoire générale des Huns, des Turcs, des Mongols et des autres Tartares I—V*, Paris 1756—1758. László Gyula: *A honfoglalókról*. Bp. 1973. (Tankönyvkiadó).

³ NAGY Géza: *A skythák*. Értekezések a Tört. tud. köréből XXII: III, Bp. 1909.

télyű tagja, Budenz József és Vámbéry Ármin közt került a sor. Ez az „ugor—török háború” Budenz teljes győzelmével végződött: kétségbevonhatatlanul bebizonyosodott, hogy a magyar nyelv finnugor eredetű, s hogy a szókészletében található török elemek oda jövevényszavakként jutottak. Ugyanekkor Vámbéry legyőzetése sem számított kudarcnak: igen sok hasznos útmutatással szolgált a török—magyar érintkezések történetének további kutatásához. Vámbéry ugyanakkor elévülhetetlen érdemeket szerzett a hazai turkológia ma is érvényes arculatának kialakításával.

De a délibábos nyelvészet még ekkor sem adta meg magát, tovább járt a maga útján, még az Akadémián belül is. Podhorszky Lajos 18 évvel levelező taggá történt megválasztása után megtartott székfoglaló értekezésében a magyar nyelv kínai eredetét próbálta igazolni.⁴

A kun nyelv hovatarozandósága. Talán szűkebb körben, de nem kevésbé szenvedélyes vita folyt e körül is, akárcsak a magyar nyelv eredete körül. A kunok sajátos török nyelvet beszéltek eredetileg, amely a török nyelvek kipszak csoportjába tartozott. Ezt a nyelvet kunjaink (csakúgy mint az iráni nyelvű jászaink a magukét) eredeti nyelvüket elvesztették s helyette áttértek a magyar beszédre. E nyelvcsere pontos idejét nem ismerjük, de úgy látszik, hogy a folyamat a XVI. század végére lényegében befejeződött. A kunok elmagyarosodása olyannyira általános lett, hogy a XVIII. századtól kezdve senki (még a különben jól értesült Pray sem) kételkedett abban, hogy a kunok eredetileg is magyar nyelvűek voltak. E nézet mellett haláláig kitartott Gyárfás István levelező tag, a jász kunok lelkes történetírója.⁵

E viták még tévedéseikben is igen gyümölcsözőeknek bizonyultak: fokozatosan megvilágosodott, hogy e problémákat eredményesen megközelíteni csak akkor lehetséges, ha azokat szélesebb távlatokba állítjuk. A török kapcsolatok vizsgálatából megszületett a magyar összefüggések kutatásától független turkológia, annak további helyes értelmezése érdekében az altajisztika. A kelet-európai népmozgalmak távolabbi rugóinak a vizsgálata Belső-Ázsiára irányította a figyelmet. Innen már csak egy lépés volt annak felismerése, hogy Belső-Ázsia népei történetének eredményes kutatásához elengedhetetlen a kínai források megszólaltatása, mint azt — ha másodkézből is — már Pray is tudta. Így született meg nálunk a sinológia, amely önálló problémafelvetéseivel csakhamar fel tudott zárkózni a nemzetközi sinológiához. És Végül Kőrösi Csoma halálának századik évfordulóján a budapesti egyetemen megszólalt a tibeti nyelv is. A századeleji nagy belső-ázsiai expedíciók során előkerült tibeti kéziratok fontos új információkat tartalmaztak Belső-Ázsia történetéről. Ugyanakkor az óriási terjedelmű tibeti buddhista irodalom első kézből való tanulmányozása elengedhetetlen az ujjur és a mongol buddhizmus megértéséhez. Végül, de nem utolsósorban a tibetisztikának ez a tartománya egyik hasznos bázisa a korszerű vallástörténeti kutatásoknak.

Az orientalisztika bizonyos területei nálunk is — csakúgy mint külföldön — teológiai eredetűek. Elsősorban a biblikus nyelvek (héber, arami, szír stb.)

⁴ PODHORSZKY Lajos: *A magyar képzők és ragok megjeitése sinai gyökszók által* (1876. III. 13) és *Etymologisches Wörterbuch der magyarischen Sprache genetisch aus chinesischen Wurzeln und Stämmen erklärt.* Paris 1876—1877.

⁵ GYÁRFÁS István: *A jász kunok története I—IV.* Kecskemét 1870—1885. Uő.: *A Petrarca Codex kún nyelve.* Értekezése a tört. tud. köréből X: VIII, Bp. 1882. Gróf KUUN Géza: *A kúnok nyelvéről és nemzetiségéről.* Értekezések a nyelv- és széptud. köréből XII: XI, Bp. 1885.

tanulmányozására gondolunk. Innen indult el Úri János, aki a XVIII. században az oxfordi Bodleiana kéziratának katalógusát készítette el, Kmoskó Mihály, aki a szír Patrológia egyik vaskos kötetét adta ki, mielőtt arab nyelvi ismereteit a magyar őstörténet forrásainak kutatásaira hasznosította volna. Aistleitner József az ugariti sémi anyag nemzetközi híró kutatója, az arabista Goldziher Ignác, korának elismert nagy iszlám-kutatója.

Nem lehet most feladatunk, hogy az orientalisztika egyéb ágaiban végzett régi kutatásokat még oly vázlatosan is áttekintsük. Azt azonban meg kell említenünk, hogy az ókori Közel-Kelet nyelvi, történeti stb. problémái (egyiptomi stb.) ezek közé tartoznak, csakúgy mint a kaukázológia (örmény, grúz), az iranisztika (szkíta, alán, oszét, baktriai, stb), az indológia. Ha az arabot és perzsát még egyszer megemlítjük, azzal hangsúlyozni szeretnénk, hogy itt a régi tiszteletreméltó hagyományok mellett új, korszerű eredményekkel kell számolnunk.

Orientalisztikánk kialakításában, fejlesztésében Akadémiánknak megalakulásától kezdve vitathatatlanul jelentős szerepe volt: felolvasó ülésein fórumot biztosított a vitás nézetek képviselőinek arra, hogy véleményüket kifejhessék (vita-ülések abban az időben még nem voltak); tanulmányaikat sorra-rendre kiadta.

Az Akadémiát ebben a tevékenységében a Könyvtár kezdettől fogva támogatta. A rendszeres könyvvásárlás mellett (melynek lehetőségei közismert módon olykor a minimumra zsugorodtak) a könyvcseré olyan értékes anyagot szolgáltatott, amelyet csak a későbbi nemzedékek tudtak igazán megbecsülni. Példaképpen elegendő az első világháború előtti idők orosz nyelvű anyagára utalni, amely olyan sorozatokat, folyóiratokat, egyes kiadványokat tartalmaz, amelyek turkológus vagy mongolista számára nélkülözhetetlenek, de amelyeket pl. Párizs mienknél összehasonlíthatatlanul nagyobb könyvgyűjteményeiben is hasztalanul keressük.

Az idők folyamán a Könyvtáron belül szinte észrevétlenül egy egyre értékesebb orientalisztikai anyag halmozódott fel. Ez az anyag a Könyvtár hagyományos gyarapodási módján — a vásárlás és csere mellett — nem utolsó sorban mecénások adományából táplálkozott. A keleti anyagon belül megkülönböztetett jelentőségre tettek szert a kéziratok, ezek mellett — bizonyos területeken — a keleti nyomtatványok is a ritkaságok közé tartoznak.

Könyvtárunk története számon tartja azoknak a nevének is, akik alkalomszerűen egy-egy könyvvel, kisebb gyűjteményekkel gyarapították az orientalisztikai anyagot. Ezekről itt most nem szólhatunk. A jelentősebb gyűjteményekről is csak néhányat emelünk ki, hiszen ezek azok, amelyek rendkívüli értéket kölcsönöznek Könyvtárunk keleti anyagának.

Elsőként *Szilágyi Dániel gyűjteményéről* kell szólnunk, melyet Vámbéry Armin javaslatára szerzett meg az Akadémia.⁶

Szilágyi Dániel, „szegény, egyszerű huszár”, a szabadságharc leverése után Konstantinápolyba emigrált, ott élt 36 évig, 1885-ben bekövetkezett haláláig. Szilágyi csakhamar megtanult törökül, ám nem elégedett meg az egyszerű beszéd-tudással (megbecsült tolmács is volt), hanem elmélyült a török nyelv

⁶ Vámbéry Armin r. tag... jelentése a néhai Szilágyi Dániel Konstantinápolyban elhunyt hazánkfiának keleti kéziratok és nyomtatványokból álló gyűjteményéről. Akad. Ért. 1886. 203—207.

irodalmi, történelmi emlékeinek tanulmányozásában. Hozzáértéssel gyűjtött kéziratokat, amelyek a török—magyar kapcsolatokra vonatkoztak, különös előszeretettel olyanokat, amelyek a régi török nyelvnek 500—600 éves emlékei közé tartoztak.

A Szilágyi Dániel-féle gyűjtemény gerincét mintegy 500 kézirat képezi. Az arab kéziratok számát Vámbéry 25-re teszi, a perzsákét valami 40-re. A többi mind török nyelvű. Közöttük a legtöbb az oszmán birodalom történetével foglalkozik, ahhoz szolgáltat első kézből való forrásokat. E történeti munkák közt több olyan is akad, amely Vámbéry szerint Hammer forrásai közül hiányzik, sőt Feridun bej sem ismeri. Kiemeli a történeti források közül Timur Lenk, Sah Iszmáil, a krími kánok, a „muszka és európai fejedelmeknek a Portához intézett leveleit”. Megítélése szerint ez az okiratgyűjtemény sok olyant is tartalmaz, amely nemcsak a török történet számos részletét képes új megvilágításba helyezni, hanem a török—magyar korszak szempontjából is felettebb jelentős. Vámbéry szerint ezek különösen érdekelnék történészeinket és „fiatal orientalistáink ezen részletek lefordításával kiváló szolgálatot tehetnek a magyar tudományosságnak”.

„Fiatal orientalistáink”, úgy látszik, nem olvasták el Vámbéry jelentését, nem végezték el az abban javasolt fordítások kiadását. Igaz, helyette rengeteg más, hódoltság korát megvilágító okmányt kiadtak, fel is dolgozták őket; ez a munka ma sem ért véget. Eggyel azonban adósok maradtak: máig hiányzik a krími tatárok kapcsolatait megvilágító tatár okmányok kiadása. A krími kánok 1477-től kezdve a Portától hűbéri függésbe kerültek, de a magyarokkal való további kapcsolataik ez időtől fogva nemhogy megszűntek volna, de jelentékenyen megerősödtek.

A hódoltság korára vonatkozó török kéziratok közül Vámbéry kiemeli a Findikli tarihi-t, az Idris Bidlisi-féle *Hest bihist* töredék-részletét, Küçük Nişani történetét, Hasan pasa harcainak a leírását, melyeket Szeged és Kanizsa táján, meg másutt vívott, Husein pasa történetét, IV. Mohamed hadjáratának a leírását. Más oszmán-török művek kéziratái a temesvári hadjáratot, Kőszeg Kanizsa, Eger ostromát beszélik el figyelmet érdemlő részletességgel.

Van azonban a Szilágyi Dániel-féle gyűjteménynek egy olyan része, amely a budapesti Turcicaknak nemzetközi rangot biztosít. A régi török nyelvnek, az óoszmánlinak olyan páratlan gazdagságú és szépségű gyűjteményét tartalmazza, hogy hozzá hasonlóval kevés európai könyvtár dicsekedhetik. E csodálatos gyűjteményről máig nem készült részletes beszámoló. Közülük csak egyről kaptunk alaposabb tudományos ismertetést. Ez Ibn Hatib költői műve, a *Ferah-nâme* 1425-26-ból (a kézirat 1521-22-ben készült másolat).⁷

A régi török kéziratok emlékei nem szorítkoznak az oszmán-török korra, akad köztük számos olyan mű is, amely a csatagáj nyelv emléke, sőt, úgy látszik, még olyan is, amely ezt a korszakot megelőző időkből származik. Ezek — e keleti török nyelvek és irodalmak újabban előtérbe kerülésével — különös figyelmet érdemelnek.

Szilágyi nagy érdeklődést tanúsított a szótárak iránt. Ennek köszönhető, hogy gyűjteményében szép számmal találunk török—arab, török—perzsa, sőt csatagáj—török szótárakat és szójegyzékeket.

⁷ J. NÉMETH: *Das Ferah-nâme des Ibn Hatib. Ein osmanisches Gedicht aus dem XV. Jahrhundert.* Le Monde Oriental XIII, 1919, 145—184.

Szilágyi a török kéziratokon kívül nagy gonddal gyűjtötte a török nyomtatott könyveket is, mégpedig ezek közül is elsősorban a legrégebbieket.

Mint ismeretes, a török könyvnyomtatás megalapítója, úttörője a magyar származású Ibráhim efendi, aki 1674-ben született Kolozsvárott (eredeti neve ismeretlen).⁸ Török fogságba esvén megtanult törökül, áttért az iszlámra. Mint tolmács, a rodostói Rákóczi-emigráció körül is tevékenykedett. Nem kis fáradsággal sikerült pártfogói révén leküzdeni a török könyvnyomtatással szemben tanúsított ellenszenvét. Létrehozta nyomdáját, melyben 17 mű 23 kötetben készült el. Nos, Szilágyi nagy buzgalommal összegyűjtött mindent (egyiket-másikat több példányban is), ami csak keze ügyébe került az Ibráhim efendi nyomdájában készült művekből. Vámbéry megemlíti közülük Rašid és Naima történeti művét. De gyűjtött minden elérhető később nyomtatott műből is egy-egy példányt, s Vámbéry megítélése szerint ez a ritka gyűjtemény még külföldön is párját ritkítja.

Jelentése végén Vámbéry javaslatot tett az Akadémia valamennyi keleti kézírata és nyomtatványa magyar és francia nyelvű katalógusának az elkészítésére; e kitűnő javaslat sajnos máig sem valósult meg. Nem valósult meg az a javaslata sem — nyilván nem jószándék híján —, hogy Szilágyi Dániel gyűjteményét külön teremben helyezték el, és gondozásával hozzáértő orientalistát bízzanak meg. Viszont a javaslatnak megfelelően beszerezték Szilágyi Dániel arcképét. Ezt az arcképet az Akadémia hasonló arcképei között sokáig számon tartották; ma valahol lappang, ha ugyan nem semmisült meg a második világháború során.

A *Kőrösi Csoma-gyűjtemény*. Alapja az a tibeti kézirat- és fanyomat-gyűjtemény, amely valamikor Kőrösi személyes tulajdonát képezte: a lámakolostorokban gyűjtött tibeti anyag zömét a Bengáli Ázsiai Társaság könyvtárának adta. Ez a személyes gyűjtemény Csoma ajándékeként S. C. Malanhoz került 1839-ben. Ezt a gyűjteményt aztán Malan 1884-ben (vagy utána röviddel) a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának adományozta.

A gyűjtemény Malan korábbi, Dukának tett közlése szerint „mintegy 30” kötetet tartalmazott. Malan Budapestre megérkezett ajándéka viszont 43 számból állott, közülük 14 kézirat, a többi fanyomat. Nagy Lajos Gyula, a Csoma-féle tibeti anyag első rendezője több összetartozó számot egyesített, ezeket tematikai rendbe foglalta, és 38 szám alatt próbálta elemezni az akkor rendelkezésre álló szerény eszközök birtokában. A gyűjteményből újabb, részletes katalógust készített Terjék József.⁹

Mint már Nagy Lajos Gyula is arra rámutatott, e műveket Csoma publikációiban felhasználta, erősen mutatják a kéziratok lapjai a használat nyomait és a lapok magyar nyelvű széljegyzetei alighanem magától Csomától származnak.

A Csoma-kéziratok nevezetes sajátága, hogy egy részüket az ő kérésére három tudós láma készítette, az általa feltett kérdésekre. Ily módon e művek

⁸ HOPP Lajos: *Ibrahim Müteferrika (1674/5—1746), a török könyvnyomtatás megalapítója*. Magyar Könyvszemle 1974. 126—131.

⁹ Rev. S. C. MALAN: *Tibetan Books and Manuscripts of the Late Alexander Csoma de Kőrös presented to the Royal Hungarian Academy of Sciences at Budapest*. Journ. of the Roy. Asiatic Society XVI, 1884, 494. LOUIS J. NAGY: *Tibetan Books and Manuscripts of Alexander Csoma de Kőrös*. Analecta Orientalia Memoriae Alexandri Csoma de Kőrös Dicata (Bibliotheca Orientalis Hungarica V, 1942—1947), 29—56. Megjelent külön is: *Dissertationes Sodalium Instituti Asiae Interioris* 1, 1—30. Bp. 1942. J. TERJÉK: *Collection of Tibetan MSS and Xylographs of Alexander Csoma de Kőrös*. Oriental Studies — Keleti Tanulmányok, No. 2 (Az MTA Könyvtárának sorozata).

a (buddhista irodalomban nem ismeretlen) „kérdések” műfajának elkésett kategóriájába tartoznak. Gyűjteményünk 14 kézírata közül 9 ebbe az érdekes csoportba sorolható.

E kéziratok kolofonjában a Csoma kérését teljesítő tibeti szerzők elmondják, hogy a kérdéses művet Skan-dhar vagy Skandhar-bheg kérdéseire válaszként készítették, aki messze Rum földjéről érkezett a Tan tanulmányozására. Skan-dhar, azaz Sándor éppúgy, mint Rum (vagy Rgya-gar Rum-yul) Európát jelenti, mégpedig a perzsa Iskandar ill. Rum tibetiesített alakjában. Mint magától Csomától tudjuk, ő a perzsa nyelvet jól ismerte, és első ismereteit a tibeti nyelvről perzsául is értő tibeti személytől szerezte.

E kéziratoknak nemzetközi visszhangja lett, amikor 1925-ben Shuttleworth Zañs-dkar tartományában tett utazása során Rjoñ-khul lámakolostorában egy ilyen kéziratra bukkant, amelyet A. H. Francke, az ismert tibetista *Die Fragen Alexander's* címmel illetett. Utána állapítottuk meg, hogy az újonnan felfedezett kézirat már másolat, s könnyen meglehet, hogy több más hasonló kézirat is forgalomba került — másolat formájában —, legalább is azokban a kolostorokban, amelyekben Csoma élt és dolgozott. Egy indiai kollégánk rövidesen kiadni szándékozik a budapesti *Alexander's Questions* kéziratok faksimiléit, egy magyar tibetista bevezető tanulmányával együtt.

A gyűjtemény többi darabja Duka Tivadartól, Kőrösi Csoma emlékének lelkes istápolójától, első életrajzírójától származik. Gyűjteményét az Akadémiának ajándékozta, amelyhez később még díszes könyvszekrényt is küldött. Duka Tivadar a szabadságharc (Görgey segédtsíjtje volt) leverése után Angliába emigrált. Ott megszerezte az orvosi képesítést, majd mint katonarvos Kelet-Indiába került. Itt aztán Csoma emlékeit módjában állott felkutatni. Akadémiánknak tagja volt, az emlékbeszédet róla Stein Aurél tartotta.

Keleti gyűjteményeink között kimagasló szerepet tölt be *Kaufmann Dávid könyvtára*.

Kaufmann Dávid, 1877 óta a budapesti Országos Rabbiképző Intézet tanára, tudós hebraista, anyagát bámulatraméltó hozzáértéssel és szorgalommal, no meg nem kevés szerencsével gyűjtötte össze aránylag rövid idő alatt; 42 éves volt mindössze, mikor 1899-ben Karlsbadban elhunyt. A könyvtárat teljes felszerelésével együtt a család az Akadémiának ajándékozta.

A könyvtár ritka értékéről aránylag világos képet nyújtottak azok az előzetes beszámolók, amelyeket Weisz Miksa, majd Goldziher Ignác adtak.¹⁰

Mint arra már Goldziher rámutatott, a Kaufmann gyűjtemény értéke abban rejlik, hogy az nem egy amatőr szeszélyes, véletlenekhez igazodó érdeklődésből született meg, hanem egy jól informált tudós kutatónak célratörően összeszerzett szakkönyvtára, amely egybehordott mindent ahhoz a tematikához, amely foglalkoztatta. A könyvtár zöme szaktudósok hagyatékából, főleg Olaszországból származik.

A gyűjtemény gerincét 594 darabból álló kézirat alkotja; képviselve van benne a héber irodalomnak szinte minden kora és területe. Köztük jelentős héber szövegek találhatók arámi és arab fordítással, glosszákkal kísérvé.

¹⁰ Dr. Weisz Miksa, Néhai Dr. Kaufmann Dávid tanár könyvtárának héber kézíratai és könyvei. Összeállítja és ismerteti —. Akad. Ért. XVII, 1907, 197. Goldziher Ignác, Kaufmann Dávid könyvtára. Akad. Ért. XVI, 1906. 306—314. M. WEISZ: *Katalog der hebräischen Handschriften und Bücher in der Bibliothek des Prof. David Kaufmann-s.* A, Frankfurt a/M 1906., Alexander SCHEIBER: *The Kaufmann Haggadah*. Bp. 1957.

Goldziher a kéziratos anyag jelentőségét méltatva mondanivalóját három szempont szerint csoportosítja.

Először is azokról a kéziratokról ejt szót, amelyek unikumok, vagy a ritkaságok közé sorolandók. Az iszlám-kutató Goldziher érthetően e csoportból olyan példákat emel ki, amelyek az ő szakmáját közelről érintik, s amelyekből többet maga is felhasználta tudományos műveiben, másokat pedig tanítványai-val doktori értekezések formájában dolgoztatott fel.

Ebből a csoportból kiemelt egy érdekes magyar vonatkozású kéziratot. A mű Budavár 1686-ban történt visszavételéről szól héber nyelven úgy, ahogyan azt egy szemtanú elbeszélte, s amely számos érdekes apró részletet tartalmaz. A kéziratot különben maga Kaufmann már 1895-ben kiadta és értékelte.

Másodjára azt a kézirat-csoportot emeli ki, amelynek biblikus darabjai, vallásos költeményei stb. részben arab glosszákkal és jegyzetekkel vannak ellátva, köztük arab nyelvű költemények is találhatóak; ezek mind Jemenből származnak. E kéziratokat Jemenből Jeruzsálembé vándorolt jemeni araboktól szerezhetette meg Kaufmann. E jemeni csoportnak olyan jelentősége is van, amelyre annak idején Goldziher még nem gondolhatott. Jemen ui. nevezetes arab szellemi központ volt, amely nemcsak az arabistákat és hebraistákat érdekli. A XIV. századból innen kerültek elő napjainkban eddig ismeretlen glosszáriumok, amelyek arab nyelven magyarázták a török, mongol, bizánci, perzsa és örmény szójegyzékeket.

A harmadik csoportba Goldziher az ún. responsumokat sorolta, amelyek vallásos és magánügyekre vonatkozó konzultációkat tartalmaznak; ezek a kéziratok zömmel Olaszországból származnak.

A Kaufmann-gyűjtemény kézíratainak külön kategóriáját alkotják a részben héber, részben arab nyelvű egyiptomi Genizákból származó levelek és töredékek. Az ide tartozó kéziratokat Goldziher két csoportra osztotta; közülük az egyikbe a családi és üzleti levelek, hivatalos okiratok tartoztak (a XI—XIII. századból), a másikba pedig különböző művekből származó töredékek. Elsőnek Goldziher próbált rendet teremteni ebben a fontos, de szét nem válogatott anyagban. Az elmúlt évtizedekben aztán egyik jeles hebraistánk szerzett érdemeket egy részük tudományos feldolgozásával. A kairói Genizáknak különben kb. a fele Cambridge-be került, jelentős részét pedig ma Lenin-grádban őrzik.

A Kaufmann-gyűjtemény kézíratai közt sajátos helyet foglal el az a 25 díszesen illuminált, leginkább hártya-lapokra írt kódex, amelyek legtöbbször Olaszországból származik, s legrégebbi darabja a XIV. századból való. E kéziratoknak elsősorban művészettörténeti jelentőségük van. Közülük egyet, a Kaufmann Haggadah-t Akadémiánk faksimilében közzétette.

Szólnunk kell még a Kaufmann-gyűjtemény nyomtatványairól. Ezek száma több mint 2000. E gyűjtemény aránylag igen gazdag ősnymtatványokban és régi nyomtatványokban.

A Vámbéry-hagyaték. A kéziratokból és nyomtatott könyvekből álló gyűjteményt Vámbéry Ármán halála után fia, Rusztem ajándékozta az Akadémiának. Az értékes anyag 660 egységből áll, ebből 56 kézirat. A kéziratok legnagyobb része török nyelvű, 11 perzsa és néhány arab nyelven van írva.

A kéziratok közül egyedül a perzsa nyelvűekről készült katalógus. A perzsa kéziratok között nem akad olyan, amely akár koránál, akár ritkaságánál fogva nagyobb figyelmet érdemelne. Kettőre érdemes mégis ügyelni, mert jól

tükrözi a turkológus érdeklődését még ezen a területen is. Az egyik a *Badāi al-luġat*, amely Ali Šir Navāyi költeményeihez készült perzsa-csagatáj szótár; ezt azóta a jeles szovjet turkológus, Borovkov egy másik, a mienknél régibb másolat alapján (a faksimilével együtt) ki is adta. A másik, úgy látszik, mégis ritkaság-féle. Címe *Tāriĥ-i vafāt-i mihr-i Timūr*, Timur Lenkre vonatkozó mondákat tartalmaz. Szerzője ismeretlen, modern (XIX. századi) másolat. Érdekessége, hogy közép-ázsiai perzsa nyelven íródott és hemzseg a török szavaktól; a tádzsik nyelv története szempontjából kétségtelenül nevezetes mű. Részleteket, szemelvényeket annak idején maga Vámbéry közölt belőle.

A kéziratokról készült számos jegyzékben csak két arab kézirat szerepel. Ezek közül az egyiknek az az érdekessége, hogy a hódoltság-korából származik; tartalmilag aligha jelentős: Korán-magyarázatok.

A török kéziratok tüzetesebb vizsgálatot érdemelnének (ez sem történt meg máig). Annyi máris világos, hogy csak egy részük oszmán-török nyelvű. Javarást modern másolatok, közöttük azonban feltűnik egy *Camasb-name* c. mű, amely legalábbis beható vizsgálatot érdemelne, ti. egy ugyanilyen című ószmáni nyelvemléket is ismerünk, amelyet 1429-ben fordítottak perzsából. Nyilván nem ez az egyetlen, amely az oszmán nyelv története szempontjából hasznosnak bizonyul majd.

A török kéziratok csoportjába sorolhatók azok, amelyeket csagatájnak és keleti töröknek minősített az ideiglenes jegyzék, nyilván Vámbéry korábbi meghatározása alapján. Ezek közül a csagatáj-csoport tűnik későbbinek.

Legismertebbek ezek közül az *Abušqa* c. csagatáj szótár 1552-ből. A különben szerény terjedelmű szójegyzéket kiadta Vámbéry Pesten 1862-ben és Veljainov-Zernov Pétervárott 1869-ben. A jegyzékben mindössze még egy kézirat viseli a csagatáj jelzést. Nem kétséges azonban, hogy a „keleti török”-nek minősítettek közt is akadnak ilyenek jócskán, így pl. a *Mahbūb al-qulūb* nyilván nem más mint a híres csagatáj költőnek, Nevájinak egyik műve. A „keleti török” kéziratok közül meg kell említenünk legalább a következőket: *Ferhad u Širin*-t (a kézirat 1533-ból való), a XIV. sz.-i Ahmad Yesevinnak *Hikmet* c. művét, valamint a jól ismert *Šeibāni-nāme*-t, melyet szerzője Muhammad Salih 1506-ban fejezett be. A művet német fordítással és rövid jegyzetekkel Vámbéry adta ki egy 1510-ből keltezett másolat alapján, melyet Bécsben őriznek.

A Vámbéry-hagyaték nyomtatványai közt értékes, ritka könyvek egész sorát találjuk, régi és kortárs orientalistáknak szinte minden jelentős műve megvan benne; sajátságos (de talán értetető), hogy saját művei közül egyetlen egy szerepel benne. Ami a nyomtatványokat illeti, külön csoportba sorolandók a keleti nyelven, keleten kiadott művek. Legnagyobb számmal isztambuli kiadású török könyveket találunk itt, de vannak olyanok is, amelyeket Orenburgban, Kazánban adtak ki. Vannak köztük Teheránban nyomtatott perzsa művek, Kairóban és Bejrutban megjelent arab nyelvű munkák is.¹¹

Vámbéry emléke megérdemelné, hogy hagyatékáról — a könyvtáron belül — szakértő rendezéssel tárgyi rendbe szedett katalógus készüljön.

Könyvtárunk keleti anyagának további gyarapodását jelentette *Kégl Sándor* egyt. rk. tanár, lev. tag *hagyatéka*. Kégl Akadémiánkra hagyott könyvtára

¹¹ *Keleti kéziratok és könyvek Vámbéry könyvtárából*. Akad. Ért. XXVII, 1916, 660—683. Éva APOR: *The Persian Manuscripts of the Vámbéry-Bequest*. Az MTA Könyvtárának Kiadványai 62, Bp. 1971.

11 000 kötetből állott. Mint ismeretes, Kégl Sándor az újperzsa irodalom jeles művelői közé tartozott, s könyvtára ennek megfelelően kitűnően el volt látva az ilyen tárgyú művekkel. Ki kell emelnünk gyűjteményéből 75 keleti kéziratát, melynek nagy része perzsa nyelvű. A perzsa kéziratok (köztük egy-két ritkaság is akad) perzsa szépirodalmi és történelmi műveket tartalmaznak. a kéziratok közt találunk szanszkrit, urdu és arab nyelvűeket is; e kéziratok katalogizálása szintén még várat magára. A hagyaték fő értéke a gazdag szakirodalom és a nem kevésbé figyelemreméltó szótári anyag. A hagyaték átvételéről szóló jelentés megemlíti, hogy az a keleti anyag mellett értékes gyűjteményt tartalmaz európai klasszikusokból is.¹²

A nagy donátorok közt kell megemlítenünk *Stein Aurélt* is. Stein Aurél Akadémiánk iránt érzett hálájának és ragaszkodásának már korábban is számos jelét adta. Ezt kívánta kifejezésre juttatni azzal az elhatározásával is, hogy könyvtárát Akadémiánkra hagyta. Könyvtárának egyik, kisebb részét (1112 kötetet) még életében (1926) átadta az Akadémiának. Ez a rész már magában is nagy értéket képviselt, mivel nagy számban tartalmazott olyan ritka és fontos keleti tárgyú műveket, melyek könyvtárainkban addig nem voltak megtalálhatók. Ugyanakkor Stein Aurél átadta az Akadémiai Könyvtárnak egyes műveinek kéziratát és tanulmányaihoz készített jegyzeteit. Könyvtárának hátralevő része halála után, jóval a felszabadulás után érkezett meg Angliából hozzánk hagyatékként.¹³

Végül szólnunk kell *Thury József könyvtárából* származó 8 török és 1 perzsa kéziratról (Thury József könyvtára eredetileg a kiskunhalasi gimnázium könyvtárába került; további sorsa ismeretlen). *Pulszky Ferenc* Akadémiára hagyott *könyvtárában* szép számmal akadtak szanszkrit nyelvre és irodalomra vonatkozó művek. *Blum Sándortól* került Könyvtárunkba egy sor fontos keleti szótár, nyelvtan, szövegkiadás.

Az Akadémiai Könyvtár keleti vonatkozású anyagának még e vázlatos áttekintésében sem feledkezhetünk meg egy kis, de nem jelentéktelen gyűjteményről. E gyűjtemény jeles orientalistáink posthumus műveinek kéziratait tartalmazza. Ritkán akad köztük olyan mű, amely befejezett, s valamely okból mégsem jelent meg (de azért akad); gyakoribb az az eset, hogy a mű befejezetlen maradt. Még gyakoribb az, hogy a szerző terepen (vagy az első világháború hadifogolytáboraiiban) gyűjtött anyagának feldolgozására, kiadására valamely oknál fogva nem került sor. Mint ez utóbbi kéziratok átvizsgálásából kiderült, számos esetben ez ma is lehetséges, sőt kívánatos volna, csak lelkes hozzáértőkre (olykor megértő örökösökre) volna szükség ahhoz, hogy régi kollégáink adósságát letörleszteni segítsük.

Ebből az anyagból csak néhányat legyen szabad megemlíteni.

Bálint Gábor kalmük és halha szöveggyűjtései kiadatlanok.¹⁴

Thury József *Magyar—török összehasonlító szótára* kiadatlan maradt, igaz, csak az első fele készült el teljesen, a második vázlatosan, torzóban maradt. Budenz József még kiadásra javasolta, Gombocz Zoltán — érdemeinek hang-

¹² Akad. Ért. XXXVIII, 1927. 32.

¹³ RÁSONYI László: *Stein Aurél és hagyatéka*. Az MTA Könyvtárának Közleményei 18. Bp. 1960, 48 p. 1. t.

¹⁴ L. J. NAGY: *G. Bálint's Journey to the Mongols and his Unedited Texts*. Acta Orient. Hung. IX, 1959. 311—327.

súlyozása mellett — már csak arra tett javaslatot, hogy az Akadémia vásárolja meg a kéziratot.¹⁵

Munkácsi Bernát oszét nyelvi feljegyzései még mindig kiadást érdemelnek.¹⁶

Kunos Ignác — hasonlóan Munkácsihoz — hadifogoly-táborokban érdekes anyagot gyűjtött a krími tatárból, a kazániból, a miserből, a nogájából. Ezek kiadására volna avatott vállalkozó is, kívánatos volna e feljegyzéseket minél előbb hozzáférhetővé tenni a kutatások számára.¹⁷

Végül meg kell említenünk Kmoskó Mihály kézirati hagyatékát, amelyben szír és mohamedán források magyar őstörténeti szempontból értékes anyagát próbálta feldolgozni. A kézirat egy része magyar, más része német nyelvű. A hagyatékot részletesen ismertette egyik jeles társunk; ez az ismertetés komoly visszhangot keltett külföldön, sőt ott kiadására is vállalkoztak. Érdeemes volna mérlegelni kiadását, bár a legjelesebb kiadatlan kézirat felett is eljár az idő.¹⁸

Bármennyire és értékesek voltak az egyes gyűjtemények, folyóiratok, sorozatok, amelyek a Könyvtárban alapítása óta ajándékozás vagy vásárlás útján felhalmozódtak, rendszeres gyarapítást szolgáló, központi gondoskodás nélkül nem szolgálhatták elég eredményesen az orientalisztikában is meginduló tervszerű munkát. E feladat megoldására jött létre az 1949-es átszervezés után a Könyvtár *Keleti Gyűjteménye*.

Az elmúlt negyedszázad fényesen igazolta, hogy a Gyűjteményre valóban szükség volt, és hogy az feladatát kitűnően látta el. A Keleti Gyűjtemény mai 44 000 kötet, 800 folyóirata, 5000 keleti kézirata valójában a kézikönyvtár szerepét tölti be, mögötte áll a Könyvtár teljes anyaga, a Mikrofilmtár, a Xerox- és a Sokszorosító Osztály. Ennek az eredményes együttműködésnek köszönhető, hogy a Keleti Gyűjtemény a hazai keleti kutatásoknak nélkülözhetetlen tudományos műhelyévé vált.

LAJOS LIGETI

La bibliothèque de l'académie et les sciences orientales

En Hongrie dans l'étude des langues orientales, l'attention principale se tournait, dès le commencement, vers la conquête de la Hongrie et vers les siècles précédents. On a essayé de placer dans des perspectives plus larges, de tels problèmes que les relations hunno-hongroises et avaro-hongroises, la question de la patrie d'origine hongroise et l'origine de la langue hongroise. C'est par suite des résultats de ces efforts qu'on a vu naître les branches diverses des sciences orientales: la turcologie, puis l'altaïstique, la sinologie et les études tibétaines. L'Académie s'est chargée d'un rôle considérable dans la formation et dans le développement des branches énumérées ci-dessus et des autres domaines des sciences orientales, telles p. ex. les langues antiques du Proche Orient, l'iranistique, l'arabistique, l'indologie. Dans cette activité, elle a reçu toujours un soutien considérable de la part de la Bibliothèque. Le stock de livres orientaux de la Bibliothèque a été enrichi, outre l'achat et les échanges, par les dons aussi, d'une mesure considérable. Et la Collection Orientale de la Bibliothèque, organisée en 1951, est devenue l'atelier scientifique des langues orientales en Hongrie.

¹⁵ GOMBOCZ Zoltán: *Thury József „Magyar—török összehasonlító szótár”*: ÖM. I, 9—16, Bp. 1938.

¹⁶ Éva APOR: *Ossetic Material among the Literary Remains of Bernard Munkácsi*. Acta Orient. Hung. XVI, 1963. 225—240.

¹⁷ Suzanne KAKUK: *Poésie populaire tatare recueillie par I. KUNOS*. Acta Orient. Hung. XVI, 1963, 83—97.

¹⁸ K. CZEGLÉDY: *Monographs in Syriac and Muhammadan Sources in the Literary Remains of M. Kmoskó*. Acta Orient. Hung. IV, 1954. 19—91.

RITOÓKNÉ SZALAY ÁGNES

AZ AKADEMIA KÖNYVTÁRÁNAK RÉGIKÖNYV-GYŰJTEMÉNYE

(Vázlat és adatok a gyűjtemény fejlődésének történetéhez)

A Magyar Tudós Társaság Fiók Könyvtára

A magyar nyelvű tudományosság előmozdítására alapított Magyar Tudós Társaság működésének első évtizedeit a lázas tevékenység jellemezte. A céltudatos aktivitás az eredeti tervezett kereteket csakhamar szétfeszítette, működésének területét jóval kiterjesztette. „Nyelvmívelő társaságból, minek eredetileg alapítva volt, általános tudományos akadémiává (Academie des sciences) vált vagy fejlődött, bár eredeti jellemét egyik legfőbb irányául őrizve meg ma is, ez lévén föladata első vonalban” — Így fogalmazta meg a fejlődést a század második felében készült jelentés.¹ A változást, fejlődést az Akadémia célkitűzéseinek alárendelt Könyvtár másfél százados működése is tükrözi. Elsősorban ez irányította mindenkor a könyvszerzeményezési politikát.²

Az első évtizedek munkáját a magyar tudományszervezés alapvetésének tekinthetjük. Az Akadémia gazdája lett sokakban fölmerült, szerteágazó törekvéseknek, a reformkor szellemi árfját szervező tevékenységével tervezett, szabályozott mederbe kényszerítette. Föltérképezte és begyűjtötte nyelvünk múltjának emlékeit. Pályadíjakkal ösztönözte a kortárs írókat az alkotásra, és bábáskodott a magyar nyelvű színház ügyénél is. A magyar nyelven művelt tudományos irodalomnak a megjelenés lehetőségét és kereteit biztosította. Mindezen föladatok elsőrendű eszközöként, csaknem valamennyi tagjának közreműködésével hamarosan megjelentette az egyes tudományok magyar nyelvű szakszótárát. Munkáját a lelkesedés és szervezettség vitte előre, miközben nélkülözötte működésének legszükségesebb külső föltételeit: otthona bérelt, szűkös, átmeneti szállás volt, ahol még az alapításkor fölajánlott Teleki könyvtárat se lehetett föllállítani.

Tagjai munkálataikhoz akkor Pesten két közcélt szolgáló könyvtárt használhattak. A fél évszázada a pesti Ferences kolostorba költöztetett Egyetemi Könyvtár igen gazdag régikönyv anyaggal rendelkezett. De vezetőjének az egyetem elöljáróival való áldatlan viszálya következtében, amely éppen a gyarapítást érintette, a gyűjtemény a XIX. század elejére teljesen korszerűtlenné vált. Ötven évvel azelőtt Pray György úgy üdvözölte e könyvtár Budán való föllállítását, mint a háromszáz éve elpusztult Corvina újjáéledését. A reformkorban a látogatót évtizedek porrétegével betemetett, megközelíthetetlen galériákon elhelyezett könyvanyag fogadta egy aládúcolt könyvtárteremben,

¹ Szász Károly: *Könyvtáraink és az egy országos könyvtár.* (Pest, 1871) 15.

² A Könyvtár kezdeti működésére részlettanulmányok: F. CSANAK Dóra: *Az Akadémiai Könyvtár története a szabadságharcig.* MKSz 75(1959) 47—73, (Az MTA Könyvtárának Kiadványai 14.) FRÁTER Jánosné: *Részletek az Akadémiai Könyvtár történetéből.* Bp. 1965. (Az MTA Könyvtárának Közleményei 45.)

amelyet alkonyatkor világítás híján bezártak.³ A Széchényi Ferenc alapította Nemzeti Könyvtár céljának megfelelően magyar vonatkozású gyűjtemény volt. Mostoha sorsa miatt, 1838-tól hosszú ideig otthontalanul, nem lehetett a tudományos kutatás szolgálatára.⁴ Se egyik, se másik közgyűjtemény nem igazodhatott az Akadémia célkitűzéseire.

Az új intézménynek magának kellett gondoskodnia arról, hogy sürgető feladataihoz a korszerű tudományos könyveket és folyóiratokat megszerezze. Ez egyúttal azt is jelentette, tekintettel anyagi lehetőségeinek korlátaira, hogy könyvvásárlásainak egyetlen irányítója a szükségszerűség és célszerűség volt. Még a régi magyar irodalom nyomtatott emlékeit is, a kegyelet mellett, főleg a nyelvművelő program megvalósítása érdekében gyűjtötték. A vásárolt könyvek sorában az elsők között van Apáczai Csere János *Magyar Encyclopaediája* (Utrecht, 1653): 1833. október 18-án vásárolták Ivanics pesti könyvárústól. Döbrentei Gábor titoknok pedig más könyvekkel együtt „műszavak leírása végett a Tagok számára átalvette és az Octob. 26' volt ülésben kiosztotta.” Azon az ülésen jelentette be éppen Szalay Imre, hogy a két évvel korábban kitűzött filozófiai műszótár anyagának összeállításával elkészült. Az Apáczai szóanyagával megbővített szótár 1834-ben már meg is jelent.⁵

Az alapítást követő évtizedekben a nemzeti felbuzdulás az ország minden részéből könyvajándékokkal támogatta az új intézményt. A Vizsolyi Biblia, Pázmány művei, Verbőczy, Bonfini és Istvánfy több kiadása is az első gyarapodások, és mellettük persze a magyar művelődéstörténet kisebb nevei is. Tanítók, papok, birtokosok az első ajándékozók, szerzetesrendek előjárói becses régiségeiket ajánlják föl az Akadémiának. Majer István „nevendék pap” 1834-ben egy 1678-as nagyszombati nyomtatvánnyal kívánta „a HAZA javán fáradozó Magyar tudós Társaságnak könyvtárát megbővíteni.”⁶ Követték őt ajándékaikkal Czuczor Gergely a Társaság levelező tagja és levéltárnoka, Fodor Ferenc ügyvéd, Perlaky Dávid lelkész, Ertly János ügyvéd, Czech János, Edvi Illés Pál az Akadémia tagjai és sokan mások, „lelkes honosaink buzgó iparral”.⁷ Még Literati Nemes Sámuel, a leleményes antikváriust is elragadta a lelkesedés és önzetlenül az ország minden tájáról összegyűjtött negyvenöt régi és ritka művet ajándékozott az Akadémiának.

Időközben a főlzaporodott könyvek lajstromozása is szükségessé vált. Czuczor Gergely levéltárnok műve: „A magyar tudós társaság fiók könyvtárának czímsora”, amely a könyvek legszükségesebb adatain kívül többnyire származásukról is tudósít.⁸ Sok esetben egyetlen támaszunk a gyarapodás módját illetően.

³ TÓTH András: *Az Egyetemi Könyvtár Fejér György igazgatása alatt (1824—1843)*. MKsz 75(1959) 265—279.

⁴ BERLÁSZ Jenő összefoglalása: *Könyvtári Minerva*. I. Bp. 1965. 583—584.

⁵ MTAK Kézirattár. Főpénztári Számlák 225/1833. Szalay Imre jelentése ugyanott RAL 78/1933.

⁶ MTAK Kézirattár RAL 72/1834. A könyv: A. SUQUET (ford. DERKAY Gy): *Az örök életnek uttya*. Nagyszombat, 1678. Nem ismerve a könyvnek Könyvtárunk számára történelmi értékét, mivel több példány is volt belőle, a XIX. század végén kiselejtezték. Ráth György vásárolta meg, az ő gyűjteményével került vissza a Könyvtárunkba. Ma jelzete: Ráth 349/I.

⁷ Perlaky Dávid szavai. MTAK Kézirattár RAL 101/1836.

⁸ MTAK Kézirattár Bibliogr. 2° 38. A „fiók könyvtár” az Akadémia Könyvtárának egyik alosztályát jelenti, a másíknak az akkor még át nem vett Teleki könyvtárat tekintették.

Az 1830-as évek végén kapta meg az Akadémia a Batthyány család több ágának könyvgyűjteményét. A sokrétű könyvtárból ma a legértékesebbnek Batthyány Tivadar (1729—1812) természettudományos és műszaki könyveinek gazdag gyűjteményét tartjuk. Elődeink kiválogatták a tekintélyesebb és réginek látszó könyveket, ezeket földolgozták. Az igénytelenebb külsejű, többszáz köteteskéből álló könyvhalmazt pedig félretették. Földolgozására most kerül sor. Az európai technikátörténet egészébe illesztve lehet majd csak a gyűjtőnek és gyűjteményének helyét kijelölni. Talán ez a gyarapodás példázza a legjobban, azt hogy egy ilyen elavultnak látszó könyvanyag megítélésében milyen óvatosan kell eljárni.⁹

Az Akadémia kezdeti célkitűzéseit módosította a fejlődés, bővült tevékenységi köre. A Könyvtárnak pedig tudomásul kellett vennie, hogy vállalnia kell bizonyos holtak látszó anyag megőrzését is.¹⁰

A Teleki család könyvtára

Könyvtárunk ma tekintélyes és gazdag régikönyv gyűjteménnyel rendelkezik. Ennek alapját az alapításkor kapott Telekiek családi könyvtára képezi. A generációkon át gyűjtött könyvtárból többszöri családi osztozkodás után is igen tekintélyes rész maradt az Akadémiát gazdagító Teleki Józsefre. Ez a gyűjtemény tükrözi a családnak az ország művelődésében és politikájában századokon át vállalt szerepét.

A könyvszerető család több kiemelkedő tagjától őrizünk könyveket, a legkorábbiakat éppen Teleki Mihály (1634—1690) kancellártól. Kemény János fejedelem kevéssel tragikus bukása előtt hívének ajándékozta krími rabsága idején írt *Gilead balsamuma* (Sárospatak, 1659.) című könyvét.

„Az en jo érdemem felet valo kgl's uram atta ez konyvet nekem . . . olvasásra 1662 4. januarii midon mar indulni akarna Erdely orszagaba. Non est currentis neque volentis sed miserentis Dei. Teleki Mihály” —

— jegyezte bele sajátkezűleg a kapott könyvbe.¹¹ Könyvtára másik darabjának pompás külseje, a legyeződíszes, ékes kötés meg az arany metszés is elárulja, hogy azt már mint Erdély nagyhatalmú kancellárja kapta.¹²

Fia Teleki Pál (1677—1731) az első, aki a családra később oly jellemző sokoldalú műveltségre hazai tanulmányok után külföldi utazással tett szert. Öt éven át járta Németország és Hollandia egyetemait, de megfordult Angliában, Franciaországban és Svájcban is. Fönnmaradt levelezése tanúsága szerint kapcsolatban volt külföldi professzoraival, és mindenütt ahol járt igyekezett megszerezni a legfrissebb tudományos könyvújdonságokat. Érdeklő-

⁹ Csanak idézett mű 11.

¹⁰ Még 1869-ben is leszögezi a „Magyar Akadémiai Könyvtár célját tárgyzó vélemény”, hogy az Akadémia Könyvtára tekintve „tisztán tudományos jellemét, mely egyedül felel meg alapítási és létezési céljának” — nem archívumszerű könyvtár. Fráter idézett mű 45—46.

¹¹ RM I. 4° 37. Az elkallódott könyvet „a bors takarás veszedelmétől” 16 krajcáron mentették meg 1828-ban. Ajándékozás útján került vissza a családhoz.

¹² Borosjenői HEGYESI István: *Kegyességnek nagy titka*. Kolozsvár, 1686. RM I. 8° 281. A szerző ajánlásával.

désének főiránya a cocceianizmus volt, könyvvásárlásait is ez irányította.¹³ Könyvtárának darabjait bizonyosan csak abban az esetben azonosíthatjuk, ha sajátkezü bejegyezésével találkozunk. Beírta a vásárlás körülményeit és szimbolumát: „Si Deus pro me, quis contra me”.¹⁴ Teleki Pállal kezdődik a családnak Erdély művelődési életében betöltött az a különösen jelentős szerepe is, hogy kíséretében nyugati műveltségre tett szert több tehetséges diák is, akik később mint kollégiumi tanárok és papok bőségesen kamatoztatták a kapott javakat. Levelezéséből azt is megtudjuk, hogy utazásai során nemcsak magának, hanem diáktársainak és az erdélyi főiskoláknak is megszerezte a legújabb tudományos könyveket.

Teleki Pál felesége Vay Kata volt, Vay Ádámnak, II. Rákóczi Ferenc hűséges marsalljának lánya. Könyvtárunk mintegy harminc könyvről tudjuk bizonyosan, hogy az ő bibliothecájából való. Határozott ductusú írásával a könyvek címlapjára jegyezbe be: (árva) Vay Kata. Valamennyi kezünkbe került darab hitbuzgalmi mű Bornemissza Péter prédikációitól (Komjáti-Sempte, 1573) A. H. Francke gyermeknevelésről írott munkájának magyar fordításáig (Halle, 1711). Valamennyi különösebben díszes kötés nélküli, sokat forgatott, olvasott könyv. Van közöttük Apafi Mihály fejedelem és Bornemissza Anna könyvtárából való, kettő pedig a fejedelmi udvar keményszavú prédikátoráé, Tofoeus Mihályé volt.¹⁵ Vay Katáról írva maradt, hogy „szüntelen hol a Szent Írásból, hol külső historiákból vett példákkal tanított.” Meg az, hogy „Régen vagy közelebb lett dolgoknak valóságos káptalanja, konzervatoriuma volt, honnét szép renddel tudott előhozni őt és újat.”¹⁶ Ha majd könyvtárát megközelítő teljességben ismerjük, egy nagy egyéniséggel gazdagodik művelődéstörténetünk.

Fiuk, Teleki Ádám (1703—1769) tizenegyéves korában Comenius: *Orbis sensualium pictus trilinguis* (Lőcse, 1685) c. tankönyvéből tanult.¹⁷ Az ifjabb Teleki Ádám (1740—1792), a *Cid*-fordító, halála után 1793-ban a már jócskán föl szaporodott családi könyvtárat három felé osztották. Egyharmada Teleki Máriának jutott, Teleki László (1764—1821) feleségének.¹⁸ Így a család két ágával egyesült részben a két könyvtár is. Az Akadémiának ajándékozott gyűjtemény megalapozójának e Teleki László apját, Józsefet (1738—1796) tekinthetjük.

Teleki József könyvtáráról rendelkezünk ma a legalaposabb ismeretekkel.¹⁹ Tudományos érdeklődése elsősorban a modern filológiai és természettudományos irányba terelte könyvgyűjtését. Az öröklött családi könyvtárát tudomá-

¹³ NAGY Géza: *Külföldön bujdosó erdélyi magyar diákok levelezése*. Kolozsvár, 1933.

¹⁴ H. C. Agrippa ab NETTESHEIM: *De incertitudine et vanitate omnium scientiarum et artium liber*. Frankfurt—Lipese, 1693. Philos. O. 825.

¹⁵ Vay Kata könyvtárából való például: RM I. 4° 278, 4° 35, 4° 225, 8° 31, 8° 34 stb.

¹⁶ BRÓ Vencel: *Vay Kata, Teleki Pálné, mint nevelő (1684—1768)*. EM UF 10(1939) 329—342.

¹⁷ RM II. 456. Három szimbolumot is választott: „Qui seit laudatur qui nescit vituperatur. Non omnes sunt sancti qui calcant limina templi. Non datur ad Musas currere lactea via.”

¹⁸ Valamennyi könyvbe a következő szöveget jegyezték be: „Ex Bibliotheca Excellentissimi quondam Domini Comitissae Adami Teleki de Szék primis Mensis 7bris diebus in Anno 1793 in tres partes divisa cessit in partem III. Dominae Comitissae Mariae Teleki de Szék.”

¹⁹ F. CSANAK Dóra: *Teleki József könyvtára*. = Irodalom és felvilágosodás. Bp. 1974. 401—443. Ugyanő: *Die Bibliothek eines Ungarischen Aristokraten im 18. Jahrhundert*. = Gutenberg-Jahrbuch 1975. 345—350.

sunk szerint fia Teleki László gyarapította először nagymértékben és tervszerűen régi könyvekkel. Külföldön bizományos közvetítéssel volt kapcsolata antikváriusokkal.²⁰ Könyvtárának részben sajátkezü katalogusából látjuk, hogy gyűjteményének rendezésében bibliofil szempontok is vezették. A latin szerzők Aldus-kiadásai külön szakot képeztek, és föltüntette olykor az Elzevir kiadásokat is. Korábbi könyvjegyzékében az ősnymtatványok nem részesültek kiemelésben. Egy későbbi jegyzékben van már „Incunabula typographica” csoport is, de ez a valódi ősnymtatványokon kívül tartalmaz XVI—XVII. századi könyveket is. Teleki László könyvtárában a magyar nyelvű és magyar vonatkozású könyvek külön-külön csoportot alkottak. A nemzeti múlttal való tudományos foglalkozás és az ilyen könyvek különleges megbecsülése a Teleki családban Cornides Dániel személyes hatására történt. Kapcsolatban állt (I.) Teleki Józseffel és Lászlóval is. Halála után könyvtárát megvásárolták. A Teleki gyűjteménybe olvasztott Cornides könyvtárát ma már csak a nyomtatott katalógus segítségével lehet azonosítani, mert névbejegyzés a kötetekben ritkán található.²² Gyűjteménye igen sok egészen ritka nyomtatványt tartalmazott, főleg magyar és magyar vonatkozású történelmi munkákat. A ritkaságok nemcsak Erdély területéről valók, hanem más országrészekből is. Cornides baráti kapcsolatai, amelyek az egész országot behálózták, akár a könyvtár összetételéből is kiolvashatók. Az ugyancsak jeles könyvgyűjtő felvidéki Dobai Székely Sámuel például felső-magyarországi könyveket ajánlkozott neki. Jelentős a Cornides könyvtár azért is, mert benne a XVI. századtól kezdve sok régebbi tulajdonos nevével találkozunk.

Az egész magyarországi művelődéstörténet számára igen nagy értéket mentett meg Teleki László azzal, hogy megvásárolta sok erdélyi főiskolai tanár könyvhagyatékát. Korántsem mondhatjuk, hogy a Teleki gyűjtemény régi anyagának nagy részét átvizsgáltuk már ebből a szempontból. De az eddig kézbe került kötetekből is látjuk, hogy a Teleki könyvtár anyagának majdan teljes ismerete a magyar művelődéstörténet jelentős részének hosszmetzeti képét adhatja. Az egymásra épülő könyvgyűjtemények gazdáiból itt csak a legjelentősebbekre figyelmeztetünk.

Több száz kötetes könyvtára volt Bodoki József (1730—1799) professzornak, aki Kolozsvárt a történelem, régészet és keleti nyelvek tanára volt. Könyvtárunk történetében az elsőnek emlegetett Teleki Józseffel egyidőben volt külföldön, könyveinek nagyrészét is ekkor szerezte.²³ Filozófiai, teológiai, filológiai és történelmi jellegű könyvtára volt, igen sok értékes XVI. századeleji ritkaságunk az ő gyűjtéséből származik. Könyvtárát otthon is tovább gyarapította. Megvásárolta például az elhunyt Zoltán József (1712—1763) kolozsvári orvos könyveit. Ez a könyvtár főleg természettudományos művekből állt. Zoltán hollandiai tanulói alatt régi orvostudományi művek mellett a legmodernebb szakmunkákat is beszerezte. Könyvtárában sok volt a filozófiai és irodalmi mű is. Ezek mutatják a gyakorló orvos másirányú kedvtelését: Fénelon *Telemaque*-jának első magyar fordítójaként tartjuk számon. Ő a

²⁰ MTAK Kézirattár. Irod. lev. 4° 137.

²¹ MTAK Kézirattár. Bibliogr. 2° 14 és 2° 8.

²² Danielis Cornides Bibliotheca Hungarica. Pestini 1792.

²³ A Teleki családhoz egész életén át szoros kapcsolat fűzte, ő temette el Vay Katát. Levelei Teleki Lászlóhoz: MTAK Kézirattár Irod. lev. 4° 147.

magyarítója a *Bidpai és Lokman indiai történelmi* egy részének is.²⁴ Ugyanilyen kettős érdeklődés, pontosabban a makro- és mikrokozmosz egységének fölismerése tükröződik Sófalvi József (1745–1794) kolozsvári professzor olvasmányainak kiválasztásában. Könyvtárában megvoltak s'Gravesand természet-tudományos munkái. Ő maga lefordította J. G. Sulzer *A természet munkáiból vétetett erkölcsi elmékedéseit* (Kolozsvár, 1776), valamint R. Dodsley nagyon népszerű erkölcsi fejtegetéseit. (Kolozsvár, 1777).²⁵

Ma a Teleki gyűjtemény részét képezi Szatmári Pap Mihály (1737–1812) és fia, az ifjabb Szatmári Pap Zsigmond könyvtárából is igen sok könyv. Szatmári Pap Mihály tervezte Bod Péter *Magyar Athenas*-ának kibővítését. Könyvtára jellegzetesen „magyar theca” volt. Fia szerzeménye volt L. Kulenkamp göttingeni professzor könyvgyűjteménye, amely igen korai, értékes műveket tartalmaz, megszerzése már bibliofil törekvésekre mutat.

Bekerült a Telekiek könyvtárába a már említett Tofoeus Mihály sok könyve, valamint Bod Péter, az ifjabb Geleji Katona István, Köleséri Sámuel, Kovásznai Sándor, a két Verestói, György és Sámuel könyvtárának egy része is. Mind jelentős egyéniségek a nyugatról frissen plántált és Erdélyben meggyökeresedett szellemi mozgalmak történetében.²⁶ Könyvtáraik tartalmi elemzése hozzájárul majd e szellemi mozgalmak elterjedésének feltárásához. Ma e könyvtárak még rejtve pihennek a Teleki bélyegzővel ellátott gyűjteményben. Csak a Verestói család könyveinek szigorú fekete kötése árulja el messziről az egykori tulajdonost.

Az Erdély szellemi arculatára oly jellemző könyvtár főszómagyarországi anyaggal is gyarapodott. Teleki László anyjától a felvidéki királyfalvi Roth család több generáción át főlhalmozódott könyveinek jelentős részét őrizzük. A tartalmában a könyvtárnak más színezetet adó könyvek itt is azért érdekesek, mert az egykori tulajdonosok között jelentős nevekkel találkozunk. Vannak könyveink Thurzó Imre (1589–1621) a „wittenbergi rektor”, Bethlen Gábor nikolsburgi biztosa könyvtárából. A gradecki Stansith család könyveinek egy része is úgy látszik, hogy a Roth család könyvtárába került.

A gyarapodó gyűjtemény

A már saját könyvtárát is használó Akadémiát Teleki József további nagyértékű adományokkal gyarapította.

1850-ben megvásárolta a Könyvtár részére Jancsó Imre (1793–1848) magyar vonatkozású könyvgyűjteményét Bécsben. Érdemének megfelelően sem a könyvtárral, sem gyűjtőjével nem foglalkozott még senki. Száz évvel később Apponyi Sándor hozott létre hasonló könyvtárat, közös bennük a tudós-bibliofil vonás is. Jancsó személyében szerencsésen találkozott a kolozs-

²⁴ KÖPECZI Béla: *Fénelon Telemachusának első magyarországi fordítási kísérlete*. FK 15(1969) 1. A fordítás 1753-ban készült, de csak 1783-ban adták ki Kolozsvárt. Újabban: Bidpai és Lokman indiai történelmi és költött beszédei. Közreadja Bethlenfalvy Géza és Wojtilla Gyula. Bp. 1972.

²⁵ TARNAI Andor: *Egy tibetinek álcázott laikus erkölccstan a XVIII. századi magyar irodalomban*. ItK 62(1958) 177–186.

²⁶ BENKŐ Samu: *A felvilágosodás meggyökeresedésének néhány sajátossága az erdélyi magyar művelődésben*. = Korunk Évkönyv 1973. 101–114. KÖPECZI Béla: *Kartezianus politikai eszmék Magyarországon és Erdélyben a XVII. században és a XVIII. század elején*. ItK 79(1975) 417–432.

vári indítás — Bod Péter és Szatmári Pap Mihály „magyar thecáján” nevelődött — meg Praynak nyugati gyűjteményeket is figyelemmel kísérő „raritas” elve. Minden könyvét végigolvasta, erről ceruzás bejegyzései tanúskodnak. Az első előzéklapon pedig többnyire a mű irodalomtörténeti, bibliográfiai becsét örökítette meg filológiai hivatkozásokkal. Megemlékezett a korábbi tulajdonosról is, ha az jelentős személy volt. Szerencsés időben kezdte el a gyűjtést, amikor Bécsben még sok őr érdeklő könyv bukkant föl a könyvpiacra. Gyűjteménye tisztán hungarika szempontú. Magyar vonatkozásai miatt kapott benne helyet pl. M. Ficino: *Liber de vita* (Florentiae, 1489), vagy Ph. Philelphus: *Epistolarum familiarum libri 37* (Venetis, 1502) is. A könyvtár nagyrésztét külsejéről is meg lehet ismerni, a jellemző színes sima bőrkötésekről.²⁷

A bécsi Hofbibliothekből Teleki József egy duplumakció keretében több száz Aldina-t vásárolt, és azt 1850-ben a Könyvtárnak ajándékozta. Erről a könyvcsoportról még nem került a kezünkbe jegyzék. A Könyvtár raktározási gyakorlatának megfelelően a könyvek a szakokba kerültek. Ma mégis egyenként fölismerhetők egységes pergamen kötésükről. Hajdani tulajdonosa igen soknak J. Brassicanus, a jeles bécsi humanista volt, aki némelyik kötetét végig jegyzetelte.

A számbavétel, a tudatos könyvszerzeményezés volt a célja 1850-ben az akadémiai fölhívásnak: „A hazafiakhoz intézett kérelem az iránt, hogy az itt ott fennmaradt régi magyar kéziratok és nyomtatványok vagy ajándékul vagy megvétel végett küldetnének be az academiához, vagy ha azok kinyerhetők nem volnának, rólok legalább értesítés közöltessék.”²⁸

Szerencsés csereakciót bonyolított le a Könyvtár 1855/56-ban Burián kolozsvári antikváriussal. Az új akadémiai kiadványokért ötven 1711 előtti régi magyar könyvet kapott. Vannak közöttük máig is egyedülnek ismert ritkaságok.²⁹

Annál kevésbé szerencsésen történt a század végén a duplumok kiválogatása. A selejtezés egyetlen szempontja a nyomtatvány lehető teljessége volt. Így a régi akadémiai és a Teleki állományból is sok olyan könyv került szabad forgalomba, amelyet ma egykori birtokosa vagy ajándékozója miatt tartanánk becsesnek. Intő példa ez arra, hogy végzetes dolog az, ha egy történelmi múltú intézmény átmeneti helyproblémáját öncsonkítással kívánja orvosolni.

Az 1882-ben rendezett első országos könyvkiállításon az Akadémia kétszáz legértékesebb régisége volt látható.³⁰

1905-ben az elhunyt Ráth György könyvtárát kapta meg az Akadémia. Az Iparművészeti Múzeum megszervezőjének gazdag magánkönyvtára 2300 magyar vonatkozású kötetből állt. Ráth György műgyűjtő és kutató volt egy személyben, hozzáértő gondnal gyűjtötte össze könyvtárát. Megbízott antikváriusai szállítottak neki külföldről és kapcsolatban állt a hazai gyűjtőkkel. Fölkutatta a magánosoknál lévő ritkaságokat is. Pénzt és fáradságot nem sajnált, szenvedéllyel gyűjtött, kitartóan levelezett akárcsak egyetlen ritkaság

²⁷ Jancsó Imre könyvtárának jegyzéke: MTAK Kézirattár Bibliogr. 2° 46 és Tört. 2° 83.

²⁸ A MTA Kisgyűlési Jegyzőkönyvei Nyelvtudományi Osztály. 1850. június 24. MTAK Kézirattár. Közölte a Pesti Napló 1850. jún. 26. és az Új Magyar Múzeum 1(1850—1851) II. köt. XIV.

²⁹ MTAK Kézirattár. K 801: 3/1856.

³⁰ Ugyanott K 801: 4/1881. Könyvkiállítási Emlék. Bp. 1882.

megszerzéséért. Levelezése művelődéstörténeti dokumentumgyűjtemény. Egyetlen levélből idézünk csak, Koncz József marosvásárhelyi tanár Ráth sűrgetése elől kitér:

„Becses levelére most is csak azt válaszolhatom, amit 7 év előtt . . . azok a szegény füstfogta, mely-ette füzetkék mintha félnének a fényes társaságba — társakhoz menni, azt mondják nekem: türjem meg őket egyideig eddigi társaik között. Bocsásson meg azért Méltóságod, hogy ezek néma intésére hallgatok.”³¹

Ráth kifogástalan példányokat helyezett el polcain. Ennek érdekében akár ugyanazon mű több példányát is feláldozta, hogy egy teljeset nyerjen belőlük. A szétbontott kötetek lapjai vegyszeres fürdőbe kerültek, a régi tulajdonosok ma nagyon becsült bejegyzései így örökre eltűntek. A példányok olyanok mintha most kerültek volna ki a nyomdából. Tökéletes technikával készült facsimilék pótolják a hiányzó lapokat. Ma ezt azt eljárást nem helyeseljük, még kevésbé követjük. Elvünk az, hogy az eredetit a pótlástól szembetűnően megkülönböztessük. Ebben a műemlékek helyreállításának mai gyakorlatát követjük úgy, ahogyan Ráth György is követte a maga koráét. Igen sok szépen restaurált [kötetét a századvég legkitűnőbb könyvkötőművészeivel köttette be. De vannak külföldön javított könyvei is. A Ráth-gyűjtemény a maga érintetlen egészében tanúskodik egy kor sajátos bibliofiliájáról.

Vigyázó Ferenc végrendeletében ingatlanaival együtt könyvtárának örökösévé az Akadémiát tette. 1928-ban vette át az ősnymtatványokat, régi magyar könyveket és egyéb ritkaságokat tartalmazó gyűjteményt Könyvtárunk. Ez a könyvtár eredetében hasonló a Ráth-gyűjteményhez, mert ezt is szervezett antikvár hálózat gyűjtötte itthon és külföldön. Vigyázó az eredetre vonatkozó adatokat maga írta be könyveibe. De az egyes kötetek megszerzése körül személyes közreműködése nem annyira nyilvánvaló.³²

A hatalmas Vigyázó-könyvtár földolgozását, a meglévő gyűjteménybe olvasztását az akkor már százéves Könyvtárunk nem tudta megoldani. Módosítás, a szakok átszervezése vált szükségessé. Tudomásul kellett venni hogy a mindig modern orientációjú könyvtárnak a könyvarchívum, a nemzet értékek egy sajátos fajtája őrzésének tisztét is vállalnia kell.

A második világháború alatt a gyűjtemények megóvása körüli fáradozás, az unikumok lefényképezése, a pincébe és vidékre rejtés gondja minden más kérdést háttérbe szorított.

A rendezett gyűjtemény

1954-ben az Akadémián belüli átépítések lehetővé tették, hogy a Kézirat-táron belül önálló Régikönyv-gyűjtemény kapjon helyet. Először az ősnymtatványok és a régi magyar könyvek elhelyezése történt meg.

Az ősnymtatványok a Palotába költözésig az egyes szakokban voltak elhelyezve, minden különösebb megkülönböztetés nélkül. Helyrajzi nyilvántartásokkal nem rendelkezünk ebből a korból, ezért ezt a kölcsönzési könyvekből lehetett megállapítani. A könyvtár új otthonában 1865-től, az egyéb szakcsoportokhoz hasonlóan, három rétnagyságba sorolva az „Incunabula” is külön szak volt. Ez a gyűjtemény korán szakszerű földolgozóra talált.

³¹ Ráth György Régi magyar könyvtára. AkÉrt 1905. 577—650. Koncz József levele: MTAK Kézirattár Ms 4809/39

³² A Vigyázó könyvtár inventáriuma: MTAK Kézirattár K 873.

Hellebrant Árpád rendezte, és 1886-ra katalogizálta az akkor már csaknem ötszáz művet. Fél évszázadnál is többnek kellett eltelnie ahhoz, hogy az időközben megduplázódott gyűjtemény ismét gazdára találjon. Csapodi Csaba az újonnan szervezett Régikönyv-gyűjtemény megszervezője és első vezetője újra rendezte a most már több mint 1100 művet. A föllállításnál szem előtt tartotta a gyűjtemény történeti kialakulását is. A földolgozott állományt betűrendes, időrendi és szakkatalógus segítségével lehet használni.³³ Legújabbban megtörtént a történelmi kötések katalogizálása is.³⁴

A régi magyar gyűjtemény már a könyvtár bérelt szállásain is külön volt föllállítva. Nyilván, mert a Teleki könyvtárban is külön részleg volt a „magyar theca”, meg az Akadémia különleges célkitűzései is így kívánták. A sorban számozott szekrényekben szakok szerint elhelyezett könyvanyag végén, a régi magyar könyvek a 73. 74. és 75. szekrényben voltak elhelyezve.³⁵ Előbb a Teleki könyvek, majd folytatólag a Fiók könyvtár darabjai sorakoztak. A palotába költözés után Hunfalvi Pál ezt a szakot az elsők között rendezte. 1867-ben 466 feldolgozott régi magyar munkát jelentettek.³⁶ Ettől az időtől vezették be azt az új rendszert, hogy az eredeti művek közé folytatólagos sorzámmal besorolták a régi magyar irodalomtörténeti munkákat és a szövegkiadásokat is. A magyarázatot talán az új épületben való berendezkedés, az egyes szakok fülke rendszerű elkülönítése adhatja. Így a kutató mindent együtt találhatott munkájához. Amikor 1928-ban Vigyázó Ferenc régi magyar könyveivel a gyűjtemény megkétszereződött, akkor az újabb keletű könyveket kiiktatták ebből a szakból. Ugyanekkor került sor, megkésve a Régi Magyar II. és III. csoport föllállítására. Szabó Károly alapján az idetartozó könyveket a szakokból kiszedték. Megszervezték a nálunk Régi Magyar IV.-nek nevezett magyar vonatkozású művek csoportját is. A föllállítás az egyéb szakoktól eltérően a három csoportban csak két nagyságban történt.

A különgyűjteményen belül az 1500—1550 között megjelent könyvek Ant. jelöléssel külön részleget alkotnak. Korábban ezek a művek az egyes szakokban álltak.

Ugyancsak a Régikönyv-gyűjteménybe kerültek azok a könyvek, amelyek nagyon különböző okok miatt részesültek fokozott védelemben. Itt vannak az 1551—1600-ig megjelent kiadványok. A különlegesen szép metszetek, vagy az értékes kötés is ide utalhat némely könyvet. A Bolyaiak gyűjteménye, Vörösmarty Mihály és más íróink könyvtára a tulajdonos miatt kerül ide. Átvesszük a régi szakokból az 1850 előtt Magyarországon megjelent, és az 1880 előtt külföldön kiadott könyveket is.

A Régikönyv-gyűjtemény föllállításával csaknem egyidőben megindult a sérült, elhanyagolt állomány rendbehozása is. A könyvek konzerválása és restaurálása szakemberek bevonásával Csapodi Csaba irányítása alatt történt. A helyreállított és újonnan tervezett művészi kötések megőrzik korunk törekvését a tartalomhoz illeszkedő forma keresésében vagy megközelítésében.³⁷

³³ CSAPODI Csaba: *A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának ősnymotatvány-gyűjteménye*. Bp. 1967. (Az MTA Könyvtárának Közleményei 53.)

³⁴ Rozsondai Béláné munkája.

³⁵ MTAK Kézirattár. Tört. 2° 83/I.

³⁶ MTAK Kézirattár. K 801: 1/1867.

³⁷ CSAPODI Csaba: *Könyvkonzerválás és restaurálás a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában*. MKsz 1958. 118—143. (Az MTA Könyvtárának Kiadványai 10.) Állomány-

Kapcsolódik a gyűjtemény történetéhez a könyvtáblákról lefejtett, vagy a táblákból kibontott töredékek összegyűjtése és gondozása is. Már 1853-ban Lugossy József figyelmeztette Toldy Ferencet erre a kincsesbányára.³⁸ A múlt században azután az amatőr régészkedés mintájára a könyvcsontkitásnak ez a fajtája elterjedt. A művelődéstörténet sokat nyerhet ezekkel a töredékekkel, de ugyanannyit veszíthet is, ha nem kellő körültekintéssel végzik a lebontást. A könyv mindenkori kötésével együtt történeti egység, tanúskodik a könyv sorsáról, tulajdonosairól, olvasóiról. A tábla alatt levő anyag kormeghatározó lehet a kötetet illetően. A megbontás csak úgy lehetséges, ha mint ez Gyűjteményünkben szokásos, a kötetben is, a töredéken is egyértelmű utalás van a hajdani összetartozásra. A művészi értékű kötések esetében pedig az alkotás tisztelete is fokozott óvatosságot parancsol.

Folyamatos gyarapodásra nyílt lehetőség az 1950-es évektől kezdve a nemzeti könyvhalpból elosztásra kerülő könyvekből. Könyvtárunk állományát teljesebbé tehetjük, sokezer kötettel gyarapíthatjuk olyan területeken, amelyek gyűjteményünk sajátos létrejöttének következtében hiányosnak mutatkoztak.

Alapításának százötvenedik évfordulóját ünnepli az Akadémia könyvtára. Az örökségül kapott nemzeti kincs mai gondozóira sokszoros föladat hárul. A jelenkor kutatómunkáját segítjük azzal, hogy hozzáférhetővé tesszük a könyvanyagot. A föltárás részletességét, mélységét lehetőségeink korlátozzák. Muzeális gyűjteményünk iránt joggal megnyilvánul bizonyos szélesebb körű érdeklődés. A bemutatás, vagy állandó kiállítás lehetőségét szűkös elhelyezkedésünk lehetetlenné teszi. Az egyetemeken folyó oktatás, az országos kutatómunka segítségünkre támaszkodik, ritka könyveink és a föltárás során szerzett ismereteink biztosítják ennek tárgyi és személyi föltételeit.

A ma föladata az is, hogy a könyveket a jövő számára épségben megőrizzük. Az elmúlt két évtized tapasztalata azt mutatja, hogy a mai kutatómunkát segítő technika, a sokszorosító eljárások rövid idő alatt elnyúvik a régi könyveket. A rongálódás olyan mértékű, hogy az megközelíti az egykorú állandó forgatás, vagy az évszázadok során bekövetkező kopás mértékét. A felelősség, a gondosság e téren különösen megszívlelendő.

Legnagyobb gondunk ma a könyvtári férőhelyek hiánya. Külső raktárainkban a könyvek megóvásának kérdése a klímaviszonyok következtében nem tekinthető megnyugtatónak. Egész könyvtárunk, sőt budapesti társintézményeink külön-külön, de egyúttal közös gondja ez. Az Akadémia működésének kezdeti szakaszát tárgyalva utaltunk arra, hogy a reformkorban a háromkönyvtár nem céljainak megfelelő, elavult épületekben működött. Ugyanekkor a különböző állományú gyűjtemények kölcsönösen kiegészítették egymást. Mind-egyik könyvtár a saját fejlődési útját járta az elmúlt százötven év során de gyűjteményeik ma is kiegészítik egymást, föladataik közősek, a gondjaik is. Kinőttük a minket befogadó épületeket. Aládúcolt termeiben szorong az Egyetemi Könyvtár. A Nemzeti Könyvtár anyagának nagy része csak nehezen, vagy egyáltalán nem használható. Bérelt, szűkös külső szállásokon őrzi az Akadémia régi könyveinek tekintélyes részét.

védelmi módszerek és eredmények az Akadémiai Könyvtár Kézirattárában és Régikönyv gyűjteményében. Bp. 1965. (Az MTA Könyvtárának Közleményei 44.)

³⁸ „Ne hagyjuk az ily régi könyvtáblákat . . . vizsgálatlanul: a maculaturák gyakran véggép elveszett nyomtatványok töredékeit foglalták magokban, s mióta engem e körülményre Lugossy barátom figyelmeztetett, ez úton több nem csak érdekes, de fontos fölfedezést is tettem.” — írja Toldy. Új Magyar Múzeum 3(1853) I. köt. 355.

Mindhárom gyűjtemény nemzeti múltunk, az európai közös múlt nagy értékeit őrzi, és ezzel segíti a jelen kutató munkáját. A nemzet gondja kell hogy legyen, hogy egykor majd hütlen sáfároknak ne bizonyuljunk!

ÁGNES RITOÓK-SZALAY

Die Sammlung der Alten Bücher in der Bibliothek der Ungarischen Akademie der Wissenschaften

Zum selben Zweck, wie die in 1825 gegründete Akademie der Wissenschaften war auch ihre gleichzeitig fundierte Bibliothek berufen. Die Aufgabe dieser war vornehmlich die Ergebnisse der modernen wissenschaftlichen Forschung zugänglich zu machen; alte Bücher zu sammeln war nur insofern zum Ziel gesetzt, als das für die in der National-sprache zu pflegende Wissenschaft erforderlich war.

Das bedeutet allerdings nicht, daß alte Bücher anfangs von der Akademie-Bibliothek fehlten. Den Grundstock dieser bildete nämlich die Familiebibliothek des Grafen József v. Teleki, die — Generationen hindurch gesammelt — eine Fülle auch von wertvollen alten Büchern enthielt. Eine gründliche Analyse der Telekischen Sammlung scheint auch deshalb von Interesse zu sein, da die Telekis öfters ganze Bibliotheken für sich erworben haben, und daher in ihre Sammlung die Bibliothek von manchen bedeutenden ungarländische Geistesschaffenden erhalten geblieben ist.

Als Erbschaft erhielt die Akademie in 1905 die an Inkunabeln und alten Büchern reiche Sammlung von György Ráth, und etwa ein Vierteljahrhundert später eine ähnliche als Nachlaß des Grafen Ferenc v. Vigyázó. Infolge dieser Bereicherung und andersartiges Zuwachses wurde eine separate Behandlung der alten Bücher ein immer dringenderes Bedürfnis, die dazu nötige Unordnung der ganzen Bibliothek war jedoch vom II. Weltkrieg gehindert.

Erst in 1954 konnte die Sammlung der Alten Bücher, so wie sie jetzt besteht, eröffnet werden. Sie enthält zur Zeit mehr als tausend Wiegendrucke und eine große Anzahl von sog. Antiqua (1501—1550) bzw. alten ungarischen Büchern (16—17. Jh.). Hier sind ferner alle Bücher aufbewahrt, die aus irgendeinem Grund als museal zu betrachten sind. Gleichzeitig mit Organisation der Sammlung wurde auch die Restauration der Bücher in Gang gesetzt.

BUZINKAY GÉZA

AZ EGYETEMI NYOMDA ÉS ORVOSI-TERMÉSZETTUDOMÁNYOS SZAKIRODALMUNK KIALAKULÁSA

Az 1577-től fennálló, majd az 1640-es években új életre kelő nagyszombati nyomda az ellenreformáció kiadójaként tett szert nagy hírre Magyarországon és Európában.¹ Ez egyúttal meghatározta kiadott munkáinak jellegét is. A Pázmány alapította nagyszombati egyetem és a hozzá csatolt nyomda egyaránt elsősorban jezsuita volt. A megjelenő művek jobbára teológiai és filozófiai, később jogi és történeti tárgyúak voltak. A jezsuita rend feloszlataása után (1773), az alig korábban alapított orvosi kar (1769) működésével együtt, szemmel láthatóan nagyobb részt vállalt a természettudományok fejlesztésében, mégis uralkodó maradt „humán” kiadói irányvonala, mely a 18—19. század fordulójától különböző nyelvű nyelvészeti és szépirodalmi kiadásokkal is gazdagodott. A 18. század utolsó harmadától ugyancsak szembetűnő volt „állami nyomda” jellege: a legtöbb hivatalos nyomtatványt itt adták ki. (Joggal nevezhetjük annak a törvénygyűjteményeken kívül pl. a gyógyszerészabványokat, tágabb értelemben pedig a hivatalosan előírt tankönyveket.)

A Győry Tibor által készített első rendszeres orvostudományi bibliográfián kívül² Peleskei Lajos kéziratos bibliográfiája (a 19. század közepétől 1947-ig) dolgozta fel teljességre törekvően a magyar orvosi irodalmat.³ Mind ez ideig nem készült azonban hozzávetőleges felmérés sem arról, hogy melyik kiadó vagy nyomda milyen részt vállalt e tudományágak hazai meggyökereztetésében és fejlesztésében. Mindez tehát, ami az alábbiakban következik, részben hipotézis jellegű, részben csonka vagy megválaszolhatatlanul felmerülő kérdés éppen a megbízható összehasonlító anyag hiányában.

Az orvosi-természettudományos kiadások általános adatai

Győry említett bibliográfiája a 19. sz. végéig több mint 15 000 művet tartalmaz — köztük szerepelnek azonban a magyar vonatkozású külföldi publikációk is. Ezek pedig a 18. század végéig a túlnyomó többséget képezték, a 19. században is jelentős százalékot tettek ki (főleg Bécs révén). Mindent összevetve elfogadhatónak tűnik, ha legalább 40%-ot külföldi kiadásnak fogadunk el. Így tehát maximum mintegy 9000 orvosi és kapcsolódó természettudományos művet nevezhetünk magyarországi publikációnak.⁴

¹ FITZ József: *A magyar könyv története 1711-ig*. Bp. 1959. 145.

² GYÖRNY Tibor: *Magyarország orvosi bibliográfiája 1472—1899*. Bp. 1900.

³ KOZOCSA Sándor: *A magyar orvostudományi és egészségügyi bibliográfia a kezdetektől napjainkig*. MKsz 1961. 190—196.

⁴ Szinnyei József 1875-ig állította össze Magyarország természettudományi és matematikai könyvészetét, melyben az orvosi szakirodalom is megtalálható. 1875-ig 9821

Az Egyetemi Nyomda első háromszáz évében, 1877-ig 398 orvosi és természettudományos munkát adott ki 449 kötetben; ezeken felül 4 folyóiratot is (ez a szám nem tartalmazza bérmunkáit, melyeknek nem 6 volt kiadója).⁵ Ez a kilencezer magyarországi kiadványnak 4,42%-a. A kiadott orvosi-természettudományi kötetek összoldalszáma 52 300 lap felett volt, vagyis a kötetek átlagosan majdnem 120 oldal terjedelműek voltak. A művek nagy része eredeti munka volt (338) és első kiadás (349) -- nem számítva a szorosan vett hivatalos kiadványokat és folyóiratokat.

A legjelentősebb időszak: 1770—1870}

Nehéz egyértelmű választ adni arra a kérdésre, vajon a mintegy négy és fél százalékos részesedés jelentős volt-e vagy sem. Ha az Egyetemi Nyomdát a 17. század közepétől egyik legnagyobb nyomdának tekintjük, alacsonynak tűnik ez a szám, ha viszont a fent említett „szakterületeit” tartjuk szem előtt, nem elhanyagolható, az adott tudományágak fejlődését, illetve fejletlenségét tekintve pedig érthető. Sokat mond még e tekintetben a 120 oldalas kötetenkénti átlagméret is, mely ha alig van is összefüggésben a tartalmi jelentőséggel, de mindenképpen a művek tekintélyességének fokjelzője lehet.

Az Egyetemi Nyomda orvosi-természettudományos műveinek megoszlása. 1577—1877

idő	orvostudományi	ismeretterjesztő	természettudományi	disszertációk, tézisek	hivatalos kiadvány	tan-könyv	egyéb	összesen
16. sz.	—	1	—	—	—	—	1	2
17. sz.	2	1	3	—	1	—	1	8
1700—1749	2	—	3	2	2	—	1	10
1750—1769	—	—	—	6	—	6	—	12
1770—1799	3	2	2	58	—	20	2	87
1800—1809	3	—	2	—	5	4	1	15
1810—1819	18	1	1	2	5	3	—	30
1820—1829	4	—	—	28	2	1	1	36
1830—1839	11	2	—	111	5	2	1	132
1840—1849	1	2	1	17	2	2	1	27
1850—1859	—	—	—	—	1	—	1	2
1860—1869	17	—	—	—	2	4	5	28
1870—1877	—	1	—	—	4	—	4	9
Össz.:	61	10	12	224	29	43	19	398

műről tudtak, tehát a század végéig számítva a matematikai művek nélkül, de számolva a hiányokat is, reálisnak látszik a 9000 hazai orvosi-természettudományos mű elfogadása. — SZINNYEI József: *Magyarország természettudományi és matematikai könyvészete 1472—1875*. Bp. 1878.

⁵ A nagyszombati egyetemi orvosi kar megindulása (1770) előtti időszakból minden természettudományos vonatkozású művet figyelembe vettem — kivéve a csillagászati-asztrológiai és matematikai munkákat. Ettől kezdve csak azok szerepelnek az adatokban, melyeket az orvosi karon oktattak, tehát: természettan, kémia, botanika, állattan és ásványtan.

Az 1770-es évektől változás látható az orvosi-természettudományos művek kiadásában. Az addigi lassú számemelkedést három évtizedes ugrásszerű fejlődés követi. Témakörünkben összesen 87 mű jelent meg — több mint a következő harminc évben — köztük 20 tankönyv és tankönyvjellegű tudományos munka s 58 disszertáció. Ezt követően az 1830-as évtized emelkedett ki ismét, amikor összesen 132 mű hagyta el az Egyetemi Nyomda sajtóit; mégha ezek közül 111 disszertáció volt is. Itt azonban a pusztaszám már félrevezető. 1785 és 1816 között az orvosi karon nem készültek disszertációk — bár II. József eltörölő intézkedése csak 1785—1790-ig volt érvényben.⁶ A disszertációkat nem tekintve, a 19. század első felében hullámozott az évtizedenként kiadott művek száma:

az 1800-as évtizedben 15
 az 1810-es évtizedben 28
 az 1820-as évtizedben 12
 az 1830-as évtizedben 21
 az 1840-es évtizedben 10.

Ez azt jelenti, hogy ekkor évente átlag 1—2 orvosi-természettudományos munkát jelentetett meg az Egyetemi Nyomda, sőt érdekes módon az 1810-es évtizedben adta ki a legnagyobb mennyiséget. A legtöbb orvostudományi munka (18) is ebben az évtizedben jelent meg. Jelentős szám ez, még akkor is, ha hozzájárult három olyan mű, melyet a magyaron, latinon és németen kívül az ország nemzetiségeinek nyelvén is megjelentettek (Bene és Szathmáry himlőoltási, Tolnay marhavész-megelőzési munkája).

A Semmelweis Orvostudományi Egyetem Könyvtárának — az egykori egyetemi orvoskari könyvtárnak — a 19. század első feléből származó anyagában 65 hazai kiadású monográfia található a klinikai területekről (bábakönyvek, himlőoltási művek, disszertációk, kolerajelentések és kozmetikával foglalkozó munkák nélkül).⁷ Az Egyetem egyik kari könyvtáráról lévén szó, joggal feltételezzük, hogy az Egyetemi Nyomda e témában kiadott összes kiadványa megtalálható közöttük. E művek közül — számításaink szerint, a nemzetiségi nyelvű kiadványokat nem tekintve — 25 készült az Egyetemi Nyomdában, vagyis 38,5%-uk. Ez az arány is világosan jelzi, hogy ekkor a Nyomda döntő szerepet játszott az orvosi könyvkiadásban.⁸

Az 1850-es évek csendje után a számban is jelentőset produkáló 1860-as éveket (27 mű) újabb visszaesés követte. Az 1870-es éveken túl már nincsenek pontos adataink, de nyilvánvalóan sokat leadott az Egyetemi Nyomda abból a jelentőségéből, melyet egy évszázadon keresztül őrzött. Századvégi kiadói katalógusában már egyetlen orvosi-természettudományos munkát sem találunk.⁹ Ez a kor azonban már nemcsak a magyarországi elméleti orvostudomány gyors

⁶ RÉTI Endre: *Egykori doctori dissertatiók*. Bp. 1974. 4.

⁷ SZÉKELY Sándor: *A magyarországi orvosok szakmai tájékozódási forrásai a XIX. sz. első felében. Communicationes de Historia Artis Medicinae* 57—59 (1971). 273—274.

⁸ GYÓRY i. m. bibliográfiája alapján az a gyanúnk, hogy ebben a korban pl. a TRATTNER és a LANDERER nyomda e területeken mennyiségileg megközelítette az Egyetemi Nyomda kiadói tevékenységét. Am a megbízások hullámozása szerint ezeké egyenlőtlenebb volt s valószínűleg színvonalban és jelentőségben is kiegyensúlyozatlanabb.

⁹ Jegyzék a magyar királyi Tudomány-Egyetemi Nyomda igazgatóságánál készületben tartott ... nyomtatványokról. Bp. 1897.

fejlődésének, hanem a nyomdák-kiadók gomba módra szaporodásának kora is. A nagy mennyiségben megjelenő szakmunka többé már nem köthető egy-egy kiadóhoz.

A kiadások fő megrendelői: az Egyetem és a helytartótanács

A mennyiségi adatokat tekintve is bizonyos, hogy az 1770 és 1870 közötti évszázadban volt a legnagyobb az Egyetemi Nyomda jelentősége az orvostudományi és rokonterületi szakirodalom szempontjából; illetve az orvosi-természettudományos művek ekkor foglalták el kiadványai között a viszonylagosan legnagyobb helyet. Politikai és művelődéstörténetünkben egyaránt élesen elkülönülő korszakokat foglal magában ez az évszázad. Mégis az Egyetemi Nyomda orvosi-természettudományi kiadásainak alakulásában egyedül a Bach-korszak nyomát fedezhetjük fel. Erre az érdekes jelenségre a magyarázatot csakis az Egyetemi Nyomda jellegében, igazgatási, működési formájában leljük meg. Az 1779-ben megkapott szabadalom után a tankönyvkiadás maradt fő kiadói területe 1851-ig, amikor megfosztották a többi mellett e privilégiumától is egy évtizedre.¹⁰ Az Egyetem nyomdájaként nemcsak annak alárendelt része volt, hanem kiadói működésében közvetlenül érvényesült a helytartótanács irányítása is.¹¹ Az Egyetem szempontjából az orvosi kar igényei és tevékenysége, a helytartótanács oldaláról pedig a hivatalos nyomtatványok (gyógyszerárszabványok, járványokkal kapcsolatos rendszabályok, illetve tájékoztató és felvilágosító munkák stb.) vagy a nehezen eladható és ezért a kiadónak rossz üzletet jelentő tudományos munkák sürgetése vagy megrendelése szabta meg munkáját.¹² Az Egyetem és a helytartótanács igénye legtöbbször nem is volt elválasztható egymástól. Mégis pl. már 1802. március 17-én a helytartótanács sürgette és kötelezte az Egyetemi Nyomdát magyar nyelvű művek kiadására.¹³ Ekkor az orvosi művek közül még csak magyar nyelvű tankönyvirodalmunk úttörőjének, Rácz Sámuelnek *Orvosi praxis* című műve hagyta el a nyomdát. Az 1810-es évtizedre már 5-re nőtt a magyar nyelvű munkák száma, s érdekes módon majd visszacsúszott az 1820-as években. A magyar nyelvűség kérdésében a helytartótanács volt egyértelműen a kezdeményező fél sokáig, az orvosi kar ellenére.¹⁴

¹⁰ IVÁNYI Béla—GÁRDONYI Albert—CZAKÓ Elemér: *A királyi magyar Egyetemi Nyomda története 1577—1927*. Bp. (1927), 106, 156.

¹¹ I. m. 95-től.

¹² A tudományos munkák eladási nehézségére utal rendkívül magas árak. Míg pl. MOLNÁR János három kötetes verses természettana (1780) kötetenként 7 krajcárba került 1799-ben és 18,21, ill. 18 krajcárba 1827-ben, addig JASZLINSZKY András egy kötetes fizika-tankönyve (1761) 2 forint 9 krajcárba került 1799-ben és 3 forintba 1808-ban, SCHRAUD Ferenc *Historia pestis Syrmienensis* c. kétkötetes műve (1802) 8 forint 56 krajcárba, RÁCS Sámuel kétkötetes *Orvosi praxis-a* (1801) 4 forint 27 krajcárba került 1827-ben. Egyébként e művek alacsony példányszámára utal, hogy az Egyetemi Nyomda katalógusaiban rendkívül kevés orvosi-természettudományos munka szerepel, s azok többsége is ismeretterjesztő jellegű. L. Catalogus generalis diversorum librorum in linguis diversis cum specialibus appendicibus tam librorum praescriptorum scholasticorum in genere, quam slavo-serbicoorum et valachicoorum. Buda 1799.; Catalogus eorum antiquorum typographiae reg. universitatis librorum qui adhuc in paucissimus exemplaribus venales prostant, et non facile amplius reimprimuntur. Buda 1808.; Catalogus librorum qui in typographia r. universitatis hungaricae in v. v. venales prostant. Buda 1827.

¹³ GYÓRY Tibor: *Az orvostudományi kar története 1770—1935*. Bp. 1936. 253. A helytartótanács ugyanakkor kötelezte az egyetemet, hogy az egyetemi alapból honorálja a szerzőket.

¹⁴ R. HARKÓ Viola: *A magyar orvosi szaknyelv kialakulása és a magyar nyelvű oktatás bevezetése az pesti orvosi karon. Comm. Hist. Artis Med.* 51—53 (1969). 234.

Később meg ugyancsak közvetlenül a helytartóság rendelte el Linzbauer Ferenc egyetemi tanár egészségügyi törvénygyűjteményének (*Codex sanitario-medicinalis Regni Hungariae*) kiadását is (1852),¹⁵ mely mű legalább annyira tudományos munka volt, mint amennyire a hivatalos kiadványok közé sorolható.

Az orvosi kar igényei elsősorban a kötelezően előírt egyetemi tankönyvek kiadásában jelentkeztek. Az orvosi karon 1770-től 1848-ig 104 mű szerepelt tankönyvként. Mivel azonban előbb csak a tárgyként megnevezett szerzők művei voltak előírva — csak az 1780-as években nevezték már meg a műveket is¹⁶ — és a „conformetur” elve alapján a bécsi orvosképzéshez kellett igazodni alapvető kérdésekben, tehát a szerzők és művek is túlnyomó többségben idegen professzorok és külföldön nyomott művek voltak. A karigazgató ajánlása után a helytartótanács és az udvari kancellária által jóváhagyott tankönyvek közül az egész korszakban mindössze 23 mű származott a magyar egyetem valamelyik tanárától¹⁷ és ezek közül is csak 9 jelent meg az Egyetemi Nyomdánál (a többiek zöme Bécsben).¹⁸

A tankönyvirodalommal szorosan — eleinte szétválaszthatatlanul — összefüggött a magyarországi szakirodalom kialakulásának kérdése. Ennek is gócpontja az Egyetem volt. A 18. század végén néhány professzora (Plenck, Winterl, Trnka, Rác stb.) kezdte meg a korszerű értelemben vett szakirodalom művelését. Több művük az Egyetemi Nyomda kiadásában vagy nyomásában jelent meg, olykor több kiadásban is. Később is majdnem kizárólag az orvosi kar tanárai jelentették az Egyetemi Nyomda szerzői gárdáját.

Az orvosi kar igényei közé tartozott a disszertációk kinyomatása. (Az írásos disszertációk kötelezettsége 1848-ig állt fent.) Ezt azonban a hallgatók maguk intézték: fedezték a kinyomatás költségeit, disszertációjukat pedig szétesztették a tanárok, bel- és külföldi szakemberek között.¹⁹ Értekezésüket tehát elvileg bármely kiadónál nyomathatták. Mégis 1770 és 1785 között túlnyomóan (58), az 1830-as években pedig legnagyobb mértékben (111) az Egyetemi Nyomdát foglalkoztatták.

Az 1860–70-es években a korábbi évtizedenkénti 1–1-ről 4–5-re nőtt az egyetemi orvoskari tanárok által elmondott és az Egyetemi Nyomdánál kiadott ünnepi és megemlékező beszédek száma. Ezek a nyomtatványok is az egyetem igényei közé tartoztak.

¹⁵ A szerző 1852. május 7-én folyamodott GERINGERhez, a helytartóság elnökéhez műve kiadása miatt, mivel neki nem volt rá pénze. GERINGER intézkedett, hogy az Egyetemi Nyomda saját költségén nyomja ki a művet. Még ebben az évben meg is jelent három kötete (I. II. III/1.) 700 példányban, s fedezték is a kiadás költségeit. Az 1860-ban megjelent újabb három kötetből (III/2–4.) azonban 400 megmaradt. Az Egyetemi Nyomda kérte a Helytartóságot, hogy ajánlja a közhivatalok egészségügyi közegeinek, ettől azonban ez már elzárkózott (1861. március 27.). OL D 210 (7) 29. 1/a.

¹⁶ GyÖRY i. m. 1936. 50. 142.

¹⁷ HÖGYES Endre: *Emlékkönyv a Budapesti Királyi Magyar Tudomány-Egyetem orvosi karának múltjáról és jelenéről*. Bp. 1896. 116–122.

¹⁸ Az előírt tankönyvek természetesen, néhány kivételtől eltekintve, latin és kisebb számban német nyelvűek voltak.

¹⁹ HÖGYES i. m. 16.

A kiadványok nyelve

Feljebb már szót ejtettünk a kiadványok nyelvéről. Orvosi-természettudományos kiadványaink nyelvének alakulása eltérést mutat irodalmi és más tudományági szaknyelvünk alakulásától. Magyarországon az orvostudomány nyelve sokáig a latin, majd még a 19. század közepén is elsősorban a német volt,²⁰ nem kis részben a német származású, nemzetiségű és iskolázottságú orvosok nagy száma miatt.²¹ Ez teszi érthetővé, hogy múlt századi és korábbi anyagot tartalmazó orvosi könyvtáraink anyagában túltengenek a latin és német nyelvű munkák s a külföldi kiadások. E két, Kelet-Közép-Európában nemzetközi tudományos nyelvnek tekintett nyelven művelve az orvosi tudományokat és praxist, hazai orvosaink nemcsak diplomájukat szerezték 1770 előtt kizárólag, s utána is még sokáig jelentős számban külföldi egyetemeken, de a szakirodalmat is ott szerezték be — sőt a 18. század közepéig szakirodalmi működést is többségükben még csak külföldi tartózkodásuk idején fejtettek ki. Mindebből következik, hogy a hazai szakirodalom kiadására lassan alakult ki az igény. Állandósulásáról és folyamatos fejlődéséről csupán attól az időtől kezdve beszélhetünk, amikor a felvilágosult abszolutizmus uralkodói (Mária Terézia és II. József) megszervezték a hazai egészségügyet és orvosképzést. Magyar nyelvű szakirodalomra pedig — az ismeretterjesztés igénye után — először a sebész-hallgatók oktatásánál volt szükség (Rácz Sámuel tankönyvei), majd a falusi egészségügyi személyzet (sebészek, bábák) számára írt munkákban. A magyar irodalmi nyelvújítás, a reformkor szelleme és a tudományok önálló művelésének igénye csak lassan tört utat az orvostudományi szakirodalomban az 1830-as években (ekkor is még a többségében latin nyelvű disszertációk nagy száma erősen a latin oldalára billentette a mérleg nyelvét), s véglegesen majd csak az 1860-as években vette át a vezérszerepet a magyar nyelv. Ebben a folyamatban találjuk meg magyarázatát annak, hogy az 1850-es évekig az Egyetemi Nyomda orvosi-természettudományos munkáinak legnagyobb része latin nyelvű volt (281 mű), s hogy a német nyelvű könyvek száma igen alacsony volt (24), messze mögötte maradván még a magyar nyelvűekének is (90).

Az Egyetemi Nyomdában 1831-től az 1870-es évekig kiadott 4 orvosi-természettudományos vonatkozású folyóirat mindegyike magyar nyelvű volt. Ez a tény — a folyóiratok tartalmán túl — igen nagy jelentőségű volt szaknyelvünk kialakulása és meggyökerezése szempontjából.

A szlovák, román, szerb, horvát és más nemzetiségű orvosok művelődési forrása a 19. század közepéig azonos volt a magyarokéval. Ez okozta, hogy a történelmi Magyarország nemzetiségeinek nyelvén jelentős számú könyvet kiadó Egyetemi Nyomda az orvos- és természettudományok területén csak néhány művet bocsátott ki (1770 és 1840 között 9 szerb, az 1810-es években 2 román és 1—1 szlovák, illetve horvát nyelvű orvosi-egészségügyi mű hagyta el sajtóit). E művek is olyan munkák — többségükben fordítások — melyek éppúgy szóltak a nagyközönséghez mint az orvosokhoz; tehát közegészségügyi érdekű művek (mint pl. Bene és Szathmáry himlőoltási munkái).

²⁰ SZÉKELY i. m. 269—275.; R. HARKÓ i. m. 231—240.

²¹ L. erről bővebben: BUZINKAY Géza: *Medical Society in Hungary in the Middle of the 19th Century*. Acta Congressus Internationalis XXIV Historiae Artis Medicinae, Budapest 1974. Bp. 1976. s. a.

Már a tartalmi kérdésekhez közelít, ha az Egyetemi Nyomda első háromszáz évének orvosi-természettudományi kiadványait fordítási és első kiadási szempontból megnézzük. A hivatalos kiadványokat nem tekintve, mindössze 31 mű volt fordítás, a 224 disszertáción kívül, más 114 mű eredeti munka volt, igen kevés kivételtől eltekintve, hazai szerzőtől. A disszertációk természetesen egyúttal első kiadások is voltak, ezen kívül még 125 kiadvány ugyancsak. A 20 magasabb számú kiadás vagy utánnomás között nagyjából felét azok képezik, melyek már első kiadásban is az Egyetemi Nyomdában jelentek meg.

Az általános adatok és mennyiségi mutatók csak érzékeltethetik az Egyetemi Nyomda kiadói tevékenységének ezen oldalát. Tényleges jelentőségének felméréséhez nélkülözhetetlen, hogy kiadványainak tartalmával, jelentőségével is foglalkozunk.

A vallás és filozófia oldaláról közelítő 16–17. századi művek

A 16–17. században összesen 10 olyan kiadványa jelent meg, mely akár távolról is orvosi-természettudományos vonatkozású. A 16. századból Pécsi Lukács két munkáját nevezhetjük meg. Kevésbé *Az test körül való hét irgalmas-ságnak cselekedeteiről* című művét (1598), inkább *Az keresztény szüzeknek tisztességes koszorúját* (1591). Ez utóbbi — egyébként németből fordított, átdolgozott és elsősorban valláserkölcsi munka — azáltal emelkedik ki a század magyar nyelvű orvos-botanikai irodalmából (Méliusz Juhász Péter, Beythe András, Francovith Gergely), hogy az első növényábrázolásokat közli hazánkban. Művének második részében 20 virág saját metszésű képét közölte — L. Martini műve nyomán (1581) —, és erényeket szimbolizáló szerepük mellett rövid növénytani leírásukat is adta, megemlítve orvosi hasznukat.²² Könyvészeti szempontból igen nagy ritkaság.

A nyolc 17. századi mű közül négyet nem lehet teljes biztonsággal az Egyetemi Nyomda kiadványának nevezni. Közülük a *Laus Podagrae, azaz az Köszvénynek dicséreti* című satirikus irat érdemel nagyobb figyelmet, ami hely, nyomda és évszám nélkül jelent meg. Az ó- és középkorban egyaránt elterjedt műfaj névtelen magyar megszólaltatója J. Pontanusnak, a jezsuita iskoladráma alapítójának, a barokk humanizmus nagy alakjának művét követte. Éppen ez a jezsuita vonatkozás teszi lehetővé, hogy ne zárjuk ki az Egyetemi Nyomdában történt kiadását.²³

A többi azonosíthatatlan kiadvány közül az egyik érdektelen irat, egy másik pestis-traktátus, a harmadik pedig egy pozsonyi kiadású, jezsuita emblémával ellátott népszerűsítő munka az olajok hasznáról, mely újabb kiadásban még 1744-ben is megjelent.

Botanikai vonatkozásai miatt itt is szót kell ejtenünk a magyar kertészeti és mezőgazdasági irodalom egyik legjelentősebb művéről, Lippai János *Posoni*

²² RMN Y 670.; A. FLATT Károly: *Pécsi Lukács és botanikai műve*. Természettudomány Közlöny 1900. 456–469.; GOMBOCZ Endre: *A magyar botanika története*. Bp. 1936. 29–63.

²³ Ellentmondani látszik viszont az, hogy a szerző annyit elárult magáról, hogy Erdélyben írta művét. TÚRÓCZI-TROSTLER arra a meggyőződésre jutott, hogy a mű első kiadása a 17. században jelent meg, ez azonban elkallódott, az egyetlen fennmaradt példány viszont 18. század eleji utánnomás. L. TÚRÓCZI-TROSTLER József utószavát az 1936-os gyomai facsimile kiadáshoz.

Kert-jéről, melynek első kötete az Egyetemi Nyomdában jelent meg (*Virágos Kert*, 1664). Ez volt az első önálló magyar kertészeti mű; a pozsonyi érseki botanikus kert alapján készült.²⁴

A jezsuita tanár Szentiványi Márton — a 17. század jelentékenyebb természettudománnyal foglalkozó tudósai közül az egyetlen katolikus, aki 1674-től vezette a nyomdát, 1688-tól királyi főcenzor volt — hatalmas műve, a *Curiosiora et selectiora variarum scientiarum miscellanea* 1689-től két évtizeden keresztül jelent meg. Kora teljes ismeretanyagát önálló dolgozatokban tette egymás mellé, erőteljesen skolasztikus természetszemlélettel, de a korban páratlanul tág körben. Műve a 18. század közepéig a jezsuita természettudományos irodalom példájaként és forrásaként szerepelt, iskolát teremtett.²⁵

A 18. században a fizika foglalja magában az összes természettudományt

A 18. század közepéig, az 1753-as egyetemi reformig a természettudományos oktatás képe nem sokat változott, s ezzel együtt a szakirodalom szintje is nagyrészt a 17. századin tengődött. A természettudományok a filozófián belül — bár önálló tanszékkel — a fizika keretében jelentek meg. A tanárok viszont nem egy-egy szaktárgyat tanítottak, hanem egy-egy csoportot „felvezettek”, végigvittek tanulmányaik során; tehát a tanárok a kellő szakmai elmélyülést nem érthették el (ez a rendszer csak 1770-ben szűnt meg). 1753-tól azonban jelentős módosítást jelentett a tanárok tankönyvírási kötelezettsége.²⁶ Kéri B. Ferencnek az 1750-es években megjelent mechanikai művei — melyek nemcsak a descartes-i és newtoni szemlélet harcának, a felvilágosodás természet-szemlélete betörésének dokumentumai a magyar egyetemen, hanem a Habsburg birodalom jezsuita természettudományos irodalmában az 1750-es évek végén megjelenő késői karteziánizmusnak elindítói — jelentették a frontáttörést.²⁷ Hamarosan három egyetemi fizikakönyv jelent meg az Egyetemi Nyomdánál Ádány András, Jaszlinszky András és Reviczky Antal tollából. Ezek az 1775 és 1758 között megjelent művek egyúttal műfajuk első képviselői voltak hazánkban. A tudományág látványos átalakulásáról vallott, e korok színvonalán álló tudományos tankönyvek megjelenésének pusztán túl az is, hogy egészében eklektikus mivoltuk mellett, részleteikben megjelent szerzőik mechanikus materialista állásfoglalása.²⁸

Ugyancsak jelentős részben az Egyetemi Nyomdánál jelentek meg a 18. sz. egyik legjelentősebb tankönyvírójának, Horváth K. Jánosnak fizikakönyvei (1767-től kezdve) s a magyar nyelvű népszerűsítő természettudományos irodalom megalapítójának, Molnár Jánosnak — egyébként az időmértékes verselés egyik első megszólaltatója is — latin nyelvű, verses, három kötetben kiadott ismeretterjesztő műve.²⁹

²⁴ GOMBOCZ i. m. 137—142.

²⁵ M. ZEMPLÉN Jolán: *A magyarországi fizika története 1711-ig*. Bp. 1961. 144—149.; M. ZEMPLÉN Jolán: *A magyarországi fizika története a XVIII. században*. Bp. 1964. 136—137. 145—149.

²⁶ M. ZEMPLÉN 1964. i. m. 136—140.

²⁷ I. m. 153, 214-től.

²⁸ I. m. 221—229, 240.

²⁹ I. m. 254—260, 446—448.

A kémia és a botanika kifejlődése az orvosi karon

A kémia a többi természettudományhoz hasonlóan a fizikán belül fejlődött a 18. század utolsó harmadáig. Az orvosi kar megalapítása után azonban — az orvostudomány igényei miatt — itt gyorsabb léptekkel indult fejlődésnek, mint a bölcsészeten belüli, eredeti helyén. Ez utóbbin, Horváth K. János tankönyvein kívül Piller Mátyás és Mitterpacher Lajos tankönyvei jelentős állomásaai a hazai kémiai szakirodalom kialakulásának.³⁰ Az orvosi kar kémiai-botanikai tan-székére a megalakulásakor Winterl Jakabot nevezték ki. *Prolesiones ad chemiam saeculi decimi noni* című 1800-ban kiadott műve amellelt, hogy új kísérleteket tett közzé, Oersted majd Davy több nagyjelentőségű elgondolásának is kiindulását adta. Alapjában véve ez a mű volt a kémia történetében az első elektro-kémiai alapra épített rendszer.³¹

A magyar kémiai műnyelvet Schuster János dolgozta ki először egységes elvek alapján. Ez a később elvetett és átdolgozott nyelv — mely mégis jelentős szerepet játszott, s rendszerként az egyik első magyar műnyelv volt — az 1829-es gyógyszerárszabásban jelent meg.³² Itt kell megemlítenünk Bugát Pál *Természettudományi szóhalmazát* (1843), mely a sok elemében erőszakosan megmagyarított orvosi-természettudományi szaknyelv első reprezentatív gyűjteményét tette közzé.³³

A botanika tudománya ugyancsak Winterl műveivel kapott alapvető munkákat az Egyetemi Nyomdától. (A bölcsészeti fakultáson csak 1774-től rendszeresítették a természetrajz oktatását.³⁴) Winterl Jakab volt az egyik első magyar flórákutató is. Valószínűleg nagyrészt ő írta az első magyar flórát (*Flora Tyrnaviensis*, 1774), mely tanítványa, Horvátovszky Zsigmond disszertációjaként jelent meg. Az egyetem botanikus kertjének indexét 1788-ban adta ki Linné rendszere szerint, s ezzel egyúttal Magyarország számos növényfajtájának első leírását és képét is adta.³⁵ Az immár pesti egyetem botanikus kertjének megalapítása és kifejlesztése lett egyúttal a tervszerű flórákutató alapja, s a tudományos kutatás központja a 19. század közepéig.³⁶

Orvostudományi disszertációk, hivatalos kiadványok és tankönyvek

Az orvosi irodalom négy műfajában kizárólagos, illetve kimagasló szerepet játszott az Egyetemi Nyomda.

1772-től 1848-ig készültek orvostudományi disszertációk — közben harminc év kihagyással. Ez idő alatt mintegy 860 orvostudományi értekezést nyomattak ki.³⁷ Ezeknek negyed része, 216 disszertáció készült az Egyetemi Nyomdában. Jelentőségüket pusztán mennyiségi oldalról is igen nagyra kell tartanunk.

³⁰ SZABADVÁRY Ferenc—SZŐKEFALVI-NAGY Zoltán: *A kémia története Magyarországon*. Bp. 1972. 108—109.

³¹ I. m. 103—104.

³² I. m. 176—178.

³³ MAGYARY-KOSSA Gyula: *Bugát és a magyar orvosi nyelvet*. Magyar orvosi emlékek. I. köt. Bp. 1929. 316—322.

³⁴ GOMBOCZ i. m. 192—194.

³⁵ I. m. 227—240.

³⁶ I. m. 249.

³⁷ RÉTI i. m. 4.

Témáik pedig felölelték az orvosi elmélet, a klinikum, a közegészségügy és betegségmegelőzés csoportjait, sőt már a 19. század első évtizedére annyira szaporodott a kémiai tárgyú — általában „medico-pharmaceutica” jelzővel illetett — disszertációk száma, hogy az orvosi kar kémiai doktorátust is akart adományozni. Tehát az orvostudomány körénél lényegesen többet felölelték a disszertációk. Tudománytörténetünk néhány jelentős alakjának (Husztai Zakariás, Reineggs Jakab, Stáhly György, Bakody József, Linzbauer Ferenc, Benkó Sámuel, Nendtvich Károly, Wachtel Dávid) disszertációja az Egyetemi Nyomdából került ki. E vegyes színvonalú, a rutin- vagy fércmunkát és a tudományos újdonságokat egyaránt megjelentető kiadványcsoportnak egyébként néhány érdekes darabját is megtaláljuk az Egyetemi Nyomda kiadványai között. Fuker Jakab 1773-ban készült munkája pl. az egyetemi állapotokat bíráló hangjával még egykorú bécsi pamfleteknek is alapanyagot adott. A klinikum terén Schweger János 1777-ben megjelent értekezése ma is érdekes, kimerítő képet nyújt a 18. század végi orvosi vizsgálatok lefolyásáról. Hammerschmidt Ferdinánd 1838-ban az elsők között foglalkozott természettudományos meg-alapozottsággal a testedzés fontosságával.³⁸ E néhány kiragadott munkán és neven kívül arról ma még keveset lehet mondani, hogy a szakirodalom továbbfejlesztésére milyen hatással voltak.

A hivatalos nyomtatványok — az Egyetemi Nyomda privilégiumának folyományaként — szinte kivétel nélkül ott jelentek meg. Ezek az egészségügy egésze és az orvosképzés számára természetüknél fogva mindig jelentősek voltak. Közülük néhány ma is kiemelkedő orvostörténeti érték. Ilyen a 19. század eleji gyógyszerárszabványok csoportja. A Magyarországra érvényes hivatalos gyógyszerkönyvek 1774 és 1844 között Bécsben jelentek meg. A gyógyszerárszabványokat azonban 1804-ben elkülönítették Magyarország számára s az Egyetemi Nyomdánál jelentették meg évtizedenként 2—4 kiadásban. 1829-ben és 1843-ban már az orvosi kar dolgozta ki ezeket.³⁹

Rendkívül fontos volt, s ma már forrásértékű gyűjtemény Linzbauer hét kötetes munkája, mely közzé tette az Árpád kortól 1848-ig kiadott összes egészségügyi vonatkozású törvény, rendelet és szabályzat teljes szövegét (1852—1861).

A hivatalos kiadvány-jelleg, az orvostudományi és az ismeretterjesztő irodalom együtt jelentkezett a himlőoltással kapcsolatban. Magyarországon 1799-től végezték a Jenner-féle oltásokat, s a világon elsőként, 1804-ben már rendelet írta elő alkalmazását, amit 1813-ban általánosan kötelezővé tettek. A vakcináció bevezetése Bene Ferenc nevéhez fűződik; az ezzel kapcsolatos irodalom alapvető művei az Egyetemi Nyomdában jelentek meg: Bene műve 1816 és 1818 között latin, magyar, német, szlovák, román, szerb és horvát nyelven is; Szathmáry Józsefé magyarul, latinul és szerbül (1818); Lenhossék Mihály hivatalos szabályzata és újrászabályozása pedig latinul (1829).⁴⁰

A többi természettudományhoz hasonlóan az orvostudomány számára is sokáig a tankönyvirodalom maradt a legfontosabb műfaj. A hazai orvostudo-

³⁸ L. bővebb ismertetésüket: RÉTI i. m.

³⁹ BARADLAI János—BÁRSONY Elemér: *A magyar gyógyszerészet története*. Bp. 1930. II. 61.

⁴⁰ GORTVAY György: *Az újkori magyar orvosi művelődés és egészségügy története*. I. Bp. 1953. 12—16.; FRIEDRICH Ildikó: *Bene Ferenc és az első himlőoltás Pest-Budán*. *Orvosi Hetilap* 1971. 14. 811.; FRIEDRICH Ildikó: *The Spreading of Jenner's Vaccination in Hungary*. *Medical History in Hungary* 1972. (Comm. Hist. Artis Med. Suppl. 6.) Bp. 1972. 139.

mány szervezett központja az orvoskar lévén, ez volt kiindulópontja a tudományos igényű szakirodalomnak is, mely már az első orvostudományi tanárok működésével jelentkezett.⁴¹ A már említett Winterlen kívül különösen Plenck Jakab volt termékeny — bár művei sokszor kompilációk voltak — és a század végén már Európa több részében ismert tankönyvíró. Műveinek jelentős része a bécsi Gräffer kiadónál, de az Egyetemi Nyomda nyomásában jelent meg.

A magyar orvosi tankönyvirodalom megalapítója, a sebészhallgatók első tanára, Rác Sámuel volt. Magyar nyelvű tankönyvei fellelkesítették a kor költőit, akik dicsőítő verseket írtak egyes műveikhez (Ányos Pál, Földi János, Csokonai Vitéz Mihály). Művei közül alapvető tankönyve, a két kötetes *Orvosi praxis* az Egyetemi Nyomdában jelent meg. Évtizedekig a sebészek legkedveltebb tan- és kézikönyve volt.⁴² Feltehetőleg igen magas példányszámban jelent meg 1801-ben, mert még az 1870-es években is árusították.⁴³

A kötelezően előírt tankönyveknek, mint korábban már említettük, csak egy része jelent meg az Egyetemi Nyomdánál. Ezek közül azonban igen fontos volt néhány munka. Bene Ferenc tankönyvei közül is kiemelkedik *Elementa politiae medicae* című műve (1807), mely Huszty korán jött műve után ténylegesen megalapította Magyarországon az egészségügyi rendszert,⁴⁴ valamint igazságügyi orvoslási tankönyve (1811). Fabiny János Teofilnak, a szemészet első magyar egyetemi tanárának tankönyve magyar nyelvű kiadásban jelent meg az Egyetemi Nyomdánál. Reisinger János kétkötetes, magyar nyelvű állattani tankönyve ugyancsak itt jelent meg (1846—1848).

Az első magyar nyelvű orvosi szakfolyóiratok

A magyarországi orvosi szakirodalom kifejlődésében és megizmosodásában, s a magyar orvosi szaknyelv kialakulásában is nagy szerepet játszottak első orvosi folyóirataink. Ezeknek kiadásával az Egyetemi Nyomda végképp egyedülállóan fontos helyet biztosított magának orvostörténelmünk szempontjából. Az első magyar orvosi szakfolyóirat — mely nemcsak a hazai orvostudományi irodalom igényét, de már a magyar nyelvű szakirodalom létjogosultságát is bizonyította —, a Bugát és Schedel (Toldy) szerkesztette *Orvosi Tár* első három évfolyama 12 füzet kivételével az egyetemi Nyomda kiadásában látott világot.⁴⁵

A magyar tudományos gyermekgyógyászat megalapítója, Schoepf-Merei Ágost hívta életre a második magyar orvosi periodikát, a *Magyar orvosi és természettudományi évkönyveket* (1842—1844), mely egyúttal első orvosi referálós folyóiratunk is volt.⁴⁶

Amikor Poór Imre 1861-ben megindította a *Gyógyászatot*, nemcsak a már kialakult hazai orvostársadalom közép-rendjének orgánumát hozta létre az *Orvosi*

⁴¹ DUKA ZÓLYOMI Norbert: *Orvosképzés a nagyszombati egyetem orvosi karán*. Comm. Hist. Artis Med. 51—53 (1969). 40.

⁴² GORTVAY i. m. 168—169.

⁴³ SZINNYEI i. m. 622.

⁴⁴ DUKA ZÓLYOMI, Norbert: *Z. G. Huszty, 1754—1803*. Mitbegründer der modernen Sozialhygiene. Bratislava 1972.

⁴⁵ L. bővebben: BATÁRI Gyula: *Bugát Pál folyóirata, az Orvosi Tár, 1831—1848*. Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1970—1971. Bp. 1972. 357—370. Az első kötet kiadója után tévesen általánosítja TRATTNER-KÁROLYIT az egész folyóirat kiadójaként.

⁴⁶ GORTVAY i. m. 89—90.

Hetilappal szemben, hanem Magyarország második leghosszabb életű és egyik legfontosabb orvosi folyóiratát is.

E három lap mellett feltétlenül említést érdemel a Schedel által megindított *Tudománytár* is, mely 1843-tól az Akadémia tudományos folyóirataként, orvosi és természettudományos művelődésünk története szempontjából is alapvető fontosságú.

A 19. századi orvostudomány néhány jelentős műve

Az Egyetemi Nyomdánál megjelent orvosi munkák jelentőségének vázolója azonban nem lenne teljes, ha legalább néhány egyedileg kiemelkedő művet fel nem sorolnánk. Itt jelent meg Tolnay Sándornak, az Egyetem első állatorvos professzorának és állatorvosi irodalmunk egyik megteremtőjének két munkája; marhavész elleni oktatása (1816) több nyelven is. Schoepf-Merei munkái közül is kiemelkedik alapvető gyermekgyógyászati tankönyve (1847). Semmelweis vitairatai, melyeket nyílt levélként írt tanai védelmében kora legtekintélyesebb szüléseihez (1861—1862-ben), ugyancsak az Egyetemi Nyomdánál jelentek meg (*Zwei offene Briefe, Offener Brief*). A kórbonctan első hazai professzora, meghonosítója, Arányi Lajos itt jelentette meg 1864-ben tankönyvét.

Az 1860-as évek második felében az orvosi szakirodalom szervezett központja is működni kezdett: a Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat. Pesti orvostanhallgatók nyílt levelére, a New Sydenham Society mintájára Markusovszky Lajos már 1860-ban megkezdte szervezését, engedélyeztetését. Az 1863-ban megkapott legfelsőbb jóváhagyás után Balassa János elnökletével, Markusovszky titkárságával megkezdte működését a Kiadó, mely orvosi tankönyvek és kézikönyvek kiadását, valamint a legjobb külföldi művek magyar nyelvű kiadását tűzte ki célul.⁴⁷ Első köteteinek előállítását is jelentős részben az Egyetemi Nyomda végezte (Niemeyer, Billroth, Fresenius, Erlenmeyer, Eigenbrodt, Pettenkoffer, Graefe művei).

Az egyetemi orvoskar, mint tudományos gócpont működésének megindulása után majdnem egy évszázaddal létrejött a szakirodalom szervezőközpontja is. Az orvostudomány és az orvostársadalom erre az időre kialakult, megizmosodott; többé-kevésbé határozott körvonalakkal kialakultak tudományos szakágai, sőt a szakmai élet és a tudományág művelésének különböző szinterei is. Ezzel a Egyetem addigi, tudányszervezőként is kizárólagos helyét más szervezetek vették át. Ennek a folyamatnak kiteljesedése, a kiegyezés utáni időszak gyors kapitalista átalakulása, a kapitalista kiadók állandósulása és megerősödése, a nyomdaipar gyors gyarapodása együttesen indokolta, hogy az 1870-es évektől az Egyetemi Nyomda elvesztette azt a kiemelkedő szerepét a hazai orvosi-természettudományos irodalom kiadásában, melyet egy évszázadon keresztül őrzött.

A feldolgozott adatok és a kiadott művek tudománytörténeti jelentőségének összevetése alapján bizonyos, hogy az Egyetemi Nyomda orvosi-természettudományos irodalmunk kialakulási időszakának legfontosabb kiadója volt. Az is nyilvánvaló, hogy ez nem valamiféle kiadói politika eredménye volt, hanem szükségszerűen eredt az Egyetemi Nyomda helyzetéből és privilégiumaiból. Ez is egyik bizonyítéka és mutatója a hazai tudományosság és szakirodalom egy-központú — egyetem-centrikus — kialakulásának.

⁴⁷ Győry 1936. i. m. 564—565.

GÉZA BUZINKAY

The University Press (Nagyszombat—Buda—Pest) and the Development of the Medical and Scientific Literature in Hungary (1577—1877)

The press established in 1577 and flourishing from 1640 onwards rendered full homage in whole Europe as the printing house of counter-reformation. That already determined the character of its publications. Since the Society of Jesus had been dissolved in Hungary (1773) — and partly because of the pretension of Medical Faculty having been established for a short while (1769) — the University Press took greater share than earlier in the developing of sciences until the last quarter of the 19th century.

We can estimate at nine thousand medical and scientific books connecting closely with medicine which were published in Hungary till the end of the 19th century. In its first three hundred years, till 1877, the University Press published 398 medical and scientific works in 449 volumes (without its paid works) and 4 periodicals. This counted 4.42 per cent of the nine thousand books mentioned above. The greatest part of these were first publications (349) in their original languages, first of all in Latin and in the 19th century in Hungarian (338).

Having increased the number of medical-scientific publications in the last quarter of the 18th century, it published 38.5 per cent of the whole one in the first half of the 19th century. After the War of Independence in 1848/49 it was only in the 1860s that a more notable quantity of scientific books appeared at the University Press. In the 70s the Press already lost its significance. The following decades were not only the period of quick development in academic medical science but also that of the mushroom growth of the number of presses. The medical-scientific literature appearing in a large number could not be attached to a certain press any more.

Being taken into consideration the significance of its publications in the field of Hungarian history of sciences beyond quantitative data, it is clear to us that the University Press was the most important printing house of the initial period of our medical-scientific literature. This role issued, also obviously, not from any conscious policy of the Press but from its position and privileges necessarily. This leading role showed and proofed that the development of sciences and scientific literature in Hungary was closely bound to one centre, to the University. In addition we must point out that the government of those centuries, the *Consilium Locumtenentiale*, by its influence on the University and University Press played a quite important role in the development and encouragement of sciences in our country.

KÖZLEMÉNYEK

Bartholomaeus Fontius. (Újabb adalékok magyarországi kapcsolataihoz és Poétikája.)*
Fontiusról az első nagyobb monográfiát C. Marchesi írta századunk elején.¹ Ezt részletesen ismertette nálunk Hegedűs István tanulmány keretében 1902-ben.² Juhász László az 1930-as években sorozatában kiadta leveleit és költeményeit.³ Fontius neve szerepel a legtöbb munkában, amelyet magyar vagy külföldi kutatók a Corvina-könyvtárról, vagy általában magyar humanistákról, humanizmusról írtak. A legutóbbi két évtizedben jelentős újabb eredmények születtek a Fontius-kutatással kapcsolatban, az alábbiakban ezekről számolunk be.

Az amerikai humanizmus-kutató, Charles Trinkaus a *Studies in the Renaissance* sorozatban két nagyobb tanulmányt is szentelt Fontiusnak, melyek közül az egyikben a firenzei egyetemen tartott inaugurációs beszédeivel, valamint fennmaradt kézírataival és ezek kiadásával foglalkozik, a másikban pedig közli nemrég megtalált Poétikájának szövegét és ehhez a poétika történetét illető, szakszerű tanulmányt fűz.⁴

Legújabban a neves oxfordi írástörténész, Albinia De la Mare, Francesco Sasseti firenzei bankár könyvtáráról szóló értekezésében olyan új adatokat közöl Fontiusról, amelyek lényegesen kiegészítik a firenzei humanistára vonatkozó eddigi ismereteinket.⁵

A maguk részéről korábban főleg a budai könyvtár kódexmáslóival kapcsolatban érintettük munkásságát,⁶ újabban azonban azt is sikerült megállapítanunk, hogy több korvinában Fontius lapszéli és egyéb jegyzetei találhatóak meg — ami érdekesen vág egybe De la Mare eredményeivel —, valamint nyomát találtuk annak is, hogy Fontius, ha nem is

* Az MTA Irodalomtudományi Intézetének Reneszánsz-kutató Csoportja 1976. febr. 18-án tartott vitaülésén hasonló címen elhangzott előadás újabb adatokkal kibővített változata.

¹ MARCHESI, C.: *Bartolomeo della Fonte*. Catania 1900. Contributo alla storia degli studi classici in Firenze, nella seconda metà del quattrocento.

² HEGEDŰS István: *Bartolomeo della Fonte*. ItK 1902. 1—20.

³ Bartholomaeus Fontius *Epistolarum libri III*. Bibl. scriptorum recentisque aevorum. Edidit L. Juhász. Budapestini 1931. — Bartholomaeus Fontius *Carmina*. Ediderunt J. Fögel et L. Juhász. Lipsiae 1932.

⁴ TRINKAUS Charles: *A Humanists Image of Humanism. The inaugural orations of Bartolomeo della Fonte*. *Studies in the Renaissance* VII. [1960.] 90—125. I. Appendix I.: *The Works of B. della Fonte from Florence*. Bibl. Naz. Cod. Pal. Capp. 77.; Appendix II.: *Manuscripts and editions of located works of B. d. F.* 127—132. I. — u. a.: *The unknown Poetics of Bartolomeo della Fonte*. *Studies in the Renaissance* XIII. [1966.] 40—122. I.

⁵ DE LA MARE Albinia: *The Library of Francesco Sasseti (1421—1490.) Cultural aspects of the Italian Renaissance. Essays in Honour of P. O. Kristeller*. Edited by Cecil H. Clough. Manchester 1976. 160—201. I.

⁶ Legutóbb kandidátusi értekezésemben (*A Corvina könyvtár kodikológiai problémái. Írás és miniatúra*. Budapest 1972. 92—94., 177—178. I.), mely kéziratban van az MTA Könyvtára kéziratárában.

ismerte személyesen Vitéz Jánost, de kapcsolatban volt vele, sőt eredetileg Vitéz hívta meg őt Magyarországra.

Mielőtt azonban ismertetném az újabb kutatási eredményeket, szükséges felvázolni Fontius életrajzából a legfontosabb tudnivalókat.⁷ Bartholomaeus Fontius 1445 körül született Firenzében. A szülők korai halála miatt nehéz körülmények között élt. Firenzében tanult, ahol előbb Landinus, majd Argyropilus és Bernardus Nuthius voltak mesterei. Legjobb barátja és iskolatársa Petrus Cenninius volt. Latinul és görögül is tudott. Firenzéből — az ott, a Mediciek uralmával szemben kialakult forrongó hangulat miatt 1467-ben Ferrarába ment, ahol Borso d'Este haláláig (1471. aug. 20.) időzött. Ferrarában kötött barátságot Garázda Péterrel, aki hívta őt Magyarországra. Nem sokkal ezután elérte tetőfokát a Vitéz-Janus-féle összeesküvés, amely miatt Garázda is még tovább maradt Itáliában, Fontius pedig ez idő tájt tért vissza Firenzébe. Itt egyrészt a Mediciek pártfogását kereste, de ugyanakkor Sasseti könyvtárának fejlesztésével és kódexeinek emendálásával is foglalkozott. A Pazzi-féle összeesküvés után (1478) néhány évig korrektorként működött a S. Jacopo di Ripoli nyomdában, ahol már egy évvel előbb megjelent *Explanatio in Persium* c. munkája (Medici Lorenzonak ajánlva), majd 1478-ban *Celsus editio princeps*-e. 1481-ben hívták meg a firenzei stúdióba, Filelfo megüresedett „oratoria e poetica” katedrájára. Itt súlyos polémiába keveredett korábbi barátjával, Angelo Polizianoval és emiatt Rómába ment, ahol IV. Sixtus pápa „artis oratoriae professor”-rá nevezte ki, de reményeiben csalódva innen hamarosan visszatért Firenzébe és itt folytatta tanári működését. A Polizianoval való vita még parázslott, de már nem lángolt. Firenzében találkozott Fontius Taddeo Ugoletoval, aki Mátyás király megbízásából könyvbeszerző úton járt Itáliában. Fontiusban újra fölébredt a vágy Mátyás udvara és humanista környezete után. Ugoletó beajánlotta őt a királynak, amit meghívás követett. 1488-ban Fontius Budára érkezett, de csak rövid ideig tartózkodhatott itt, mivel 1489 októberében már újra Firenzéből ír levelet a királynak. Hogy miért nem maradt itt tovább, pontosan nem tudjuk. De Firenzében is nyugtalanító a hangulat, úgy hogy Fontius előbb Pelagoba, majd Ghiacetoba ment barátaihoz, míg végül 1493-ban a montemurloi Ker. Sz. János templomának plébánosa lett. 1511-ben még egyszer visszatért Firenzébe, ahol 1513-ban meghalt. Kívánsága szerint Montemurloban temették el.

Időrendben haladva, először a Vitéz Jánossal való kapcsolatára vonatkozó adalékokat ismertetjük. Kristeller *Iter Italicum*-ában jelez egy XVI. századi másolatgyűjteményt a perugiai Biblioteca Augustában,⁸ melyben többek között megtalálható Fontiusnak *De poenitentia* c. munkája, Giuliano Medicinek ajánlva, azonban az ajánlás szövegéből világosan kiderül, hogy az eredetileg Vitéz János számára készült, aki levelekkel és üzenetekkel hívta őt Pannoniába.⁹ Lehet, sőt szinte bizonyos, hogy Fontius meghívásának gondolata Garázdától származott ugyan, de nyilván Vitézzel egyetértésben. Az erre vonatkozó, Fontiusnál említett levelek ugyan sajnos nem maradtak fenn, vagy legalábbis ez idő szerint nem ismeretesek, de az említett munka bevezetésében Fontius olyan jelzőkkel illeti

⁷ Az 1–6. sz. jegyzetben megadott művek, valamint újabb kutatásaim alapján.

⁸ KRISTELLER, P. O.: *Iter Italicum*, Vol. II. London—Leiden 1967.: Perugia, Bibl. Communale, Manoscritto J. 100. Cart. misc. XVI. ff. 301°—312°; Kristeller ugyanennek a munkának még egy kéziratát jelzi a Vatikáni könyvtárban, Vat. lat. 13. 679. jelzeten. Ez egy vegyes másolatgyűjtemény, melynek 270°—278° lapjain is megvan — bár csonkán — a *De poenitentia* c. Fontius-mű.

⁹ A Giuliano Medicéhez szóló ajánlás kezdete: „Johannis Histrigoniensis archiepiscopi nuper crebris litteris et nuntiis inuitatus, ut ad se in Pannoniam proficiscerer, cum aliquod munusculum mecum deferre statuissem: proximus diebus scripsi in dialogo de penitentia librum unum” (etc.) Az ajánlás a 8. sz. jegyzetben említett mindkét kéziratban megvan. A mű nyomtatásban is megjelent, hely, év, nyomda nélkül, ezt azonban még nem láttam.

Vitézt (theologum eruditissimum-nak és sacro sancte fidei et christiane religionis antistesnek nevezi), amiből világosan látszik, hogy személye és gondolkodása ismeretesek voltak előtte. Bizonyos tehát, hogy a *De poenitentia*t Fontius azzal a szándékkal írta, hogy Vitéz Jánosnak kedveskedjék vele, mivel azonban magyarországi útja ekkor elmaradt, a munkát Giuliano Medicinek ajánlotta fel.

Egy másik adat is arra mutat, hogy Fontius milyen mélyen érdeklődött Vitéz János iránt. Kristeller utal egy, a sienai Biblioteca Comunale-ban őrzött kéziratra, amely Argyropilus Aristoteles fordításának csupán a Vitéznek ajánlott *De coelo* fejezetét tartalmazza.¹⁰ A kódexet eredetiben megvizsgálva, előzéklapján Fontius (utóbb áthúzott) tulajdonosi bejegyzését találtuk meg benne (Bartholomaei Fontii et amicos [um]), valamint azt is megállapíthattuk, hogy a kéziratot elejétől végig Fontius lapszéli jegyzetekkel kísérte. Mindezek alapján bizonyosra vehető, hogy Vitéz iránti érdeklődésből fratta le magának a szöveget, sőt távolabbi feltételezéseként talán arra is gondolhatunk, hogy ő volt az, aki Argyropilus figyelmét Vitéz Jánosra irányította.

A Fontius hagyatékában talált kéziratok között említve van egy következő című munka: *Vita Johannis vaivodae*. Ez nem lehet más, mint Hunyadi János életrajza, sajnos azonban a mű szövege ez idő szerint nem ismeretes.¹¹

Ami Fontiusnak Sassettivel való kapcsolatát illeti, A. De la Mare említett tanulmányára kell hivatkoznunk.¹² Tudott dolog volt már eddig is az a körülmény, hogy Sassetti könyvtárából több kódex került Budára. A korábbi feltételezés szerint ez Sassetti végrendeletével, ill. halálával volt összefüggésben, vagyis 1488–90-re volt tehető. Most úgy látszik, hogy inkább akkor következett be, amikor Sassetti 1480-ban anyagi csődbe került és több kódexet el kellett adnia.¹³ Ezek közül a Corvina-könyvtárban eddig is négy kódexet tartottunk nyilván, most ehhez két újabbat kell csatolnunk, részben De la Mare, részben saját kutatásaink alapján.¹⁴ Ezekben szinte kivétel nélkül Fontius sajátkezű lapszéli jegyzetei, emendálásai is megtalálhatók. Nyilvánvaló, hogy ezek a bejegyzések még abból az időből származnak, amikor Fontius Sassetti könyvtárának gondozója, fejlesztője volt, mivel Fontius bejegyzései több más, egykor Sassetti tulajdonában volt kódexekben is kimutathatók. Vannak azonban olyan korvinák, amelyek előzetesen nem Sassettitől kerültek Budára és mégis felismerhetők ezekben Fontius bejegyzései.¹⁵ Ezek akkor kerülhettek az

¹⁰ Kristellernek a 8. sz. jegyzetben id. m.-ben: Siena, Bibl. Comunale G. XI. 89. jelzeten.

¹¹ Trinkausnak a 4. sz. jegyzetben idézett első munkája I. Appendixe 126. lapján a 12. tétel.

¹² Vö.: 5. sz. jegyzet.

¹³ De la Mare részletesen ismerteti Sassetti életét, valamint Fontiussal való kapcsolatát. Többek között megállapítja, hogy a korábbi véleményekkel szemben Sassetti nem kereskedett könyvekkel és csupán anyagi veszteségei miatt vált meg egyes kódexektől. Fontius 1471–72 körül lett Sassetti könyveszerzője, egyszersmind könyvtárának gondozója, egészen 1481-ig, amikor meghívták professzornak a firenzei stúdióba. Baráti kapcsolatuk azonban egészen Sassetti haláláig fennállott.

¹⁴ A már általunk korábban is ismertekhez — milánói Miscellanea (Cod. 818.), modenai Strabo (Cod. 472.), New-York-i Cicero (Cod. 497.) velencei Suetonius (Cod. 3585.) — De la Mare megállapítása alapján csatolni kell a manchesteri Aulus Gellius (Cod. 27. 900), melyet csak mikrofilmről ismerünk, és saját megállapításunk alapján a budapesti Egyetemi könyvtár Tacitus-kódexét (Cod. lat. 9.), melynek Mátyás címere szabad szemmel is látható módon egy Sassettiéhez teljesen hasonló címerre van ráfestve.

¹⁵ A Corvina-könyvtár maradványai között jelenleg négy olyan kódexet tartunk nyilván, melyet Fontius másolt le (ld. felsorolásukat e tanulmány 6. sz. jegyzetében idézett kandidátusi értekezésem 92. lapján). Fontiusnak a korvinákban található egyéb bejegyzései közül már Fögel is felismerte a müncheni Seneca Thomas (Cod. 341.) és a velencei Suetonius (Cod. 3585.) kódexekbe írt, a művek tartalmát összefoglaló bejegyzé-

illető kéziratokba, amikor Fontius 1488–1389-ben Budán időzött. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy Fontius lapszéli jegyzetei kétes esetben bizonyító erejűek lehetnek egy-egy kéziratnak a budai könyvtárba tartozására nézve. Így például a bécsi Cod. lat. 179. jelzetű, Petronius Arbiter *Satyricon*-ját is tartalmazó kéziratnál, melynek címlapját az idő folyamán megcsonkították, a lapszéli jegyzetek írása viszont nagyon hasonló Fontiuséhoz.¹⁶ Egyébként Budik is említ egy Petronius kéziratot, amelyre rá volt írva, hogy „Bibliothecae Budensi relectus a Bartolomeo Fontio”, ami nyilván azt jelenti, hogy Fontius elolvasta és emendálta is a szöveget. Hogy a Budik által látott kézirat azonos-e a Cod. lat. 179-cel, a kézirat csonkasága miatt ez idő szerint nem tudjuk határozottan megállapítani.¹⁷

A Fontius halála után tanítványa Francesco Pandolfini által összeállított jegyzékben 33. tételként szerepel: *De poetice ad Laurentium Medicem libri III.*, amit Charles Trinkaus első tanulmánya megjelenésekor még nem ismert,¹⁸ azonban később megtalálta ezt Gombrich professzor, a Warburg Institute akkori igazgatója, három évvel később pedig, 1964-ben, ugyanazt megtalálta az olasz Giuseppe Velli is, aki Kristeller tanítványa volt. Kristeller Trinkaus rendelkezésére bocsátotta a kézirat mikrofilmjét, majd Gombrich is hozzájárult, hogy Trinkaus annak szövegét közölhesse.

A kézirat maga a párisi Bibliothèque Nationale kézirtárában található, jelzete Ms Lat. 7879., terjedelme 49 folió. Az írás Fontius autográfja, a kézirat címlapján Medici címere van. Mivel a mű Medici Lorenzonak van ajánlva, a Poétika elkészültének ante quem-je 1492, április 8., Lorenzo halálának napja. A terminus postquem megállapítása sokkal nehezebb. A műben ugyanis hivatkozás történik Phocilydes lírai költeményeire, melynek kéziratát — mint más helyről tudni lehet — Fontius 1485-ben ajánlotta a Poétikában is szereplő Francesco Pandolfini atyjának, Pierfilippo Pandolfininek. Ugyancsak utalás történik Valerius Flaccus *Argonautica*-jára, illetve Fontiusnak ehhez a műhöz készített kommentárjaira, amiről Fontius 1481–82-ben a firenzei stúdióban előadásokat tartott. A Poétikában ezt olvassuk: „*Argonautica, cuius nuper interpretati sumus*”. A „nuper” eléggé tág meghatározás és valószínűnek látszik, hogy nem előadásaira, hanem arra a munkájára gondolt Fontius, amely még nem volt készen 1488 januárjában, mint erről ő maga Mátyás királyhoz intézett levelében említést tett. 1489 szeptemberében ugyancsak Mátyáshoz intézett levelében említést tett. 1489 szeptemberében ugyancsak Mátyáshoz intézett levelében a megküldött művek között nem tesz említést az *Argonautica*-ról, így lehetséges, hogy személyesen adta azt át a királynak Budán — bár maga a korvinabeli példány ez idő szerint nem ismeretes. Mindezek alapján az látszik valószínűnek, hogy a Poétikát Budáról Firenzébe való visszatérése után írta. De ennél jobban is megközelíthető a dátum, ha elolvassuk az ajánlás szövegét. Az egész mű cicerói modorban megírt beszélgetés Fontius és két fiatal tanítványa, Paulus Ghiaccetus és Francesco Pandolfini között. A dialógus helye Ghiacceto, ahol Fontius 1490. július 21. után időzött. Bár az egész beszélgetés képzeletbeli, mégis összefüggésben van az említett hellyel, melynek természeti szépeit is ecseteli Fontius a bevezetésben.

seit. Ezeken kívül a magunk részéről már eddig is több kódexben találtunk Fontius által írt tartalmi bejegyzéseket, így a bécsi Cod. lat. 48.-ban (Nagylyucei Dóczy Orbán címe-rével), az ugyancsak bécsi Cod. lat. 799-ben (mely kétes korvina) és a Cod. lat. 2384-ben (mely hiteles korvina). Bizonyosnak látszik, hogy a hiteles és kétes korvinák újabb átnézésével lehetne még nyomokat találni Fontius itáliai és magyarországi működésére vonatkozóan.

¹⁷ Vö.: CSAPODI Csaba: *The Corvinian Library. History and Stock*. Budapest 1973. 481–482. tétel.

¹⁸ Vö. 4. sz. jegyzet.

Maga a Poétika három részre oszlik: 1. De dignitate poetices et poetarum, 2. De poeticis officiis, 3. De varietatibus poematum. Qui poetae in suo quisque genere floruerunt. Lehet, hogy ez a munka csak Fontius szűkebb baráti körében volt ismeretes, mégis igazat kell adnunk Trinkausnak, aki megállapítja, hogy Fontius Poétikája igen magas színvonalú, s abban látja jelentőségét, hogy a studia humanitatis fejlődésében ez volt az a történelmi pillanat, amely elvezetett egy formális poétika megírásához, amely 35 évvel előzte meg Girolamo Vida 1527-ben készült *Ars poetica*-ját s hét évvel előbb keletkezett, mint hogy megjelent Giorgio Valla Aristoteles *Poetica* fordítása 1499-ben.¹⁹ Fontius azért írt poétikát, mivel a studia humanitatis programszerű tárgyalása és a bonae artis szisztematikus ismertetése rávezette őt ennek hiányára.

A poétikának jelenleg egyetlen kézírata ismeretes és ha volt is ennél több, az bizonyos, hogy nem lehetett meg Budán. De mégsem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy éppen azok a Fontius-művek kerültek a szerző sajátkezü másolatában a Corvina könyvtárba, amelyek a poétikával a legközelebbi kapcsolatban állnak. A Mátyásnak ajánlott *Opera omniában* megvannak Fontiusnak mindazok az inaugurális beszédei, melyek közvetlenül megelőzték a poétika megírását s melyeknek nem egy passzusát a poétikában is megtalálhatjuk.²⁰

A téma iránti érdeklődése azonban időben firenzei előadásainál korábbi időre is visszavezethető. Még tanuló korából fennmaradt kézírata (1464), mely többek között kivonatokat tartalmaz Christoforo Landino előadásaiból, melyeket az Horatius *Ars poetica*-járól tartott, de jegyzetei — Trinkaus megállapításai szerint — az ő saját eszméit is tartalmazták a témára vonatkozóan. A poétika megírásához vezethette Fontiust az is, hogy ő maga is írt kommentárokat Persiushoz, Juvenalishoz és más auctorokhoz.

Nem célunk ezen a helyen Fontius Poétikájának részletes ismertetése, csupán annyit említünk még meg, hogy munkája második részében, a költészet etikai és filozófiai céjáról szólva merül fel nála az antik írók imitációjának kérdése, de óv attól, hogy az imitáció szolgál legyen. A legjobb költők is követnek el hibát („bonus dormitat Homerus”), ezért mindig tudni kell, hogy mit és mikor imitáljanak a költők.

Fontius kitűnően ismerte a klasszikus költőket s talán részben ez is az oka, hogy Poétikája eklektikus jellegű. Forrásaira rendszerint ő maga hivatkozik, de mindig közli saját kommentárjait is. Feltűnő a görög költők listájának terjedelmesebb volta a latinokénál, valamint az is, hogy ennek ellenére forrásai között nem szerepel Aristoteles műve, noha ez latin fordításban már a XIV. században is ismert volt. Mindamellet poétikája platonista és aristotelianus is egyben, mivel a költészetet isteni eredetűnek tartja ugyan, de rámutat a reális élet megfigyelésének szükségességére is. A költészet a való élet imitációja.

Hogy azokra a magyar humanistákra, akikkel Fontius még ifjú korában kapcsolatban volt — és itt nemcsak Garáza Péterre, hanem Janus Pannoniusra is gondolunk — voltak-e, lehettek-e hatással az olasz humanista eszméi — e kérdés megvizsgálása a megfelelő szaktudomány kutatási körébe tartozik.

CSAPODINÉ GÁRDONYI KLÁRA

¹⁹ Vö.: BÁN Imre—KOLTAY-KASTNER Jenő: *Az olasz reneszánsz irodalomelmélete*. Budapest 1970. A Trinkaus által 1966-ban kiadott Fontius-féle Poétikára nem utal.

²⁰ Trinkaus 4. sz. jegyzetünkben idézett második munkájában, a Poétika szövegkiadásához írt tanulmányában több helyen utal erre a körülményre.

Egy 1495-re szóló érvágó kalendárium a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjteményének állományában Bf 0930/14 helyszámon egy igen érdekes, nagy ritkaságnak számító ósnyomtatvány található. Az egyleveles, fölíoméretű, latin nyelven vörös és fekete színnel nyomtatott munka a *Tabula minutionu[m] super meridiano Budensi anno d[omi]ni MCCCXCV.* címet viseli. Magyary-Kossa Gyula véleménye szerint ez az első magyar vonatkozású orvosi nyomtatvány.¹

A nyomtatványról kiderül, hogy Johannes Winterburger bécsi nyomdász műhelyében készült, összeállítója pedig Muncz volt. Bár a kiadás éve a kalendáriumon nem szerepel, minden valószínűség szerint azt már az előző évben, 1494-ben kinyomtatták. Egyébként a közönség az időhöz kötött érvágáshoz aligha használhatta volna.

Az érvágó naptár könyvészeti leírását megtalálhatjuk a külföldi szakirodalomban: Hain 11 173, Denis 304, Denis Suppl. p. 617, Panzer III. 526.19, Graesse IV. 535, Langer-Dolch p. 38. No 13, Einblattdrucke 1023, Zinner 578, Oates 4034.² Nálunk pedig Ballagi Aladár (46), az ő nyomán pedig Magyary-Kossa Gyula írt róla.³ Legfrissebb bibliográfiai ismertetése: C. I. H. 2348.⁴

Denisnél, Langer-Dolchnál, valamint az Einblattdrucke-ben a naptár Klosterneuburgban fellelhető példányának részletesebb leírását olvashatjuk. Ezek és elsősorban a Klosterneuburgból kapott fényképmásolat alapján tudjuk, hogy az ausztriai példány csonka. Két darabból ragasztották össze úgy, hogy közepén mintegy öt sornyi szelet teljesen hiányzik. Ennek következtében az érvágó táblázatban az április, május, október és november hónapok erősen megecsontultak. Ezen kívül számos, kisebb-nagyobb szakadás és lyuk nehezíti a naptár szövegének folyamatos olvasását.

Denis arról is tudósít, hogy a klosterneuburgi apátság Ebel nevű tudós és buzgó könyvtáros fedezte fel ezeket a csillagászati táblázatokat egy régi kötésben és ügyesen lefejtette azokat.

A külföldi szakirodalom részben a 18. század végéről, részben a 20. század elejéből való. (Kivéve Oatest és Zinnert, akik századunk közepén jelentették meg művüket.)

Ballagi 1925-ben publikált könyvészeti munkájában a fenti leírásokban szereplő kalendáriumnál teljesen példányról beszél. Ez feltehetően az a példány, amely Bajmócon, a gróf Pálffy család birtokában volt. Erről megjegyzi, hogy „gyönyörű ép példány”. Tudomása van a klosterneuburgi ágostonrendi kolostorban található csonka kalendáriumról is.

¹ MAGYARY-KOSSA Gyula: *Magyar orvosi emlékek. III. köt. Adattár 1000-től 1700-ig.* Bp., 1931. 113–114. l.

² HAIN, Ludovicus: *Repertorium bibliographicum, in quo libri omnes ab arte typographica inventa usque ad annum 1500. Vol. 1–2.* Stuttg., Cotta 1826–1838. — DENIS, Michael: *Wiens Buchdruckergeschichte bis MDLX.* Wien, 1782. — DENIS, Michael: *Annalium typographicorum V. Cl. Machaelis Maittaire supplementum.* Viennae, 1789. — PANZER, Georg Wolfgang: *Annales typographici ab artibus inventae origine ad annum MD post Maurarii Denissi. Vol. 3.,* Norimbergae, 1795. — GRAESSE, Jean Georg Théodor: *Trésor de livres rares et précieux ou nouveau dictionnaire bibliographique. Tom 4.* Lpzg., Paris 1900. — *Bibliographie der österreichischen Drucke des XV. und XVI. Jahrhunderts.* Hrgsg. von Eduard Langer. I, 1. Bearb. von Walther Dolch. Wien, 1913. — *Einblattdrucke des XV. Jahrhunderts.* Ein bibliographisches Verzeichnis hrg. von der Kommission für den Gesamtkatalog der Wiegendrucke. Halle a. S., 1914. — ZINNER, Ernst: *Geschichte und Bibliographie der Astronomischen Literatur in Deutschland zur Zeit der Renaissance.* Lpzg., 1941. — OATES, J. C. T.: *A Catalogue of the fifteenth-century printed books in the University Library Cambridge.* Cambridge, 1954.

³ MAGYARY-KOSSA Gyula: i. m. — BALLAGI Aladár: *Buda és Pest a világirodalomban. 1473–1711.* Bp., 1925.

⁴ *Catalogus incunabulorum quae in bibliothecis publicis Hungariae asservantur.* Ed. Géza Sajó et Erzsébet Soltész Bp., 1970.

Tabula Astronomica super meridiano Budensi Anno dñi MDCCLXXV

Locosius bene et salubris qui omnia verbo creatit. terra in eam medio collocavit. ut composita celestia respiceret...

Continentes et oppositos luminarii cum dispositione ac in eorumque viciniam super meridiano Budensi quibus verissime calculat.

Table with columns for months (Januaris, Februarius, etc.) and corresponding astronomical data or events.

Tempora et viciniositudo solum vtri cursum lune sub signis sodacti. fortunatos et alios placitatos ad ipsam aspectus in ordine ad ceteros et dictionem dominii. mentibusque qualiter p dicit non est necessitate. sed opportunitate.

Januarius, Februarius, Martius, Aprilis, Maius, Junius, Julius, Augustus, September, October, November, December.

Januarius, Februarius, Martius, Aprilis, Maius, Junius, Julius, Augustus, September, October, November, December.

Januarius, Februarius, Martius, Aprilis, Maius, Junius, Julius, Augustus, September, October, November, December.

Januarius, Februarius, Martius, Aprilis, Maius, Junius, Julius, Augustus, September, October, November, December.

Januarius, Februarius, Martius, Aprilis, Maius, Junius, Julius, Augustus, September, October, November, December.

Januarius, Februarius, Martius, Aprilis, Maius, Junius, Julius, Augustus, September, October, November, December.

Januarius, Februarius, Martius, Aprilis, Maius, Junius, Julius, Augustus, September, October, November, December.

Januarius, Februarius, Martius, Aprilis, Maius, Junius, Julius, Augustus, September, October, November, December.

Januarius, Februarius, Martius, Aprilis, Maius, Junius, Julius, Augustus, September, October, November, December.

Januarius, Februarius, Martius, Aprilis, Maius, Junius, Julius, Augustus, September, October, November, December.

Januarius, Februarius, Martius, Aprilis, Maius, Junius, Julius, Augustus, September, October, November, December.

Januarius, Februarius, Martius, Aprilis, Maius, Junius, Julius, Augustus, September, October, November, December.

Januarius, Februarius, Martius, Aprilis, Maius, Junius, Julius, Augustus, September, October, November, December.

Januarius, Februarius, Martius, Aprilis, Maius, Junius, Julius, Augustus, September, October, November, December.

Januarius, Februarius, Martius, Aprilis, Maius, Junius, Julius, Augustus, September, October, November, December.

Januarius, Februarius, Martius, Aprilis, Maius, Junius, Julius, Augustus, September, October, November, December.

Januarius, Februarius, Martius, Aprilis, Maius, Junius, Julius, Augustus, September, October, November, December.

Januarius, Februarius, Martius, Aprilis, Maius, Junius, Julius, Augustus, September, October, November, December.

Januarius, Februarius, Martius, Aprilis, Maius, Junius, Julius, Augustus, September, October, November, December.

Januarius, Februarius, Martius, Aprilis, Maius, Junius, Julius, Augustus, September, October, November, December.

Empressum Wienner der Boannen Winterburg. Dec. 1818.

Oates szerint a naptár egy harmadik példányát őrzik a cambridge-i egyetem könyvtárában. Bal szélét, csakúgy mint az ausztriaiét, levágták. Az egyetemi könyvtárnak egyébként Sir Stephen Gaselee ajándékozta 1934-ben.

Klinda Mária a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár 1966–67. évkönyvében a könyvtár birtokában levő ősnymtatványokat ismertető cikkében a következőket írja:

„A Deutsche Staatsbibliothek-től kapott információk szerint ma is csak két példányát tartják nyilván: a klosterneuburgi mellett egy teljes példányt Cambridge-ben.”

Ebben az időben ugyanis a könyvtári példány nem volt található a helyén. Időközben azonban megkerült, és az általunk ismert szakirodalom alapján megállapíthatjuk, hogy a budapestivel együtt mindössze három darab található a világon.

A Szabó Ervin Könyvtár érvágó naptárát 1931-ben vásárolták meg hatszáz pengőért Ranschburg Gusztáv antikváriumából.⁵ Ranschburgnak 126. számú, ugyanebben az évben kiadott könyvjegyzéke a 220-as tétel alatt írja le és méltatja röviden Muncz művét, árát hétszázötven aranypengőben jelölve meg. A katalógus címlapján pedig magának a kalendáriumnak kisebbített másolatát közli, amelyről az összehasonlítás után kiderült, hogy nem azonos a FSZEK által megvett példánnyal.

Magyary-Kossa Gyulának már idézett munkájában olvashatjuk a számunkra igen érdekes mondatot: „Nemrégiben Ranschburg budapesti antiquárius két (nem egészen ép) példányát kínálta megvételre; ezek egyike a székesfővárosi könyvtár birtokába került.” Egyúttal közöl (az ő nyomán pedig Hints Elek)⁶ egy, a naptár alsó részéről készült fényképmásolatot, amely az antikvár katalógus borítóján látható példány részletének bizonyult.

Mi lett ennek a példánynak a további sorsa? A könyvészeti leírások és az időbeni egybeesések azt a gyanút ébresztették, hogy ezt a példányt vásárolta meg Sir Stephen Gaselee, és adományozta a cambridge-i egyetemi könyvtárnak. Az onnan kért és kapott fotómásolat minden kétséget kizáróan bebizonyította ezt a feltevést: a Ranschburg által megvételre kínált másik példány Angliába került.

A FSZEK Budapest Gyűjteményének állományához tartozó naptár a balszélén kartonra van ragasztva. Ezt a szélét levágták, és így a kezdő G iniciálé is csonka. A nyomtatvány közepén a kettéhajtás következtében törés keletkezett, amelyet később restauráltak. Az érvágó táblázat baloldali hasábjában egysoros szövegrész (az április hava) hiányzik. A szeptemberi részből pedig két, vörössel nyomtatott csillagképmegnevezést kivakartak. Egyéb lényeges csonkulás nincs a naptár teljes szövegében, így az jól olvasható.

A nyomtatvány vörös betűs kezdete a fentebb már leírt címet tartalmazza. Néhány üres sor után nagy, vörös iniciáléval kezdődik a bevezető rész. Ebből, többek között megtudhatjuk, hogy az 1495. év Marsnak az esztendeje lesz. Mars pedig rablásokra, háborúskodásokra, hadieszközök készítésére fogja indítani az embereket. A bevezető rész tíz sorában az adott év időszámítási tényezőit is felsorolja: aranyszám, vasárnapi betű, az indikció száma stb.⁷

Ezután egy hasámban folytatódik a naptár: *Coniunctiones et oppositiones luminarum cum dispositione aeris secundum eorundem verum motum super meridiano Budensi temporibus equinoctis verissime calculate.*⁸ Alatta két hasámban tizenhárom, illetve tizennégy sorban az égitestek együtt-, illetve szembeállításának időpontjait tartalmazó táblázatokat

⁵ KLINDA Mária: i. m.

⁶ HINTS Elek: *Az orvostudomány fejlődése az emberiség művelődésében.* 2. köt. Középkori orvostudomány. Bp., 1939. 288. l.

⁷ A középkori keresztény időszámítás elemeit lásd SZENTPÉTERY Imre: *Oklevéltári naptár.* Bp., 1912. 7. l. ssk. Az 1495. év naptárának táblázata: 114–115. l.

⁸ A naptár rövidített szövegének kiegészítését, ill. feloldását részben a cikk szerzője, részben dr. Vida Tivadar orvostörténész végezte.

találjuk, majd a légköri változások leírását — tehát lényegében időjóslatokat — olvashatunk.

A baloldali, konjunkciókat felsoroló hasáb havonkénti időpont-megjelölésnél feltűnő, hogy a hónapok februárral kezdődnek, és januárral fejeződnek be. Az időpont-megjelölések azonosításából kiderül, hogy a hónapok elcsúsztak, így az eredetileg februárhoz írt napmegjelölés januárban, a márciusi pedig februárban van, és így tovább. Ez a tény sajtóhibát feltételez.

Ezután következik a tulajdonképpeni érvágó rész: *Tempora et dies pro flebotomia secundum verum cursum lune sub signis zodiaci. fortunatosque aliorum planetarum ad ipsam aspectum in ordine ad etates et complexiones hominum. membrorumque qualitatem ydonei non ex necessitate. sed oportunitate.* Ezt a vörössel nyomtatott címet követi a havonkénti érvágások táblázata két hasábben. Megjelöli az érvágásra alkalmas napot, esetleges napszakot. Feltünteti az érvágásra szoruló személy korát, vérmérsékletét, és megnevezi az érvágásra alkalmas testrészt, valamint azt az állatövi csillagképet, amelynek e testrész a hatása alatt áll.

Az érvágó rész alatt a baloldali hasáb tizenkét sorában a purgálásra kijelölt napokat és a megfelelő gyógyszerek alkalmazását olvashatjuk: *Dies pro farmacia electi secundum medicinas dandas.* Mellette a *Dies bonorum aspectum secundum alios fortunati*, vagyis a jó előjelli napok táblázata. Alatta pedig, ugyancsak a jobb oldalon a fentiek ellentéte a *Dies malorum aspectum secundum alios infortunati* olvasható.

Ez utóbbtól balra találjuk a *Dies electi ad introitum balnei ventosis aut sine ventosis pro variis corporum iuvamentis* című fejezetet, amely a fürdőbe járás napjait és az ott alkalmazható gyógymódokat tünteti fel. A vetés és az ültetés napjainak ötsoros táblázatát adja a *Dies seminandi et plantandi* című rész, amely mellett a kis nyílt koronával tetőzött magyar címer fametszete található: fehér mezőben négy vörös pólya.

Ezt követi a kilenc sorban olvasható zárószöveg, amely különféle jóslatokat tartalmaz napfogyatkozásokról, illetve azok 1495. évi hatásairól: éhínségről, nagy esőzésekről, vérontásokról stb. A zárórész alatt a vörössel nyomtatott és a szerzősége utaló *Hec Muncz* szavakat, ettől balra ugyancsak vörössel az *Impressum Wiene per Joannem Winterburg* szöveget találjuk.

Végezetül érdemes néhány sorban megemlékeznünk a naptár szerzőjéről, Munczról.⁹ Egy másik, időrendben utolsóként ismert munkájának címe származásáról is árulkodik: „Astrologica operatio anni 1502. Per magistrum Johannem Muncz Wurtembergensem super Viennensem meridianum calculata.”¹⁰ A róla szóló szűkszavú adataink szerint Johannes Muncz vagy Muntz a Württemberg fejedelemség Blaubeyern nevű helységében született. Születési éve ismeretlen. Bécsben a Szent István templom kanonokjaként működött. 1497-ben a bécsi egyetem filozófiai fakultásának dékánja volt. Korának egyik leg-híresebb matematikusaként tartották számon. 1494 óta adott ki kalendáriumokat. Az évenként összeállított „prognostica a stellis sumta” Bécsben nagyon ismertté tették nevét. Langer-Dolchnál az ismertetett naptáron és a fentebb említett *Astrologica operatio*...-n kívül a neve alatt, Winterburg nyomdatermékeinek felsorolásában még három (köztük egy töredékes) munkáját találhatjuk. Muncz halálzási éve 1503.

A ritkabecsu ősnymotatvány tartalmi feltárása, értékelése még hátra van. Ez a feladat elsősorban az orvostörténészekre vár.

SIPOS GYÖRGY

⁹ DENIS, Michael: *Wiens Buchdruckergeschichte*... Wien, 1782. 296. l. — MAYER, Anton: *Wiens Buchdruckergeschichte 1482—1882. I. köt. 1482—1682*, Wien, 21. l. POGGENDORF: *Bibliographisch-literarisches Handwörterbuch*... Lpzg., 1863. 2. köt. 239. l. — ROTERMUND: *Fortsetzung*... Hildesheim, 1961. 5. köt. 197. l.

¹⁰ Leírása: DENIS: i. m. 301. l. — LANGER-DOLCH: i. m. 48. l. No 31.

Egy XVI. századi nagyszombati kötőcsoport. (Oláh Miklós könyvtárának eddig ismeretlen kötetéről.) A budapesti Egyetemi Könyvtár a *Schedel Kronika* két példányát őrzi. Az első példányban (jegyzék 1. sz.) eddig publikálatlan bejegyzést fedtünk fel, melyet Oláh Miklós esztergomi érsek¹ 1557-ben írt a kötetbe. A kötésutatás szempontjából azért terelődött figyelmünk e példányra, mert kötéstáblájának díszei teljes egyezést mutatnak az esztergomi Főszékesegyházi könyvtár Gratianus Decretumát tartalmazó ősnymtatványának, továbbá az esztergomi Prímási Világi Levéltár 1553 előtti Protocolumának, valamint a nagyszombati Levéltár kamarai számadásainak 1556, 1560, 1565 és 1567-es köteteinek (Jegyzék 2—3 sz.) kötésén szereplő mintákkal.

A budapesti Egyetemi Könyvtár kérdéses kötetének meghatározásához meg kell vizsgálni a korszak eddig ismert nagyszombati kötéseit, annak érdekében, hogy az újonnan felfedezett kötet kötőcsoportjára vonatkozó ismereteinket tovább finomíthassuk.

A nagyszombati levéltárban kötőcsoportunknak egyetlen előzményeként említjük az 1533-as *Register Orphanorum* kötetet, amely bizonyos fokokig még az 1530 előtti kötés stílusához kapcsolódik.² 1680 előtt a most vizsgált együttes az első összefüggő kötőcsoport, jóllehet időközben más díszítésű kötések is készültek a város számára.

Nagyszombatban ugyanis 1556 és 1567 között az eredeti kötésben fennmaradt jegyzőkönyvek kötései nem mutatnak egységes díszítést. Ez egyrészt arra mutathat, hogy több könyvkötő működött a városban, másrészt arra, hogy esetleg egyes köteteket más városokban vásároltak.

Az 1557-es jegyzőkönyv kötése *MP.* és *GE.* jelzésű szalagokkal díszített, ezek egyezést mutatnak *pozsonyi*, *soproni* és *kőszegi* levéltári kötésekkel, valamint néhány nyomtatvány kötéstáblájával.³

Az 1561-es jegyzőkönyvet díszítő, 1542-es évszámmal ellátott szalagdísz ma még egyedülálló, azonban az 1563-as kötet kötésének *B. M.* és *H. R. 1560.* jelzésű szalagdíszei ismét *soproni* és *kőszegi* levélváltási kötésekben fordulnak elő, más díszítmények társaságában.⁴

1566-os jegyzőkönyv kötése egyik szalagjában *NP.* jelzés látható⁵, figyelemre méltó azonban a másik szalag, amely lutheránus protestáns színezetet áruel Erasmus, Melancthon, Luther és Husz János feliratos arképeinek alkalmazásával.⁶

Az 1570-es években még *HE* és magyar címer mellett elhelyezett *MP* jelzésű kötetek fordultak elő, hogy végül 1581-től egy egységes *C. H.* jelzésű csoportnak adjanak helyet.

A XVI. század nagyszombati kötésekére ugyanúgy, mint a közép-kelet-európai kötésekre általában jellemző volt, hogy díszítésük vaknyomásos, és még a század végén is

¹ (1493—1567.) Esztergomi érsek lett 1553-ban.

² Sz. KOROKNAY Éva: *Magyar reneszánsz könyvkötőműhelyek*. Bp. 1973. 151 és 178. sz. (Művészettörténeti füzetek 6.) Esztergom, Főszékesegyházi könyvtár, Inc. I. 114 XV. és Inc. II. 34. XVI. jelzetű kötésekkel mutat egyezéseket.

³ *MP.* *GE.* szignatúrák egyike vagy másika szerepel az alábbi köteteken: Pozsonyi Levéltár, K 116. — Soproni Levéltár, Árvaletétek kezelési könyve, 1578—1638. — Vas megyei Levéltár, Kőszeg Város Levéltára, Bürgerbuch 1612—1615. Lásd Sz. KOROKNAY Éva: *Nyugat-magyarországi könyvművészet*. Szombathely 1971. (Kiállítási katalógus).

⁴ *BM.* *HR.* szignatúrák egyike vagy másika szerepel az alábbi köteteken: Soproni levéltár, Stadtbuch 1583—1586. — vas megyei levéltár, Kőszeg város levéltára Berek-Buch der Statt Gyns 1573.

⁵ *NP.* Zsuzsanna alakja mellett szerepel még Selmecebánya levéltárában az 1613, 1633—1636 és 1645-ös köteteken más szalagokkal együtt.

⁶ Mindez arra mutat, hogy a terület vallásilag korántsem egységes. Oláh Miklós sokat fáradozott a protestantizmus visszaszorításán, azonban mint írásaiból is kitűnik „fájdalommal kellett látnia, hogy a reformáció terjed” minden igyekezet ellenére. Protestáns tartalmú városi kötésünk készítésével közel egyidőben, 1567. okt. végén a korábbiak után még egy rendeletet eszközölt ki a királynál „a soproni kálvinisták és kereszttség ismétlők ellen”. Kollányi Ferenc, Esztergomi kanonok, Esztergom 1900. 133 és 134. l.

mértékkel használtak aranyozást. Jellemző továbbá a görgetőkkel vagy lemezekkel nyomott figurális és ornamentális szalagdísz, illetve négyszöget, oválist vagy háromszöget közelítő felületet kitöltő figurális vagy ornamentális minta. Ezek mellé olykor bélyegzőkkel nyomott díszek csatlakoztak. A figurális díszítmények, jelenetek, vagy jelenetsorok tematikus jellegűek, mondanivalójukat többnyire a szalagokban vagy a lemezekben szereplő feliratokkal is alátámasztották. Ezek az ábrázolások jobbára metszetes előképekre tekinthetnek vissza, így tematikában és megfogalmazásban egyaránt általában egymáshoz igen hasonlóak.

Főleg a század első harmadára jellemzőek a vadászjelenetes ábrázolások, később úgy a szalagdíszek, mint a lemezzel nyomott figurális minták témájukat tekintve vallásos vagy mitológiai tartalmúak. Ezek mellett gyakoriak voltak a reneszánsz indák közé foglalt címerek és portrék, ez utóbbiak több esetben reformátorokat ábrázoltak. Ilyenek, mint láttuk, Nagyszombatban használt, esetleg ott készült kötéseken is előfordulnak. Általában kevesebb szerepet kaptak az ornamentális minták, ezek naturális jellegű indák, arabeszkok, szalagfonadékok, — vagy bélyegzőkkel nyomott lilomok és egyéb stilizált virág- és levéldíszek.

A görgetős, lemezpréseléses kötések sajátossága, hogy a minták között sokszor szignatúrákkal, betűjelzésekkel találkozunk. Vitatott, és minden esetben külön eldöntendő kérdés, hogy a szignatúra a könyvkötő vagy a szerszámkészítő személyére vonatkozik-e, mindkét lehetőségre akad példa.

A német területeken használt görgetők és lemezek mintáit már 1928—1929-ben közzétette Haebler,⁷ mi azonban a kötéskutatás területén erre a korra vonatkozóan is csak most tesszük meg az első lépéseket, jöhetnek elődeink a magyarországi kötéskutatás fontosságára már a múlt században felhívták figyelmünket.

Kiindulási pontunkhoz visszatérve megállapíthatjuk, hogy csoportunk darabjai beillenek abba az általános képbe, amit a 16. századi nagyszombati kötésekről jelenleg kialakíthattunk. A rendkívül szépen kidolgozott díszítésszerszámok lenyomatai igen mértéktartóan jelennek meg a kötéstáblákon. A gondosan készített köteteket mindössze három görgetős szalaggal díszítette a könyvkötő. A szépen formált makkos és rozettás indás szalag mellett reneszánsz indák közé helyezett elegáns portré sor jelentkezik. Végül a sokat ismételt Bűnbeesés — Rézkigyó, majd keresztrefeszítés és megdicsőülés jeleneteinek figurális megfogalmazásai ugyancsak művészethez értő kezekre vallanak. A nagyszombati levéltári kötések között kétségtelenül ezek a díszek képviselik a legmagasabb művészi színvonalat.

Kötéseink készítése ideje a nagyszombati levéltári kötések alapján mintegy 1556 és 1567 közé tehető. A levéltári kötések legtöbb esetben a tartalommal egykorúak voltak, de erre az időpontra utal Oláh Miklós 1557-es bejegyzése is. Az esztergomi Primási Levéltár kötetének tartalma jöllehet korábbi, de igen valószínű, hogy a belső táblán fent látható „1566 febr. 8. Tyrnaviae” bejegyzés a kötetetés időpontjára vonatkozik. Az esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár ősnymtatványának bejegyzéséről csak az állapítható meg, hogy XVI. századi, a bejegyzés azonban további érdekességet rejt.

A kötet egykori tulajdonosa, „Suskowich István”, rokona lehetett a kroáciai származású Suskovics Péternek, aki 1561-ben lett esztergomi kanonok, ezt megelőzően Oláh Miklós káplánja volt.⁸ Tudjuk róla, hogy 1567-ben egy misekönyvet vásárolt. 1583-ban halt meg Nagyszombatban.⁹

⁷ HAEBLER, Karl: *Rollen und Plattenstempel des 16. Jahrhunderts I. II.* Leipzig 1928—1929.

⁸ Erre az összefüggésre dr. Kovách Zoltán (Esztergom) hívta fel figyelmemet. Mind ezért, mind kutatásaimban nyújtott szíves segítségéért köszönetet mondok.

⁹ Kollányi i. m. 171. l.

Az egykorú levéltári kötések a lokalizáláshoz igen fontos támpontot nyújtanak, bár ezt a kérdést ugyanúgy mint az egyes nyomdákhoz láthatóan kapcsolódó kötések esetében, minden alkalommal külön vizsgálat alá kell venni. A készítési hely csak több tényező egybehangzó tanúsága után állapítható meg biztonsággal.

Jelen esetben a nagyszombati levéltár, valamint az akkor Nagyszombatban székelő esztergomi Primási levéltár kötetei a nagyszombati eredet felől nem hagynak kétséget. A két nyomtatvány bejegyzései tovább szűkítik a kört, és ez esetben a protestantizmus ellen harcoló Oláh Miklós esztergomi érsek közvetlen környezetében működő könyvkötő-műhelyre kell gondolnunk.

Oláh Miklós esztergomi érsek jeles könyvgyűjtő hírében állott, mégis kevés olyan kötetet tudunk ma felsorakoztatni, amelyek bizonyosan könyvtárából származnak. 13 kötetet őriz a kismartoni ferences rendház, legutóbb 1968-ban Soltészné¹⁰ további két kötetet tudott azonosítani.¹¹ Ezt a sort most az egyetemi könyvtár 1567-es bejegyzésű kötetével bővíthetjük, amellet, hogy egy, a XVI. században Nagyszombatban működő könyvkötő-műhely létét sikerült rekonstruálnunk.

Jegyzék

A nagyszombati kötécsoport kötetei

(cca 1556—1567)

1. *Budapest, Egyetemi Könyvtár*: Inc. 648. (Sajó—Soltész 3040) (Schedel, Hartmann): *Liber chronicarum*. Augsburg. Johann Schonspreger in vigila purificationis Mariae (1. Febr.) 1497. Oláh Miklós 1557-es bejegyzéseivel.
2. *Esztergom Főszékesegyházi Könyvtár*. Inc. I. 6. XV. (Sajó—Soltész 1447. — Hain 7896) Gratianus: *Decretum*. Cum apparatu Johannis Teutonicus et additionibus Bartholomaei Brixienensis. Basel, Michael Wnssler, Non. Sept. (5. Sept.) 1482. Suskowich István XVI. sz.-i bejegyzésével.
3. *Esztergom, Primási világi Levéltár: Protocollum E. Liber Sancti Alberti*. Urbáriumok, tizedjegyzékek, vámkivetések 1553 előtt. Bejegyzése: „1566 febr. 8. Tyrnaviae”
4. *Nagyszombat, Levéltár, (Trnava Metsky archiv)*: *Rationes Camerae* 1556, 1560, 1565, 1567.

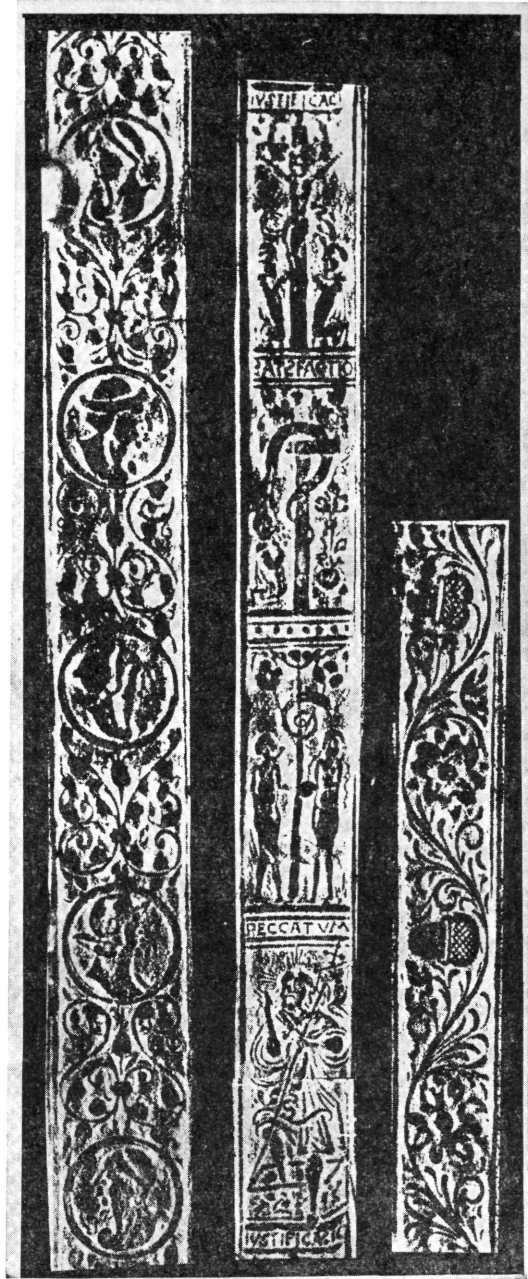
A nagyszombati kötécsoport szalagdíszei

(cca 1556—1567)

- I. Reneszánsz indák között négy medaillonba foglalt éremszerű portré váltakozó sora. Sz: 2,3 cm.
- II. Egészalakos jelenetsor, négy mezőben, egysoros feliratokkal: 1. PECCATVM a.) b.) 2. SATISFACTIO 3. IVSTIFICATIO Sz: 2. cm.
 1. a. A középpütt elhelyezett fától balra Ádám, jobbra Éva almát tartó alakjával, a fa tetejéről Éva felé sziszegő kígyóval.
 1. b. A Rézkígyó jelenete. „Csinálj egy tüzes kígyót és erősítsd a póznára” (Számok könyve 21. 4—9.)

¹⁰ SOLTÉSZ Zoltánné: XVI. századi könyvgyűjtők kötetei a gyöngyösi műemlékkönyvtár *antiqua gyűjteményében*.

¹¹ Gyöngyös, Ant. 543 (1546-ból) — Országos Széchényi Könyvtár Ant. 6685. (1559-ből).

2. Középpütt elhelyezett Krisztus a kereszten, kétoldalt a térdelő Mária és János alakjával.

3. A sírból, — antik szarkofág — kilépő diadalmas Krisztus, keresztet tartó alakja, vagyis az „elégtétel” jelenete.

A képen látható sorrend: 3, 1, a—b, 2.

III. Lágý hajlású hullámvonalú inda makkokkal és rozettákkal. Sz: 1,8 cm.

SZ. KOROKNAY ÉVA

Ferenczffy Lőrinc nyomdai reklámlevele 1628-ból. Ferenczffy Lőrinc nyomdász tevékenységének megrajzolásához egyre több adat gyűlt össze, főleg az utóbbi évtizedekben. Levéltáraink őriznek eddig ismeretlen adatokat a nyomdászat iránt szenvedélyesen érdeklődő királyi secretarius majd consiliarius tevékenységéről, ezekből a Sopron városához írt 1628-as reklámlevelet mutatjuk be.

Már Miller Jacob Ferdinánd kiadta azt a Pázmányhoz írt Lósy Imre-levelet, melyben a püspök lebecsülő véleménye olvasható Ferenczffy nyomdavasárlásáról; nem tudja, mit fog vele kezdeni, „mert számtalan sok dib-dáb vagy on a' Typographiához.”¹ Az új tulajdonos azonban telve volt tervekkel, munkához látott, megírta nyomdatörténetünk egyik első ismert nyomdai reklámlevelét. Ajánló levéllel fordult Sopronhoz, és ez érthető is, hiszen 1628-ban újra az író—humanista Lackner Kristóf volt Sopron polgármestere. Az a Lackner, akit Ferenczffyvel annak nyomdai felkészültsége is összekötött már az 1620-as években, hiszen leveleskönyve tanúsága szerint Ferenczffy irányította 1625-ben a bécsi Gelbhaar nyomdában Lackner *Salicetum Sempronienae* verseskönyvének megjelenését.² Lackner eddigi nyomdai gondokkal küszködött, a húszas években írt munkái ezért jelentek meg Bécsben, ill. Tübingában. A Sopronkeresztúrról Csepregbe átköltözött Farkas Imrével nem dolgoztatott, mert annak elhasznált betűkészletét még az 1621-es csepregi városégés is megrongálta.³ Ferenczffy reklámlevelét humanista formulával kezdi. Az élet értelmét a jó emlékezet és a barátság fenntartásában látja, azonban ennél is fontosabb a haza díszítése. Horatiusi képpel, az 1620-as évek végének békéjét a fegyversörgetés utáni csenddel, a kikötőben horgonyra erősített hajó képével jeleníti meg.

Ezután tér a lényegre, bejelenti a soproni tanács prudens és circumspectus urainak, hogy könyvek kiadására vállalkozik, és büszkén közli, hogy minap Prágából teljes nyomdát vásárolt, melyet az utolsó tulajdonostól hamarosan elszállíthat. Művek közzétételére a patronusok díszét, ezt a nemes várost is meg akarja nyerni, az ügyet persze a tanács szabad tetszésére, nemeslelkűségére hagyja. Ezek a Ferenczffy-levél főbb gondolatai.

Az 1628-ban már betegeskedő Lackner új művet nem írt, tehát nem foglalkoztatta a pozsonyi nyomdát. A város tanácsa a jó kapcsolatokat ápolva bizonyára ajándékkal vizsgálatára esetleg fényt deríthet arra, hogy mégis nem foglalkoztatta-e Ferenczffy a várost? A jó kapcsolat később is fennállt. 1632-ben magyar nyelvű levélben kérte a főexpeditor a

¹ Lósy Imre levele Miller Jacob Ferdinánd Pázmány-levelezés kiadásában olvasható, 1822. I. 219. l.

² Ferenczffy Lőrinc és Lackner Kristóf kapcsolatáról készül, *Lackner Kristóf leveleskönyve* c. dolgozatomban szövegek részletesebben.

³ Farkas Imre nyomdájáról ld. dolgozatomban a *Magyar Könyvszemle* 1973. 3—4. számában *Farkas Imre sopronkeresztúri és csepregi nyomdája (1608—1643)* címen. A Farkas-nyomda sorsáról helytörténeti adatok, kéziratok források alapján ír Katona Imre a *Vasi Szemle* 1973. 1. számában. Lackner Kristóf tübingai nyomtatványairól, ill. a Bécsben Gelbhaarnál megjelent versesnyomtatványáról ld. Kovács József László: *Lackner Kristóf és kora*. Sopron, 1972.

kancellária egy levelének Szombathelyre továbbítását Lackner utódától, Artner Farkas polgármestertől, két év múlva pedig Artner Erhardot kérte meg a kancellária szükségletére beszerzett újbor megvizsgálására.⁴ Ferenczffy és Sopron kapcsolatának azonban az alábbi közlendő levél a fontos dokumentuma. Nem lenne meglepő, ha a nyomdát propagáló levél változata más hajdani szabad királyi város levéltárából is előkerülne.⁵

Generosj ac Prudentes et Circumspectj Dominj et fautores observandissimi.

Salute et serujitiorum meorum Promptissima commendatione praemissas. Scite dictum trjtum illud, Ortus nostri Partem, partim Patrja, partim Amitj nostra uendjeant, huius ego bene memor quod amitorum fuit, eius exertitium et Praxis quotidie offerebatur, quod patriae debebatur, uetus voluntas huc usque exerejtium et Praxin extendit, Res in eo est; Labor multarum gentjum ac rationum in concelebrandis et ornandis Patria et ratione Propria, me quoque Permouit ut simile de inclyto hocce Regno et Regni Indigenis Pertentarem, et ljcet ob multas ujcissitudjnes temporum et armorum strepjtus jactata fuerit cymba horum merejum, jam tamen numire ProPjtio uideretvr aura initiiori fierj et quod dicitur, in Porta nauigarj, et Pone littys anchoras figj. Pro edjtione operis moljtj, cuius frontispjejum et summa est huiusmodj titulo seu inscriptione comprehensa, comparauj nuper Pragae typographiam plenam, ut eo commodjvs vltima manus operj, (exusionem puto) apportetur jam tandem; Multis humeris et lacertis, hac quidem uice, imPar onus plerae exolutionis: Multj et svmmates Regnj et Maecenates beneuolique huc symbola sua contulervnt, Idem et Respublcae praestiterunt, Ego cupjens hoc instjtuto patronorum (az 1.^r vége) decvs huic quoque Inclytae Reipublicae evadere, Intermittendum rem petauj, quid oportunitatem et commodjtatem hanc inclyto Senatuj proponerem et offerrem. Factuae sunt Dominationes Vestrae ut celebrjtas et famae inclyti huius Regnj, etiam adminiculo et fauenti Promotione magis uigent, quam ut tenuitas mea, uel mora ob defectum, uel certe aliqua insufficientia umbram negotio generare debeat. Caeterum causam ipsam relinquo Do(minationum) Vestrarum et libertatj et liberaljtatj. Quorum beneuolentiae me commendans, easdem in relinquo me offjciouse denouens optjmi ualere peradffio.

Dabam Viennae die 27 Mensis July. Anno Dominj 1628.

Earundem Dominationum Vestrarum

Servitor additissimus

Laurentius Ferenczffy

(Soproni Városi Levéltár, Lad. XXIV et Y, Fasc. XIII. Num. 877.)

KOVÁCS JÓZSEF LÁSZLÓ

Ismeretlen Weszprémi-kézirat az esztergomi Főszékesegyházi Könyvtárban. Bél Mátyás orvosi kapcsolatait kutatva Haan Lajosnak 1879-ben mondott akadémiai székfoglalója alapján¹ az esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár Batthyány-gyűjteményében levő Bél Mátyás-kézirathagyatékot néztem át iratonkint.² Ha netán meglep valakit, hogy a katolikus egyházfő könyvtárába odakerülhetett az evangélikus szuperintendens és teológiai tanár kéziratosa hagyatéka, nem szabad figyelmen kívül hagynia két tényezőt. Az egyik az, hogy Batthyány felismerte: korában a racionalista hitetlenség sokkal inkább veszélyezteti a katolikus hitet, mint a háromfelé osztott protestantizmus.³ A másik, amit a

⁴ A csak idézett Artner Farkashoz, ill. Artner Erhardhoz címzett levél a Soproni Állami Levéltárban található, Lad. XXIV et Y, Fasc. XIII. Num. 900, illetve Lad. XIX. et T, Fasc. III. Num. 158 számon.

⁵ Ferenczffy Lőrincz szövegében közzétett nyomdai reklámlevelét Tirnitz Józseffel, a Soproni Állami Levéltár igazgatóhelyettesével olvastam össze.

¹ HAAN Lajos: *Bél Mátyás*. Budapest, 1879. 18. 65.

² Coll. Batthy. Cat. X. Hist. Tit. VII.

³ MESZLÉNYI Antal: *A magyar hercegségek arcképsorozata (1707–1945)*. Bp. 1970. 126.

korabeli *Mindenes Gyűjtemény* is megírt róla 1789-ben, hogy ti. buzgón és költséget nem kímélve igyekszik minden Magyarországra vonatkozó írásművet megszerezni.⁴

Az említett Bél-iratkötegekben egyszerre csak ismerős kézirat került a szemem elé — már majdnem a vége felé a kötegeknek. *Supplementa ad Biographiam Medicorum Hungariae et Transilvaniae suis quaeque Locis inserenda vel corrigenda aut inde delenda*: — magyarul: Kiegészítések a Magyar- és Erdélyország Orvosai Életrajzához, melyeket a maguk Helyein kell beiktatni vagy kijavítani vagy onnan törölni. Következik hat, kézzel teleírt oldal a sajtó alá készített változtatásokkal kezdve a 2. cikkelytől a 10.-ig. Hetedik oldalként a mű 1. kötetének („Centuria prima”) a címlapja következik ugyancsak kézzel írva. Rajta felül ez a megjegyzés: „Operis hujus Titulum hunc esse vellem.” — azaz: Ezt szeretném e mű címodalálul. Az oldal alján pedig ez a „Nota bene”: „Nollem in prima pagina Nomen meum adponere, nam id praeterea in Articulo ultimo in adjecta Nota, et asterisco signata, indicabitur.” Magyar fordításban: Nem akarnám az első oldalra odatenni a nevemet, hiszen azt különben is feltünteteti az utolsó cikkelyben odavetett, csillagos megjegyzés. S valóban, az I. kötet címlapjáról hiányzik a szerzőnek, Weszprémi Istvánnak a neve.⁵ A „nollem” ill. a „vellem” idealakok egyesszám I. személye azt sugallja, hogy maga a szerző, Weszprémi István írta le ezeket a sorokat.

Nem cáfolja ezt a feltevést az iratköteg és a borítólappal közbe csúsztatott betétlap, amelyen más kéz írásával a következő feljegyzés olvasható: „Histor: VII. a. 19. Supplementum ad Geographiam Medicorum Hungariae et Transylvaniae Suis quaeque Locis inserenda vel delenda, aut corrigenda, quo autore, unde comparatum non liquet.” Nyilván a primás valamelyik udvari papja jegyezte be, tévesen Geographiának olvasva a Biographiát, hogy nem tudni, ki a szerzője e kiegészítéseknek, sem azt, hogy honnan vásárolták. Némethy Lajos (1840—1917) egyháztörténész, aki később átlapozta a Bél-hagyaték iratait, ceruzával áthúzta a „Geo” szórészt, a „Bio” szócskát írva föléje. Ugyancsak ceruzával beírta a „Transylvaniae” szó után a 2 sor közé a szerző nevét: „Steph. Veszprémi”.⁶

Hozzáláttam ezután a kéziratban javasolt változások egybevetéséhez az 1784-ben megjelent könyv szövegével.

A 2., Aemilius Julius-t tárgyaló cikkelyben a nyomtatott szöveg tárgyesetbe teszi a budai Sodalitas Litteraria Danubiana tagjainak a nevét. Közülük a krakkói „Vinifer Erasmus” a kéziratban „Pinifer Erasmus”-ként szerepel. Ami a testület elnökét, a veszprémi püspököt illeti, Wallaszky Pál műve,⁷ amelyből Weszprémi István a névsort idézi, nem említi a nevét. A nyomtatott szövegben szerzőnk hozzászeli, hogy Szentiványi Márton *Dissertatio Paralipomenon*-ja sem említi.⁸ Valójában ifj. Vitéz János volt.

Egészen jelentéktelen stiláris eltérést vettem észre az Apáczai Jánosról szóló 4. cikkely 6. pontjában.

A Bejtke Istvánnal foglalkozó 8. cikkely kéziratosa változatában aláhúzott a pótlás egész szövege. Ezzel szemben a nyomtatott szövegben egyetlen szót szedtek kurzívval: Pazmanus, azaz Pázmány bíborosérsek nevét. (A kéziratban ez a név németesen így szerepel: „Pazmannus”, két n-nel.) A vele kapcsolatos megállapítás viszont élesebbnek tűnik a

⁴ MESZLÉNYI, i. m. 124.

⁵ Batthyány-gyűjt., Cat. X. Hist. Tit. VII. a. 19. Vö. WESZPRÉMI István: *Succincta Medicorum Hungariae et Transilvaniae Biographia*. Centuria Prima. Lipse, 1774. Címlap.

⁶ Ld. a 2. ill. 5. jegyz.-ben i. h. Némethy Lajos kézírásának azonosítását V. Kovács Sándornak köszönöm.

⁷ Ld. WESZPRÉMI i. m., a 2. és 3. lap apróbetűs jegyzete. Wallaszky Pál művének a címe: *Tentamen historiae litterariae sub Matthia Corvino rege*. E mű 74. lapjára utal.

⁸ Ld. a 7. j.-ben i. h.

Operis hujus titulum huc esse velle.

SUCCINCTA
 MEDICORVM
 HVNSARIAE
 ET
 TRANSILVANIAE
 BIBLIOPRAEPOSIT.

CENTVRIA PRIMA.

Excerpta

ex Aduersariis Auctoris.

Examine aliquis nostris ex officio vltro!

Dido apud Virgil. Aeneid. IV.

VS. Nellen in prima pagina Nomen auctoris adnotare, non id praeserea in An-
 nulo ultimo in Dignitate Notae, et officio signata, indicabitur.

nyomtatásban, mint a kéziratban. Itt így ír W. I.: „. . . et quare hoc ita factum sit, edocet acerbius R. E. Cardinalis, Pazmannus. . .”, azaz: . . . s hogy miért történt így, arról keserűen (vagy: epésen) tudósít a római egyház bíborosa, Pazmann. A nyomtatott szövegben ugyanez így hangzik: „. . . quare id factum ita sit, mordacibus, pro more suo, verbis, docet Cardinalis Pazmanus. . .”. Magyarul: „. . . hogy ez miért történt így, szokása szerint csípős (szóserint: harapós) szavakkal tudósít Pázmány bíboros. . .”⁹

Bejthe műveinek a felsorolásában lényegtelen eltérések vannak a kurzív szedést, a szórendet és a ragozást illetően.

Érdekes a 8. helyen szereplő mű címe: A kézirat így idézi: „Fives Könüv, füveenc és fáknac nevekről” stb. Hozzáteszi: „quae sequuntur, addenda sunt omnia” — ami még következik, nyilván a címlapon, mind hozzá kell tenni. A nyomtatott könyvben ez meg is történt, de már átírva a XVIII. századi magyar helyesírás szerint.¹⁰

A 16. cikkelyben (Csuzi Cseh János) minden változtatás átkerült a nyomtatott szövegbe. A 19. cikkelyben (Draco) egy szó az eltérés. Bonfini bírálójának Decsi Jánosnak a nevéhez került ez az előnév: „Barouius”.¹¹ (Baronyai)

A 20. cikkely (Dudith András) rövid betoldása változatlanul, a 21. cikkely (Erzsébet királyné) hosszabb lélekzetű csillagos jegyzete rövidebb alakban került a könyvbe.¹²

A 22. cikkely személye mellől elmaradt mind az eredetileg szerepelt Balassi, mind a változtatásként javasolt Balásfi előnév, úgyhogy a cikkely szereplőjeként megmaradt: „Ellebodius (Nicasius)”.¹³

A Galeottoval foglalkozó 29. cikkely javasolt csillagos jegyzete, ahol Wallaszky már említett művét idézve szerzőnk megígéri, hogy az általa említett Mátyás korabeli 3 orvoshoz a második Centúriában még kettőt fűz majd hozzá, a nyomtatásban több, mint 20 sorral bővült. Ebben előfordul a Caserta-i püspök, akiről a III. cent. I. és II. cikkelyében írt, továbbá Valor Fülöp és Váradi Mihály, akik az I. cent. 65. és 96. cikkelyében kaptak helyet. Ugyanitt szerepel egy elírás is, amit nyomtatásban majd az „errata”-jegyzék hoz helyre.¹⁴

Jelentéktelen stiláris változásokkal és rövidítésekkel ment át a sajtón mindaz a változás, amit Weszprémi a 31. cikkellyel (Hellenbach) és a 34.-kel (Hofsteter János Ádám) kapcsolatban javasolt. Utóbbinak a műveit felsorolva a mesterséges cinóberről írt traktátusánál a nyomtatott szövegből kimaradt a kérdés: „an editus?” — vajon ki lett-e adva. A csillagos jegyzetben szereplő versből lemaradt egy sor, ez azonban sajtóhiba, amit pótolni az errata-jegyzék.¹⁵

A Köleséről szóló 47. cikkelyben, művei felsorolásában, a 2.-nál írásban kimaradt az értekezés címe, de nyomtatásban megvan: *De Sacrificiis* — az áldozatokról. A 3. múnél viszont a vonatkozó bibliai hely van másként megadva az írott változtatásban, mint a nyomtatottban.¹⁶

A Madai Dávid Sámuel tárgyaló 54. cikkelyben az 5. mű címénél pontosabb a nyomtatott szöveg a kéziratossal javaslatnál, mert a *Vollständiges Thaler-Cabinet* c. numizmatikai katalógusnak mind a 4 kötetét felsorolja (a IV. k. 1774-ben jelent meg), sőt, hozzáteszi a gyűjtemény értékelését is: „Nem könnyű a magánemberek között” — kimaradt: találni

⁹ Ld. WESZPRÉMI i. m. 14.

¹⁰ Uo. 15.

¹¹ Uo. 32.

¹² Uo. 40.

¹³ Uo. 40.

¹⁴ Uo. 51—52.

¹⁵ Uo. 72.

¹⁶ Uo. 86. A kéziratban több hely is szerepel, a nyomtatásban csak a Gen. (1 Móz.) 22, 18.

olyan valakit — „aki a talléroknek olyan bőséges és választékos gyűjteményén örvendeznék, amit bizonyára senki a kutatók közül nem hagy megnézetlenül.¹⁷

Moller Ottó Károly életével kapcsolatban (59. cikkely) az írásban javasolt törlés bennmaradt a nyomtatott szövegben. Csekély stiláris változtatással arról szól, hogy az 1761. augusztus 4-i nagy beszercebányai tűzvész idején, amikor több mint 300 ház leégett, és 150-en lelték halálukat, Moller lakberendezésének és könyvtárának nagyobb része is a tűz martaléka lett. Nem sokat változtat ezen, hogy a hiba-jegyzék törlendőnek tünteti fel ezt a hosszú mondatot. . .¹⁸

A Pápai Páriz Ferencről és műveiről szóló 63. cikkelyben két jelentéktelen stiláris eltérést találtam. Ugyanott csekély változás van az 1. művével kapcsolatos román versben.¹⁹

A 72. articulus szövegébe maradéktalanul bekerült a himlőoltással kapcsolatos csillagos jegyzet, amelyben Weszprémi kiáll Raymann eperjesi orvos elsőbbsége mellett a britekkel szemben.²⁰ Hasonlóan változatlanul vette át a nyomda a Stock Jánossal, Zsigmond és Albert magyar királyok udvari orvosával kapcsolatos szöveg módosítást. (86. cikkely)

Tsókás Péter harmadikként felsorolt munkájának címe élesebben jezsuitaellenes fogalmazású a nyomtatott könyvben, mint Weszprémi István kéziratos korrekció-javaslatában. Ebben csak annyi az él, hogy a rend kolozsvári gimnáziumát így aposztrofálja: „in gymnasium Jesuipolitano” — Claudiopolitano helyett. A nyomtatott szövegben ugyan „Claudiopolitano” van, de utána következik ez az éles kitétel: „a nouis Societatis Judae monachis”, magyarul: Júdás Társaságának új szerzetesei által. Különben a mű teljes címe: „*Theorematum, de puro expresso Dei verbo, tam scriptis, quam viva voce tradito, et pari utriusque auctoritate, an. 1581, in Gymnasio Claudiopolitano in Transilvania, a novis Societatis Judae monachis propositorum examen et refutatio. Accedunt orthodoxae assertiones de auctoritate et necessitate ac fine sacrarum litterarum, certissimis Scripturarum testimoniis, et sacris antiquorum Patrum scriptis comprobatae*”. Magyarra fordítva: Az Isten tiszta és kijelentett, mind írásban, mind pedig élőszóval áthagyományozott igéjével, s e kettő azonos tekintélyével kapcsolatos, 1581-ben az erdélyi Kolozsvár gimnáziumában a Júdás Társasága új szerzetesei által előadott elméleteknek vizsgálata és cáfolata. A könyv egyébként 1584-ben jelent meg Genfben.²¹

Hasonló a helyzet a 4. munkával kapcsolatban, amely szintén egy jezsuitaellenes röpirata Tsókásnak. Weszprémi címjavaslata egyszerűen: *Pigmentum originis Jesuiticae*. A nyomtatott szövegben ez olvasható: „*Pigmentum originis sectae Iesuiticae, quo vita, doctrina, et mores Iesuitarum, in primo nouae huius Sectae magistro repraesentati, depinguntur*”, magyarul: A jezsuita szekta eredetének festménye, amelyben lefestik a jezsuiták életét, tanítását és erkölceit, ahogyan ezeket ez új szekta első mestere bemutat-

¹⁷ Uo. 102.

¹⁸ Uo. 116—117. ill. 209.

¹⁹ Ld. az errata-jegyzéket a 127—128. lapokhoz.

²⁰ Uo. 155.

²¹ Uo. 190. Meg kell jegyezni, hogy itt a modern kétnyelvű kiadás fordítása pontatlan. „Az Isten írásban vagy élőszóban ránk hagyott tiszta és világos szaváról vallott s 1581-ben *mindkettejük tekintélye alapján* a Júdás-társaság újféle szerzeteseitől . . .” (1. k. Bp. 1960. 381.) „*Mindkettejük tekintélye*” — személyekre érthető kifejezés. Itt azonban nincs szó a személyek tekintélyéről. Hanem a lutheri „*sola Scriptura*”, azaz egyedül a biblia mint hitforrás elvével szemben a tridenti (Trento-i) zsinaton meghatározott másik, katolikus elvről, mely szerint Isten írott és élőszóban áthagyományozott szavának, tanításának egyképpen megvan a hitforrás jellege. A zsinat *mindkettőt* „*pari pietatis affectu ac reverentia suscipit*”. (Ld Conc. Trid. Sessio IV. 1546. ápr. 8. In: DENZINGER—UMBERG: *Enchiridion Symbolorum*. Freiburg i. Br., 1942. 279.) A kolozsvári jezsuiták ugyanezt a jelzőt használták ugyanebben az értelemben.

ja. A 3.-ként feltüntetett munka 2 ív terjedelmű, ez a 4. 2 1/2 ívnyi, és ugyancsak Genfben jelent meg 1584-ben. Mindez a 92. cikkelyben.²²

A Weber Jánosról tárgyaló 98. cikkely csillagos jegyzetének szövege Rezik János eperjesi gimnáziumi igazgató sokáig kéziratban maradt munkájával kapcsolatban csak stílírasián tér el az írásos pótlásától.²³

Végül a 100. cikkely csillagos jegyzete — ahol magáról Weszprémiről van szó — ugyancsak csekély stílusbeli különbségekkel került a kéziratból a nyomtatott könyvbe.²⁴ Az ezt követő javítás, amely Weszprémi második feleségére s a tőle született gyermekekre vonatkozik, azonos írásban és nyomtatásban.²⁵

A kötet címlapja pedig csaknem azonos az írásban előterjesztettel, kivéve természetesen a lap tetején olvasható utasítást és a lap alján szereplő N(ota)B(ene) jegyzetet. Ez utóbbiban kifejezi azt a kívánságát, hogy a neve ne szerepeljen a címlapon, mivel az utolsó (100.) cikkely csillagos jegyzetéből úgyis kitűnik. A két kis eltérés az *Aeneis*ből vett mottóval kapcsolatos. A kéziratban „!”-jel van az idézet végén. Az irodalmi utalás pedig tartalmazza „Virgilius” (= Vergilius) neve előtt az „apud” viszonzószót. A nyomtatott címlapon ez hiányzik, a felkiáltójel helyett pedig pont van az idézet végén.

Említettem már néhány belső ismérvet, amely a kéziratnak eredetére nézve Weszprémi szerzősége mellett szól. Külső ismérvként kínálkozik az egybevetése olyan kézirattal, amely biztosan Weszprémi István tollából való. A debreceni Református Kollégium Nagykönyvtárában található a XVI. q csoportban q 292/6 jelzettel a *Mulier temulenta*-kézirat, amely biztosan Weszprémitől való. Ő maga is említi a *Succincta* I. kötetében, a 100. cikkelyben saját művei között.²⁶ Mind a címlap, mind a további 9 1/2 szöveglap kézírása világosan egyezni látszik az esztergomi kézirat általános és részleges jellegével.

További érdekes kérdés lehet, hogyan kerülhetett Weszprémi kézírata a Bél Mátyás-hagyatékba. Hiszen nem valószínű, hogy Batthyány primás külön szerezte volna meg ezt a néhány lapot, és utólag tette volna valaki a Bél-iratok közé.

Bél Mátyásról tudjuk, hogy nem egymaga dolgozott. Valóságos kutatócsoportja volt, amelyet fiaiból és tanítványaiból szervezett, és így gyűjtötte mindenféle a műveikhez szükséges adatokat.²⁷ Mivel Weszprémi Bél Mátyás halála évében mindössze 26 éves volt, és

²² Uo. (Weszprémi) 190.

²³ Uo. 198. Újban megjelent kétnyelvű kiadásban Pozsonyban; REZIK JÁN — MATTHAEIDES SAMUEL: *Gymnasiologia* (Euangelico-Hungarica . . .) — *Dejiny gymnázii na Slovensku*. Fordította és jegyzetekkel ellátta: Vladislav Ruzička. Bratislava, 1971. 614 l. E modern kiadásra V. Kovács Sándor hívta fel a figyelmemet, amit ezúton is köszönök.

²⁴ Uo. 202.

²⁵ Uo. 205.

²⁶ Az *Opera Inedita* között a 3. helyen megemlíti egyben azt is, hogy ez az értekezés — egyébként a teljes címe: „*Mulier temulenta Holbergiana methodo feliciter curata per St. W. (= Stephanum Weszprémi) Philiatrum, Londini apud Ioan. Tuach, at the Golden Ball in vico, dicto Strand. An. MDCCLV.*” — az 1756-ban megjelent orvosavató Észleleteiben is szerepel, ugyancsak a 3. helyen, a 26. lapon. — Az eredeti debreceni címléírás, amely „*Philianus*” család- és „*St. W.*” utónevű szerzőt ad meg, téves. — A cím magyar fordítása: A Holberg-féle módszerrel, Weszprémi István orvosjelölt (szó szerint: orvoslást kedvelő) által sikeresen meggyógyított részeges asszony. — Holbergől ld. a szerző előadását: „A 33 éves Weszprémi István javaslata a pestisoltás megkísérlésére”; in: *Orvostörténeti Közlemények*, 75—76. sz. (1975) 126. — A Holberg-féle módszer tk. a beteg felvilágosítása, esetleg káros önszuggesztiójának ügyes megszüntetése. — Érdekes, hogy Weszpréminek e munkája, melynek fordítását elkészíttem és benyújtottam közlésre az OtK szerkesztőségének, a címterv tanúsága szerint ugyanabban az évben s ugyanazon londoni nyomdásznál jelent volna meg, mint a *Tentamen de inoculanda peste*. Utóbbi fordításomban megjelent az OtK id. sz. kötetében, 171—191.

²⁷ Vö. *Magyar Életrajzi Lexikon*. I. k. Bp. 1967. 163.

semmi adatunk sincs arra, hogy már ekkor készen lett volna a *Succincta* kézírata, nem valószínűsíthető az a feltevés, hogy kettejük között e tárgyban személyes kapcsolat lett volna. Viszont a Bél-körhöz személyes kapcsolatok fűzték Weszprémit. Bél Mátyás fia, Bél Károly András (1717—1782), aki 1743-tól egyetemi tanár Lipcsében, és többek között magyar őstörténeti és középkori témákkal is foglalkozott,²⁸ először írt a *Succincta* I. kötetéhez, amely 1774-ben jelent meg éppen Lipcsében. E műhöz adatokat gyűjtve Weszprémi 1769-ben levelet ír Ráday Gedeonnak, aki annak idején Bél Mátyással is levelezésben állt,²⁹ két nappal később pedig Cornides Dánielnek. Ez „a felvidéki historikus, Bél Mátyás és Kármán József tanítványa. . . főként az erdélyi vonatkozású anyag feltárásában nyújthat segítséget”.³⁰ Nyilván itt kereshető a válasz a feltett kérdésre. Apja irodalmi hagyatékát minden bizonnyal Bél Károly András vette át, s a Lipcsében élő tudósak küldhette el Weszprémi a lipcsei nyomda sajtója alá készülő kéziratának változtatásait egyrészt véleményezés, másrészt továbbítás végett. Így az sem lehetetlen, hogy a kézirat és a nyomtatott szöveg közti eltérések Bél Károly András lektorálásának eredménye.

Bél Károly András 1782-ben Lipcsében önkézzel vetett véget életének, feltehető, hogy kéziratának magyar vonatkozású darabjai a Magyarországon maradt özvegy édesanyjához kerültek, s tőle vette meg aztán *Batthyány* primás. Feltételezésemet igyekeztem megerősíteni lipcsei, jénai és hallei tudománytörténészekhez intézett szó- és írásbeli megkeresés útján, de sajnos, közléseik szerint semmi nyoma sincs az ottani levéltárakban Bél Károly András iratainak, vagy annak, hová kerültek azok halála után.

VIDA TIVADAR

Egy százésetendő propagandakiadvány keletkezéséről. A XIX. századi osztrák politika apológiái közül egy vált igazán nevezetessé, s az is csupán zseniális leleplezője jóvoltából. Pedig a Széchenyi *Blick*-je (1859) által hírhedtté tett *Rückblick auf die jüngste Entwicklungs-Periode Ungarns* (1857) nem az első, és különösen nem az utolsó kísérlete volt a császári kormánynak, hogy a hazai közállapotokat a nemzeti és nemzetközi közvélemény előtt kedvező színekben tüntesse fel, s így bizalmat (és hitelt!) szerezzen a pillanatnyi politikai vezetés számára. Úgy tűnik, nem csupán Bach Sándor — Nyugat-Európában mélyen megvetett — abszolutisztikus rendszere igényelte a jóindulat megnyerését, hanem a kiegyezéssel létrehozott, liberálisnak hirdetett dualista szerkezet is rászorult életrehívóinak védelmére. 1870-ben, először angolul, Londonban jelent meg az a mindmáig kevés figyelemre méltatott, vaskos kötet, amely a beusti politika s az osztrák—magyar kiegyezés legnagyobb szabású védírata. Rokonsága a *Rückblick*-kel szembeötlő: névtelenségbe burkoló államférfiú öngigazolása mindkettő. Az osztrák kormányzat azonban mintha időközben jobban felismerte volna a külföldi közvélemény politikai jelentőségét: ezúttal egy idegen tollával íratja meg, s külföldön, egy éven belül három nyelven és nagy példányszámban adja közre és terjeszti apológiáját. Am csak a módszerek korszerűsödtek: a propagandairat rendeltetése és szelleme ugyanaz maradt. Pillantsunk száz év múltán a kötetbe és derítsük fel keletkezésének történetét.

²⁸ Uo. 162—163.

²⁹ Ld. a Ráday Könyvtár Levéltárának vonatkozó anyagát, amelybe 1973 őszén betekinhettem Bél Mátyás *De re vestiarum Hungarorum* (= A magyarok öltözködése) c. kéziratának azonosítása végett; valamint HAAN Lajos i. m. 66.

³⁰ Ld. a *Succincta* modern kiadásának I. kötetében az előszó megállapítását a XLIV. lapon. (Írója Schultheisz Emil.)

„A császári követség az itteni sajtónál évek óta nem tud többet elérni, minthogy néhány lap (Morning Herald, John Bull stb.) „Jelentések Bécsből” címmel rovatot nyitott. Nem járt eredménnyel az a kísérlet, hogy a sajtóra nagyobb mérvű befolyást gyakoroljunk, és minthogy többrendbeli tapasztalat nyomán az a meggyőződésünk alakult ki, hogy az angol újságírás tényszerű függetlensége folytán csak igen nagy pénzüsszegek bevetése révén számíthatnánk sikerre, és a kisszerű befolyásolási törekvések teljes mértékben kudarcot vallottak, a kevés szálát elvágtuk és a sajtóval mindennemű kapcsolatunkat megszakítottuk.”¹

Kálnoky Gusztáv grófnak, a londoni osztrák követség titkáranak, a későbbi osztrák—magyar külügyminiszternek 1866 decemberében kelt jelentése világos képet ad a követség és az angol sajtó viszonyáról az 1860-as évek első felében.² A jelentés egyben korszakhatárt is jelöl: a hivatalba lépő Friedrich Ferdinand von Beust kancellár 1866—67 fordulóján éppen azért kívánta felmérni a nyugat-európai sajtó osztrák befolyásolásának addigi tapasztalatait, hogy új utakra léphessen a sajtópolitikában.

A porosz—osztrák háború után hatalomra kerülő Beust báró rendkívüli érdeklődéssel fordult a nyugat-európai sajtó felé. Felmérte a hazai és külföldi közvélemény befolyásolásának jelentőségét, s a sajtóorgánumokat kitűnő eszköznek tartotta erre a célra. Nyugat-európai sajtópolitikájának eredményei kétséggel kívül hozzájárultak a beusti diplomácia sikereihez. A sajtó ügyeket 1867. január 1-től a külügyminisztérium külön részlegéhez rendelték és egyidejűleg feltérképezték az egyes nyugati országokban folytatott sajtópolitika addigi eredményeit. 1869-ben Beustnak sikerült titkos kormányalapot is létesítenie, főként államrendőrségi és sajtópolitikai célokra. Ebből a Departement III, a Külügyminisztérium Sajtóosztálya 200 000 forintot kapott, a következő évben pedig 185 000-et.³

A beusti diplomácia elsősorban Franciaország felé fordult nagy érdeklődéssel, s így érthető, ha a külföldi sajtópolitika is elsősorban Párizsnak szentelte a legtöbb figyelmet.⁴ Ezt mindenekelőtt a költségvetés egyenlőtlen megoszlása mutatta: míg 1867-ben a párizsi osztrák követség 127 000 frankot kapott sajtó célokra, addig Apponyi Rudolf gróf londoni követsége 1865 és 1871 között mindvégig évenként 200 fonttal gazdálkodhatott, kivéve az 1866-os, háborús esztendő, amikor ezen összeg kétszeresét bocsátották a londoni követ rendelkezésére.⁵

Két fő oka volt annak, hogy Beust az előző korszakhoz képest nem emelte fel az angliai követség költségvetését. Egyfelől a tapasztalatok sok év óta azt mutatták, hogy az angol közönség alig érdeklődik kontinentális ügyek iránt. A korszak angol külpolitikai gondolkodásában lényeges új mozzanat volt a *non-intervention* (be-nem-avatkozás) elvének gyakorlati programmá emelése, ami nemcsak az angol politika, hanem a közgondolkodás izolálódásához is vezetett.⁶ Az angol közvéleményben megmutatkozó feltűnő külügyi érdek-

¹ Kálnoky—Beust; London, 1866. december 19. Haus-, Hof- und Staatsarchiv (Wien) (a továbbiakban: HHStA): Min. des Äussern, Polit. Archiv, VIII. England, Fasc. 68, Berichte, No. 76 F

² Az angol publicisztika osztrák befolyásolásának forradalom utáni problémáival és a kiegyezés előtt elért eredményeivel. *Apponyi Rudolf londoni követsége (1866—1871)* című, sajtó alatt levő tanulmányom foglalkozik (Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve, 1976).

³ KREBS, Barbara: *Die westeuropäische Pressepolitik der Äre Beust (1865—1871)*. Göppinger Akademische Beiträge, Nr. 5 (Göppingen, 1970) 5, 93—99. l.

⁴ A dualizmus osztrák propagandájának franciaországi eredményeiről ld. LORANT, André: *Le compromis Austro-Hongrois et l'opinion publique française en 1867* (Genève, Librairie Droz, 1971); ill. KREBS, Barbara: i. m. 10. l. Lorant munkájáról frott recenziómat ld. Századok, 1973/3, 757—761. l.

⁵ KREBS, Barbara: i. m. 101. l. — A londoni követség sajtó-célokra kapott dotációjára vonatkozóan ld. HHStA: Min. des Äussern, Presseleitung, 1867: 756; 1868: 78, 279, 333; 1869: 89, 191, 338, 406, 518, 589, 742, 781, 782 (vö. Index: 1867—1873).

⁶ Vö. Tibor FRANK: *Foreign Affairs in British Political Thought in the 1860s*. In:

telenséggel, sőt tudatlansággal a kortársi publicisztika behatóan foglalkozott.⁷ A. G. Stapleton, aki 1866-ban egész kötetet szentelt a „beavatkozás vagy be-nem-avatkozás” kérdéskörének, munkájában több helyen is arról panaszkodik, hogy „ez ország népének nagy többsége — nem lévén tisztában valódi helyzetével — érdektelen a külpolitika iránt, és általában nagyon nehéz, néha egyenesen lehetetlen (a külpolitika) fontosságának tudatára ébreszteni.”⁸ A *Times* cikkírója ugyanígy panaszkodik 1866-ban: „Aligha volt oly idő, amikor ez ország népe olyan kevés figyelmet fordított volna a kontinens ügyei iránt, mint az elmúlt két évben.”⁹ A kortárs Marx az angol polgárság külpolitikai tudatlanságát két okból eredeztette.

„Egyrészt az 1688. évi dicsőséges forradalom óta Angliában mindig az arisztokrácia monopolizálta a külügyek irányítását. Másrészt a munka fokozódó megosztása bizonyos mértékben verszegényé tette a középrétegek tagjainak általános intellektusát, mint-hogy minden energiájukat és szellemi képességüket kereskedői, ipari és szakmai érdeklődésük szűk területére korlátozta. Így történt, hogy külügyi és nemzetközi ügyekben az arisztokrácia cselekedett, a sajtó pedig gondolkodott helyettük, és mind az arisztokrácia, mind a sajtó csakhamar rájöttek, hogy kölcsönösen érdekükben állna az összefogás.”¹⁰

Az angol közönség egy része olykor egyenesen színjátéknak tekintette a nemzetközi eseményeket, s a vélemények legfeljebb annak megítélésében különböztek, hogy vajon komédiát látnak-e éppen vagy tragédiát.¹¹ Pedig a színvonalas folyóiratok tucatjai igyekeztek az angol otthonokban is érdeklődést kelteni a nemzetközi küzdőtér nagy kérdései iránt.¹² Sőt, oxfordi tudósok megkísérelték még az angol külpolitika tudományos szintű elemzését is.¹³ Népszerűsége ugyan egy ilyen pozitívista fogantatású munka nemigen számíthatott, hiszen — Stapleton könyvéhez hasonlóan — keményen bírálta az angolokat,¹⁴ mégis jól mutatta, hogy az angol szellemi életben nagyon is él az igény Anglia nemzetközi helyzetének, külpolitikai küldetésének az eddigi vélekedéseket felülvizsgáló, újszerű meghatározására. Mert ha a politikus közvélemény nagy többsége tisztában volt is azzal, hogy az európai elkötelezettség — legalábbis addigi formájában — túlságosan súlyos ballaszt az országnak, a hozzáértőbbek félték attól, hogy a kontinens ügyeitől való visszahúzódnás előbb-utóbb az angol világhatalmi pozícióról való lemondást fogja jelenteni.¹⁵

Erzsébet Perényi and Tibor Frank (eds.): *Studies in English & American*, Vol. 2 (ELTE, Budapest, 1975.) 323—348. l.

⁷ (REEVE, Henry:) *The State of Europe* (The Edinburgh Review, Vol. 124, 1866. július, 275. l.) — A szignálatlan tanulmány szerzőjének azonosításában a *The Wellesley Index to Victorian Periodicals*, 1824—1900 c. kiadvány volt segítségemre (Editor: Walter E. Houghton, Vol. I; Wellesley College, Mass., USA, University of Toronto Press, Routledge & Kegan Paul, Toronto—London, 1966).

⁸ STAPLETON, Augustus Granville: *Intervention and Non-Intervention, or the Foreign Policy of Great Britain from 1790 to 1865* (London, 1866) 272, 269. l.

⁹ The Times, 1866. március 20.

¹⁰ MARX, Karl: *A londoni „Times” és Lord Palmerston*. Marx és Engels Művei, 15. kötet, 299—300. l.

¹¹ POSTGATE, Raymond—VALLANCE, Aylmer: *Those Foreigners. The British People's Opinion on Foreign Affairs as reflected in their Newspapers since Waterloo* (London—Sydney—Bombay, 1937) 109. l.

¹² ELLEGÅRD, Alvar: *The Readership of the Periodical Press in Mid-Victorian Britain* (Göteborgs Universitets Årsskrift, Vol. LXIII, No. 3, Göteborg, 1957) — Hálás vagyok Pajkossy Györgyné dr.-nak (ELTE Egyetemi Könyvtár), amiért felhívta figyelmemet erre a kiváló munkára.

¹³ *International Policy. Essays on the Foreign Relations of England* (London, 1866).

¹⁴ LYULPH STANLEY, E.: *International Policy...* (The Fortnightly Review, Vol. V, 1866. július 15., 636—640. l.)

¹⁵ (Reeve, Henry:) i. m. 294—295. l.

Az angol publicisztika befolyásolhatósága iránti szkepszis másik oka az volt, hogy újra meg újra bebizonyosodott: a jelentősebb angol lapokat nem lehet megvesztegetni. Ezt hangsúlyozta Kálnoky az 1860-as évek első felére vonatkozó összefoglaló jelentésében is, s ezt erősítették meg azok az ügynökök is, akiket a kiegyezés után küldtek Angliába. A követségi és az ügynöki jelentésekben rendszeresen visszatérő panasz, hogy a kontinens ügyei iránt az angol lapok nem mutatnak érdeklődést; egy 1870. évi ügynöki jelentés pedig kendőzetlenül kimondja: „Tapasztalataink szerint pénzügyi eszközökkel alig látszik lehetségesnek, hogy befolyásoljuk a vezető sajtó-organumok irányvonalát, mert a jelszó az, hogy „we would not commit us. . .”¹⁶

Mindennek ellenére a Beust-kormány ismételt kísérleteket tett az angol sajtó befolyásolására. E próbálkozásokat az elmondottak ismeretében nem szabad túlértékelnünk, számbavételük ugyanakkor nélkülözhetetlen és tanulságos: bepillantást enged az információk áramlásának és a külföldön kialakuló Ausztria- és Magyarország-kép formálódásának mechanizmusába.

A Külügyminisztérium a kiegyezés után a brit sajtóval nem elsősorban a londoni osztrák követségen keresztül lépett érintkezésbe; sajtóattasét is csak a későbbi időszakban alkalmaztak Londonban.¹⁷ A vidéki sajtóval az osztrák konzulátusok érintkeztek: Krapf liverpooli konzul példaként kitűnő kapcsolatrendszert épített ki a helyi organumokkal. A legfontosabb közvetítő azonban a kiegyezés után kiépülő ügynöki hálózat volt, amely részben a követséggel, részben pedig közvetlenül a Külügyminisztériummal (Präsidiat-Sektion des Ministerium des Aeussern, Departement III, más néven Pressleitung) állott kapcsolatban.

Az osztrák publicisztika fő ereje Angliában az *Englische Korrespondenz* című lap lett, melyet az osztrák Schlesinger szerkesztett. Bécs évi 600 forinttal támogatta Schlesingert, akinek lapját nemcsak Angliában, hanem Észak- és Dél-Németországban is sokan olvasták. Az osztrák sajtópolitika keleti orientációját leginkább talán az osztrák alapítású, *Eastern Budget* című lap tükrözte, mely már elnevezésével is utalt politikai irányvonalára. A Pressleitung évi 400 forinttal támogatta az 1869-ben induló lapot, és kötelezte magát információs anyag szolgáltatására. E lapok megindulásáig a Pressleitung azokkal az angol lapokkal igyekezett elsősorban kapcsolatot teremteni, amelyek külpolitikai tudósításaikban és híryanagukban a hangsúlyt a keleti problémákra tették (így például a *Pall Mall Gazette* és a *Morning Post*). E lapokkal angol és osztrák ügynökök kötötték össze a császári és királyi kormányzatot.¹⁸

Az osztrák érdekeket képviselő angolok közül Henry de Worms (1840–1903) játszotta a legfontosabb szerepet. A Rothschildokkal rokonságban álló Worms a *Standard* tudósítójaként gyakran járt az osztrák fővárosban, ahol feleségül vette Todesco bankár legidősebb leányát. A Todesco-házban hamarosan közeli, sőt baráti kapcsolatba került Beusttal és munkatársaival.¹⁹ A kiegyezés táján, Leopold Friedrich von Hofmann báró (az új kancellár külügyminisztériumi osztályfőnöke, a későbbi közös pénzügyminiszter) buzdítására vál-

¹⁶ HHStA: Min. des Aeussern, Pressleitung, 1870. Karton 21, 334, Agentenbericht. Idézi Krebs, i. m. 49. l.

¹⁷ KREBS, Barbara: i. m. 18–19. l. — A követség csaknem valamennyi fontosabb sajtóközleményt kivágta, és a rendszeres jelentéssel együtt Bécsbe küldte. Vö. HHStA: Min. des Aeussern, Polit. Archiv, VIII. England, Berichte 1865–1870 (mellékletek).

¹⁸ KREBS, Barbara: i. m. 20, 51, 109, 156–158. l.

¹⁹ PRZIBRAM, Ludwig Ritter von: *Erinnerungen eines alten Österreichers, Band I.* (Stuttgart—Leipzig, 1910) 262–263. l. — *Dictionary of National Biography: Supplement 1901–1911* (Oxford University Press repr. 1958, Vol. I.) 495–496. l. — A Todesco-családra vonatkozóan ld. FRANZ, Georg: *Liberalismus. Die deutsch-liberale Bewegung in der Habsburgischen Monarchie* (Callwey, München, 1955) 203. l.

lalta magára azt a feladatot, hogy az osztrák érdekek szószólója legyen az angol publicisztikában.²⁰ Egyfelől maga is írt cikkeket Ausztriáról, melyekhez Hofmanntól kapott anyagot, s igyekezett írásait vagy a *Morning Post*-ban, vagy a *Pall Mall Gazette*-ben elhelyezni.²¹ Másfelől megkísérelte az osztrákkellenes cikkek megjelenését meggátolni, ha másként nem ment, annyi pénzt fizetve egy-egy meg-nem-jelent cikk szerzőjének, amennyit az írásának honoráriumaként kapott volna. Figyelemmel kísérte ugyanakkor a porosz politika és a magyar ellenzék angliai sajtótörekvéseit is, és ezekről is tájékoztatta Bécsset. Angol lapok mellett bécsieknek is dolgozott: a *Deutsche Zeitung*ba írott vezércikkei nagy felhívást keltettek.²²

Ausztria, illetve a Beust-kormányzat érdekében kifejtett angliai tevékenysége legfontosabb eredményeként alighanem 1870-ben, névtelenül megjelentetett könyvét kell tekintenünk. A szerző „Egy angol”, aki a mű címében az Osztrák—Magyar Monarchia, valamint Beust gróf politikájának leírását ígéri. A könyv azonban a hangsúlyt főként az utóbbira, Beust működésére fekteti és a szövegből világossá válik, hogy itt gyanúsán hízelgő véleményt kapunk az osztrák politikusról, és „művéről, a dualizmusról”. A munka céljáról sokat megtudhatunk, ha összehasonlítjuk a könyv első és (1877-ben megjelent) második kiadását. Ez utóbbinak már a címéből is látni lehet, hogy mi a két kiadás közötti eltérés lényege: elmarad a Beustra utaló félmondat. Pedig a második kiadás egyszerű utánnymás; változtatás mindössze annyi történt, hogy a második kiadás elhagyja azt az (akkor aktuális) néhány oldalt, melyen a szerző a Beustot ért támadásokra reagált, hevesen védelmébe véve a külügyminisztert; és ide toldja be a most aktuális részt, mely a keleti kérdéssel foglalkozik. E kiadás már feltünteti a szerző, Henry de Worms báró nevét is. Ezek a tények már magukban is arra utalnak, hogy itt egy Beust védelmében, a személye körüli polémiában adandó válaszként született munkáról van szó, melyből az aktuális vonatkozásokat Beust bukása után már nyugodtan el lehetett hagyni.²³

A kötet szövege még többet elárul a kiadvány céljairól. Határozott törekvése mindenekelőtt az, hogy az osztrák birodalomban végbement változásokat mintegy az angol modell követéseként értelmezze. Az alkotmányosság legfőbb akadályaként „a nemzeti-ségek sokféleségét, . . . valamint a centralizált és az autonóm rendszerek konfliktusait” említi. A szerző mindvégig nem titkolja, hogy műve tengelyében Beust személye és politikája áll, s munkája számos helyén talál alkalmat az osztrák politikus dicsőítésére. Személy szerint Beustnak tulajdonítja egyebek mellett az Ausztria iránti brit rokonszenv újjászületését, aminthogy a kiegyezés tervét és megvalósítását is az ő

²⁰ Worms—Hofmann; London, 1870. június 6. HHStA: Min. des Äussern, Polit. Archiv, VIII. England, Fasc. 75, Varia. — Worms és a külügyminisztériumi Sajtóosztály együttműködésére vonatkozóan ld. HHStA: Min. des Äussern, Pressleitung: 1868: 533; 1869: 288, 321, 350; 387, 419, 501, 556; 563; 659; 1870: 23; 342, 388, 398, 405, 469; 460 (vö. Index: 1867—73).

²¹ Worms—Hofmann; London, 1867. december 27. HHStA: Min. des Äussern, Polit. Archiv, VIII. England, Fasc. 70, Varia. — Krebs, Barbara: i. m. 158—159. l. — HHStA Min. des Äussern, Pressleitung, Karton 21, 377, 1870 (Az irat hiányzik, tartalmára csak a mutatókönyv utal: Index: 1867—73).

²² KREBS, Barbara: i. m. 128, 155—156. l. — The Vanity Fair Album: a show of sovereigns, statesmen, judges, and men of the day . . . Vol. XII, London.; 1880, No. 326.

²³ Worms munkájának első kiadása: *The Austro-Hungarian Empire and the Policy of Count Beust. A political sketch of men and events from 1866 to 1870.* By an Englishman (London, 1870) XVII, 331 l.; második kiadása: WORMS, Henry de, Baron: *The Austro-Hungarian Empire.* A political sketch of men and events since 1866 (2nd ed., London, 1877) IX, 341 l. — Az 1. kiadás 260—273, ill. 323—327. oldalai helyén ld. a 2. kiadás 261—272, ill. 324—341. oldalait. Ez utóbbihoz ld. még WORMS, Henry de, Baron: *England's Policy in the East* (London, 1877) VII, 181 l., mely rövid idő alatt hat kiadást ért meg.

államférfiúi bölcsességéből eredeztetni: „A szívből jövő, sokszoros „éljenek”, melyekkel a koronázás napján a magyarok a király kíséretében lovaglót [Beustot] köszöntöttek, meggyőzően bizonyították, hogy milyen nagyra értékelik a magyar kiegyezés érdekében végzett munkáját” — írja, és összegezve megállapítja, hogy Ferenc József koronázása Európa számára egy „megelégedett Magyarország” képét mutatta. Magyarországról ezen túlmenően nem is igen esik szó a negyedfélszáz oldalas könyvben, s a kevés utalás is a Lajtán-túli propaganda jól ismert elemeit dolgozza fel (így például a kiegyezés pénzügyi feltételeinek Ausztria számára kedvezőtlen következményeiről szól). A könyv nagyobb része a birodalom nyugati felének belpolitikai problémáival foglalkozik, amelyeket a „feudál-klerikális”, „ultramontán bigottokkal” harcban álló, felvilágosult Beust küzdelmeiként interpretál.²⁴

Az első kiadás anonimitását nyilvánvalóan Beust igényelte, nem akarván felfedni szerepét a munka megszületésében. Emlékirataiból, különösen pedig az annak 1887. évi angol kiadása elé Worms által (!) írott előszóból azonban már a kortársak is sok mindent megtudhattak a munka születéséről;²⁵ Ludwig von Przibram 1910-ben megjelent memoárjai, illetve a *Pressleitung* időközben hozzáférhetővé vált iratanyaga pedig az utókor számára is feltárták a propaganda-kiadvány hiteles történetét. A munka a bécsi Külügyminisztériumban készült, három publicista állította össze. A kiegyezésről Schmid-Zabierow báró, a belpolitikáról Ludwig von Przibram, a nemzetközi kapcsolatokról Ludwig von Orges írt egy-egy nagyobb fejezetet. Worms külön erre a célra kapott egy szobát a Külügyminisztériumban, ahol az angol szöveget készítette, s ahol rendszeresen tanácskozott a miniszterrel, illetve a nyersanyag összeállítóival.²⁶ Worms a Beust-memoárokhoz írott előszavában kifejezetten tagadta, hogy Beust bármiben is befolyásolta volna őt munka közben, és azt is, hogy köze lett volna a még 1870-ben (!) megjelenő német és francia kiadásokhoz.²⁷ A Przibram-émlékiratok tükrében azonban világossá válik, hogy itt *kifejezetten Beust intenciói szerint készült propaganda-anyagról van szó*, amit — tekintettel arra, hogy Beust különösen fontosnak tartotta a nyugat-európai közvélemény befolyásolását — először angolul, majd nem sokkal később franciául és németül is megjelentettek. Wormsnak egy Beusthoz írott magánlevele elárulja a német és a francia fordítás születésének körülményeit is. Előbbit von Orges készítette Bécsben, az utóbbit az angol eredetiből Párizsban fordították franciára, Metternich herceg párizsi osztrák követet kérve fel arra, hogy biztosítson megfelelő színvonalú fordítót és kiadót. Worms ugyanis rendkívül lényegesnek ítélte a francia fordítás minőségét: „A könyvet a Franciaország iránti legbarátabb szellemben írtam & emlékezve

²⁴ WORMS: i. m. I. kiadás, VI, VII, XV—XVII, 26, 30, 33, 39. l.

²⁵ BEUST, Friedrich Ferdinand Graf von: *Aus drei Vierteljahrhunderten. Erinnerungen und Aufzeichnungen 1809—1885* (Stuttgart, 1887) II. kötet, 554—555. l.; ill. *Memoirs of Friedrich Ferdinand Count von Beust, Written by Himself. With an Introduction containing personal reminiscences of Count Beust's career as Prime Minister of Austria and Austrian Ambassador in London.* By Baron Henry de Worms, M. P. (London, 1887) II. kötet, 317. l., ill. I. kötet, I—XCV. l.

²⁶ PRZIBRAM, Ludwig Ritter von: i. m. I. kötet, 262—263. l. — Przibram leleplezése csak a legjobban informált kortársakat nem lepte meg. Ernst von Plener például már naplójá-feljegyezte: „H. Worms Buch über Beust im Wr. Pressbureau geschrieben von Schmid Zabierow, Przibram & Orges” HHSStA: Nachlass Plener, Karton 13, Jegyzetek 1865—73. 20. l. — Ld. még Worms, Henry de: *Introduction to Beust's Memoirs*, i. m. XVI, XXVII, XXXIII—XXXV. l.

²⁷ WORMS, Henry de: *Introduction. . .*, i. m. XXXIV—XXXV. l. A német és a francia kiadás adatai: *Die oesterreichisch—ungarische Monarchie und die Politik des Grafen Beust. Eine politische Studie der Personen und der Begebenheiten während der Jahre 1866 bis 1870. Von einem Engländer (Deutsche, autorisierte Ausgabe, Leipzig, 1870) XXII, 276 l.*; ill. *L'Empire austro-hongrois et la politique du Comte de Beust. Esquisse politique des hommes et des choses de 1866 à 1870. Par un Anglais (Paris-Bruxelles, 1870) 260 l.*

arra a számos beszélgetésre, melyeket Excellenciáddal arról a kölcsönös előnyről folytatam, amely egy Ausztria, Anglia és Franciaország közötti alapos „entente cordiale”-ból származna, ezt a politikai vonalat állandóan „en évidence” tartottam & ezért azt gondoltam, hogy egy, az eredeti angol szövegből készült gondos, jó fordítás kitűnő hatást váltana ki.”²⁸

Wormsnak az új Ausztria külföldi népszerűsítése érdekében végzett munkája is szerepet játszhatott abban, hogy atyja — s révén a Worms család — 1871-ben osztrák birodalmi báróságot kapott, aminek angliai használatát Worms számára Viktória királynő 1874-ben engedélyezte. Sikeres, bár rövid kereskedelmi pályafutása után konzervatív politikus lett, hosszabb időn át parlamenti képviselő, több kormány, sőt a *Privy Council* tagja, az angol kereskedelmi kamara elnöke. 1895-ben Baron Pirbright néven *peer* lett.²⁹

Wormshoz hasonló munkát végzett Angliában Frederick L. Weinmann is. Londonban működött, és — úgy látszik — ő is a kiegyezéskor került közvetlen kapcsolatba a követséggel. A Pressleitung hosszú éveken át rendszeresen utalt ki számára névre szóló honoráriumot, amikor a követség sajtótevékenységét finanszírozta.³⁰ Legtöbbet akkor, amikor Weinmann — mindjárt 1867-ben — 100 oldalas pamfletet írt *Austria, a Constitutional State* címen, amely a dualizmus első, kifejezetten Angliának szánt apológiája.³¹ A szöveg és a germanizmusokkal teli fordítás egyaránt elárulja, hogy itt is a Külügyminisztérium propagandájáról van szó. Ugyancsak Weinmann fordította angolra az egy évvel később, ugyanannál a kiadónál (Dulau & Co.) megjelenő osztrák „vörös-könyvet” is, mely a Beust által kiadott, tendenciájában poroszellenes osztrák diplomáciai anyag első kötetének angol kiadása.³² A „vörös-könyv” és a Weinmann-pamflet számos angol publicista forrásává

²⁸ Worms — Beust; Vienna, 1870. március 5. Mellékelve: Hofmann — Richard Metternich; Wien, 1870. március 12. HHStA: Min. des Äussern, Pressleitung, Karton 19, 140/III. Ld. még Krebs, Barbara: i. m. 177. l.

²⁹ PRZIBRAM, Ludwig von: i. m. I. kötet, 263. l. — Dictionary of National Biography: Supplement 1901—1911, i. m. 495—496. l.

³⁰ HHStA: Min. des Äussern, Pressleitung, 1867: 103, 206/M. A., 307, 319, 532, 553, 756/pro 868.

³¹ WEINMANN, F. L.: *Austria, a Constitutional State: a Short Sketch of the Rise, Progress, and Development of Constitutional Life in the Austrian Dominions* (Dulau & Co., London, 1867) 100 l. — Vö. HHStA: Min. des Äussern, Pressleitung, Karton 10, 1867, 717/PL (Az irat hiányzik, tartalmára csak a mutatókönyvből lehet következtetni: Index 1867—73).

³² 1868 és 1870 között négy osztrák „vörös-könyv” jelent meg diplomáciai iratokkal: „Correspondenzen des kaiserlich-königlichen (gemeinsamen) Ministeriums des Äussern” No. 1—4 (1866. november—1870. december). E kötetek, amellett, hogy Poroszországellenes politikai eszközök voltak, az angol *Blue Book*-ok mintájára az osztrák politika új korszakának szellemét: liberális, demokratikus felfogását voltak hivatva dokumentálni, már pusztán közzétételük tényével is. E célokat hangsúlyozta a „vörös-könyvek” első kötetének éppen angol nyelvre történő fordítása is, amely a bécsi német kiadással egyidejűleg jelent meg (*The Austrian Red-Book*. Diplomatic Correspondence of the Imperial-Royal Ministry for Foreign Affairs from November 1866 to 31st December 1867. No. 1. Translation. Dulau & Co., London, 1868; 238 l.) — Az angol sajtó világosan felismerte a propagandakiadvány célját: „... still more pregnant with suggestive matter is the recent gratuitous publication of the Red Book by Count Beust, which is throughout nothing more than an artful indictment of Prussia on the charge of machinations calculated to excite the jealousy of the Hungarians...” (*The Spectator*, 1868. december 26. 1526. l.) — Egyéb sajtóvisszhangjáról ld. *Opinions of the Press*: sajtóvélemények az *Austria, a Constitutional State*, ill. a *The Austrian Red-Book* c. kiadványokról, Weinmann kötetének mellékleteként az Országgyűlési Könyvtárban (327.256); továbbá Apponyi Rudolf—Beust (magánlevél); London, 1868. február 10. HHStA: Min. des Äussern, Polit. Archiv, VIII. England, Fasc. 72, Varia. — A „Vörös-könyvnek” az angol gazdasági élet vezető személyiségeire tett kedvező hatásáról ld. Somerset Beaumont—Apponyi Rudolf; London, 1868. február 18. HHStA: Min. des Äussern, Polit. Archiv, VIII. England, Fasc. 72, Varia.

vált:³³ Weinmann tevékenysége kétségkívül nagy hasznára volt az osztrák kormányzatnak Londonban. Worms mellett egyébként Weinmann is kapcsolatba lépett a *Morning Post*-tal és a *Pall Mall Gazette*-tel, és ő fordította angolra Ernst von Plenernek, a követség attaséjának, a későbbi osztrák—magyar közös pénzügyminiszternek a gyári törvényhozásról írott munkáját is.³⁴ Weinmann érintkezésbe lépett Stratford de Redcliffe lorddal is, aki a Lordok Házának leginkább osztrákbarát tagjai közé tartozott,³⁵ és a 70-es évek végéig kapcsolatban maradt a külügyminisztériumi Sajtóosztállyal.³⁶

Worms és Weinmann mellett más ügynökök is igyekeztek a Departement III angliai célkitűzéseit megvalósítani. Wormsnak komoly szerepe volt ezek munkába állításánál. Ajánlásával látott dologhoz többek között E. Lambert 1869-ben. Bár neki is meg kellett küzdenie az angol lapok érdeklődésének hiányával, mégis eredményes munkát végzett. Sikerült rávennie a *Times*-ot, hogy olykor elfogadja kommentárjait; megújította a kapcsolatot a *Morning Herald*-dal és a *Standard*-dal; és végül azt is elérte, hogy a *Morning Star*, az *Evening Star*, a *Saturday Review* és az *Economist* olykor tudósítsanak Bécsből.³⁷

Az Osztrák—Magyar Monarchia megszületésétől fogva igen nagy gondot fordított arra, hogy Angliát megnyerje magának. A Monarchia fokozottan ügyelt az angol közvéleményre, és fontosnak tartotta annak befolyásolását. E munkában különösen nagy szerepet játszott a londoni osztrák követség és a bécsi külügyminisztérium sajtóosztálya. Sikerre Bécs annál is inkább számíthatott, mivel a magyar emigráció ekkorra már feladta angliai „vonalát”, komoly befolyásra nem igyekezett, és nem is volt képes szert tenni.

Az osztrák politika kétségkívül a Beust-korszakban érte el a legtöbb eredményt a brit sajtó — s így feltehetően a közvélemény — megnyerése terén. Ez részben éppen annak a felismerésnek volt az eredménye, hogy a külpolitikai közvélemény külföldön is befolyásolható, illetve, hogy e folyamatban a publicisztika igen lényeges szerepet játszik; részben pedig annak a szisztematikus szervező munkának lett a gyümölcse, melyet a hivatalba lépő Beust átszervezett külügyminisztériuma e téren kifejtett. A beusti sajtópolitika azonban nem elsősorban Angliában kívánt eredményeket elérni, és átütő sikerekre az angol sajtó érdektelensége és nehezen megvesztegethető jellege folytán nem is volt kilátás. Mégis: az osztrák—magyar kiegyezés kedvező angliai fogadtatásához, az újjászerveződő birodalomban rejlő kereskedelmi és pénzügyi lehetőségek iránti angol érdeklődés felkeltéséhez és a Monarchia nemzetközi politikai súlyának növeléséhez a brit publicisztika osztrák manipulálása nyiban hozzájárult.

FRANK TIBOR

³³ OSWALD, Eugene: *Austria in 1868* (Reprinted from „The English Leader”, London, 1868, 10. l. és *passim*); (BUDEUS, Aurelio:) *The Constitutional Development of Austria* (The North British Review, Vol. 51 (OS) ill. 12 (NS), 1869. október, 167. l.). (Az utóbbi cikk szerzőjét a Wellesley Index segítségével azonosítottam, vö. a 7. sz. jegyzettel.)

³⁴ KREBS, Barbara: i. m. 160. l.; Plener, Ernst Edler von: *The English Factory Legislation* (London, 1873) XXIV, 175 l.

³⁵ Stratford de Redcliffe—Apponyi Rudolf: London, 1870. augusztus 16. Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára: Fond II/374/4. A levélhez mellékelve volt Weinmannnak a lordhoz írott levele is, amelyben a publicista valamely tervet tárt Stratford elé. Minthogy a mellékletet a címzett (Stratford) visszakérte Apponyitól, Weinmann elképzeléseit nem tudjuk rekonstruálni.

³⁶ Vö. HHStA: Min. des Äussern, Pressleitung, Index 1874—78. 1874: 126, 319; 1875: 26; 1876: 237; 1877: 669.

³⁷ KREBS, Barbara: i. m. 162—163. l. Vö. HHStA: Min. des Äussern, Pressleitung, 1869, 563 (Index: 1867—73).

Kóhalmi Béla és a Huszadik Század. A Szabó Ervin baráti köréhez tartozó radikális szellemű fiatal értelmiségiek közül többen foglalkoztak könyvészzettel, így Braun Róbert, Dienes László és Kóhalmi Béla is. Hármuk közül Kóhalmi jelentkezett először ilyen irányú cikkeivel a polgári radikalizmus legrangosabb hazai fórumában, a *Huszadik Század* hasábjain. Tekintettel azonban arra, hogy Braun Róbert 1911-ben került csak Budapestre és egyre inkább a szociológia érdekelte, Dienes László pedig később jelentkezett írásaival, így leginkább Kóhalmi cikkei fejezték ki az I. világháború előtti *Huszadik Század* kiadáspolitikai, könyvtárszervezési törekvéseit.

Működésük indítékát Kóhalmi fogalmazta meg a legteljesebben Dienes Lászlóról szóló emlékezésében:

„A század első két évtizedében sok olyan író, tudós, könyvtáros került a munkásmozgalom szoros közelségébe, kik nem vettek részt a mozgalmi munkában, de akiket a puszta rokonszenvnél jóval erősebb kötelék — a társadalmi felelősségtudat — kapcsol a dolgozók élethalálharcához.”¹

Az általa kiemelt „társadalmi felelősségtudat” alakítja cikkeinek hangvételét, stílusát. Így válnak ezek a szaktárgyi írások felháborodott vagy ironikus hangvételükkel leleplező erejű dokumentumokká, agitatív publicisztikai munkákká.

A *Huszadik Században* megjelent cikkeinek első csoportjába azokat sorolhatjuk, amelyekben a magyarországi kapitalista könyvviszonyokkal foglalkozik. *Utazás a magyar irodalom és könyvkiadás körül* c. cikkének² megírására főképpen Szász Zoltánnak a folyóirat előző évfolyamában megjelent írása készítette³. Kóhalmi, tanulmánya bevezető részében, elismeri a Szász által hangsúlyozott ténytet: az író kiszolgáltatottságát a nagykapitalista könyvkiadóval szemben, de a hangsúlyt e probléma megközelítésekor a fogyasztóközönség vizsgálatára és a Szász-cikkben elmarasztalt részletüzet elemzésére helyezi.

Statisztikai adatai és Budapest tíz legnagyobb könyvúrusával folytatott beszélgetése alapján jut el a szomorú végkövetkeztetéshez: „néhány ezer körül jár a fővárosban azok száma, akiknél a könyv mindennapi szükséglet.”⁴ Ennek okait a lakosság alacsony élet-színvonalában és a könyv iránti érzéketlenségben látja. Az alacsony életvívón élő lakosság szabad idejében mellékkereset után néz vagy szerencsejátékot próbál. Tanulságos számadatot idéz: 1902-ben 112 millió koronát költöttek el a lóversenyen. A könyv iránti érzéketlenséggel az elmaradt ízlésű polgárságunkat vádolja. Őket az irodalomhoz kapcsolni, vagy ami a kapitalista könyvkiadók számára a legfontosabb, rendszeres fogyasztókká tenni, csak részletüzet formájában lehet, hiszen „egy szűkös középosztály a maga rendkívül mérsékelt betűszomjával és a kultúrbarbárság ideáljához közelálló életmódjával erre mindennél alkalmas, sőt talán csak ez az egyedül lehetséges módja a könyv eladásának”.⁵

Kóhalmi a kapitalista könyvkiadással kapcsolatban hangsúlyozza, hogy a kiadókat nem irodalmi szempontok vezetik, hanem a profitszerzés. „Kultúrgyerekességnek” tartja a részletfizetés útján történő könyvvásárlást, amelynek a fejlettebb országokban, mint pl. Nagy-Britanniában nincs is akkora jelentősége.

Helyesen látja, hogy a részletüzet virágzása nemcsak a kapitalista könyvkiadóék expanzív törekvéseinek köszönhető, hanem a differenciálatlan, a könyvet rendszeresen nem fogyasztók széles táborának is, amely mindent elfogad, amit az ügynökök rátukmálnak. Kiemeli azonban a részletüzet hasznát is, hiszen „könyvet visz könyvtől szűz házakba is. Nem érdemes-e azon elgondolkozni, hogy néhány ezer házban ott vannak a Klasszi-

¹ Dienes László válogatott írásai (1889–1953). Bp. 1964. 63 l.

² HSZ 1909. II. 148–161.

³ Szász Zoltán: *A mai irodalom sorvadásának okairól*. HSZ 1908. II. 593–601.

⁴ HSZ 1909. II. 153.

⁵ Uo.

kus Regénytár ma még sok helyütt lebecsült és meg nem értett kötetei, és mellettük felnő egy sereg gyerek, akinek ez a temérdek kincs a keze ügyébe esik?”⁶

A cikken végigvonul az a gondolat, hogy az író kizsákmányoltságának és a könyvkiadó profitszerzésének egyik legfőbb oka a kultúrbarbárság egy fokán álló, szellemi táplálékhoz nem szokott, differenciálatlan ízlésű polgárság. Ezzel a felismerésével kapcsolódik talán leginkább a *Husadik Század* törekvéseihez, s így lesz Kőhalmi a lap világnézetéhez olyan közelálló, Ady szavaival élve a „magyar Ugar” egyik speciális szeletének feltérképezője és leleplezője.

Kőhalmi azonban nemcsak a bajok gyökereit világítja meg, hanem a megoldást is látja. Differenciált ízlésű olvasóközönség kialakítása lenne szükséges, mert ők alkotnák azt az igazi könyvvásárló réteget, amelyek „pontosan vagy a lehető legpontosabb kívánságai szerint kiválasztja a neki megfelelő könyveket. Ez anyagi és szabadidőbeli feltételeken kívül viszonylag magas műveltséget és az irodalmi élettel való állandó kontaktust kívánja meg.”⁷

Ezt a differenciált ízlésű olvasóközönséget azonban nem a kiadóhivatalok nevelnék, hanem a fiatal irodalmi társaságok, szabad iskolák, amelyek „a magyar és idegen könyvtermelés kritikájával, irodalmi szempontok elterjesztésével el tudnák érni azt, hogy épebb kívánságok és tisztább szükségletérzések ébrednének a közönségben.”⁸

Rávilágít arra is, hogy a könyvkiadók „irodalmi” szempontjait a konzervatív ízlésű kritikusok és irodalmi társaságok diktálják. Éppen ezért kell

„frontot szegezni a Kisfaludy-Társaságnak és a Petőfi-Társaságnak, amely a hagyományoknak csak a köntösét szokta felvenni matinés ülésein, de termeiből még nem szűrődött ki egyetlenegy termékeny vitának a hangja sem; szóval vagy kívül kellene legyöngíteni azt a tekintélyt, amely ma a kiadók szemében irányító, vagy komolyan kellene venni azt, amit erről egy erős fiatal író mondott : el kell foglalni az irodalmi pozíciókat és aztán dologhoz látni a régi házban”.⁹

A négy évvel később írott cikkének kemény leleplező hangja mutatja, hogy Kőhalminak azok az illúziói is megszűntek, amelyek a kiadók részletüzet tevékenységével kapcsolatban az előző írásában felbukkantak. A *kapitalista könyvirodalom* c. cikkének¹⁰ indulatos hangjához a tartalmi alapot és az indulati töltést a Révai—Franklin-per anyaga adta.

Az élesebb, keserűbb hangot indokolják a megváltozott történelmi körülmények: a kapitalista üzleti szellem előretörése, amely a könyvkiadást a nagyobb profit utáni hajszára sikeres színterévé tette, ahol az irodalmi szempontok teljességgel elvesztek, Tisza István befolyásának növekedése a politikai és irodalmi életben, a sajtó korrumpálódása, a magyar polgárság gerinctelensége, amelynek elvhű magatartásától pedig a *Husadik Század* és köre oly sokat várt.

A per anyagát áttanulmányozva Kőhalmit főként a Franklin mögött álló állami banktőke kíméletlensége képesíti el, eszközeit az amerikai trösztökéhez hasonlítja. Felháborítják a per során szembenálló felek bíróság előtt elmondott beszédei

„főképp a Révai Mór kíméletlen támadó szónoklata, de a König Gyula támadása is a magyar könyvkiadás rejtelseibe olyan eleven bepillantást engednek, hogy például a Révai Mór beszédét és a König Gyula gyorsíró feljegyzések alapján majd elkészítendő teljes beszédét az irodalomtanárjelöltek kötelees olvasmányai közé kellene felvenni. Hadd tudják meg, mi a magyar irodalom”.¹¹

⁶ HSZ 1909. II. 157.

⁷ HSZ 1909. II. 154.

⁸ HSZ 1909. II. 160.

⁹ HSZ 1909. II. 161.

¹⁰ HSZ 1913. I. 98—103.

¹¹ HSZ 1913. I. 99.

Kóhalmi a *Huszedik Század* olvasóközönsége elé tárja a meggyőző erejű példákat, amelyek mutatják a két profitéhes kiadó versengését:

„a könyvkiadói motívumok felett se rendezzünk szavazást, ha jó dolgok sülnek ki s az irodalom és a publikum nyer rajtuk, de az már botrányszámba kell, hogy menjen, hogy kiadók egymást gyilkoló manőverjei ilyen mértékben veszélyeztessék a közízlést hebe-hurgyán, a ráíjesztés céljára egy éjszakán összerótt gyűjteményes vállalatok közrebo-csátásával, úgy hogy a megvásárolt sajtóban elhelyezett cikkek minden gyűjteményben a szereplő névnek hozsannát zengjenek, akármilyen egyéniséget és szürkeséget képviseljen is az.”¹²

Állításainak igazolására részletesen ismerteti Révaiék *Klasszikus Regénytárának* és a Franklin *Külföldi Regényírók* sorozatának születését, a *Révai Lexikon* létrejöttét. Amikor leleplezi a Mikszáth jubileumi kiadás körüli mesterkedéseket, keserűen jegyzi meg: „Idejőjjenek az önképzőköri gimnazisták irodalom iránti tiszteletet tanulni!”¹³

A könyvkiadók munkájában az irodalmi szempontok háttérbe szorulásának még további példáit sorolja fel, így Révaiék szándéka szerint a magyar regény irodalomtörténeti fejlődését szemléltetni kívánó *Magyar Regényírók* sorozattervében szerepelt Werner Gyula *Rákóczi Rodostóban* c. műve, amely akkor még meg sem íródott. A kellő ívszám elérése érdekében Oppenheimernek, a *Világkönyvtár*-sorozatban megjelenő kötetében felvették az 1896-ban megjelent munkájának egy-egy fejezetét, ami így megcsonkítva zavaros képet adott szerzőjének munkásságáról. Az elavult fordításokat a könyvkiadók nem nézetik át, például a *Világkönyvtárban* kiadott Carlyle-munka Baráth-féle magyarra ültetését.

Kóhalmi Béla a kapitalista könyvkiadási politika még egy sajátosságára hívja fel a figyelmet: „ideje volna, hogy a külföldi szerzőkkel való viszony nyugat-európai formák között rendeztessék”,¹⁴ azaz az írók megkérdézeése nélkül ne fordítsák le műveiket.

A kiadók részletakciójáról szólva kritikusan fogalmaz, mint előző cikkében. Ott inkább az üzlet jellegének lehetséges pozitív oldalát emelte ki. Ebben az 1913-ban írott cikkében már a könyvkiadói mesterkedések, a profithajszja feltárt dokumentumainak fényében, egészében negatívnak látja a részletüzletet:

„Ma is azt állítjuk, hogy a magyar könyvkiadás szárnyait a részletüzlet bontotta ki, s az értelmiségi, az ipari és kereskedelmi középosztály korlátolt vásárlóképessége és spon-tán jelentkező érdeklődésének nagyon is mérsékelt volta mellett másként nagyarányú könyvelhelyezés nem is volt lehetséges, de mindez nem indokolhatta azt az irodalmiatlan stílusát a könyvkiadásnak, mely itt dühöngött és dühöng... A legnagyobb szerencsét-lenség, amit ez a balkáni hadjárat megtermett az, hogy idejét múlta, időktől kikopott, fölösleges, túldíszes művekkel nem valódi szükségleteket elégítenek ki, és hogy ezekkel túltelítették és megcsömörítették a fogyasztóképes magyar közönséget; úgy hogy új nemzedéknek kell felnőnie, amely újra hajlandó lesz nagyobb terhet vállalni, ha köny-vekről van szó.”¹⁵

Bár talán túlsötét képet festett, de látható, hogy nem magát a könyveladási formát veti el, hanem annak jelenlegi ízlésromboló belső tartalmát, amivé ez a lényegében helyes kezdeményezés a könyvkiadók kezében silányult.

¹² HSZ 1913. I. 100.

¹³ HSZ 1913. I. 101.

¹⁴ HSZ 1913. I. 103.

¹⁵ HSZ. 1913. I. 98.

¹⁶ HSZ. 1911. I. 491—492.

Kóhalmi Bélának a *Huszádik Században* megjelent cikkei második csoportját azok teszik, amelyek most már nem általánosságban foglalkoznak könyvpolitikával, hanem konkrét kiadvány kapcsán lepezik le az úri Magyarország valamely kulturális programot is valló intézményét. A *könyvkiadó Nemzeti Kaszinó* c. cikkében¹⁶ írja szarkasztikus gúnnyal:

„Pont abban az időben, mikor a Széchenyi-serleg cécós kiűritésével szokták bekorozni a nagy magyar emléket, jelent meg egy 27 oldalas vaskos kötet a Nemzeti Kaszinó kiadásában A licitáló (aukciós) bridge szabályai . . . Miért táplálják Önök a közvéleményben azt a babonahitot, hogy a Nemzeti Kaszinó oly intézmény, melyért, ha egyébert nem, hát történelmi alapon lelkesedni kell. A különféle kézikönyvek oly szépen mondják, hogy Széchenyi a kaszinót politikai, gazdasági és társadalmi kérdések megvitatására s az összetartozás erősítése és saját eszméi terjesztésére alapította. Miért nem szokták Önök megmondani, hogy a Kaszinó ramslí és ferbli, a quinze, ecarte és a pocker és a totalizátor kultiválását tűzte ki életoelul, miután a Széchenyi által kijelölt nagy feladatokat változatlan jó egészségben alaposan mind elvégezte?”¹⁷

Az *Analfabétizmus és az Országos Közművelődési Tanács* c. cikkében¹⁸ az intézmény hatástalan munkájának okait elemzi. Ezeket az anyagi erőforrások hiányában, az iskola-rendszerben, a tanfolyamok szervezésének módjában látja. Utal arra, hogy az államilag támogatott analfabéta-tanfolyamok munkája igazán akkor volna hatékony, hogyha közvetlen feladatán túl a betű, az olvasás szeretetét is tudná ebbe a legfrissebb olvasórétegbe beoltani, ha megtanítaná őket gondolkodni. Éppen ebből a szempontból elemzi hosszabban az analfabéta-tanfolyamok hallgatói számára kiadott két kötet olvasmányt. Szemléletes példákkal igazolja, hogy a gyűjteményben szereplő olvasmányok a népet együgyűnek, kiskorúnak tartják. A kiadott kötetek mese- és frázisgyűjtemények, a militarizmus dicsőítését tartalmazzák. A cikk befejező részében félreérthetetlenül céloz a polgári radikálisok által kezdeményezett munkástanfolyamokra, azok hatékonyabbá tételét sürgetve:

„tömeges lélekgyilkolás az, amit az uralkodó rendszer folytat a nép ellen, de azok, akik a nép helyes felvilágosítását viselik szívükön, gondolkozzanak azon is, célszerű-e rábízni egészen a Tanácsra, hogy miről és hogyan világosítja fel a népet?”¹⁹

Kóhalmi *Huszádik Században* megjelent írásainak harmadik csoportját a szorosan vett könyvészeti szakcikkek alkotják. Írójuk tollát ezek megírásakor sem a szűk szaktudományi szemlélet irányította, a bennük foglalt új elképzelések lendületes megfogalmazása miatt a folyóirat minden korszerű iránt fogékony olvasótáborának érdeklődésére számot tarthattak.

Ismeretes, hogy Kóhalmi 1909-től a Fővárosi Könyvtár alkalmazásában állt. Az 1910-es éveknek a világháború kezdetéig terjedő időszakára esik Szabó Ervin és Bárczy István tervének végrehajtása, mely a Fővárosi Könyvtárat európai színvonalú kultúrintézménnyé fejlesztette. E terv végrehajtásának tevékeny részese volt Kóhalmi Béla is, aki egyre jobban elmerülve a könyvészeti munkában 1913-tól a *Könyvtári Szemle*, 1914-től pedig Pikler Blankával együtt, a *Magyar Könyvészetnek* szerkesztője.

A *Közkönyvtáraink szervezéséhez* c. cikkében²⁰ is a könyvtáraknak a művelődésben betöltött fontos szerepét emeli ki. Hangsúlyozza, hogy a közkönyvtárak feladata a differenciált ízlésű olvasóközönség nevelése. Tömören megfogalmazza, hogy milyen tartalmi különbség rejlik a régi népkönyvtár s az új „nyilvános könyvtár” elnevezés mögött:

¹⁷ HSZ 1911. I. 492.

¹⁸ HSZ 1911. II. 200—202.

¹⁹ HSZ 1911. II. 202.

²⁰ HSZ 1914. I. 264—266.

„A régi népkönyvtár, mint könyvtári fogalom olcsó, válogatatlan szórakozások zűrzavarát és badar tudásvágyát úgy ahogy kielégítő könyveket, olcsó könyvekre vadászó szépirodalmat és panoptikumbeli természettudományt jelent. Ezt kapta meg a nép a népkönyvtárakban, mert másnak, mint valami durva szórakozásvágnak és éretlen, rendezetlen ismeretszomjnak a jelenlétét fel se tételezték nála.”²¹

A nyilvános könyvtár meghatározásából kitűnik létrehozóinak demokratikus szelleme, hiszen, mint írja:

„a nyilvános könyvtár nem a népnek csinálódik, hanem a közönségnek. Abból indul ki, hogy a különböző osztályba tartozók között se az ízlésbeli, sem a befogadó képességbeli különbségek nem oly nagyok, hogy külön elbánásban kellene őket részesíteni, hogy alacsonyabban vagy magasabban értékelt szellemi táplálékra külön-külön szükség volna. Ahol egyszer a betűszomj fellépett, megvan a törekvés az ízlésbeli és értelméletbeli nívv egyenlősülése felé. Tehát némi engedménnyel, irodalmi ízléssel válogatni össze a szépirodalmat, körültekintéssel az aktualitásokat kísérő könyvtermelést, beszerezni minden jól megírott nagyobb áttekintésű tudományos munkát — monográfiát is — még akkor is, ha az a munka az illető tudomány alapvető műve volna, beszerezni minden olyan forrásművet, mely szorosabban kapcsolódik a szociális élethez, és beszerezni a társadalmi tagozódáshoz igazodóan a különböző foglalkozási ágak, alkalmazott tudományok irodalmát. Ezt a programot vállalja a nyilvános könyvtár . . .”²²

Kóhalminak ez a cikke voltaképpen a Madzsar József által készített és a Fővárosi Könyvtár fiókjai számára kötelező érvénnyel kiadott alapbibliográfiának a legszélesebb nyilvánossággal való megismertetése érdekében íródott. Elismerőleg nyilatkozik Madzsar munkájáról, mert a benne felsorolt 2823 könyv 76,4%-a a 900-as évek óta jelent meg, tehát a modern magyar irodalom is képviselve van, s ez szakítást jelent a régi népkönyvtári gyakorlattal. Örömmel üdvözli a bibliográfiát azért is, mert „érdekes és nagyjelentőségű kísérlet alapja van lerakva ebben a jegyzékben, . . . annak az új könyvtári iránynak, mely a könyvtárban és a könyvtárral bizonyos nevelőmunkát akar végezteni. . .”²³

Léczfalvi Sipos Kamillónak a nemzetiségi kérdéstről szóló bibliográfiáját elemezve²⁴ nemcsak a szaktudós érzékeny szemével felfedezett hiányosságokról szól, hanem előljáróban azt az igen elterjedt magatartást állítja pellengérré „amikor valaki nekiáll bibliográfiát csinálni úgy, mintha előtte soha senkise csinált volna.”²⁵ A továbbiakban érdekesen világítja meg a bibliográfus szerepét:

„a feladata éppen abban csúcsosodik ki, hogy tudomásul veszi, mi történt az ő munkája előtt valamely munkaterületen. A bibliográfia ennél fogva mindenekelőtt a kalauz szerepére vállalkozik, jól kell laknia a Bibliográfia terített asztalánál, hogy minket az Irodalom terített asztalához vendégül láthasson. Vagy hogy a milícia leszállított katonamértékét használjuk: legalább kell, hogy fogalma legyen bibliográfiáról.”²⁶

Természetesen nem hallgatja el szakmai kifogásait sem: az anyag bősége miatt a fő szempont a célszerű válogatás kell hogy legyen. Sipos az általános részben nem a kérdés elméleti irodalmát sorolta fel, tájékozatlan a szakirodalomban, hiszen hiányzanak olyan alapvető magyar munkák, mint amilyenek Jászi Oszkáré és Krisztics Sándoré, a betűrendes katalógus tárgymutató nélkül használhatatlan.

²¹ HSZ 1914. I. 265.

²² Uo.

²³ HSZ 1914. I. 266.

²⁴ *A nemzetiségi kérdés bibliográfiája*. HSZ 1916. II. 464—466.

²⁵ HSZ 1916. II. 465.

²⁶ Uo.

Az 1915-ben írott *Katasztrófa érte-e a nemzetközi tudományt?* c. cikke²⁷ politikai tisztánlátásáról, optimista hitéről és arról tanúskodik, hogy szaktudományának nemzetközi jelentőségéről is mélyen meg volt győződve. Azokban az években, amikor a különböző nemzetiségű tudósok nacionalista és sovinizta szólamaikkal aláásták a tudományok nemzetközi összefoglaló fejlesztésének szépen induló ügyét, Kóhalmi hitet tesz az Akadémiák Nemzetközi Szövetsége működésének hasznossága mellett, hiszen ez a szervezet annak az eszmének a megtestesítője, mely szerint

„van nemzetközi öntudat és ennek a nemzetközi öntudatnak: a lélektani realitássá lett emberiségnek vannak közös, megmaradó és tovább ható élményei: a tudományos eredmények és felfedezések, amelyek azonnali tulajdonaivá lesznek — úgy lehet hét nap távolán belül — az egész kultúremberiségnek. Ebben a perspektívában, a tudományok nemzetköziségének ügye szempontjából a világháború csak epizód lehet, mely csak olyan nagyon is szép terveket tolhatja félre hosszabb időre, amelyek egy megghittebb kulturális testvériség csendes atmoszféráját kívánják meg . . . A többi, a hús-vérrel teljesebb szükségletei a tudományok nemzetközi kapcsolatának, felújulnak a háború után és pedig mindjárt a háború után a legtüremlenebbül, szinte be se várva a békeponatok aláírását.”²⁸

Az Akadémiák Nemzetközi Szövetsége által eddig végzett munkák közül nem is annyira a több nemzet tudósai által kiadott közös kiadványokat érzi igazán jelentősnek (pl. az *Iszlám encyklopédiája*, a *Mahabharata* kritikai kiadása), hanem a tudományos segédeszközök egységesítésére való törekvését, így a könyvtárkatalogusok terén, vagy a természet-tudományok nemzetközi bibliográfiájának tervét. S ezeket ugyanolyan horderejű dolgoknak tartja, mint a világposta-egyezményt, vagy a párizsi nemzetközi mértékiroda felállítását.

A fentebb ismertetett cikkei alapján plasztikusan áll előttünk a pályakezdő könyvész, bibliográfus Kóhalmi Béla alakja. Széleskörű érdeklődés, kora ideológiai áramlatai közötti biztos tájékozódás, a nép, közelebről a munkásság szellemi felemelését vállaló társadalmi felelősségtudat, ezek vitték őt töretlen ívben a Tanácsköztársaság könyvtárügyének megszervezéséig.

HEVERDLE LÁSZLÓ

²⁷ HSZ 1915. I. 166—169.

²⁸ HSZ 1915. I. 168—169.

FIGYELŐ

A 150 éves Akadémiai Könyvtár jubileuma. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára fennállásának 150. évfordulójához ért az idén. Másfélszáz évvel ezelőtt adományozta Teleki József a Magyar Tudós Társaságnak 30 000 kötetes könyvtárát, megvetve ezzel az Akadémiai Könyvtár alapjait.

A jubileum alkalmából a Könyvtár 1976. szeptember 22-én délelőtt 10 órakor ünnepi ülést tartott az Akadémia dísztermében, melyben politikai és kulturális életünk számos vezető személyisége részt vett, s elnökségében helyet foglalt Aczél György miniszterelnökhelyettes is. Az ünnepi ülést Szentágothai János, az MTA elnöke nyitotta meg, majd Bessenyei Ferenc szavalta el Vörösmarty Mihály *Gondolatok a könyvtárban* c. versét. Ünnepi beszédet mondott Márta Ferenc, az MTA főtitkára, Garamvölgyi József kulturális miniszterhelyettes és Rózsa György, az MTA Könyvtárának igazgatója. Márta Ferenc főtitkár a Magyar Tudományos Akadémia Központi Hivatala, a kutatóintézetek, az akadémiai kutatóhálózat valamennyi dolgozója nevében köszöntötte a jubiláló Könyvtár minden dolgozóját, s a százötven év történetét a Könyvtárnak a magyar tudományos életben betöltött szerepe, s a rá váró feladatok szemszögéből méltatta. Garamvölgyi József miniszterhelyettes a könyvtárügy fontosságát hangsúlyozta művelődéspolitikánkban, külön szólna a társadalomtudományokkal kapcsolatos teendőkről. Kiemelte itt azokat a feladatokat, melyek a társadalomtudományi információ területén várnak az Akadémiai Könyvtárra, különös tekintettel arra a hazai vezetős szerepre, mely a szocialista országok nemzetközi társadalomtudományi információs rendszerében reá hárul. (Garamvölgyi József beszédét különben teljes terjedelmében közli a *Könyvtáros* 1976. évi decemberi száma, Szentágothai János beszéde jelen füzetünkben, Rózsa György pedig a *Magyar Tudomány* 1976. 6. számában látott napvilágot.) A külföldi akadémiaiktól és tudományos könyvtáraktól érkezett vendégek nevében José Jas UNESCO-küldött köszöntötte a jubiláló Könyvtárat, s tolmácsolta az UNESCO főigazgatójának üdvözetét. Az ünnepi ülést zenei műsor zárta be, ahol kiváló előadók tolmácsolták Liszt, Erkel, Bartók és Kodály műveit.

Szeptember 22-én délután 5 órakor Ligeti Lajos akadémikus, az MTA Könyvtári Bizottságának elnöke megnyitotta a Könyvtár történetét és értékeit bemutató reprezentatív kiállítást az MTA előcsarnokában, mely október 9-ig állt az érdeklődők rendelkezésére.

A kiállítás célja az volt, hogy a Könyvtár történetét az Akadémiával és a magyar politikai élettel, a művelődési viszonyokkal való kapcsolatában mutassa be. A Könyvtár története három jól elhatárolható korszakra tagolódik, mely híven tükröződött a kiállítás képein. Az alapítástól az Akadémia mai palotájának felépítéséig tart az első korszak, s illusztrációkban ez a Széchenyi-tervezte hajdani akadémiai címertől az alapításon, a reformkor nagyjainak szereplésén át a szabadságharc és az önkényuralom korszakának képeivel és irataival zárul.

A második korszak 1865-től 1949-ig tartott. Ennek legnagyobb eseményei: a Könyvtár méltó elhelyezése jelenlegi otthonában, a Könyvtári Bizottság létrejötte, az első kiadványok megjelenése, a második világháború és a háborús károk helyreállítása.

A harmadik, ma is tartó korszak az Akadémia átszervezésével kezdődött 1949-ben. A hagyományos funkciók fenntartása mellett korszerű szolgáltatások, a kiadványok sokasodása, az Akadémia sorra létrejövő kutatóintézeteinek könyvtári hálózata jelzik a fejlődést.

Külön rész foglalkozik a 25 éve létrehozott Keleti Gyűjtemény anyagával, kiemelve annak legbecsesebb darabjait, s emléket állítva a Gyűjtemény tudós gazdagítóinak.

Ugyancsak szeptember 22-én délután vette kezdetét a Keleti Gyűjtemény huszonöt éves fennállása alkalmából rendezett tudományos ülésszak az Akadémia kistermében. A kétnapos ülészenon elhangzott tizenhat előadás bemutatta a Keleti Gyűjtemény nagyértékű kéziratgyűjteményeit, azok egy-egy darabját, s a legújabb hazai kutatások eredményeiről adott számot.

Megnyitó előadásában Ligeti Lajos akadémikus áttekintette a magyarországi orientalisztika kialakulását s az Akadémiai Könyvtárral való kapcsolatát. Terjék József a Csoma-könyvek alapján elemezte Kőrösi Csoma kutatómunkáját Nyugat-Tibetben. Róna-Tas András egy eddig ismeretlen csuvas szójegyzék kiadásának problémáit vetette fel. Scheiber Sándor a Kaufmann-geniza kutatásának történetét és jelentőségét vázolta. Ugyancsak a Kaufmann-gyűjtemény egy kéziratát elemezte és vetette egybe arab megfelelőikkel Fodor Sándor, a zsolotárok felhasználását vizsgálva a zsidó varázslásban. Az első napi előadások sorát Ecsedy Ildikó elméleti fejtegetése zárta a régi Kína történeti és mitikus kronológiájának problematikájáról.

A tudományos ülészak második napját Harmatta János akadémikus előadása nyitotta meg. Az előadó, kutatásainak új eredményeként vázolta a Stein Aurél feltárta szogd régi levelek keletkezésének körülményeit, és értelmezésüket adta. Kakuk Zsuzsa Kúnos Ignác gazdag hagyatékát mutatta be, kiemelve a kazáni tatár népdalgyűjtéseket. Lőrincz László a heroszok sorsát kísérte nyomon Héraklész történetének s a mongol Geszer-monda hőse életének egybevetésével. Kara György egy mongol kézirat alapján elemezte az álom különféle típusait és azok magyarázatát. N. A. Ajzenstejn, a moszkvai Keletkutató Intézet munkatársa Dzseláleddin Rumi életfelfogását vizsgálta orosz nyelvű előadásában. Iványi Tamás az iszlámkutató Goldziher Ignác nyelvészeti megnyilatkozásait és módszerét elemezte. A Keleti Gyűjtemény mongol és mandzsu kézirateit Bese Lajos mutatta be, összehasonlítva azokat Európa más mongolisztikai gyűjteményeivel. Horváth Anna a török kéziratgyűjteményt ismertette, különös figyelmet szentelve a magyar történelem szempontjából ritka becsű kéziratoknak. Wojtilla Gyula egy kásmiri kéziratot analizált Stein Aurél könyvtárából. A kétnapos tudományos ülészak Apór Éva Kégl Sándor hagyatékáról és a Keleti Gyűjtemény perzsa kézirateiról szóló előadásával ért véget. Az előadások anyaga az Akadémiai Könyvtárnak a jubileum alkalmával indított *Oriental Studies — Keleti Tanulmányok* című sorozatában jelenik majd meg angol, német, orosz és francia nyelvű tanulmányok formájában.

Szeptember 22-én este az Akadémia elnöksége fogadást adott a Tudósklubban az ünnepi ülés vendégei tiszteletére, akik szeptember 23-án a Duna-kanyar történelmi nevezetességeivel ismerkedtek meg.

A jubileum utolsó eseményeként szeptember 30-án került sor a Keleti Gyűjteményben a tibeti kéziratokból és fanyomatokból, Kőrösi Csoma Sándor könyveiből és a tibetisztika alapműveiből összeállított Csoma — gyűjtemény felavatására. Ezen megjelentek a Kőrösi Csoma Társaság által szeptember 24—30. között Mátrafüreden ren-

dezett Kőrösi Csoma Memorial Symposium külföldi és magyar résztvevői, a tibetisztika legjelesebb művelői, akik Rózsa György könyvtárigazgató megnyitója után megtekintették a Keleti Gyűjtemény legértékesebb kézíratait.

APOR ÉVA

Az Akadémiai Könyvtár jubileumi kiadványai. A könyvtárak, mint kutató műhelyek a múlt században és jelen századunk első felében elfoglalt helyükhöz képest — a Magyar Tudományos Akadémia kifejlődött kutatóintézeti apparátusa, az ipari kutatóintézetek, a műszaki felsőoktatási intézmények, általában az egyetemek kutatóhelyei, valamint az ideológiai centrumok és művészeti fórumok létesülése, szaporodása és előretérése következtében — az elmúlt évtizedekben (az 50-es és 60-as években) általában hátrább sorolódtak. A 70-es évek elején azonban megerősödött bennünk az a meggyőződés, hogy a következő évtizedekben a könyvtárakban dolgozókra a tudományos tevékenységben a jelenleginél nagyobb feladatok hárulnak. A tudományos fejlődés egyik égető kérdése már ma is a tudományos információk tárolása, átadása, értékelése és hasznosítása, tökéletesebb és hatékonyabb rendszerének megtalálása. Ma már nemcsak a hivatásukat komplex értelemben felfogó könyvtárosok vallják, hogy a könyvtári munkát, sajátos feladatai, a tudománytervező, tudományszervező és a kutató, alkotó munka részévé teszik. A tudomány elméleti kérdéseivel foglalkozók szerint is: az információs rendszer, benne a szakirodalmi információs rendszer, jó vagy kevésbé hatékony működése befolyásolja a tudomány funkcionális hivatása betöltésének minőségét.

A könyvtárak közvetítő szerepük (híd-szerepük) betöltése közben azonban nemcsak szolgáltatásokat teljesítenek a tudomány és a termelési-gazdasági szférák között, a technikai szakirodalom áramoltatásával, a művészeti-tudományos és a mindennapi élet struktúrái közötti kulturális transzmisszóval, hanem a tudományos és szakkönyvtárak, valamint vezető közművelődési könyvtáraink legjobban felkészült munkatársai át is törik a társadalmi munkamegosztás következtében nem minden esetben előnyösen keletkezett merev határokat, szervezeti burkokat; tudományos tevékenységük révén a kettős kapcsoltságok szálait erősítik, az intézményi kötődés mellé a tudományos irányú kapcsoltságot kötik. Ily módon intenzívebben, magasabb határfokon szolgálhatják a célt, amely szerint: a könyvtárak tevékenységét még szorosabban össze kell hangolni a szolgáltatásokkal ellátandó tudományterületek, népgazdasági ágak, közigazgatási egységek soronlevő és távlati feladataival. Ugyanis a könyvtári munka tartalmát, a könyvtári szolgáltatások jellegét az egyes szakterületek sajátos feladatai által meghatározott követelmények szabják meg.

A társadalmi szükségletek és lehetőségek nyomán kialakuló gyakorlat hátrább kényszerítette azt az irányzatot, törekvést, amely a könyvtári elméleti kérdéseket úgy tekintette, hogy nem hozta kapcsolatba a többi tudományokkal, nem teremtett eleven együttműködést a szaktudományokat gondozó intézetekkel és azok kutatóival. Elérkezettnek látszott az idő olyan tudományos tevékenységet körvonalázó koncepció kidolgozására, amely magában foglalja a könyvtári elméleti kérdéseken túl a könyvtárak állományára épülő szakterületi kutatási tevékenység elvárásaival összefüggő könyvtári tudományos tennivalókat. A koncepciónak számolnia kellett a tudományos vizsgálódásra kitűzhető feladatok természetes, értelemszerű egymásra épülésével, vagyis azzal, hogy az alapfeladat az irodalomellátás szintjének a szükségletekhez való közelítése, az információs munka tudományos nivóra emelése, és ebből következik, erre épül a könyvtári munkatársaknak a tudományos tevékenységbe, az aktív kutatásokba való bekapcsolódása, a főhivatású tudományos kutatók partnereiként történő munkálkodása.

Az elmúlt évek fejleményei igazolják, hogy a koncepció kiérlelése nélkül is érvényesül-

tek olyan könyvtári tudományos irányok, amelyek nemcsak a könyvtári rendszer fejlődésén hagyták nyomukat, hanem az egész magyar tudományosság, tudományos és kulturális közélet alakulásába belejártszottak. A könyvtárügy saját kutatási koncepciójának hiánya nem akadályozta egyes könyvtári intézmények tudományos tevékenységének kibontakozását, műhelyek alakulását, sőt bizonyos értelemben „iskolák” teremtődését. Ha szerényebben fogalmazunk: könyvtári rendszerünkben kitapinthatók azok a sajátos arculattal rendelkező intézmények, amelyek vagy önálló karaktert formáltak a könyvtári alapműveletekre épülő tevékenységükkel, vagy értelemszerűen megtalálták munkakapcsolatukat a főhivatású kutatóhelyekkel, vagy legalábbis kezdeti eredményeket értek el a könyvtárakban folytatandó többtétű tudományos tevékenység kibontakoztatásában.

A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára már korábban is magára hívta a figyelmet meglehetősen széleskörű tudományos tevékenységével, amelynek keretében kedvező arányokban ötvöződtek egybe a könyvtár hagyományos és új kutatási feladatai. Rózsa György, a könyvtár igazgatója 1964-ben a hagyomány és korszerűség elveinek egyesítése jegyében szabta meg az intézmény távlati fejlesztésének irányát, és ez a program a tudományos tevékenységet tükröző kiadványokban, a munkatársak publikációs tevékenységében megvalósítottak tekinthető. Hozzá kell fűznünk: a könyvtár tudományos funkciójának kibontakozásán, a koncepció érvényesülésén maga az MTA Elnöksége őrködött, és adott erkölcsi, valamint kellő anyagi támogatást.

A könyvtár műhelyévé vált a *hazai tudománypolitikai és kutatásszervezési tájékoztatásnak*, megvalósítva ezáltal azt az elvet, hogy a tudományos vizsgálódásra kitzúzhető feladatok természetes egymásra-épülése révén a könyvtári munkatársak a főhivatású tudományos kutatók partnereiként munkálkodhatnak, és ez a fejlődési folyamat is eredményezheti a könyvtárak kutató műhelyekké válását. Az ily módon sajátosan megteremtett műhelymunka keretében az adott, az intézmény profilja szerinti tudományágak szakirodalmának mélyreható elemzése mellett egy-egy téma vagy kutatási irány magas színvonalú áttekintésére, időről-időre való kritikai összefoglalására, szintetizálására is sor kerülhet. Az 1961 óta megjelenő *Tudományszervezési Tájékoztató* a nemzetközi szakirodalom alapján ad tájékoztatást a tudománypolitika, a tudományos kutatás szervezése, igazgatása, tervezése területéről információs szintézisek, szemle-cikkek, figyelő-cikkek, szakirodalmi ismertetések és bibliográfia formájában.

Műhelyé vált a könyvtár *forrásfeltáró tevékenységével* is. Feladatának tartja gyűjteménye és különgyűjteménye katalógus-sorozatainak szerkesztését és kiadását. A könyvtár állományában levő forrásanyag és szakirodalmi információs anyag tudományos igényű gondozása és feltárása vitathatatlanul könyvtári tudományos munka, amelyet a könyvtár — gyűjtési profilja szerint alkalmazott — szaktudományos felkészültségű munkatársak közreműködésével végez.

Különösen jelentősnek tekinthető az a könyvtári kutatási vállalkozás, amely *tudománytörténeti segédeszközök létrehozását* eredményezte. Közismert ugyanis, hogy a jelen és a jövő tudati viszonyainak, a tudomány mai és várható feladatainak megértését, megítélését, előrelátását az ideológia-, eszmetörténeti vizsgálódások, a kultúrhistóriai, tudománytörténeti kutatások segítik elő. A vizsgálódást végzők köréből nem hagyhatók ki a könyvtárosok, mert ezekük ügyében sok olyan dokumentum van, amely a múlt kutatóját eligazítja.

Nem adhatunk teljes képet az intézmény sokrétű tudományos munkájáról, de az Akadémiai Könyvtár másfélszázados jubileuma alkalmából elismeréssel adózunk — a törekvések megvalósulása láttán — a könyvtáros kollégáknak. Jelen írásunkban — a címben vállalt feladatunk szerint — a jubileumi kiadványokra hívjuk fel a figyelmet, azokra, amelyek a Magyar Tudományos Akadémia 150 évének (1825—1975) áttekintéséhez nyújtottak segítséget, és azokra, amelyek a könyvtár jubileumának (1826—1976) alkalmából kerültek kiadásra.

Az általunk említendő kiadványok 1971-től 1976-ig jelentek meg, részben a *Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei* (ill. *Kiadványai*) sorozatban, részben sorozatokon kívül, részben pedig már az 1976-ban induló új sorozatok tagjaiként. Keletkezésük zömmel arra az időszakra esik, amikor Rózsa György igazgató tartós külföldi távolléte idején Rejtő István vezette az intézményt, akinek a Könyvtáron belül egyébként is vezetői feladata közé tartozik a szerkesztői és kiadói munka irányítása.

Az Akadémia jubileumára, az MTA Történettudományi Intézetében Pach Zsigmond Pál főszerkesztésével és Vörös Antal szerkesztésében készült monográfia: *A Magyar Tudományos Akadémia másfél évszázada 1825—1975* — a források és irodalmat feltüntetett fejezetében — több helyen utal azokra a kutatásokra, melyeket a Könyvtár munkatársai végeztek, illetve azokra a kiadványokra, amelyek a Könyvtár kiadásában jelentek meg. A monográfia írói (Kónya Sándor, Kosáry Domokos, Makkai László, Pamlényi Ervin, Tilkovszky Lóránt, R. Várkonyi Ágnes, Vekerci László, Vörös Antal) közül többen is támaszkodhattak a Könyvtár kiadványaiban felölelt ismeretanyagra már az egyes könyvtári kötetek megjelenése előtt is, ugyanis több esetben történészeket kértek fel lektori munkára. Gergely Pál: *A Magyar Tudományos Akadémiára hagyott Vigyázó-vagyon sorsa* (Bp. 1971.) című kötetet R. Várkonyi Ágnes lektorálta, Szentgyörgyi Mária: *Célkitűzések és reformtörekvések a Magyar Tudományos Akadémián 1831—1945* (Bp. 1973.) c. kiadvány lektora Pamlényi Ervin volt, Fráter Jánosné: *A Magyar Tudományos Akadémia állandó bizottságai 1854—1949* (Bp. 1974.) c. kötetet Csapodi Csaba és Kónya Sándor lektorálták. Gergely Pál munkája kezdetén úgy gondolta: az Akadémia 150 éves fennállásának évfordulójára kiadandó monográfia elkészítéséhez nélkülözhetetlen forrásanyagot tartalmazna a Vigyázó-vagyon sorsának ismertetése. Szentgyörgyi Mária: „munkája előzményeit keresve ütközött először azokba a tényekbe, melyek ellent látszottak mondani annak a csaknem egyértelműen elmarasztaló ítéletnek, mely a felszabadulás után a »régii Akadémiáról« szóban és írásban napvilágot látott”. Fráter Györgyné kézikönyvének célját abban jelölte meg, hogy adatszolgáltatást nyújtson a másfélszázados Akadémia történetének megírásához, valamint tudományos segítségül szolgáljon a történetkutatók számára.

A szerzők helyesen gondolkodtak és cselekedtek. A jubileum alkalmára — éppen a források felderítése révén — hitelesebb kép alakulhatott ki a magyar tudományosság múltjáról. A könyvtári feldolgozó munka, a történeti adattár, az elfelejtett vagy ismeretlen adatok feltárása ad alapot az értékelő munkához. Ilyen adattár a Fekete Gézáné összeállításában — sorozaton kívül — megjelent *A Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825—1973* (Bp. 1975.) c. kötet (lektorálta: Várkonyi Ágnes és Kónya Sándor), amely „jellegénél fogva nem tudománytörténeti, tudánypolitikai feldolgozás, nem az akadémiai tagok teljes munkásságát részletező és értékelő kiadvány, csupán az akadémiai tagok akadémiai pályafutásával kapcsolatos legszükségesebb adatokat tartalmazó összeállítás”. Magunk is résztvettünk már kisebb jelentőségű, de hasonló kötet (*Szegedi Egyetemi Almanach 1921—1970*. Szeged, 1971.) szerkesztésében, és tudjuk, mennyire nem volt elég világosan leszögezni, hogy segédeszközöknek szánták a szerkesztők, hogy pusztán adatközlésével kíván ösztönzést adni az értékelő egyetemtörténeti kutatásokhoz. Az Akadémiai Könyvtár kiadványának összeállítója és lektorai az Akadémia Elnökségének állásfoglalását érezhették maguk mögött, amikor nem végeztek válogató munkát: kik kerülhetnek be a kötetbe. A teljes adattár teszi lehetővé azt az értékelő tudományos munkát, amely során az adott intézmény vagy testület progresszív és kevésbé progresszív korszakait vagy éppen retrográd periódusait meg lehet ítélni.

Ugyancsak a magyar tudománytörténetírás számára lesz fontos az a háromkötetes mutató (*Az Akadémiai Értesítő és a Magyar Tudomány indexe 1840—1970*. Szerk. Darabos Pál és Domsa Károlyné. Bp. 1975.), amelynek speciális célja az, hogy eligazítást nyújtson az Akadémia folyóiratának 130 év alatt megjelent publikációiról, hogy eligazítást nyújt-

son tudományos témákra, tudományos eseményekre és személyekre vonatkozóan — mindezt különös tekintettel az MTA belső életére és fejlődésére. Ez az index az akadémia-történeti és az általános tudománytörténeti kutatásokhoz egyaránt támogatást kíván nyújtani. Újszerűségével és, sok kutató számára ugyan még szokatlan rendszerével, a használatához adott útmutató segítségével — meggyőződésünk szerint — hasznosan fogja teljesíteni a maga elé kitűzött célokat.

A Könyvtár a jubileumi évben, sőt éppen az ünnepi megemlékezés körüli hetekben új kiadványokkal jelentkezett. Olyanokkal, amelyeket a 150 éves megemlékezésre kiadott könyvtári tájékoztató (*A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára 1826—1976*. Bp. 1976.) még nem is említhetett a könyvtár kiadásában megjelent munkák bibliográfiájában. A Kézirattár katalógusainak a sorában (9. sz.) Körmendy Kinga a *Széchenyi-gyűjteményt* mutatja be (lektorálta Csapodi Csaba).

Az ünnepi év a könyvtár életében nem lezárás, de méginkább folytatás és sok tekintetben kezdet is. Ezt jelzi a forrásfeltáró tevékenységben egy új sorozat útrabocsátása: a *Keleti Tanulmányok — Oriental Studies*. E sorozat első tagja: Terjék József: *Kőrösi Csoma dokumentumok az Akadémiai Könyvtár gyűjteményeiben*. Bp. 1976. (lektorálta és az előszót írta Ligeti Lajos). Ebben a most induló önálló sorozatban jelennek meg majd a további orientalisztikai tárgyú tanulmányok, a Keleti Gyűjtemény történetét, dokumentumainak ismertetését tartalmazó kiadványok.

Megújhodik *A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei (Kiadványai)* sorozat is. „1/76” új sorozati jelzést viseli magán az a kötet, amely a könyvtár munkatársainak az elmúlt 25 évben megjelent szakirodalmi közleményeit mutatja be (*A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára munkatársainak szakirodalmi munkássága 1950—1975*. Bibliográfia. Szerk. Fekete Gézáné. Bp. 1976.). Ez a kiadvány is jól szimbolizálja a múlt értékeinek megőrzését, a folytatást és az új kezdeményezések korszakának kezdetét.

HAVASI ZOLTÁN

Ján Čaplovič (1904—1976). Életének jelentős részét a pozsonyi Líceumi Könyvtárban töltötte, alkotó energiáját szinte teljes egészében a szlovák művelődéstörténetnek, elsősorban a könyv- és nyomdatörténetnek szentelte. Főművének — *A Szlovákia területén kiadott nyomtatványok bibliográfiája 1700-ig* — második kötetét már nem dedikálhatja barátainak, tisztelőinek, munkatársainak.

Tudományos munkássága minden területen érintkezett a magyar nemzeti művelődéstörténet megfelelő szakaszaival, hiszen a történelmi ország szlovákok és magyarok közös hazája volt. Ján Čaplovič a közös cseh—szlovák örökséget mutatta be elsősorban (Tranoscius-kiadások, 1936; Ján Silván költészete, 1957; Comenius-tanulmányok; a régi szlovák irodalom periodizációs kérdései stb.), de a tudós kutató objektivitásával foglalkozott mindenekelőtt a mai Szlovákia területének egykori magyar vonatkozásaival is, aminek egyik jelentős megnyilvánulása *Huszár Gál három ismeretlen műve* (MKsz 1972) vagy a *Comenius sárospataki nyomdájáról* készült értekezése (Archív pro bádání... Komenského... 1962).

Gyakran köszönhetjük Budapesten, a Széchényi, az Egyetemi és az Akadémiai Könyvtárban, ahol nagy bibliográfiájának adatait gyűjtötte, hasonlította, ellenőrizte. A munkálatok párhuzamosan folytak az ő kötetén és az RMNY első könyvén, és Ján Čaplovič a legpéldásabb önzetlen együttműködést folytatta magyar kollégáival: a még meg nem jelent második bibliográfiakötetének egyik kézirat-példányát azonnal a magyar kutatás rendelkezésére bocsátotta. Úgy véljük, e saját kezével javított példány a magyar—szlovák művelődéstörténeti kapcsolatok becses dokumentumaként kerül majd nemzeti könyvtárunk kéziratárának értékes darabjai közé.

Ján Čaplovič Pozsonyban megkülönböztetett figyelemmel fogadta a Líceumi Könyvtárban a magyar kutatókat, akiket nemegyszer munkaidő után is „kiszolgált”, sőt, amíg egészsége engedte, maga hordta elő a raktárból a kért anyagokat. A könyvtár vendégkönyvének bejegyzései szerint alig akadt Pozsonyban magyar kutató, aki elkerülte volna a Konvent utcai ódon ház első emeletét.

Szenvedélyes vitáit a nyomdák sorsáról sajnos ma már nem folytathatja, de munkássága tovább él és hat a magyar művelődéstörténet eredményeiben is. S élő tanúsként idézhetjük megszívlelendő gondolatát a magyar—szlovák kapcsolatokról Csanda Sándor: *Valóság és illúzió* című tanulmánykötetéhez (Bratislava, 1962) írott Előszavából:

„A magyar—szlovák irodalmi kapcsolatok tanulmányozásának ma mélyebb értelme, mélyrehatóbb jelentősége van. Nem holmi öncélú tudományos vizsgálódás ez, sem pedig kritikátlan objektivista adathalmazás. Olyan jelenségek, olyan irodalmi alkotások tanulmányozásáról van itt éppen szó, amelyeknek a múltban is megvolt a pozitív jelentőségük, ma pedig irodalmunk haladó hagyományait képezik. Ezeket a hagyományokat akarja folytatni jelenünk is, amikor az irodalmi alkotó munka feladatai közt méltó helyet biztosít a szocialista nemzetek őszinte, meghitt és tartós közeledése kívánalmának is.”

KÁFER ISTVÁN

Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1972. (Bp. 1975. 425. 1) A szokásos csoportosításban (I. Somkuti Gabriella—Papp István: Az OSzK 1972-ben, II. A könyvtári munka elvi és gyakorlati kérdései, III. Könyvtörténeti és művészettörténeti tanulmányok), Németh Mária szerkesztésében jelent meg nemzeti könyvtárunk tizenegyedik évkönyve, az ugyancsak megszokott, efféle kiadványoknál sajnálatosan törvényszerűnek tekinthető kiséssel. A rövid, csak a lényegre koncentrááló működési beszámoló — azóta már jócskán túl is haladott — adataiból hadd emeljünk ki egyet: a könyvek kötetszáma ez évben lépte túl a kétmilliót. Ezt az önmagában örvendetes tény azonban a külső körülmények — az eltelt időszakban is csak súlyosbodott helyhiány — jelenleg inkább nyomasztó teherré teszik, és a felmérhetetlenül értékes anyag jó (és egyre jobb) része hozzáférhetetlen lévén, pillanatnyilag csak statisztikai adat, aminek életre keltése még roppant erőfeszítéseket kíván (és nem is elsősorban a Könyvtár dolgozóitól).

Az őrzött anyag kimeríthetetlen és inspiráló gazdagsága meg a feltárására irányuló munka színvonalas sokrétűsége a II. és III. részben néhány könyvtártechnikai érdekű elemzés, beszámoló mellett olyan kezdeményezéseket hív életre és olyan kutatási eredményeket hoz, melyek a szűkebb szakmánál jóval szélesebb körű érdeklődésre tartanak számot, a Könyvtár anyagára támaszkodva vagy abból kiindulva azon jóval túl mutatnak. Tizenöt dolgozatról van szó. Horváth Tibor *A könyvtári szolgáltatások rendszeréről* ír rendszerelméleti tanulmányt a legújabb szakirodalomra támaszkodva, s nem épp csak a könyvtárszervezők hasznára. Igaz viszont, hogy megállapításai konkrétan csak a címnél szűkebb körre érvényesek: inkább a természet- és alkalmazott tudományok igényeit tartják szem előtt, társadalom- és történettudományi vonatkozásban aligha alkalmazhatók, még kevésbé a könyvtár népművelési funkcióját tekintve. Két tanulmány jellegű és értékű munkabeszámoló a könyvtári restaurálás módszereivel, problémáival, eredményeivel és lehetőségeivel foglalkozik: B. Kozocsa Ildikóé (*Az OSzK Restauráló Laboratóriumainak munkájáról*) az alkalmazott eljárásokat ismerteti (remek képanyaggal), Kastaly Beatrixé pedig *A hírlaprestaurálás néhány kérdéséről* szólva annál is fontosabb, mert erre vonatkozó szakirodalom nemzetközi viszonylatban is alig-alig akad, holott a probléma egyre égetőbbé válik. Felrémlenek könyvtári tapasztalataink, és óhatatlanul fölmerül a naív kérdés: vajon nem lehetne-e a könyvtári megőrzésre szánt hírlapokat azon melegében, rögtön a megjelenéskor impregnálni valamiképp, hogy az iszonyú tömegben létező és áradó

anyag legalább sok évtizedes perspektívában mutasson valami hajlandóságot a rendbejövetelekre? Wix Györgyné *Egy XVIII. századi magyar anonim-lexikon összeállításának problémáiról* teszi közzé módszertani meditációit, egyúttal értesítve arról a nem kis jelentőségű hírről, hogy a szóban forgó vállalkozás munkálatai a megvalósulás reményével haladnak.

W. Salgó Ágnes — adalékul a XVI. századi hazai görög műveltség meglehetősen elhanyagolt vizsgálatához — Bogáti Fazekas Miklósnak egy ritkán emlegetett Plutarchos-magyarítását elemzi (*Szép história az tökéletes asszonyállatokról*). Borsa Gedeon cikke (*Nyomtatványok Manlius kötetábláiban*) egy, ha nem is új keletű, de mostanában nemzetközileg (és a kéziratok terén is) egyre jobban nekilendülő, egyre eredményesebb kutatási területre vezet, nevezetesen a kötetáblákban rejlő töredékek közé (Kozocsa Ildikó fentebb említett cikke is szán ezekre néhány sort). Ha a világon mindenütt komoly reményeket fűznek e munkálatokhoz, nálunk ez még indokoltabb, hiszen ismeretes a hajdani magyarországi könyvtermelés elsomorító méretű pusztulása, s hogy újabb művekről, kiadásokról nagyobb mennyiségben már csak innen-onnan felbukkandó töredékektől várhatunk tájékoztatást. Borsza igen fontos kutatómódszertani megállapításokat tesz, leszögezvén, hogy az eddig többnyire ötletszerű vállalkozásoknál összehasonlíthatatlanul célravezetőbb egy-egy XVI. századi nyomdász felismert kötetábláinak szisztematikus vizsgálata. A cikk maga frappáns igazolással szolgál az elmélethez: tíz Manlius kötetáblából 14 nyomdatermék került elő, közte hét teljesen ismeretlen, másik három is új részekkel egészített ki korábban ismert darabokat. Az egyetlen aggály a kötetáblák felismerhetőségével kapcsolatban merül fel, hiszen kötetéstörténeti adatunk még a nyomdatörténetinél is kevesebb maradt. Ugyanez kelti fel viszont a reményt, hogy azonos nyomdából kikerült termékek előfordulása egyébként meghatározhatatlan eredetű kötésben kötetéstörténeti ismereteinket fogja gyarapítani. Soltész Zoltánné *Gregor Gelbhaar bécsi nyomdász 1638. évi magyar kalendáriumát* ismerteti, s ennek kapcsán foglalkozik a különböző típusú kalendáriumok ismeretterjesztő és történeti tudatformáló szerepének kérdésével is. Hasonló a témája Käfer Istvánnak: *Zsolnai szlovák kalendáriumok történet-szemlélete a Rákóczi-szabadságharc koráról* (bár itt nem történet-szemléletről, hanem az aktuális politikai kérdésekben elfoglalt álláspontokról van szó, vagy — legfeljebb és ritkán — ezek múltba való visszavetítéséről).

Berlász Jenő *Istvánffy Miklós könyvtárának* néhány eddig nem ismert darabját mutatja be, illetőleg felvázolja ezek útját, némely esetben a Corvinától Istvánffyig, onnan a Draskovics családig. Bemutat többek között egy újonnan fölfedezett Istvánffy-kódexet is, egy történeti forrásokat tartalmazó gyűjteményt. A tartalmi kérdésekkel egyelőre csak futólag foglalkozik, amit nem hiányosságként jegyzünk meg, inkább figyelmeztetésül: talán a — tudomásunk szerint munkában levő — Istvánffy-kiadás során kamatoztatható volna. Úgy hisszük azonban, méginkább egy régóta esedékes — ha nem is készülő — Baranyai Decsi-kiadásnál; az ő kommentárjainak ugyanis nagyon vézna a szöveghagyománya. Láthatatlanban nem ajánlatos állást foglalni, de első benyomásunk szerint a kötet nem annyira Istvánffy, mint inkább Baranyai Decsi gyűjtőmunkájának terméke lehet: az általa tervezett nagylegészett magyar történet ténylegesen megfogalmazott részei — a X. decas és a XI. egy darabja — a kötetbe foglalt dokumentumok közül mindent tartalmaznak, ami időrendben odailik, mégpedig nem kivonatossan, mint később Istvánffy munkája, hanem teljes terjedelmükben. Így a Berlász által b)-vel jelölt rész nem más, mint a X. decas I—VII. könyve; a g) jelű, Schwarzenburg jelentése = XI. decas II. könyv 1. és 3. fejezet, az ehhez csatlakozó Consignatio ugyanott a 2. fejezet; a „Kazikereij” ügyét tartalmazó h) = XI. decas II. 8. fejezet, i) Mihály vajda hűségesküje ugyane fejezetben folytatólag. Ezen kívül a c) rész magának Decsinek egy orációját tartalmazza. Az a), d), e), k) jelű darabok a tervezett teljes magyar történettel hozhatók kapcsolatba (bár ez a kor

bármelyik történetírójára vonatkoztatható, Istvánffyra is). Azt azért meg kell említenünk, hogy a kódexről Bod Péter is tudott már, Baranyai Decsíről szóltaiban írja: „Leírta Magyarországnak is Históriaját a sok költeményektől megtisztítva jól, mely História 1603-ban megvolt az Istvánffi Miklós vicepalatinus bibliothekájában, de hová lett azután, bizonytalan. Igen nagy kár, ha ugyan elveszett” stb. Íme, hát nem veszett el!

Fried István *Kállai Ferencnek, egy elfelejtett magyar szlavistának életmúvét* ismerteti, s kimutatja jelentőségét a magyar szlavisztika történetében. Kelecsényi Ákos *Literári Nemes Sámuel*, „a kor antikváriusi életének egyik legérdekesebb alakja” életútját rajzolja meg, közöl rá vonatkozó dokumentumokat, és arra a megállapításra jut, hogy nem szabad személyét csupán a nevéhez fűződő hamisítványok alapján megítélni (még azt is megkérdőjelezi — igaz, csak sejtetve —, csakugyan tőle valók-e ezek), hiszen múlthatatlan érdemeket szerzett művelődéstörténetünk nélküle minden bizonnyal megsemmisülő, elkallódó emlékeinek megmentése révén. Miklóssy János a *Vasárnapi Újság* Bach-korszakbeli éveit elemzi és értékeli — pozitívan: megállapítván, hogy a „nemzeti egység” jelszava, mely 67 után egyértelműen reakciós célokat szolgált, a tárgyalt időszakban még az elnyomó hatalom elleni küzdelem mozzanatát is magában hordta. Keresztury Dezső *Az önálló magyar opera és balett-szenika kialakulásáról* ad történeti áttekintést, úttörő munkát végezve a szinte teljesen járatlan területen, megemlíti azt az ellenállást is, melyet az OSzK Színháztörténeti Osztályának kellett leküzdenie ahhoz, hogy a vonatkozó anyagot legalább részben begyűjthesse. Jeszenszky Géza cikke, *A Times és Magyarország az 1904—1906-os politikai válság idején*, részint a lap bécsi tudósítójának, H. W. Steednek nézeteit elemzi, részint ezzel összefüggésben álló levéltári forrásokat dolgoz fel, s így hoz új adatokat az első világháború, illetve a békeszerződések előtörténetére vonatkozólag. Markovits Györgyi (*Egy New-York-i magyar folyóirat a második világháború idején*) a *Magyar Fórum* c. haladó emigráns lapot és a mellette csoportosuló kör tevékenységét mutatja be, hoz jellemző szemelvényeket.

KULCSÁR PÉTER

„A könyvkötészet múltja és jelene.” (Kiállítás Martonvásáron.) Közművelődési intézményeink általában ritkán vállalkoznak könyvkultúránk népszerűsítésére. Nemcsak a nagyobb igényű, reprezentatív kiállítások száma elenyésző, de az ismeretkörbe tartozó, az előbbieknél kevesebb gondtal, fáradsággal járó előadásoké is. És ebben a tekintetben sajnos, nem kivételek a könyvtárak sem, amelyek pedig autentikus gazdái lehetnének — értő kezdeményezői és kivitelezői — az effajta rendezvényeknek. Ezért üdvözljük örömmel és megkülönböztetett figyelemmel azt a kiállítást, amelyet 1976. május első felében láttunk Martonvásáron, a községi könyvtárban.

A két helyiséget megtöltő tárlók és tablók elég teret engedtek a rendezőknek ahhoz, hogy a laikus nézőt bevezessék a könyvkötés technikájának és művészetének történetébe, s ebből ízelítőt, vázlatos áttekintést adjanak az ókortól a huszadik századig. Fekete-fehér és színes reprodukciókon s jónéhány eredeti példányon kísérhette végig a látogató a könyvtábla fejlődését és díszítését a diptichontól a mai gépi könyvkötésig; szemelvényeket láthatott a könyvkötés régi híres műhelyeinek munkáiból, továbbá megismerkedhetett a könyvkötés egyes korokra jellemző anyagaival, munkafolyamataival és neves magyar mestereivel is. Számos szép bőrmetszet és bőrmozaik-berakás, aranyozott és vaknyomásos tábla, valamint többek között Jost Amman fametszeteinek hasonmásai érzékeltették a művészi könyvkötés és könyvdíszítés sokévszázados múltját; a mai gépi könyvkötést pedig az Akadémiai Nyomda martonvásári könyvkötészetének legújabb munkái, amelyek dísztelen, síma felületükkel, feszített kompozícióikkal és anyagukkal már az úgynevezett modern könyvkötéstílust képviselik.

Szakmatörténeti dokumentumként szerepelt a kiállításon egy céhlevél I. Ferenc pecsétjével és a *Code Napoléon* 1810-es párizsi kiadása. Több értékes ritkaság közül is kiemelkedett egy ósnyomtatvány, első nyomtatott krónikáink egyike: a *Thuróczy Krónika*, amelyről a lezárt vitrinben nem deríthettük ki, vajon a brünni vagy a néhány hónappal későbbi augsburgi kiadás-e 1488-ból. Az angol királyi udvarban is ismert Váci Györgynek, a Könyvkötés Kiváló Mesterének bemutatott munkái nemcsak a mai kézi könyvkötés kimagasló teljesítményeit, szegély- és betűmuntáit, aranyozó kliséit tárták a látogató elé, hanem jól szemléltették a különböző kötéstípusokat és anyagokat is. A kötéstáblák, hasonmások, ábrák, fotók mellett kiállított szakirodalmi művek általában szerencsésen egészítették ki a dokumentumok információit, néhol viszont tovább bővítették a vállalt téma amúgy is széles körét.

Csak örülhetünk a martonvásári községi könyvtár vállalkozásának, amely néhány jeles gyűjtő (Csupor Zoltán Mihály, Kovács György, Váci György) és az Akadémiai Nyomda martonvásári könyvkötészetének, KISZ fiataljainak (legfőképp Pletscher Róbertnek) segítőkéz felajánlásából, példamutató összefogásából jött létre. Sz. Chilla Szilvia, Martonvásár új községi könyvtárosa érdemes teljesítménnyel mutatkozhatott be olvasóinak.

NEMÉNYI LÁSZLÓ

BIBLIOGRÁFIA

A magyar könyvtörténeti szakirodalom 1971—1975*

I. A középkori kéziratosság bibliográfiája

Bevezetés

A középkori kéziratosság bibliográfiája 1971-től 1975-ig tekinti át az idevonatkozó tanulmányokat. (1970-ből csak azokat a cikkeket vettük fel, melyek *A magyar irodalomtörténet Bibliográfiája 1772-ig* c. kötetben nem szerepelnek, 1975-ből viszont csak az 1976. január 1-ig megjelent folyóiratokat vettük figyelembe. Gyűjtésünket kiterjesztettük a külföldön megjelenő magyar nyelvű, ill. magyar vonatkozású tanulmányokra is.) A vizsgált időszak a kéziratosság megjelenésétől kb. a 16. sz. végéig terjed, amikor annak jelentőségét a könyvnyomtatás térnyerése nagymértékben háttérbe szorította. Csak azokkal a kódexekkel foglalkozunk, melyek a középkori magyar kultúra részesei voltak, tehát latin, magyar, esetenként német és szláv kéziratokkal. A bibliográfia nem kizárólag az egyes kéziratokra, hanem átfogóan a középkori kéziratosságra vonatkozó anyagot tartalmazza: tehát helyet kapnak benne a paleográfiai tanulmányok mellett a kódex-kötés, és -restaurálás problémái, valamint a középkori írásbeliségre vonatkozó művelődés- és eszméletörténeti cikkek. A rendszerezés is ennek megfelelően történt, az első részben az írás-, a másodikban a könyvtörténeti publikációkat gyűjtöttük össze, a harmadik rész foglalkozik szűkebb értelemben a kéziratokkal, míg a negyedikben a kéziratokra vonatkozó művelődés- és irodalomtörténeti tanulmányok bibliográfiai adatai kaptak helyet. Az egyes cikkek után zárójelben jelöltük a kézirat lelőhelyét és jelzetét. Az esetleges átfedéseknél utalókat alkalmaztunk.

Rövidítések

AAnt	— Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae
AHistArt	— Acta Historiae Artium Academiae Scientiarum Hungaricae
A. Hist. Litt. Hung.	— Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Sectio Litteraria
A. Univ. Szeg.	— Acta Litteraria Academiae Scientiarum Hungaricae
ALitt	— Angol Filológiai Tanulmányok
AngFilTan	— Annales Universitatis Scientiarum Budapestiensis de Rolando Eötvös nominatae. Sectio historica
Ann. Univ. Bp. Sect. hist.	— Annales Universitatis Scientiarum Budapestiensis de Rolando Eötvös nominatae. Sectio philologica
Ann. Univ. Bp. Sect. phil.	— Antik Tanulmányok
AntTan	— Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae
AOrient	— A Debreceni Déri Múzeum évkönyve
DériM Évk	— Az Egyetemi Könyvtár évkönyvei
EK Évk	

* A *Magyar Könyvszemle* a jövőben rendszeresen közölni szándékozik az előző év könyvtörténeti szakirodalmának bibliográfiai összeállítását. Tekintettel arra, hogy *A magyar irodalomtörténeti bibliográfia* kötetei az 1970. évvel zárják feldolgozásukat, kurrens bibliográfiánk első közlései kivételesen öt év anyagát tartalmazzák. Ezáltal a középkori kéziratosság, legközelebb pedig a könyvnyomtatás korának bibliográfiáját adjuk közre. (Szerk.)

Élt	— Élet és Tudomány
Ethn	— Ethnographia
It	— Irodalomtörténet
ItK	— Irodalomtörténeti Közlemények
KtáriF	— Könyvtári Figyelő
Ktáros	— Könyvtáros
MG	— Magyar Grafika
MKsz	— Magyar Könyvszemle
MNy	— Magyar Nyelv
MS	— Magyar Sajtó
MSH 1.	— Középkori kútfőink kritikus kérdései. Bp. 1974. (Memoria saeculorum Hungariae 1.)
MSH 2.	— Janus Pannonius. (Tanulmányok.) Bp. 1975. (Memoria saeculorum Hungariae 2.)
MTörtSz	— Magyar Történelmi Szemle
MTud	— Magyar Tudomány
MűvtÉrt	— Művészettörténeti Értesítő
OSzK Évk	— Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve
PedSz	— Pedagógiai Szemle
SoprSz	— Soproni Szemle
Száz	— Századok
TörtSz	— Történelmi Szemle
VasiSz	— Vasi Szemle

I. Paleográfia

- KÉKI Béla: Az írás története. Bp. 1971. (2. átdolg. kiad. 1975.)
- KOVÁCS István: A paleográfiai sajátosságok mint bizonyítékok a kéz és a szövegező azonosításakor. = MNy 1975. 20—28; 186—197.

II. Könyvtörténet

1. Scriptorium, scriptor

- JÓNÁS Ilona: A világi értelmiség középkori térnyerésének történetéhez. (Az intellektuális munkákhoz kapcsolódó mesteriségek a XIII. századvégi párizsi adó-lajstromokon. (= Száz 1974. 879—900.)
- MARCELL Mária: Gergely budai scriptor. = MKsz 1971. 265—269.

2. Könyvdíszítés

- BARB, Alphons: Der Maler der Pilz-Aquarelle des Clusius-Codex. = Burgenländische Heimatblätter 1974. 3. 116—123.
- BERKOVITS Ilona: A későközépkori könyvkultúra Székesfehérvárott. = Székesfehérvár Évszázadai. 2. Középkor. 185—191. Kálmánsehi Domonkos könyvei: Breviárium (OSzK Clmae 446.), „Breviáriumos Missale” (USA), Livre d’heures (Paris), Missale (Zágráb), Imakönyv (OSzK. Clmae 136).
- [BERKOVITS Ilona]: Magyar kódexek a XI—XVI. században. Bp. 1975. M. Helikon—Corvina. 194 l. ill.

BOHATEC, Miloslav: Schöne Bücher des Mittelalters aus Böhmen. Praha, 1970. 72 l. 32 t.

CSAPODI-GÁRDONYI Klára: Influenze Veneziane nella miniatura dei codici a Buda. = Rapporti veneto-ungeresi all’epoca del Rinascimento. Bp. 1975. 95—101.

CSAPODI(NÉ) GÁRDONYI Klára: L’arte del libro veneziano e la Biblioteca del re Mattia Corvino. = MKsz 1972. 175—179.

DONATI, Lamberto: Bibliografia della miniatura. I—II. Firenze, 1972. — Ism.: Vízkelety András. = MKsz 1975. 115—116.

FEHÉR Géza: Miniatures Turques du XVI. siècle relative à l’histoire de Hongrie. = Az Iparműv. Múz. és a Hopp Ferenc Keletázsiai Művészeti Múz. évkönyve. Bp. 12. 1970.

FEHÉR Géza: Török miniatúrák a magyarországi hódoltság korából. Bp. 1975. M. Helikon—Európa.

JACOBSEN, Michael: A Sforza Miniature by Cristoforo da Preda. = The Burlington Magazine. 96. 1974. 851. 91—96. (Vatican Urb. Lat. 110f. 1. Corvina)

KÁDÁR Zoltán: Die Gewinnung der Mandragorawurzel. Beiträge zu einem Bilderzyklus der mittelalterlichen Handschriften. Debrecen 1971. (A Debreceni KLTE Könyvtárának közl. 80.)

KÁDÁR Zoltán: Anfänge der zoologischen Buchillustration. = Das Altertum. 19. 1973. 88—95.

KALMÁR Lajos: A Victorinus-corvina madárábrázolásának intellektuális háttéré. = EK Évk. 6. Bp. 1972. 171—202. néme-

- tül: AHistArt 1973. 1—2. 23—60. (Victorinus-Corvina OSZK Clmae Nr 370)
MUCSI András]: Magyarországi miniatűrök. — Miniatures in Hungary. 2. kiad. Bp. 1972.
NYILAS Márta: Raffaello festménye II. Gyula pápáról és Andreas Pannonius. = MKsz 1971. 324—326. [Andreas Pannonius 2 kódexének miniatűrjai: Bibl. Estense, Modena, Lat. 108. c. I.; 436. F. 2^f.]
POGÁNY(NÉ) BALÁS Edit: Capua kapuja. Küküllei János krónikájának művészet-történeti forrásairól. = MűvtÉrt 1975. 1. 17—24.
VAYER Lajos: Die Literatur der Miniaturmalerei und der graphischen Wiegendruckillustrationen in Ungarn während der letzten Jahre. = AHistArt 1972. 1—2. 150—160.

3. Könyvkötés

- Einbandstudien. Herausg. Ursula Altmann — Hans-Erick Teitge. Berlin. 1972. — Ism.: Soltész Zoltánné. = MKsz 1974. 202—203.
HAMANOVA, Pavlina: K vystavě uherské renesační vazby v Budapešti. = Historická Knižní Važba. 5. 1966/1970. 169—172.
KOROKNAY Éva: Magyar reneszánsz könyvkötések. Kolostori és polgári műhelyek. Bp. 1973. Akad. (Művészettörténeti füzetek 6.)
KOROKNAY Éva: Ungarische Einbandtechniken aus dem XV—XVIII. Jh. und ihre Restaurierung... Internationale Graphische Restauratoren-tag. 2. Wien—Bp. 6—11. Sept. 1971. Tagungsbericht. 1972. 253—260.
KOROKNAY Éva: Zu Fragen aus der Geschichte des Bucheinbandes. Historická Knižní Važba. 1966/1970. 167—169.
MAZAL, Otto: Europäische Einbandkunst aus Mittelalter und Neuzeit. Graz 1970. — Ism.: Rozsondai Marianne. = MKsz 1974. 203—204.

4. Restaurálás

- KOZOCSA Ildikó, B.**: Az egyházi könyvtárak muzeális értékeinek restaurálása. = MKsz 1975. 2. 154—163.
KOZOCSA Ildikó: XVI—XVII. századi zenei kéziratok restaurálása. = KtáriF 1972. 5. 534—537. — Olaszul: MKsz 1972. 27—31.
KOZOCSA Ildikó, B. — **KASTALY Beatrix**: A Firenzei Nemzeti Könyvtár restaurálási rendszere. = KtáriF 1974. 2. 156—166.

III. Kéziratok

1. Kéziratkatalógusok, kéziratgyűjtemények

- BERKOVITS Ilona**: Magyar kódexek. Id. Könyvdisztés
 Beschreibendes Verzeichnis der altdeutschen Handschriften in ungarischen Bibliotheken. Bearb. András Vízkelety. Bd. 2. Bp. 1973. Akad.
CSAPODI Csaba: Az Akadémiai Könyvtár Kézirattárának gyarapodása. 1964—1973. = MTud 1974. 11. 723—726.
CSAPODI Csaba: A „Magyar Codexek” elnevezésű gyűjtemény (K 31—K 114) Bp. 1973. MTA. 133 l.
 Katalog der Handschriften der Staats- und Universitätsbibliothek Hamburg. Bd. VII. Beschr. von Tilo Brandio. Hamburg, 1972. 229 l. 20 t. — Ism.: Vízkelety András = MKsz 1973. 405.
KOTVAN, Imrich: Rukopisy univerzitetnej knižnice v Bratislave. Bratislava, 1970. 544 l. 24 t. — Ism.: Csapodi Csaba = MKsz 1971. 376—377.
KOVÁCH Zoltán: Könyvek és oklevelek Esztergomból. = MKsz 1974. 186—189.
KUZMIK, Jozef: Stredoveký rukopisný zborník stredoslovenskej proveniencie. = Historický Časopis. 1974. 2. 261—266. [Az esztergomi káptalan énekgyűjteménye a 15. sz. elejéről: 48 latin, 4 óceh, 2 német és 1 latin—német szövegű ének.]
RADÓ (Polikárp): Libri liturgie manu scripti bibliothecarum Hungariae et limithropharum regionum. (Revidit et adlaboravit Ladislaus Mezey.) Bp. 1973. Akad. Kiad. 639 l.
SOMKÚTI Gabriella: Nagykönyvtáraink jelentősebb új szerzeményei. (1969) = MKsz 1972. 135—139.
SOPKO, Julius: Die Kodexliteratur aus der Slovakei des Mittelalters. = Zborník Filozofickej Fakulty Univerzity Komenskeho. Graecolatina et Orientalia. 1975. 47—80.

2. Egyes kéziratok, kódexek

ÁRPÁD-KOR

Krónikák, geszták

- GERICS József**: Krónikáink és a Szent László-legendaszövegkapcsolatai. = MSH 1. 113—136. németül: AHist 1973. 273—303.
GERICS József: A krónikakutatás és az oklevéltan határán. (A 90. krónika-fejezet kritikájának egyes módszertani vonatkozásairól.) = ItK. 281—295.

- KARÁCSONYI Béla:** Néhány kronológiai probléma középkori elbeszélő forrásaink szövegében. = MSH 1. 203–228.
- Középkori kútfőink kritikus kérdései.** Szerk. Horváth János, Székely György. Bp. 1974. Akad. Kiadó 384 l. ill. (Memoriam saeculorum Hungariae I.)
- KRISTÓ Gyula:** Egy 1235 körüli Gesta Ungarorum körvonalairól. = MSH 1. 229–238.
- KRISTÓ Gyula: XI–XIII. századi epikánk és az Árpád-kori írásos hagyomány.** = Ethn 1972. 1. 53–73.
- KRISTÓ Gyula—MAKK Ferenc:** Krónikáink keletkezéstörténetéhez. = TörtSz 1972. 198–203.

Legendák

- CSÓKA J. Lajos:** Szent Gellért kisebb és nagyobb legendájának keletkezéstörténete. = MSH 1. 137–146.
- HORVÁTH János:** A Gellért-legendák keletkezése és kora. = MSH 1. 147–163.
- MÉSZÁROS István:** Pedagógiatörténeti adalék a „magyarok szimfóniá”-jához. = MPed 1974. 3. 291–296.
- RÓNAY György:** Szent István király legendái. = Vigilia 1971. 8. 527–533.

Codex Albensis ld. Musica

Cerbanus

- BORONKAI Iván:** Cerbanus Maximos-for-dítása. Egy müncheni kézirat tanulságai. = AntTan 1972. 2. 193–213. (Catalogus Codicum Latinorum Bibl... Monacensis: 2550.)

Pray-kódex

- MEZEY László:** A Pray-kódex keletkezése. = MKsz 1971. 109–123.
- MEZEY László:** Egy cikk jobb megértése érdekében. (Válasz Peter Ratkošnak.) = MKsz 1973. 59–61.
- RATKOŠ, Peter:** A Pray-kódex váci eredetének kérdéséhez. = MKsz 1973. 55–58.
- VIDA Tivadar:** A Pray-kódex orvostörténeti vonatkozásai. = MKsz 1975. 121–136.
- SÁRKADY Sándor:** A Halotti Beszéd. ld. Nyelvemlékek.

Anonymus

- ANONYMUS:** Gesta Hungarorum. Béla király jegyzőjének könyve a magyarok cselekedeteiről. Hasonmás kiad. Ford. (és jegyz.) Pais Dezső. (Bev. és jegyz. kiég. Györffy György.) Bp. 1975. M. Helikon—Európa.
- FEHÉR Máttyás:** Avar elemek Anonymus

helynév-ismeretében. = MTörtSz. 2. 1971. 329–341.

- GYÖRFFY György:** Abfassungszeit, Autorschaft und Glaubwürdigkeit der Gesta Hungarorum des anonymen Notars. = AAnt 1972. 209–229.
- HORVÁTH János:** Anonymus és a Kassai kódex. MHS 1. 81–110.
- HORVÁTH J(ános):** Meister P. und sein Werk. Die türk-sprachlichen Kenntnisse des Meisters P. = AAnt 1970. 371–412.
- HORVÁTH J(ános):** Die Persönlichkeit des Meisters P. und die politische Tendenz seines Werkes. = AAnt 1971. 347–382.
- HORVÁTH János:** Középkori irodalmunk székesfehérvári vonatkozásai. = Székesfehérvár Évszázadai, 2. Középkor. 123–142.
- KAPITÁNYFfy István:** Anonymus és az Excidium Troiae. = ItK 1971. 126–129.
- KARSAI Géza:** Ki volt Anonymus? (Az Anonymus-gesta kézírata, szövegkritikája, tartalmi és nyelvi problémái, különös tekintettel a palimpszeszt szövegek fototechnikai kérdéseire.) = MSH 1. 39–59.
- KRISTÓ Gyula:** Anonymus magyarországi írott forrásainak kérdéséhez. 1. A kérdés állása. = MKsz 1972. 166–174.
- JAKAB Sámuel—VÁROSI György:** Az Anonymus-kódex lapjának optikai és fotografiai feltárása. = MSH 1. 61–79.
- VÁCZY Péter:** Anonymus és kora. = MSH 1. 13–37.

Paulus de Hungaria

- FEHÉR Máttyás J.:** Magyar Pál mester „Summa de penitentia”-ja. = MTörtSz 1973. 1. 51–70.
- KAPITÁNYFfy István—SZEPESSY Tibor:** Paulus Hungarus két Notabiliájának magyar vonatkozású helyei. = MSH 1. 279–314.
- KAPITÁNYFfy I(stván)—SZEPESSY T(ibor):** Ein Fragment der Notabilien des Paulus Hungarus in einem Kodex der Ungarischen Staatsbibliothek. AAnt 1972. 1–2. 231–233. — Magyarul: MKsz 1974. 109–110. (OSZK Clmae 30.)

Kézai Simon

- KRISTÓ Gyula:** Kézai Simon és a XIII. század végi köznemesi ideológia néhány vonása. = ItK 1972. 1. 1–22.
- SZÜCS Jenő:** Társadalomelmélet, politikai teória és történelemszemlélet Kézai Simon Gesta Hungarorumában. = Száz 1973. 569–643; 823–878.

Szűcs Jenő: Teoretikus elemek Kézai Gesta Hungarorumában. (1282–85.) Adalék az eszmei struktúrák „európai szinkronjának” kialakulásához. = Valóság 1974. 8. 1–20.

Leuveni kódex

MEZEY László: Leuveni jegyzetek az Ómagyar Mária-siralomról. = It 1971. 356–370.

ANJOU-KOR

DOMONKOS Pál Péter: A havasalföldi ferencesek zsoltairoskönyve 1364-ből. = MTörtSz 1972. 1. 131–139.

HORVÁTH J(ános): Die ungarischen Cronisten der Angiovinenzeit. = ALingu 1971. 321–377.

SZIGETI Kilián: Mesko veszprémi püspök (1334–44) Pontificaléja. = MKsz 1972. 5–14. (OSZK Clmae 317.)

TARNAI Andor: A magyarországi obszerváns rendi krónikájának szerzői és forrásai. = ItK 1973. 135–147.

Magyar Anjou Legendárium

(Hasonmás kiadás) Bev. tanulmányt írta, a legenda szövegeket összeáll. és sajtó alá rend. Lévárdy Ferenc. Bp. 1973.

VAYER Lajos—LÉVÁRDY F(erenc): Nuovi contributi agli studi circa il Leggendario Angiovinio Ungherese. = AHist-Art 1972. 1–2. 71–83.

Képes Krónika

= (A magyarok régi és legújabb tetteiről, eredetükről és növekedésükről, diadalaikról és bátorságukról. (1358.) Ford. Geréb László. A képek leírása: Cs. Gárdonyi Klára. Jegyz. Mezey László. Bp. 1971.

KAJZER, Leszek: Wegierskie Chronicon Pictum i wartosc jego miniatur jako zrodet de historii ubrojenie. (A Magyar Képes Krónika miniatúráinak fegyvertörténeti forrásértéke.) = Kwartalnik Historyi Kultury Materialnej. 1974. 25–37.

MÁLYUSZ Elemér: A Képes Krónika kiadásai. = MSH. 1. 167–186.

TARNAI Andor: A Képes Krónika forrásaihoz. = MSH 1. 203–211.

HUMANIZMUS, RENESZÁNSZ

BORZSÁK István: Sambucus Horatiuskódexe. = AntTan 1972. 1. 39–51. (OSZK Clmae 419.)

CSAPODI Csaba: Báthori Miklós Cicero-kódexe és egy állítólagos Athenais-korvina. = AntTan 1972. 97–98. [OSZK Clmae 150; Clmae 421.]

KOVÁCS Sándor, V.: Manuscripti umanistici ad Esztergom. I. (Libri epistolari apografi.) = MKsz 1972. 15–26.

KOVÁCS SÁNDOR, V.: Mátyás király leveleskönyvének egri töredéke. (Adatok Váradi Péter kancelláriai éveire. (= MKsz 1974. 115–118. [Egri Érseki Kt. Collectio miscellaneorum II. Vv. 29.]

Korvinák (ld. még: Könyvdíszítés)

CSAPODI Csaba: The Corvinian Library. History and Stock. Bp. 1973. Akad. Kiadó. (Studia Humanitatis 1.)

CSAPODI Csaba: Felix Petancius és a Bibliotheca Corviniana. = Szomszédsg és közösség. Szerk. Vujisics D. Sztóján. 1972. Akad. K.

CSAPODINÉ GÁRDONYI Klára: A Barberinigyűjtemény néhány kódexéről. = MKsz 1973. 351–355.

CSAPODINÉ GÁRDONYI Klára: Ismeretlen korvina a Vatikáni Könyvtárban. = MKsz 1974. 217–221. (Vat. Palat. lat. 1587.)

K[OVÁCS] S[ÁNDOR], V.: Cs. Gárdonyi Klára és Csapodi Csaba Korvina- és Janus Pannonius-kutatásai. = MKsz 1975. 217–218.

Vitéz János

BORONKAI Iván: Vitéz János első követi beszédei. = ItK 1972. 212–226. (Prága, Kapit. Bibl.: G 20.)

BORONKAI, Iván: Textkritisches zu Johannes Vitéz. = MKsz 1975. 45–50. [Praha, Kapit. Bibl.: G 20.; München, Staatsbibl.: Cod. 8482.]

Vitéz János könyvtárát ld.: Könyvtárak, könyvgyűjtemények

Janus Pannonius

BALOGH Jolán: Janus Pannonius képmásai. = MSH. 2. 83–92. [Bécs, Öst. Nat. Bibl. Cod. 111.: Plautus]

BORONKAI Iván: Adalékok a Janus Pannonius-szöveggyűjteményhez. = MSH. 2. 459–466.

BORONKAI Iván: A Vatikáni Könyvtár ismeretlen Janus Pannonius kódexe. = MKsz 1973. 128–137. [Regin. Lat. 1931. Plutarchus]

Janus Pannonius. Tanulmányok. Szerk. Kardos Tibor, V. Kovács Sándor. Bp. 1975. Akad. K. 600 l. (MSH 2.)

Janus Pannonius (1434–1472). Akad. K. 1972. (Az MTA tud. ülészak előadásai. Pécs, 1972. márc. 27–31.)

Janus Pannonius könyvtára: ld. Könyvtárak, könyvgyűjtemények

Cs. Gárdonyi Klára és Csapodi Csaba Korvina- és Janus Pannonius kutatásai: ld. Korvina

A sevillai Janus-kódex (Bibl. Colombia: MS 7-1-15.)

HORVÁTH Mária: A sevillai Janus Pannonius-kódex. (MSH 2. 445-455.)

HORVÁTH Mária: Híradás egy Janus Pannonius kódexről. = FK 1971. 123-130.

HORVÁTH, Mária: Vorbericht über einen Janus Pannonius-Kodex in Sevilla. = ALingu 1972. 1-2. 95-106.

Janus Pannonius ismeretlen versei a Sevillai-kódexben. Közread., ford. Horváth János. = ItK 1974. 594-627.

SZÉKELY György: A sevillai Janus Pannonius kódexhez. = Száz 1973. 710-712.

EGYÉB, XV. SZÁZADI KÓDEXEK ÉS KÉZIRATOK (ld. még: Könyvdíszítés, Musica)

DOMOKOS Pál Péter: Vadász Miklós „Compendiuma” 1428-ból. = MTörtSz 1971. 243-268. (facs. közlésével)

FEHÉR Máttyás Jenő: Galonifonti J. pekingi érsek Notitia Orbis"-a. = MTörtSz 1972. 3. 391-428. [facs. közlésével]

KOVÁCH Zoltán: III. János niederaltaichi apát levele 1491-ből egy kézírásos passzai Agradában. = MKsz 1975. 164-165. [Esztergom, Főszékesegyházi Könyvtár MS III. 202.]

SZABÓ Béla: Nézzük meg együtt a szécsényi Cicero kódexet. = Művészet 1974. 1. 28-29. (Szécsény, Múzeum)

SZELESTEI N. László: A Hess-féle Chronika legrégebb kéziratos másolata (1481). = MKsz 1973. 349-351. [Az Eötvös Kollégium könyvtárában]

Zichy-kódex: ld. Architektura

Lossai kódex (OSZK Clmae 197.)

BENDEFY László: Lossai Péter 1498. évi Geometria Practicájával kapcsolatban felvetődő kérdések. = MKsz 1974. 118-126; Geod. és Kartogr. 1973. 290-292.

PORONYI Zoltán: A Lossai-kódex szövege egy XVI. századi könyvben. = Geod. és Kartogr. 1974. 443-449.

REGŐCZI Emil: A Lossai-kódex és hasonmása. = Geod. és Kartogr. 1972. 2. 128-133.

Kassai kódex

BORSA Gedeon: A „Kassai kódex” hitelességéről. = MKsz 1972. 88-90.

BORSA Gedeon: Újra a „Kassai kódex” hitelességéről. = MKsz 1974. 170-177.

CSERES Tibor: Képek a Kassai Kódexről. = Élet és Irod. 1973. 47. 15.

FEHÉR Máttyás: A Kassai kódex szövegkiadása. 1.: MTörtSz. 1970. 4-5. 135-139.; 2.: uo. 6. 116-124.

FEHÉR Máttyás: Válasz többeknek a Kassai kódex dolgában. = MTörtSz. 1970. 3. 122-125.

FEHÉR Máttyás Jenő: A Kassai kódex hitelessége. = MTörtSz 1971. 604-605.

FEHÉR Máttyás Jenő: Mégegyszer a Kassai kódex hitelességéről... = MTörtSz 1972. 4. 561-569.

HORVÁTH János: Anonymus és a Kassai kódex ld. Anonymus

Nem latin kódexek, kéziratok

KIRÁLY Péter: A magyarok említése a Konstantin-legendában. = MNy 1974. 1-11, 157-173.

KIRÁLY Péter: A magyarok említése a Metód-legendában. = MNy 1974. 269-285, 406-430.

NÉMEDI Lajosné: A debreceni Református Kollégium Nagykönyvtárának egy középkori kódexéről (Erhart Gros Wittenbuchja). = Könyv és Könyvtár 8/1. 85-92. [Jelzete: R 521.]

NÉMEDI Lajosné: Augustinus-fordítás a debreceni Gros-kódexben. = Könyv és Könyvtár 8/2. 103-113.

XV. századi magyar nyelvű kódexek (Ld. Nyelvemlékek)

XVI. SZÁZADI KÓDEXEK (latin, szláv)

BARB, A. A.: Der Maler der Pilz-Aquarelle des Clusius-Codex — Ld.: Könyvfestészet

KOVÁCS Béla: A Liber Sancti Johannis keletkezése és kora. = Archivum. 1974. 3. 5-27. [Heves Megyei Levéltár: MS XII-2/d/39.]

SOMOGYI Árpád: A piricsei ógyházi szláv kódex. = MűvtÉrt. 1970. 4. 272-277.

SOMOGYI Árpád: Ein kirchenslawischer Kodex von Ungarn. = Études Balkaniques 1973. 2. 65-79.

SZÜCS Jenő: A ferences obszervancia és az 1514. évi parasztháború. Egy kódex tanúsága. = LK 1972. 213-263. (OSZK, Clmae 432.)

XVI. századi magyar nyelvű kódexek (Ld. még: Nyelvemlékek)

DOBSZAY László: Dies est leticie. = Aethn. 1971. 3–4. 387–410. [Dies est leticie s. 15.; Winkler-kódex: EK Cod. hung. 2.]

KÓDEXTÖREDÉKEK, FRAGMENTA-KUTATÁS

MEZEY László: A Fragmenta Codicum szabályzata. = MKsz 1973. 211–213.

MEZEY László: Die Kommission für Buchgeschichte und Bibliographie der Ungarischen Akademie der Wissenschaften. = Biblos 1971. 1. 15–17.

MEZEY László, A korai magyar művelődés története kötéstáblákban. Eltűnt kódexaink nyomában. = M. Hírlap. 1975. 163.

*

DOBSZAY László: Pozsonyi antifonálék. = MKsz 1972. 271–275. [Bratislava, Archiv Mesta: EC LAD jelzetű kódextöredékei]

FAZEKAS Árpád: XV. századi kódexlap Nagykállóban. = Szaboles-Szatmári Szle 1972. 1. 63–67. [Antiphonale-töredék]

KOVÁCS Sándor Iván: Szamosközi István rejtélyes térképvázlata Amerikáról. = Élet és Tud. 1975. 13. 593–597. [Egyetemi Könyvtár: Fragm. m. lat. 109.: Antiphonale OSPA, s. 14. — rajta Szamosközy rajza]

KÖRMENTY Kinga: Egy XV. századi magyarországi graduale. = MKsz 1974. 111–115. [MTA Könyvtár: T 297.]

Középkori kották és nyelvelmékek egy ősnymtatványban. = Korunk 1971. 9. 1425–1426. (XV. századi többszólamú töredékek és egy négysoros magyar nyelvű népének]

MEZEY, László: Les rapports intellectuels entre la France et la Hongrie des Árpáds. Recherches nouvelles — textes nouveaux. = ALitt. 1975. 3–4. 327–334. [az Egyetemi Könyvtár Zacharias Chrysopolitanus, Petrus Comestor, Thomas de Aquino és Collationes Parisienses töredékei.]

SCHNEIDER Sándor: Héber kódexmaradványok magyarországi kötéstáblákban. Bp. 1969. Akad. K.

SZENDREY Janka: A Budai Psalterium (Esztergom, Főszékesegyházi Könyvtár) töredékei a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában. = MKsz 1972. 87.

SZIGETI Kilián: A nagykállói kódextöredék. = Szaboles-Szatmári Szle. 1972. 2. 70–75.

IV. Az írásbeliség kialakulása és története

MOLLAY Károly: A német nyelvű írásbeliség és szépirodalom a XVI. század végén Sopronban. = Hel. 1971. 447–453.

Eastern and Western Europe in the Middle Ages. By F. Graus etc. London, 1970. (Az írásbeliség kialakulása Csehországban, Lengyelországban és Magyarországon) — Ism.: Cs. Szabó László: Katol. Szle. 1971. 3. 195–208.

Középkori könyvkultúra,} könyvtárak, irodalmi élet

BERLÁSZ Jenő: Die Entstehung der ungarischen Bibliothekskultur im XVI–XVII. Jahrhundert. = MKsz 1974. 14–28.

CSAPODI Csaba: Janus Pannonius könyvei és pécsi könyvtára. = MSH 2. 189–208.

CSAPODI Csaba: Les livres de Janus Pannonius et sa bibliothèque à Pécs. = Scriptorum 1974. 1. 32–50.

CSAPODI Csaba: Die Bibliothek des Janus Pannonius. = ALitt. 1972. 3–4. 389–400.

CSAPODINÉ GÁRDONYI Klára: Vitéz János könyvtára. = MSH 2. 235–245.

DANKANITS Ádám: XVI. századi olvasmányok. = Korunk 1972. 1. 30–34.

KOVÁCH Zoltán: Vitéz János emlékkiállítás Esztergomban. = MKsz 1973. 222–225. (Vitéz János kódexei is.)

Régi könyvek és kéziratok. Tanulmánygyűjtemény. Összeáll. Pintér Márta. Bp. 1974. OSZK—KMK. 379 l.

SZIKLAY László: Thurzó György udvara mint későreneszánsz irodalmi és tudományos központ. = Hel. 1971. 3–4. 393–401.

INTÉZMÉNYTÖRTÉNET, EGYHÁZTÖRTÉNET

Documenta Artis Paulinorum. 1. A magyar rendtartomány monostorai A—M. (Gyűjt. Gyéressy Béla, bev. Hervay Ferenc.) Bp. 1975. 383 l.

GYÖRFFY György: Zu den Anfängen der Ungarischen Kirchenorganisation auf Grund neuer quellenkritischer Ergebnisse. = Archivum Historiae Pontificae. 7. 79–113.

MÁLYUSZ Elemér: Egyházi társadalom a középkori Magyarországon. Bp. 1971. Akad. K. 398 l.

MÁLYUSZ Elemér: Királyi kancellária és krónikáírás a középkori Magyarorszá-

- gon. Bp. 1973. Akad. K. (Irodalom-történeti füzetek 79.)
- MEZSY László: A hiteleshely a közhitelőség fejlődésében és III. Béla szerepe. = MSH 2. 315–332.
- MEZSY [László] Ladislaus: Anfänge der Prifaturkunde in Ungarn und der glaubwürdigen Orte. = Archiv für Diplomatik, Schriftgeschichte Siegel- und Wappenkunde. 1972. 290–302.
- MEZSY László: Székesfehérvár egyházi intézményei a középkorban. = Székesfehérvár évszázadai. 2. Középkor. 21–36.

A KÖZÉPKORI ISKOLÁZÁS TÖRTÉNETE

Egyetemtörténet

- GABRIEL, Astrik L.: Garlandia. Studies in the history of the mediaeval university. Notre Dame, Ind. 1969. — Ism. Tóth András: MKsz 1972. 153.
- KLANICZAY Tibor: Megoldott és megoldatlan kérdések az első magyar egyetem körül. = ItK 1974. 161–178.
- PETROVICH Ede: Új magyar egyetemi vonatkozású adatok a XV. századból egy római levéltárban. = FK 1970. 158–163.
- SZÉKELY György: Fakultät, Kollegium, Akademische Nation — Zusammenhänge in der Geschichte der mittteleuropäischen Universitäten des XIV. und XV. Jahrhunderts. = Ann. Univ. Bp. Sect. hist. 13. 1972. 47–78.
- Az artes (grammatica, dialectica, rhetorica arithmetica, geometria, astronomia, musica) tanítása

Grammatica

- DURZSA Sándor: Az appositio, mint középkori stíluskategória az ars dictandi tanításában. = ItK 1971. 3–23.
- DURZSA, Sándor: L'ars dictaminis di un maestro italiano del secolo XII. = ALitt. 1970. 1–2. 159–173.
- MÉSZÁROS István: A Szalkai-kódex és a XV. század végi sárospataki iskola. Bp. 1972. Akad. K. 340. 1. [Esztergom, Főszékesegyházi Könyvtár: MS II. 395.]
- MÉSZÁROS István: Nyomtatott tankönyv a XV. század végi sárospataki iskolában. = MKsz 1975. 50–59. [Szalkai kódex, Vocabularius breuiloquis c. ősnymtatvány]
- MÉSZÁROS István: A XII. századi esztergomi diákjegyzet. Bp. 1973. 71 l. (Pedagógiai Múzeum 2.) [Esztergom, Főszékesegyházi Könyvtár: MS II. 3.]

Musica (Ld. még: Kódextörödékek)

- DOBSZAY László: Dallamminta a Pélák Könyvének verses tízparancsolatához. = MKsz 1974. 307–312.
- DOBSZAY László: Középkori zenetörténetünk székesfehérvári vonatkozásai. = Székesfehérvár évszázadai. 2. Középkor. 215–231. [Codex Albensis, Kálmán-csehi breviarium]
- FALVY Zoltán: A troubadourok és Magyarország. = MZene 1974. 1. 44–50.
- FALVY Zoltán: Troubadourmelodien im mittelalterlichen Ungarn. = StudMus. 1–4. 79–88.
- KUBINYI A[ndrás]: Musikleben am Budaer Königshof, Anfang des XVI. Jahrhunderts. Geschulte Musiker Spielleute. = StudMus. 1973. 1–4. 89–100.
- PETNEKI, Aron: Ikonographie der musikalischen Darstellungen ungarischen Mittelalters. = StudMus. 1973. 1–4. 175–185.
- RUFFY Péter: Megszóal a középkor. Rajeczky Benjamin a Széchényi Könyvtár igen értékes felfedezéséről. = M. Nemzet 1971. 162. [XV. századi többszólamú törödékek.]
- RAJECZKY B[enjamin]: Europäische Volksmusik und Musik des Mittelalters. = StudMus. 1973. 1–4. 201–204.
- SZENDREI Janka: Tedeum als ungarischer Volksesang im Mittelalter. = StudMus. 1973. 1–4. 303–320.
- SZENDREI, Janka: Zur Notations- und Vortragsweise der Prosulen nach den ungarischen Handschriften. = MKsz 1972. 157–165.
- SZIGETI Kilián: Eine Orgeltabulator aus dem ersten Viertel des 16. Jahrhunderts in Ungarn. = Die Musikforschung 1975. 3. 287–290. [15. századi kódexben.]

A KÖZÉPKORI TEOLÓGIA ÉS LITURGIA (Ld. még: Kódexek, Kódextörödékek)

- SZIGETI Kilián: A szentmise megújított liturgiájának előzményei a középkori magyar liturgiában. = Vigilia 1973. 2. 84–88.

A KÖZÉPKORI JOG

- BÓNIS György: A jogtudó értelmiség a középkori Nyugat- és Közép-Európában. Bp. 1972. Akad. K. 177 l. (Értekezések a Tört. Tud. köréből 63.)
- BÓNIS György: A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon. Bp. 1971. Akad. K. 446 l.

BÓNIS György: Egyházzog és egyházi bíraskodás az Árpád-kori Magyarországon. = Vigilia 1971. 8. 520–526.

A KÖZÉPKORI ORVOSTUDOMÁNY ÉS TERMÉSZETTUDOMÁNYOK — MEDICINA

BUZINKAY Géza: XV–XVIII. századi ritkaságok a Semmelweis Orvostörténeti Könyvtárban. = MKsz. 1973. 395–397.

KÁDÁR Zoltán: Megjelent a legrégebb természettudományi kódex színes facsimile kiadása. = MKsz. 1971. 200–201. [Bécs, Öst. Nat. Bibl. Cod. med. Gr. 1.]

KÁDÁR Zoltán: Some notes on the common archetypes of pharmaco-zoological illustrations in the MSS. Cotton Vitellius C., 3. and the Greek theriaca. = Orv. tört. Közl. 1972. 6. suppl. 85–95.

SZABÓ T. Attila: Lencsés György „Ars medica”-ja kéziratainak kérdéséhez. = MNy. 1974. 2. 144–157.

VIDA T.: A Pray-kódex orvostörténeti vonatkozásai ld. Pray-kódex

A KÖZÉPKORI ÉPÍTÉSZET — ARCHITECTURA

HORVÁTH Alice: Adatok a XV. századi építészelmélet kutatásához a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár „Zichy-kódexe” alapján. = Épít.-Építész. Tud. 1974. 1–2. 101–119. [jelzete: MS 09/2690.]

FÖLDRAJZ, TÉRKÉPEK — GEOGRAPHIA

FALLENBÜOHL Zoltán: Egy régi Pest-Buda látképről. = MKsz. 1971. 174–177.

OSZK, Kézirattár: Fo. Germ. 636.

HRENKÓ Pál: Magyarország Gastaldi térképén. = Geod. és Kartogr. 1975. 2. 110–121.

HRENKÓ Pál: A Lázár-térkép szerkezete. = Geod. és Kartogr. 1974. 5. 359–365.

A MAGYAR NYELVI MŰVELTSÉG TÖRTÉNETE, NYELVEMLÉKEK

MEZEY László: Die mittelalterliche Frauenbewegung und die Anfänge der ungarischen Literatur. Ann. Univ. Bp. Sect. Philol. Hung. 1973.

SARKADY Sándor: A Halotti Beszéd egy kérdéses mondatának értelmezése. MNy. 4. 410–418.

MÉSZÖLY Gedeon: Az Ó-magyar Mária Siralom nyelvtörténeti és stílustörténeti magyarzata. Kolozsvár 1944. (Hasonmás kiad. Bp. 1973.)

A Marosvásárhelyi Sorok és a Marosvásárhelyi Glosszák. Bev., jegyz. Farczady Elek, Szabó T. Attila. Bukarest 1973. Kriterion. (Koncz kódex)

KÁROLY Sándor: Les latinismes du Codex Jókai. (Mélanges offerts à Aurélien Sauvaget... Réd. Jean Gergely, Jean-luc Moreau.) Bp. 1972.

A Münchener kódex 1466-ból. Kritikai szövegkiadás a latin megfelelővel együtt. Szerk. Nyíri Antal. Bp. 1971. (Codices Hungarici 7.)

KÁROLY Sándor: A huszitizmus és a magyar bibliafordítás. (A Münchener Kódex új magyar kiadása alkalmából.) Létünk, 2. 1972. 81–90.

MÁTAI Mária: A határozók, névutók és igekötők rendszere a Münchener Kódexben. Bp. 1971. ELTE soksz. (Nyelvtud. dolg. 2.)

NYÍRI Antal: Corrigenda „A Münchener Kódex” című műhöz. MNy. 1972. 342–345.

BOTTYÁNFY Éva, H.: Adalékok az Apor-kódex töredékeinek jelentéséhez. MNy. 1973. 1. 75–78.

BOTTYÁNFY Éva, H.: Néhány rokon értelmű ige az Apor-kódexben. (Adalékok a magyar nyelv életrajzához.) Bp. 1973.

HAADER Lea: Egy forráslemez tanulmány. Ráskai Lea elválasztási gyakorlatáról. (A magyar nyelv kutatásának és oktatásának módszertani kérdései. Tanulmánygyűjt.) Bp. 1971.

Példák könyve ld. musica

NÉMETH S. Katalin: A Pécsi disputa szövegeiről. A Hist. Litt. Hung. A. Univ. Szeg. 13. 1973. 75–81. (OSZK Quart. Hung. 313.)

DIENES Erzsébet: Földrajzi nevek az Érdy-kódexből. Szeged (1973.)

BALOGH József: Zápolya János bájoló imája. XVI. századi magyar szövegemlék a Teleki Tékában. KtáriSz. 1971. 2. 79.

BUSTYA Endre: A Kányádi Töredék. Nyelvi emlékek a XVI. századból. NyItudK. 1972. 295–305.

GAJDOŠ Věslav Josef: A XVI. század első feléből származó magyar nyelvemlék. MNy. 1972. 340–342. [magyar nyelvű bejegyzés a pozsonyi Ferencendi kolostor 8125 jelzetű nyomtatványában]

MAGYAR Arnold: Új magyar nyelvemlék: A németújvári kálmínista káté a XVI. századból. (Fac.) és a kézirat feloldása.

- MTörtSz 1971. 1. 117—139. (Ferencsek könyvtára, Güssig 5/75)
- MOLNÁR József: Az 1501-i czenstohowai magyar nyelvemlék. MNy 1975. 1. 110—112 (a czenstohovai Pálos kolostor Cationale ecclesiasticum c. kézírata)
- PLAVECZ Tibor: A Görlitzi Glosszák. MNy 1971. 353—362.
- VEKERDI József: A Szent László-énekhez. ItK 1972. 133—145. [Peer-kódex, OSZK Kézirattár Nyelvemlékek 12.]

FODOR ADRIENNE—MADAS EDIT

SZEMLE

József Attila válogatott levelezése. Sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta FEHÉR Erzsébet. Bp. 1976. Akadémiai Kiadó. (Új Magyar Múzeum 11.)

Fehér Erzsébetnek már eddig is sokat köszönhet a József Attila-kutatás. Számos részlettanulmánya mellett Vágó Márta emlékezéseinek gondos jegyzeteivel járult hozzá a költő teljesebb megismeréséhez, s röviddel utána sok év fáradságos és áldozatos munkájának eredményével, a költő válogatott leveleinek kiadásával örvendeztette meg az olvasókat.

A levelek gyűjteménye bizonyos szempontból teljesnek mondható. Fehér Erzsébet valamennyi olyan József Attila-levelet közzétett, amelyet gyűjteményekben őriznek, a magánkézben levők közül pedig azokat publikálta, amelyek nyomtatásban megjelentek. Nálam hivatottabakra hagyom annak elemzését, hogy a költő személyiségéről kialakult képet mennyiben módosítja ez a gyűjtemény, és nem próbálom elemezni a költő levélíró-stílusát sem. Ehelyett néhány kisebb-nagyobb jelentőségű kiegészítést és pótlást adok közre. Azt hiszem, ezzel fejezem ki legjobban elismerésemet Fehér Erzsébet munkája iránt, hiszen kiadványától ő maga is azt reméli, hogy „új, ismeretlen anyagok nyilvánosságra kerülését segíti elő”.

*

[Bécs, 1925. okt.—nov.] — József Jolán közölte először azt a rövid levelet, amelyet a költő *Isten* című versével együtt, azt magyarázva küldött hozzá. (József Attila élete. Bp. 1940. 260—261.) Fehér Erzsébet kötetéből kimaradt. Cserépfalvi Imre szívésségéből módomban állt az eddig lap-pangó eredetit megnézni. Megállapíthattam, hogy József Jolán közlése hiányos, s a levelet (vele a verset) tévesen keltezte 1926 szeptemberére. A levél nagyobbik része — keltezés és megszólítás nélkül — a következő öt vers gondos tisztázását tartalmazza: *Látod?* — *A tavi*

torony harangozója — *Piroszemű* — *Olyan bolond vagy* — *Isten*. Majd így folytatódik:

Lucy, ime új verseimből. Az utolsóra, erre, különös figyelmet kérek: az aláhúzott hat sorra leginkább — nem hiszem, hogy valaha ember ilyen szépen és ennyire ki tudta volna mondani Istent; *Nyitott* tenyérrel, *térdig* csobogó nyugalomban: szegény Adynak ehhez képest a leggyönyörűbb vergődő fohásza is csak szándék, terve a kimondásnak, mikroszkóp alatt felboncolt csíra a Mindenség életéhez képest. Mert itt, ebben a versben az egész mindenséget megfogtam és fölemeltem, mint egy almát. A tavi torony harangozója is, amellettt hogy nagyszerű, még különösen furcsán megkapó is. Egész új hang, még nálam is. Írtam még egy pár verset, de most nem érek rá többet küldeni. Azt hiszem különben, hogy a Nyugatban majd olvasható őket.

A levelet Németh Andor szegedinek gondolta („Itt látom viszont azt a versét, melyet Jolán nővérének küldött Szegedről, aláhúzva három sorát...” *József Attila* Bp. 1944. 21.), s a versek közül hármát (*Látod?* — *Olyan bolond vagy* — *Isten*) „Szeged, 1924.” keltezéssel közölte az első gyűjteményes kiadásban, 1938-ban. A következő gyűjteményes kiadás, a Bálint Györgyé, egy további verset közölte a levél alapján, *A tavi torony harangozóját*, ugyancsak „Szeged, 1924.” keltezéssel. A kritikai kiadás szerkesztői ez utóbbinak és az *Olyan bolond vagy* címűnek datálását autográf kéziratok alapján módosították; a kéziratokon a „Wien, 1925.” megjegyzés olvasható. Ugyanezzel a keltezéssel jelent meg a *Piroszemű* is a *Makói Friss Újság*-ban. Az Országos Széchényi Könyvtár An. 2773. jelzet alatt őrzi a *Látod?* és *A tavi torony harangozója* aláírt autográf tisztázataát (ezt a kritikai kiadás szerkesztői még nem használhatták fel), mindkét szöveg alá ez van írva: „Wien, 1925.” Nyilvánvaló tehát, hogy a levél 1925. utolsó hónapjaiban íródott; a *Látod?* ennek megfelelően egy évvel későbbre, az *Isten*

pedig egy évvel korábbra datálandó. Hogy aztán József Jolán miért hagyta el az Adyra vonatkozó, érdekes részletet, csak találgathatjuk: azt hitte, hogy öccsét kompromittálják a naivnak érzett sorok? vagy az adyásták dühétől tartott?

Cagnes-sur-mer, 1927. jún. 10. (128. sz. levél.) Alkalmam volt a levél 3—4. oldalát is látni, melyet Fehér Erzsébet csak József Jolán közlése alapján adhatott ki. Az első versbetét teljesebb és pontosabb szövege a következő:

Barátommal egy ágyban lakom
nem is lesz hervadó liliumom
nincs gépfegyverem kövem vagy nyílalom
ölni szeretnék mint mindannyian — —

a lányok csak hordják a kenyereket
a lélek vén teknőc hátán lebeg
négy fillérem van mindenem kopott
ne nevessek ki asszonyok.

A *fillérem* szó helyén előbb ez állt: *szantimom*. A 2. vsz. első sorát József Jolán megváltoztatva közölte: *Nővérem csak küldi a kenyereket. (József Attila élete. Bp. 1940. 289—290.)*

*

[1937. dec. 3.] — A rövid búcsúlevelek sora kiegészíthető a *Magyar Hírlap* 1937. dec. 5-i számában megjelent töredékekkel:

Nem tréfadolog az ember élete. Bármit gondolnak rólam, ha szerencsésen, ha szerencsétlenül éltem, azt már akarva, nem akarva, vállalnom kell. Ki kell állnom a közönség elé — hogyan állhatna helyt másként egy lírikus? Hozzá kell azonban tennem, hogy nagy kétségeim vannak, vajjon egyáltalán jó költő voltam-e?

A közlő és címzett talán Ignótyus Pál volt.

*

A levelek közlési módja ellen csak az a kifogás tehető, hogy többször elmaradt a címzés és az utóirat. A 132. sz. levél címzése pl. már csak külsőségei miatt is jellemző:

juhász gyula
„délmagyarország” szerkesztősége
szeged

Az 53. sz. levél (*Szeged, 1924. okt. 27., nővéreinek*) hátlapján ez a ceruzával írott postscriptum olvasható:

Fiaim, [ne aggódjatok, mert most a Virágh cukrászdában mindennap kapok fölséges uzsonnát és a Szeged kiadójától,

Pásztortól, hetenként két-háromszor vacsorát. A pénzt mindjárt küldjétek. Csókokkal Attila

A hiány annál érthetlenebb, hiszen első közlőjük, Péter László nem mulasztotta el ezeknek az apró, de jellemző részleteknek a közlését.

Elmaradt a Párizsban, 1925 őszén kelt, Gáspár Endréhez szóló levél hátlapján olvasható utóirat is:

Az ernyőm nem tudom nálatok feledtem-e? Ha ott van, jó helyen van. De verses füzetem, ha kedved kerekedik — elküldheted. Szervusz. A.

Az érdekes persze nem az ernyő, hanem a „verses füzet”. József Attila még ekkor is füzetekbe írta össze verseit, mint kamasz korában?

*

Fehér Erzsébet a költőhöz írott levelek közül a legjellemzőbbeket adta ki. Talán nem ártott volna egy kissé bőkezűbben válogatnia — ha ugyan a Kiadó terjedelmi megkötései nem akadályozták meg ebben. Vágó Márta levelei megjelentek ugyan 1975-ben, de az új kiadványban éppen azok közül hagyott ki néhányat Fehér Erzsébet, amelyek fennmaradt József Attila-levelekre válaszolnak. (Így az 1975-i kiadvány 17. számú Vágó Márta-levele a 143. számú József Attila-levélre válaszol, ugyanígy a 20. sz. a 144. sz.-ra, a 22. sz. a 146. sz.-ra stb.) „Ahol az anyag erre módot adott, arra törekedtem, hogy a levelek lehetőleg feleljenek egymásnak.” Fehér Erzsébet ezt az előszóban megfogalmazott szándékát itt nem valósította meg.

Hiányossága a kötetnek, hogy Hertha Böhm levelei közül egyet sem közöl. Igaz, a levelezés egyoldalú, mert a költőnek az osztrák lányhoz írott levelei sajnos elvesztek, de így is érdemes lett volna néhány Herthától írott levelet közzétenni, mert ezek József Attila párizsi tevékenységéről sokmindent elárulnak.

Fehér Erzsébet jegyzeteiről csak a legnagyobb elismeréssel írhatunk. Egy-egy levélrészlet jelentésének tisztázásához alapos kutatásokat végzett; a szakirodalom ismerete mellett gyakran levélben is felkereste a még élő illetékeseket.

Mindent egybevéve: Fehér Erzsébet kiadványa sokáig a József Attila-kutatások egyik alapvető kézikönyve marad.

STOLL BÉLA

Magyar szocialista irodalom. (Első kiadások 1945-ig.) Az anyaggyűjtésben és a szerkesztésben közreműködtek: LÉTT Miklós, VARGA Istvánné. Írói álnévszótár: MARKOVITS Györgyi. A bibliográfiát szerkesztette: BOTKA Ferenc. Bp. 1975. Petőfi Irodalmi Múzeum. 325 l. (A PIM Bibliográfiái Füzetei, E. sorozat 1.)

A Petőfi Irodalmi Múzeum 1972-ben jelentette meg első bibliográfiái füzetét. Azóta figyelemre méltó frissességgel jelennek meg különböző sorozatokban az újabb bibliográfiák. A *Magyar Könyvszemle* már méltatta a vállalkozás jelentőségét (1973. 90—91.).

A *Magyar szocialista irodalom* c. kötet új sorozatot nyit meg, a témabibliográfiákét. Amint Botka Ferenc gondosan és koncentráltan felépített előszava is említi, szándéka szerint egy-egy tematikailag körülhatárolható irodalmi, illetve rokontudományi jelenségkőről akar tájékoztatást nyújtani. E jelenségkör a múlt század közepétől 1945-ig a könyvalakban megjelent műveket foglalja magába, amelybe beleértendők az egyes szerzők önálló kötetein kívül a vegyes tartalmú antológiák és naptárak is. Érdemes tehát hangsúlyoznunk, hogy ezen új sorozat esetében a válogatás tematikai alapokon nyugszik, ellentétben Botka sok vonatkozásban hasonló másik munkájával, A *magyar irodalom első kiadásai* c. kiadvány eddig megjelent füzetivel, amelyek esetében esztétikai szempontok voltak irányadók.

A gyűjtőkört szándékosan tágan értelmezte Botka Ferenc, annak érdekében, hogy érzékeltesse a téma irodalmának sokoldalú összefüggéseit, és bevonhassa gyűjtésébe a határjelenségeket is. Ezek megvonásánál Szabolcsi Miklós iránymutató elvi meghatározásából indult ki, és ennek következtében a bibliográfiái felgyűjtő munkát is nyilvánvalóan irodalomtörténeti szempontok határozták meg.

A bibliográfia szerkezetileg két nagy egységre tagolódik: gyűjteményes kiadványokra (antológiák, naptárak), valamint egyes szerzőkre. Az első részben kronológia szerint épül fel a tételek sorrendje, a másodikban viszont az egyes írók alfabetikusan követik egymást, és az időrend az életművön belül érvényesül. A gyűjteményes kötetek esetében az annotáció hiánytalanul magába foglalja a szereplő szerzők pusztá névsorát, amely ebben az esetben jól helyettesíti a részletesebb analizálást. A bibliográfiái tételekben közölt adatok általában elegendők, címlírásukban az sem okoz zavart, hogy az általánosan érvényes szabályokon némi változtatás

történt (vö. a kötet előszavát, 9. l.). Az áttekinthetőséget és használatot egyaránt megkönnyíti a jó tipografizálás is.

Az egyes íróknál kellemes meglepetés, hogy az életrajzi adatok számos tételnél minden eddiginél teljesebben vannak feltüntetve, mint például Benjamin Ferenc, Brassai Viktor, Ember Ervin, Garai János, Kiss Lajos, Révész Béla, Sáfáry László és Varga József esetében. Az írók születési adatait tekintve azonban azonos eltérések is mutatkoznak, ha a legutolsó *Magyar Irodalmi Lexikon* és a Botka-kötet adatait összevetjük. Így például Bálint Aladár és Benjámín László születési helyének, Braun Soma és Göndör Ferenc halálórási évszámának, Zsigmond Ede születésnapjának adatai térnek el. Botkának bizonyára igaza van, de az eltérésekre az előszóban fel kellett volna hívni a figyelmet.

A kötetet álnév-szótár, névmutató, valamint időrendi mutató egészíti ki, melyek használatát tételszámozás könnyíti meg. Az álnév-szótár Markovits Györgyi munkája, amely nem független jellegű összeállítás, így érdemes lett volna önállóan is megjelentetni, de legalább e kötet címlapján külön feltüntetni, hogy mit „rejt” magában ez a terjedelmes bibliográfia.

B. JUHÁSZ ERZSÉBET

A második magyarországi ősnymomda egyik nyomtatványa. (Az Egyetemi Könyvtár ősnymomatványa-unikum). Laudivius Zacchia: Vita beati Hieronymi. 1478/1479. Hasonmás-kiadás SOLTÉSZ Zoltánné bevezető tanulmányával. Bp., 1975. 54, [25] l. („Studium” A Magyar Iparművészeti Főiskola Typo-Grafikai tanszékének kiadványai.)

A *Chronica Hungarorum* 1972-es kiadása után most egy másik magyarországi ősnymomatványa hasonló kiadását is kézbe tudjuk venni. Az Iparművészeti Főiskola Typo-Grafikai Tanszéke összefogott a Zrínyi Nyomdával, és 500 számozott példányban megjelentette Laudivius Zacchia 1478-ban vagy 1479-ben nyomtatott Szent Jeromos életrajzát. Az eredeti mű csak egyetlen példányban maradt korunkra, de így a könyvtörténészek és a nagyközönségnek a régi nyomtatványok iránt érdeklődő csoportja könnyen tanulmányozhatja ezt a sok tekintetben kezdetleges technikával, deformálódott betűkkel előállított félezer esztendő inkunábulumot.

(Az Egyetemi Könyvtár budai ősnymomatványa-unikum.) A második magyarországi ősnymomda egyik nyomtatványa.

A hasonmás a nyomtatott részeken kívül pontosan feltünteti az Egyetemi Könyvtárban őrzött unikumon látható aláhúzásokat, rubrumozást és a néhány egyszerű iniciálét. Az eredetihez való teljes hasonlóságot — kis mértékben ugyan — csak egy körülmény rontja, s ez a szín. A bevezető tanulmányt ugyanis szürkés papírra nyomták, a faksimile részt pedig hófehérre, holott inkább fordítva kellett volna, mert az ősnymtatványok papírja mindig sárgás vagy sárgásszürke, sohasem ragyogó fehér.

A kiadvány, amely Haiman György professzor tervei alapján finom tipográfiával és gondos szedéssel készült, a könyvbarátok részére tartalmában és külsejében egyaránt értékes bibliofil csemege, a jövő könyvtervezői számára pedig követendő példa arra, hogy miképpen kell egy művészi könyvet előállítani.

A bevezetés kétnyelvű: magyar és angol. Szerzője, Soltész Zoltánné a laikusok által is könnyen érthetően, kellemes stílusban mondja el mindazt a lényegeset, amit Szent Jeromos középkori kultuszáról, életrajzáról s ennek frójáról, Laudivusról, továbbá a *Confessionale* nyomda működéséről, ránk maradt termékeiről, valamint a Jeromos életrajz nyomtatási idejéről tudunk.

VÉRTESEY MIKLÓS

Szenci Molnár Albert: *Discursus de summo bono* (Értekezés a legfőbb jóról). Sajtó alá rendezte, a bevezetést és a jegyzeteket írta VÁSÁRHELYI Judit. Bp. 1975. Akadémiai Kiadó. 538 l. Régi Magyar Próza Emlékek 4. kötet.

A Régi Magyar Próza Emlékek legújabb kötetéről mind a tárgyválasztást, mind a sajtó alá rendező munkáját illetően a legnagyobb elismeréssel szólhatunk. Bár amikor Szenci magyarra fordította Georgius Cieglerus (Ziegler) erkölcsfilozófiai munkáját, a könyv már nem tartozott az irodalmi újdonságok közé (hiszen már 1698-ban kiadták!), a sztoicizmus magyar történetében még elég friss alkotásnak számított, és jelentős szerepet töltött be eszmeiségével és olvasmányosságával egyaránt. Másrészt a fordítás a hazatért Szenci Molnár Albert életművének méltó összefoglalása volt mind tartalmában, mind kifejező eszközeiben. A mű problematikája közel állt Szencihez. Idegen országokban átél megpróbáltatásait és az itthoni „meghidegült” világ sorsfordulójában „némelyeknek szomorító és kártévő rágalmozásai ellen” (lásd a kiadvány 91. lapján!) bizonyára a Ziegler-

től formába öntött sztoikus tanítások nyújtottak neki vigaszt. A könyvnek az a tanítása, hogy a földi életben szereshető javak — legyenek azok a test, a szerencse vagy az elme adományai — legfeljebb rövid ideig tartó boldogságot jelentenek; a *bona corporis, fortunae bona* és *animae bona*: hiúságok hiúsága; a *summum bonum* mindezekon felül és kívül van, az életet csak a túlvilági boldogság ígéréteiben vigaszt keresés, az önruralom, a belenyugvás, az állhatatosság — a tudós humanista életfelfogás teheti elviselhetővé.

Bármennyire elméket is ez a fel-fogás az újsztoikusok, Justus Lipsiusnak a tanítása, az Isten rendelése következtében szükségszerűen bekövetkező sors állhatatossággal való elviseléséről „közvetlen kapcsolatot a művek között kimutatni nem lehet, bár Lipsiusé előbb jelent meg, s Ziegler ismerte is talán, mégsem befolyásolta őt a *Discursus* Boëtiusra épülő koncepciójának kidolgozásában. A hasonló választást az azonos kor, a közös sorsproblémák magyarázzák.” (37. l.)

Az olvasmányosságot részben a könyvben található számtalan érdekes történet, példa biztosította, melyet a szerző a bibliából, az antikvitásból, a keresztény középkorból és a korban hozzá közel eső írók műveiből válogatott össze gondolatainak illusztrálására és igazolására. Legnagyobb részük a fejedelmek, nagyurak, a fejedelmi kegyencek bűneiről szól, elítéli a hatalmasok kizsákmányoló zsarolásait, védelemben veszi a szegénységet, jobbágyságot. Ezért is közel állhatott Ziegler műve Szenci szívéhez.

Az olvasmányosságot szolgálta másrészt az a mód, ahogyan Szenci kitűnő fordítói érzékével, költői találékonyságával a történeteket önmagukban is élvezetes olvasmányokká tette. Szencinek ez az a munkája, melyen a tudatos fordítás bélyege leginkább érezhető. Legalábbis ez tűnik ki Vásárhelyi Judit alapos, minden szempontra kiterjedő elemzéséből, mellyel Szenci fordításának sajátosságait a próza fordításban és a verses áttünetésekben vizsgálja. Szenci hűen fordít, de bizonyos változtatásokat hajt végre. Hangulatilag az eredetinek megfelelő, de magyaros jellegű képekkel adja vissza a német szólásokat, helyenként rövidebbre fogva a történeteket. Nem szakad el a német szövegtől, mégis önállóan alkalmazott stílusesszközökkel hatásosan ki tud fejezni bármilyen hangulatot, lelkiállapotot, eseményt. Mértékkel alkalmazott szóképei, az azonos mondatrészek halmozása sok esetben a manierizmus formái sajátosságaira emlékeztetnek, de Szencinek sikerült

elkerülnie a manierista retorika pusztán dekoratív motívumait. „Szenci Molnár a manierista stílusnak egy klasszikus, letisztult, önálló változatát valósította meg, mely átmenet a XVII. századi prédikátorok és a manierista írók prózastílusához.” (63. l.)

A versbetétek fordításában hasonlóképpen tudatosan járt el Szenci. Általában a német vers szövegét vette alapul, csak akkor fordult az eredeti latinhoz, mikor a német túlzott eltéréseket mutatott. Szenci jóval tömörebb a németnél, költői képei változatosabbak, plasztikusabbak. A zsol-tárokkel ellentétben nem kötötték a versformák, ez megkönnyítette a nagyszámú (összesen 65) szentencia költői megfogalmazását.

Ki kell emelnünk a bevezető részből a *Szenci Molnár Albert utolsó évei* című fejezetet. Ez az a tíz esztendő, melyet tényszerűen alig ismerünk. Ezekre az évekre világít rá Vásárhelyi a biztos tényekből, Szenci utazásaiból, tartózkodási helyeiből, és ezekről szóló dokumentumokból, leveleiből levonható következtetések felsorolásával.

A bevezető fejezeteken túlmenően a szöveg gondozása és kommentálása is azt mutatja, hogy a sorozat szerkesztői jó kezekre bízták Szenci fordításának a kiadását. Vásárhelyi Judit lelkiismeretes, minden részletre kiterjedő munkát végzett. Mindennek utánanézett, mindent ellenőrzött. Se szeri, se száma az ezt bizonyító észrevételeknek, kiegészítéseknek, javításoknak, legyenek azok bibliai, klasszikus görög, latin, arab, középkori vagy a szerző korához közel eső irodalmi termékek, ködbe vesző mítoszok, hiedelmek, mondák, szokások, képzelt vagy valóságos személyek, történeti események. Pedig a hivatkozások száma töménytelen. Erről bárkit meggyőzhetnek a kiadvány marginális jegyzetei, ha csak futólag lapozza is át a kötetet. De hogy ellenőrzésük és ezen túlmenően kiegészítésük és javításuk milyen energiát és időt igénybe vevő munkát jelentett, csak az tudja értékelni, aki hasonló munkával már foglalkozott. Külön dicséret illeti a sajtó alá rendezőt, hogy a tárgytörténeti szempontból figyelemre méltó történeteknek világ- és magyar irodalmi utóéletére is többször utal.

Dicsérni kell Vásárhelyi Juditot a kötet végén található, mások hasonló munkájában nagy haszonnal forgatható *Névmutató*-ért, ahol számtalan személyről, velük kapcsolatos mozzanatról nyers az ember tájékoztatást.

Hasonlóképpen tanulságos a *Szójegyzék* is Szenci Molnár Albert számos régi, izes nyelvére jellemző szavaiból, a korban

még gyakran használatos idegen fordulatokról. Magánál a jegyzéknél azonban sok-sok gazdagabb szómagyarázatot találunk a lapalji, valamint az egyes fejezeteket magyarázó jegyzetekben. Kár, hogy az ott értelmezett szavak nem kerültek mind be a Szójegyzékbe, illetőleg, hogy több ízben, a mai olvasó számára már érthetetlen szavak, kifejezések magyarázata minden gondossággal ellenére is hiányzik a könyvből. Ha a sajtó alá rendező, bizonyára a lektor helyeslésétől kísérve, és tőle biztatva is, helyesnek tartotta pl. ilyen szavaknak a jegyzékbe vételét, mint ravás (= rovás), elrégenten (= nagyin régen), ismégint (= megint), ittígyen (= helyesen: ittígyen, vö. a 133. lapon a. m. itten), sziny (= szín, zurzavar = zürzavar), és jónak látta, hogy lábjegyzetben magyarázza a „kis uracska” = úrfi; „jó indulatú elmék” = jó indulatú, jó szándékú; „különb életet” = másféle életet stb. — ekkor joggal keresheti az ember részben a lap alján, de hátul a jegyzetben, sőt a Szójegyzékben pl. az alábbi szavakat és kifejezéseket: tol cimmer (a. m. tollcímer, azaz sisakdísz); maga (a. m. pedig); siu (a. m. szíj); egy-szálné (a. m. egyáltalán); servettel, ászok talp, oxtábla, melleszt, frautus, vont arany, ösztövré konyha, holt szén, elévő ellátás, legeltették szíveiket, ízében esett ez őnéki, többek is voltak efféle jólsütek stb. stb. El kell azonban ismernünk, roppant nehéz e tekintetben megtalálni a helyes mértéket, és következetesen végigvinni az elvet.

Ez a csekély fogyatékoság mit sem von le Vásárhelyi Judit érdemeiből. Tájékozódottságáról, hozzáértéséről, lelkiismeretes munkájáról csak a legnagyobb elismeréssel emlékezhetünk.

VARGA IMRE

Actes du colloque international sur les techniques de laboratoire dans l'étude des manuscrits. [Réd.] par Jean GLÉNISON et Louis HAY. Paris. 1974. Éditions du CNRS 270 + [20] p. (Colloques internationaux zu CNRS, No. 548.)

A kéziratnyi kutatások technikai-tervezettudományos — tehát nem tartalmi — kérdéseivel foglalkozott a francia Tudományos Kutatásügyi Központ (CNRS), a párizsi Nemzeti Könyvtár és a francia Levéltári Főigazgatóság közös égisze alatt 1972 szeptemberében Párizsban tartott ülészak. A kötet egyik szerkesztője a szövegtörténeti kutatásokkal foglalkozó kutatóintézet, a másik a modern

kéziratkutató központ igazgatója. A kérdéssel tehát legmagasabb szinten foglalkozott a francia tudományos közélet. Számunkra a jól szerkesztett, a hozzájárásokat is tartalmazó kötet azért is jelentős, mert szó van arról, hogy a legközelebbi ülészakot hazánkban fogják megrendezni.

A bevezető előadások a kérdés aktualitására utaltak: a tudományos kutatás mai irányzata interdiszciplináris. Az érdeklődés homlokterébe kerültek e szövegek hordozói, mint „régészeti tárgyak”, s az újkori papírkutatás nyomán egyre jobban érdekeltté válik a kérdésben az újkori kézirat kutatás is. Viszont már a megnyitó szavak is óvatosságra intettek: újszerű kutatási ágazat kibontakozásának vagyunk tanúi, éppen ezért nagyfokú óvatosságra van szükség.

A szakelőadások öt főcsoportja: írásforma, a kézirat anyaga, fényképezési eljárások, fizikai-kémiai eljárások és restaurálás. Az írásformák vizsgálatának új módszereivel kapcsolatban C. Sirat fontosnak tartja egy szélesebb körű, „statistikai” jellegű, elektronikus is betáplálható összehasonlító bázis kialakítását, mely az egyes betűformák általános, történeti és egyéni jelei mellett lehetővé tenné a ductus, a testtartás és az íróeszköz differenciáló jegyeinek értékelését is. L. Gilissen annak a reményének adott kifejezést, hogy a datált (esetleg névről ismert kéztől származó) kéziratok bőséges katalógusainak kiadása egyenes arányban fogja megnövelni az eddig datálatlan, lokalizálatlan kéziratok meghatározásának lehetőségét. J.-M. Fournier és J.-Ch. Viénot az írásformák holografikus eszközökkel történő mérhetőségéről szólva jelzik, hogy minden betű optikai egyégnek tekinthető, ami a hologramm alkalmazásával megkönnyítheti az azonosítást. G. Ouy — nagyon reálisan — felveti a kérdést: mit várhat a könyv-, írás-, irodalom- és művelődéstörténet a kéziratokkal kapcsolatos laboratóriumi technikától? Szerinte: a dokumentumok állagának megőrzését, azok alaposabb megismerését (szövegstudium, olvashatóvá tétel, gépi-automatikus szövegrekonstrukció és kiadás, írásazonosítás és a keletkezés módjának megállapítása útján). J. Chia-verina hozzájárulásaiban egyrészt a papíryanag mikroszkopikus vizsgálatának, másrészt kémiai összetétele meghatározásának módszereivel foglalkozik. Ez utóbbi kérdés a XLIX. század közepétől válik egyre jelentősebbé. M. de Pas a középkor folyamán használt fekete tinta két fajtájának (korom- és gubacs-alapanyag) elemzéséről, az ismert receptek révén tör-

tendő azonosítás lehetőségéről ír, alapos kémiai felkészültséggel.

Több szerző foglalkozott a vízjelkutatás régóta vizsgált kérdéseivel, azonban érintették az új műszaki-technikai lehetőségek alkalmazhatóságát. Th. Gerardy a vízjelkészítés technikáját ismerteti; egy szerző-hármas a béta-részecskéket kibocsátó sugárizotóp vizsgálat módszeréről szól — bonyolult gépi berendezésekkel végzett vizsgálatok alapján. Három optikus szakember a fotometrikus képanalízis (kontrasztfelerősítés) és a sztereomikroszkopikus vizsgálatok lehetőségeiről értekezik. Különösen érdekesek a kéziratok anyagával kapcsolatos fiziko-kémiai eljárásokról szóló beszámolók. L. Santucci azokról a még folyamatban lévő vizsgálatokról számol be, melyek a savtalanodáson átment (tehát károsodott) papíryanag kémiai és optikai jellemzőinek megváltozásával foglalkoznak. F. Walker a richmondi (USA) Barrow-laboratórium legújabb eredményeiről számol be. E laboratórium legfontosabb kutatási területei: laminálási technika, savtalanodás, hőhatás, időtálló, nem-merített papíryanag előállítása, a papírpusztulás mérve (1507—1590 között), papírchívum létesítése.

Külön kerekasztal foglalkozott a kéziratári és levéltári papírrestaurálás kérdéseivel. E. Alkalay a jeruzsálemi Egyetemi Könyvtár régi héber kéziratainak rekonstrukciós technikáját ismertette. M. Husarska a sok megpróbáltatásnak kitett varsói közgyűjtemények restaurálási gondjairól szólt. Giorgetti-Vichi asszony a firenzei árvízkatasztrófa után szükségessé vált munkálatokról szólva, említést tett a zágrábi és a budapesti közgyűjtemények helyreállítási problémáiról is. Felszólalt természetesen az Istituto di Patologia del Libro munkatársa is.

Böles mértéktartással vonta meg J. Glénisson az ülésszak mérlegét. Örömmel regisztrálta annak valóban interdiszciplináris jellegét, (fizikusok, kémikusok, optikusok, paleográfusok és könyvtárosok együttese révén) s kifejtette, hogy most a társadalomtudománnyal foglalkozóknak kell feltenniük a kérdéseket a természet-tudomány számára: mit tud segíteni a paleográfiában és a kéziratban a holográfia, a lézer és a sztereomikroszkop. „Ha az elhangzott ígéretek valóra válnak”. — mondta, akkor átalakul a paleográfia a maga teljes egészében (könyv- és kéziratban, régi és legújabbkori anyagvizsgálat egyaránt). A legközelebbi ülészakon majd elvállik, hogy mennyiben volt lehetséges az ígéretek bevéltása. Dicsérendő éppen ezért minden oly szándék, mely hazai vonatkozásban a helyzet fel-

mérésére, az eddigi eredmények összefoglaló értékelésére, a technikai lehetőségek és kívánalmak viszonyának tisztázására törekszik.

TÓTH ANDRÁS

Hutt, Allen: The Changing Newspaper. Typographic Trends in Britain and America 1622—1972. London, 1973. Gordon Fraser. 224 l.

Allen Hutt könyve több szempontból is úttörő jelentőségű, mégpedig nemcsak az angol nyelvű újságok története szempontjából, hanem bizonyos fokig az egyetemes sajtótörténet számára is. Újszerűvé teszi mindenekelőtt az a tipográfiai központúság, ami az egész mű legfőbb jellegzetessége: a hírlapirodalom történetéről úgy kapunk áttekintést, hogy előtérben az újság külsejének: tipográfiájának, tördelésének, beosztásának a századok folyamán megfigyelt változásai állanak. Noha szinte magától értetődőnek látszik, hogy a minden korban valamiféle befolyásolásra, hatásra is törekvő újság számára e külső forma fontos eszköz volt, mégis az ilyen szempontú vizsgálódás aránylag ritkán jellemezte idáig a sajtótörténeti szakirodalmat, de a nyomdászat-történeti művekét is csak elvétve. Az előbbieken az újságok tipográfiai köntöse csak mellékesen játszott szerepet, a főhangsúly legtöbbször az újságok tartalmi illetve tipológiai fejlődésén volt.

Hogy a sajtótörténeti áttekintéseknél mennyire indokolt nézőpont az újságok tipográfiai változásainak a vizsgálata is, Allen Hutt műve egyértelműen bizonyítja. A szerző — aki egyébként sajnálatos módon, könyve megjelenését már nem érthette meg, annak csak kefelevonatát láthatta — egy személyben volt újságíró, történész és kitüntetett nyomdász. Az ő nevéhez fűződött a *Daily Worker* tipográfiai megtervezése, amiért a — *Times*-szal közösen — magas kitüntetést kapott. Ő volt az egyetlen angol újságíró, akinek újságtervezésért odaítélték a „Royal Designer for Industry” című magas szakmai kitüntetést.

Az újság-tipográfia iránti gyakorlati érdeklődése, könyve tanúsága szerint is a sajtótörténetből táplálkozott. Személyében a történész és a nyomdász szerencsésen ötvöződött egybe (történelmet Cambridge-ben tanult, az újságírást és nyomdászatot a *Daily Herald*-nál kezdte); bizonyára ezeknek nagy mértékben köszönhető, hogy e nagy történeti és tipográfiai szakismereteket egyszerre igénylő mű megszülethetett.

Eredetileg csupán egyszerű kiegészítésként szánta Stanley Morrison 1932-ben megjelent, és ma már szinte könyvtári ritkasággá vált *The English Newspaper* című művének, amely az első világháborúig dolgozta fel az angliai sajtó történetét. Az első négy fejezet valóban e korábbi összefoglalás nyomán készült, de már itt végre kellett hajtania bizonyos korrekciókat és változtatásokat ahhoz, hogy az utolsó fél évszázad sajtójának jelentős tipográfiai fejlődéséről is áttekintést tudjon nyújtani, és hogy kiegészíthesse a szigetország sajtójának történetét az Egyesült Államok hírlaptörténetével, amelynek kialakulása az angliai újságok közvetlen hatása alatt ment végbe, de amelyhez a későbbiek során is sok kapcsolatot fűzte az angol sajtót. Allen Hutt ezért teljesen indokoltan vizsgálja párhuzamosan az angol nyelvű hírlapok történetét Angliában és az Egyesült Államokban.

Behatóan foglalkozik a „kezdetek”-kel: az angol sajtó előtörténetével; ezt a már periodikusan megjelenő news-book-okkal és news-pamflet-ekkel kezdi, elmellőzve a csak egyszeri vagy rendszeretlen megjelenésű újságlapok vizsgálatát. Ezért elemzéseit csak az 1620-as évek hollandiai és londoni kiadványaival indítja el. Tágabb körű, mert könyv- és kultúrtörténeti érdekességű is az egybevetése, amelyben a nyomtatott hírlap „idősebb testvéré”-nek, a könyvnek, pontosabban a könyv címlapjának az első újságokra gyakorolt tipográfiai hatásait mutatja ki. Érdekes sajtótörténeti megfigyelése az is, hogy Renaudot *Gazette*-jének külső hatása sokáig nyomot hagyott az angol sajtón.

Bár a szerző figyelme az újság formai fejlődésére irányul, az olvasónak mégis alkalma nyílik felfigyelni a tartalom és a forma szoros kapcsolatára az újság fejlődéstörténetében is. Például igen jellemző, hogy éppen a sajtó számára is oly jelentős korban, mint az angol forradalom időszaka, figyelhetők meg az angliai újságokon a könyvstílus végleges elhagyása és a híreknek az újság címlapjára történő, szinte robbanás-szerű előnyomulása. Allen Hutt a szakember tájékozottságával vezeti végig olvasóit az angol sajtó tipográfiai változásainak történetén, mindig sokrétűen megvilágítva a formai változások okait és összefüggéseit. A két hasábos *London Gazette*-től kezdve figyelemmel kíséri a három-négy, majd a többhasábos újságlapok felbukkanását; olyan címlap-díszítő motívumok megjelenését, mint pl. az 1696-os *Old Post-master* című újságon látható lovas metszete, amely a 18. század

első harmadában általánosan elterjedt az európai sajtóban, és a század végén a mi újságainkon is megtalálható volt. (*Magyar Kurír*).

Az újság betűtípusainak és szövegének kialakulása is fontos helyet tölt be a szerző vizsgálódásai sorában. E szempont is megtalálható a sajtó 16. századi előtörténetétől kezdve a 19. századi nagy technikai változásokon át az első világháború idején kibontakozó bulvár-sajtón keresztül, az utolsó fél évszázad szenzációs technikai újításaiig: a sajtó grafikai tervezésének koráig terjedő áttekintéseken. E könyv alapján világosan látjuk, hogy azokat a nagy műszaki változásokat, amelyek az újság fejlődését befolyásolták, fontos tipográfiai változások is nyomon követték. Allen Hutt munkájának nagy érdeme — az angol nyelvű hírlap-irodalom történetéről nyújtott értékes áttekintésén kívül — hogy általánosítható tanulsággal is szolgál: a sajtótörténet a jövőben nem mellőzheti az újság tipográfiai fejlődésének vizsgálatát sem. A kiadvány — szerzőjéhez és tárgyához méltó — szép tipográfiai kiállításban készült; a két színben nyomott 200 illusztráció szemléletesen is bemutatja az angol és amerikai újságok három és fél évszázadának fejlődését.

KÓKAY GYÖRGY

Attal, R.: *A Bibliography of the Writings of Prof. Shelomo Dov Goitein.* Jerusalem, 1975. XXXII, 70 l.

S. D. Goitein professzor ma a világ egyik vezető orientalistája. Jeruzsálemben és Philadelphianban tanított, ma Princetonban. Széles tudomány-területeiből hadd emeljük ki az iszlámot, a jemeni zsidók nyelvét és folklórját s — az utolsó negyedszázadban — a genizát. A négy kötetre tervezett *A Mediterranean Society* c. hatalmas mű a geniza dokumentumai alapján megrajzolja a mediterraneum zsidóságának életét a középkorban. Ezt követi majd az idevonatkozó szövegek kiadása fordítás kíséretében (*Mediterranean People*) s az *India Book*, amely az Indiával való kereskedelmet tárgyalja.

A bibliográfiát az Israel Oriental Society és a Héber Egyetem Institute of Asian and African Studies tanszéke adta ki. Az előbbinek Goitein egyik alapítója, az utóbbinak sok évig vezetője volt.

A művet Prof. Hava Lazarus-Yafeh, a kezdeményező vezeti be. R. Ettinghausen angolul, D. Ayalon héberül méltatja Goiteint (hangsúlyozza, hogy Goldziher

óta nem élt senki, aki úgy ismerte volna a zsidóságot és az iszlámot, mint ő).

A kötet gyöngyszeme Goitein önvallo-mása, amelyet a philadelphiai Oriental Clubban mondott el 1970-ben. Néhány részlet belőle. Nem akart tudós lenni, csak nevelő, vagy egy gyermekváros feje. Élete útjelzői: a postakocsi és az úrrakéta. Amikor doktori disszertációjának tárgyát — ima a Koránban — J. Horovitz professzorral Frankfurtban átbeszélte, a mes-ter tíz percet szánt rá: „Gyűjts össze mindent, amit a Korán mond az imáról és próbáld kritikai vizsgálattal időrendben csoportosítani.” Elmondja, hogy geniza-tanulmányai 1948-ban a budapesti Kaufmann-gyűjtemény átvizsgálásával vet-ték kezdetüket. A Prédikátor szavaival zárja (11: 6): „Reggel vesd el a magot és este se pihentesd kezéd.” Életünk estéjén se hagyjuk abba a vetést. Gyümölcsöt hozhat még.

A bibliográfia csak válogatást ad a terjedelmében és mélységében hatalmas életműből. 548 számot tüntet fel. A többi is ki van cédulázva és hozzáférhető. Pályája kezdetén, 1927-ben, drámát írt héberül Pulcinelláról, aki Bloisban 1171-ben mártírhalt.

Goldziher Ignáccal öt ízben foglalkozott (132, 153, 161, 169, 193. szám). Magyarországi látogatásáról annak idején irodal-milag is beszámolt (175. szám).

Hadd említsük meg, hogy a Kaufmann-Haggadah kritikája kimaradt, holott a legrangosabb napilapban jelent meg (Háá-rec. 1975. VI. 14.).

Angol és héber index és az ismertetett könyvek jegyzéke könnyíti meg a pompás kivitelű bibliográfia használatát.

SCHIEBER SÁNDOR

Bibliografie československé hungaristiky za léta 1966—1968. Sestavil a k vydání připravil Richard PRAŽÁK. Universita J. E. Purkyně, Brno, 1971. 98 l. — Bibliografie československé hungaristiky za léta 1969—1971. Sestavil a k vydání připravil za technické spolupráce Františka KOUKOLY. Universita J. E. Purkyně. Brno 1974. 108 l.

A brnoi J. E. Purkyně Egyetem Közép- és Délkelet-Európa történetére vonatkozó bibliográfiai sorozatának „magyar” tár-gyú két kötetét tartjuk a kezünkben. Öt esztendő természetét regisztrálja a két könyv, a Csehszlovákia területén megjelenő hungarológia pontos, alapos, jól rendszere-zett könyvészetét adja. A sorozatnak és a jelen két kötetnek szerkesztője és szerve-

zője Richard Pražák docens, a magyar irodalom és történelem jó ismerője, kiváló egyetemi előadója, és a cseh—magyar kapcsolatok problémakörének legjelesebb szakértője. Tanulmányait a magyar szak-sajtó is közölte, monográfiáiról elismerő recenziók jelentek meg a cseh és a magyar folyóiratokban egyaránt. Az első kötet 934 tételt tartalmaz, 134 periodika és 17 tanulmánygyűjtemény szerepel a földolgozott anyagban; a második kötet tetemes bővülést mutat: 1055 tételről adhatunk számot, 181 periodika és 20 tanulmánygyűjtemény adja ezúttal a bibliográfia alapanyagát. A kötet beosztása emígy fest: általános rész, nyelvtudományi hungarisztika, irodalomtudományi hungarisztika, magyar történelem, etnográfia és folklorisztika, magyarok Csehszlovákiában; a második kötetben még kiegészítések is találhatóak, illetve az átfedések elkerülése végett a két helyre is beosztható tételekre vonatkozó utalások, majd a földolgozott anyagok, a rövidítések jegyzéke, a névmutató az alábbi bontásban szerepel: hazai szerzők, a fordított művek szerzői, a fordítók, illetve feloldhatatlan álnevek, jegyek.

Az első kötethez képest nagy nyereséget jelent a második kötet számára, hogy nemcsak csehszlovákiai szerzőket szerepeltet a bibliográfia, hanem az adott témakörön belül a Csehszlovákiában megjelent anyag egészét igyekszik föltárni. További haszon, hogy a második kötetben a jelzett időszak fordításai is helyet kaptak (szépirodalmi művek és szakirodalom tematikai elrendezésben). E helyen nyilván fölsőleg bővebben méltat-

nom ennek jelentőségét a magyar bibliográfiák készítői előtt. Különösen akkor, ha fölhívjuk a figyelmet, hogy nemcsak a kötetben napvilágot látott művek tárnak föl előttünk, hanem a folyóiratokba, illetve népszerű képeslapokba rejtett és olykor kisebb fontosságú versek, novellák, karcolatok szlovák és cseh tolmácsolásai is.

A bibliográfia használatát erősen megkönnyíti, hogy az egyes tételek után ott a rövidített jelölés: recenzióról, monográfiáról stb. van-e szó?

Több szempontból kell örömmel üdvözlünk a brnoi egyetemnek ezt a fáradságos, de számunkra kiválóan fontos vállalkozását. Először is azért, mert részleteiben is megismerjük a csehszlovákiai hungarisztika törekvéseit, jelen állapotát, problémáit. Másodsor pedig azért, mivel egy adott tárgykör mintaszerű bibliográfiai feldolgozását adja, s így a magyar bibliográfia hasonló jellegű kezdeményezéseit is segítheti példájával. Nem utolsósorban Richard Pražáknak a cseh—magyar kulturális kapcsolatok erősítésében végzett kiemelkedő munkájáért üdvözljük ezt a két kötetet. A kölcsönös megismerés, a termékeny művelődési csere ma is időszerű, sőt egyre inkább az. Ebben a brnoi egyetem is szerepet vállalt, s a bibliográfia e szerepvállalásnak méltó dokumentuma. Tudományos és művelődéspolitikai hasznáért köszöntjük tehát e két kötetet, bizvást mondhatjuk így: egy szép hagyománnyá növvő sorozat két első darabját.

FRIED ISTVÁN

A kiadásért felel az Akadémiai Kiadó igazgatója

Műszaki szerkesztő: Agócs András

A kézirat nyomdába érkezett: 1976. XI. 18. — Terjedelem: 8,75 (A/5) fv
77.3842 Akadémiai Nyomda, Budapest — Felelős vezető: Bernát György

TARTALOM

<i>Szentágothai, János</i> : The Library of the Hungarian Academy of Sciences; its International Relations	1
<i>Ligeti Lajos</i> : Az Akadémia Könyvtára és az orientalisztika	3
<i>Ritókáné Szalay Agnes</i> : Az Akadémia Könyvtárának Régikönyv-gyűjteménye... ..	14
<i>Buzinkay Géza</i> : Az Egyetemi Nyomda és orvosi-természettudományos szakirodalmunk kialakulása	25

KÖZLEMÉNYEK

<i>Cs. Gárdonyi Klára</i> : Bartholomaeus Fontius. (Újabb adalékok magyarországi kapcsolataihoz)	38
<i>Sipos György</i> : Egy 1495-re szóló érvágó kalendárium a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban	43
<i>Sz. Koroknay Éva</i> : Egy 16. századi nagyszombati kötés-csoport	47
<i>Kovács József László</i> : Ferenczffy Lőrinc nyomdai reklámlevele 1628-ból	51
<i>Vida Tivadar</i> : Ismeretlen Weszprémi-kézirat az esztergomi Főszékesegyházi Könyvtárban	52
<i>Frank Tibor</i> : Egy százestendős propagandakiadvány keletkezéséről	58
<i>Heverdle László</i> : Kőhalmi Béla és a Huszadik Század	66

FIGYELŐ

<i>Apor Éva</i> : A 150 éves Akadémiai Könyvtár jubileuma	72
<i>Havasi Zoltán</i> : Az Akadémiai Könyvtár jubileumi kiadványai	74
<i>Käfer István</i> : Ján Čaplovič (1904–1976)	77
<i>Kulcsár Péter</i> : Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve az 1972. évről	78
<i>Neményi László</i> : „A könyvkötészet múltja és jelene.” (Kiállítás Martonvásáron). ..	80

BIBLIOGRÁFIA

A magyar könyvtörténeti szakirodalom 1971–1975. I. A középkori kéziratosság bibliográfiája. Összeáll. <i>Fodor Adrienne</i> és <i>Madas Edít.</i>	82
---	----

SZEMLE

<i>József Attila</i> válogatott levelezése. Bp. 1976. (<i>Stoll Béla</i>)	92
Magyar szocialista irodalom. (Első kiadások 1945-ig). Bp. 1975. (<i>B. Juhász Erzsébet</i>)	94
A második magyarországi ősnymda egyik nyomtatványa. (Az Egyetemi Könyvtár ősnymtatvány-unikumum). Hasonmás kiadás. Bp. 1975. (<i>Vértesy Miklós</i>)	94
<i>Szenci Molnár Albert</i> : Discursus de summo bono. Bp. 1975. (<i>Varga Imre</i>)	95
Actes du colloque international sur les techniques de laboratoire dans l'étude des manuscrits. Paris, 1974. (<i>Tóth András</i>)	96
<i>Allen Hutt</i> : The Changing Newspaper. Typographic Trends in Britain and America 1622–1972. London, 1973. (<i>Kókay György</i>)	98
<i>Attal, R.</i> : A Bibliography of the Writings of Prof. Shelomo Dov Goitein, Jerusalem, 1975. (<i>Scheiber Sándor</i>)	99
Bibliografie československé hungaristiky za léta 1966–1968. Brno 1971–1974. (<i>Fried István</i>)	99

SOMMAIRE

<i>János Szentágothai</i> : The Library of the Hungarian Academy of Sciences; its International Relations	1
<i>Lajos Ligeti</i> : La Bibliothèque de l'Académie et les sciences orientales	3
<i>Ágnes Ritoók-Szalay</i> : La Collection des livres anciens de la Bibliothèque de l'Académie	14
<i>Géza Buzinkay</i> : La Presse de l'Université et la formation des littératures spéciales se rapportant à la médecine et aux sciences naturelles	25

CONTRIBUTIONS HISTORIQUES

<i>Klára Cs. Gárdonyi</i> : Bartholomaeus Fontius. (Contributions nouvelles à ses relations hongroises.)	38
<i>György Sipos</i> : Un calendrier de phlébotomie pour l'année 1495 à la Bibliothèque Ervin Szabó de la Capitale	43
<i>Éva Sz. Koroknay</i> : Un groupe de reliure de Nagyszombat provenant du XVI ^e siècle	47
<i>József László Kovács</i> . Une lettre de réclame de la presse de Lőrinc Ferenczffy de 1628	51
<i>Tivadar Vida</i> : Un manuscrit inconnu de Weszprémi dans la Bibliothèque de la Cathédrale d'Esztergom	52
<i>Tibor Frank</i> : Sur l'origine d'une proclamation de propagande centenaire	58
<i>László Heverdlé</i> : Béla Kóhalmi et la revue Huszadik Század (Vingtième Siècle) ..	66

CHRONIQUE

<i>Éva Apor</i> : Le jubilé de la Bibliothèque de l'Académie	72
<i>Zoltán Havasi</i> : Les publications jubilaires de la Bibliothèque de l'Académie ...	74
<i>István Käfer</i> : Ján Čaplovič (1904—1976)	77
<i>Péter Kulcsár</i> : Les Annales de la Bibliothèque Nationale Széchényi pour l'année 1972. Budapest 1975	78
<i>László Neményi</i> : Le passé et le présent de la reliure (Une exposition à Martonvásár)	80

BIBLIOGRAPHIE

La littérature spéciale sur l'histoire du livre hongrois 1970—1975. I. Rédigée par <i>Adrienne Fodor</i> et <i>Édit Madas</i>	82
---	----

REVUE

La correspondance choisie d'Attila József. Budapest 1976. (<i>Béla Stoll</i>)	92
La littérature hongroise socialiste. (Les éditions princeps jusqu'à 1945.) (<i>Erzsébet B. Juhász</i>)	94
Un incunable à la Bibliothèque de l'Université. Budapest, 1975. (<i>Miklós Vértesy</i>)	94
Albert Szenci Molnár: Discursus de summo bono. Budapest 1975. (<i>Imre Varga</i>)	95
Actes du colloque international sur les techniques de laboratoire dans l'étude des manuscrits. Paris, 1974. (<i>András Tóth</i>)	96
Allen Hutt: The Changing Newspaper. Typographic Trends in Britain and America 1622—1972. London, 1973. (<i>György Kókay</i>)	98
Attal, R.: A Bibliography of the Writings of Prof. Shelomo Dov Goitein Jerusalem, 1975. (<i>Sándor Scheiber</i>)	99
Bibliografie československé hungaristiky za léta 1966—1968. Brno, 1971—1974. (<i>István Fried</i>)	99